DOI https: //doi.org/10.36486/np
DOI (Issue): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56)

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!

Нехай благо народу буде найвищим законом!
Цицерон

НАУКА І ПРАВООХОРОНА № 2(56), 2022

Засновано 2007 року

Видається 4 рази на рік
(лист Міністерства юстиції України
від 02.06.2009
№ 7446-0-33-09-32)

Відповідно до наказу МОН України
від 15.10.2019 № 1301
журнал "Наука і правоохорона" включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до списку згідно з додатком 8 (категорія "Б")

Зареєстровано Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 13082-1966Р від 21.08.2007

Науковий журнал "Наука і правоохорона" внесено до переліку міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus International Journals Master List**

Рекомендовано до друку
Вченою радою Державного науково-дослідного інституту МВС України
(протокол
від 29.06.2022 № 3)

Адреса
01011, м. Київ,
пров. Євгена Гуцала, 4-а
Телефон: (044) 254-95-21
Факс: (044) 280-01-84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
http://
naukaipravoohorona.com/

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор
ВЕРБЕНСЬКИЙ М.Г., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Заступник головного редактора
МУЗИКА А.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Відповідальний секретар
ПЛУГАТАР Т.А., к.ю.н., с.н.с. (ДНДІ)

АЛЄКСЄЄНКО І.В., д.політ.н., проф. (Дніпр. держ. ун-т внутр. справ)
БАРКО В.І., д.псх.н., проф. (ДНДІ)
БЕРЛАЧ Н.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БІЛОУС В.Т., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БОНДАРЕНКО В.Д., д.ф.н., проф. (ДНДІ)
БРІЄДЕ ЯУТРІТЕ, д.ю.н., проф. (Латвійський ун-т, Латвійська Республіка)
БУХАНЕВИЧ О.М., д.ю.н., доцент (ХУУП)
ГЕЄЦЬ В.М., д.е.н., проф. (Ін-т економ. прогноз. НАН України)
ГУЛІЄВ Аріф Джаміль огли, д.ю.н., проф. (НАУ)
ДОЛЖЕНКОВ О.Ф., д.ю.н., проф. (Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського)
ЗАРОСИЛО В.О., д.ю.н., проф. (МАУП)
КОПИЛЕНКО О.Л., д.ю.н., проф. (Ін-т законодавства Верховної Ради України)
КОПОТУН І.М., д.ю.н., проф. (Academy HUSPOL, Czech Republik; EIDV, Slovakia)
КОРИСТІН О.Є., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КРИВОЛАПЧУК В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КУЛИК О.Г., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
МИСЛИВИЙ В.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
MILAN HEJDIS, Paed. Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republik)
НАВРОЦЬКИЙ В.О., д.ю.н., проф. (Львів. держ. ун-т внутр. справ)
ПОПОВИЧ В.М., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ПРОЦЕНКО Т.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)
РЯДІНСЬКА В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
СВИРИДЮК Н.П., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ФЕДОТОВА Г.В., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ШОПІНА І.М., д.ю.н., проф. (ВІКНУ ім. Т. Шевченка)
ЯРМИШ О.Н., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ОПРИШКО І.В., к.ю.н., с.н.с., доцент (ДНДІ)

Засновник і видавець

© Державний науково-дослідний інститут МВС України

Науковий журнал посів І місце в конкурсі на краще наукове періодичне видання в системі МВС України у 2010 році, ІІ місце у 2011 і 2012 роках та ІІІ місце у 2014 році.

За точність викладеного матеріалу відповідальність несуть автори статей та їх рецензенти.

Київ 2022

DOI https: //doi.org/10.36486/np
DOI (Issue): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56)

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!
Let the welfare of the people be the supreme law
Cicero

NAUKA I PRAVOOKHORONA № 2(56), 2022

Founded in 2007
Issued four times a year
(Letter of the Ministry of Justice of Ukraine dated 02.06.2009 No. 7446–0–33-09-32)

By order
No.1301, dated 15.10.2019 included into the Ukrainian sciences special edition List according to annex 8 (category "B")

Registered
by Ministry of Justice of Ukraine
State registration certificate series KB No. 13082–1966P dated 21.08.2007

Scientific journal "Nauka i Pravookhorona" included in the list of international database **Index Copernicus International Journals Master List**

Recommended
by State Research Institute's Scientific Council (Record No. 3 dated 29.06.2022)

Adress
4a Ye.Gutsalo Lane, UA–01011 Kyiv, Ukraine
tel.: +38 044 254 95 21
fax: +38 044 280 01 84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
http://naukaipravoohorona.com/

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief
VERBENSKYI M.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
Deputy Editor-in-Chief
MUZYKA A.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
Executive Secretary
PLUHATAR T.A., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate (State Research Institute MIA Ukraine)
ALIEKSIEIENKO I.V., Doctor of Political Sciences, Full Professor (Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)
BARKO V.I., Doctor of Psychological Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
BERLACH N.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
BILOUS V.T., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
BONDARENKO V.D., Doctor of Philosophical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
BRIEDE JAUTRITE, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (University of Latvia, Latvian Republic)
BUKHANEVYCH O.M., Doctor of Juridical Sciences, Docent (Khmelnytsky University of Management and Law)
HEIETS V.M., Doctor of Economic Sciences, Full Professor (Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine)
HULIIEV ARIF DZHAMIL OHLY, Doctor of Juridical Sciences, Professor (National Aviation University)
DOLZHENKOV O.F., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (South Ukrainian K.D. Ushynsky NPU)
ZAROSYLO V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (IAPM)
KOPYLENKO O.L., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine)
KOPOTUN I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Academy HUSPOL, Czech Republik; EIDV, Slovakia)
KORYSTIN O.Ye., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
KRYVOLAPCHUK V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
KULYK O.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
MYSLYVYI V.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
MILAN HEJDIS, Paed. Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republic)
NAVROTSKYI V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Lviv State University of Internal Affairs)
POPOVYCH V.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
PROTSENKO T.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)
RIADINSKA V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
SVYRYDIUK N.P., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
FEDOTOVA H.V., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
SHOPINA I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv)
YARMYSH O.N., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
OPRYSHKO I.V., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate, Docent (State Research Institute MIA Ukraine)

Founder

© State Research Institute MIA Ukraine

The scientific journal won 1st place in the competition for the best scientific periodical in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in 2010, the second place in 2011 and 2012, the third place in 2014.

For the accuracy of the posted material, the authors and reviewers are responsible.

Kyiv 2022

З М І С Т

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Непомящих В.Ю. Голодомор 1932–1933 років в Україні: шлях історичної пам'яті (до 90-х роковин геноциду Українського народу) 7

Чиснiков В.М., Лелет С.М., Кобець М.П., Алєксєєва О.В., Кожухар О.В., Якубчик Т.В. Правоохоронні органи Галичини та Волині у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.): хроніка основних подій 22

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Бочек О.І. Розвиток цифрової компетентності та її вплив на забезпечення гендерної рівності 36

Грущенко О.А., Буличева Н.А., Буличев А.О. Формування у здобувачів вищої освіти необхідних компетентностей аналізу проблем невиконання господарсько-договірних зобов'язань в умовах воєнного стану 45

Колесник В.А. Правові механізми реагування на надзвичайні ситуації в умовах воєнного стану в Україні 52

Лісниченко Л.В. Загальні напрями побудови стратегічних комунікацій у правоохоронній системі України 62

Рядінська В.О., Канцер А.О. Напрями вдосконалення правового регулювання впровадження електронного урядування в Україні 75

Смерницький Д.В. Правові засади експертної діяльності у сфері метрології 90

Циганов О.Г., Рибінська А.П., Мацко А.С. Система забезпечення внутрішньої безпеки Держави Ізраїль 97

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Ангеленюк А.-М.Ю. Особливості досудового розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою в Україні 106

Артюхова В.В. Щодо розуміння юридичної конструкції "кримінологічна характеристика злочинів" 114

Багаденко І.П. Діяльність підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи 124

Близнюк І.Л. Особливості виявлення кримінальних та інших правопорушень, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів (ст. 210 КК України) 130

Бойко І.В. Запобігання кримінальним правопорушенням як одне із головних завдань діяльності Національної поліції України 143

Горох О.П. "Наркотичні" кримінальні правопорушення за проєктом нового Кримінального кодексу України 152

Денисов С.Ф., Свірін М.О., Заїка Д.Є. Дослідження змісту наглядової пробації в Україні 166

Користін О.Є., Свиридюк Н.П. Оцінювання загроз у сфері економічної безпеки України 176

Попович В.М. Класифікація та понятійне відображення структурних складових процесу вчинення рейдерства 184

Репік І.А., Бова А.А. Регіональний аналіз показників аварійності на автомобільному транспорті в Україні 196

Рямзіна А.Ю. Особливості насильства щодо жінок за ознакою статі в ситуаціях військової агресії 208

Сахарова О.Б. Особливості вчинення кримінальних та інших правопорушень у процесі проведення публічних закупівель у сфері ядерної енергетики України 215

Чабайовський Т.В. Досвід зарубіжних країн у сфері запобігання та протидії правопорушенням неповнолітніх 227

Яблонський Р.С. Актуальні напрями наукового розроблення та вдосконалення організаційно-тактичних засад протидії організованій злочинності в Україні 237

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Гаврилюк Л.В. Особливості початку досудового розслідування в умовах воєнного стану 247

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Лисенко І.В., Лисенко А.М., Перевалова Л.В., Гаряєва Г.М. Цивільно-спортивне право як підгалузь цивільного права України 256

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Барко В.В., Барко В.І., Остапович В.П. Визначення ступеня психологічної придатності поліцейських і курсантів закладів вищої освіти МВС України до службової діяльності 265

CONTENTS

THEORY AND PHILOSOPHY OF LAW. COMPARATIVE LAW. HISTORY OF LAW AND STATE

Nepomiashchykh Vitalii. The Holodomor of 1932–1933 in Ukraine: The Path of Historical Memory (On the 90th Anniversary of the Genocide of the Ukrainian People) 7

Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana. Law-Enforcement Agencies of Halychyna and Volyn as Part of the Republic of Poland (1921–1939): Chronicle of the Main Events 22

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCE LAW

Bochek Oksana. Developing Digital Competence and Its Impact on Gender Equality 36

Hrushchenko Olena, Bulycheva Nataliia, Bulychev Andrii. Formation of the Necessary Competencies of Higher Education Applicants on Analyzing the Problems of Non-Fulfillment of Economic and Contractual Obligations Under Martial Law 45

Kolesnyk Victoriia. Legal Mechanisms for Response to Emergency Situations Under the Conditions of Marital State in Ukraine 52

Lisnychenko Lilia. General Guidelines for Building Strategic Communications in the Law Enforcement System of Ukraine 62

Riadinska Valeria, Cantser Anna. Directions for Improving the Legal Regulation of the Implementation of E-Government in Ukraine 75

Smernytskyi Demian. Legal Principles of Expert Activity in the Field of Metrology 90

Tsyhanov Oleh, Rybinska Anna, Matsko Anatolii. Internal Security System of the State of Israel 97

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

Anheleniuk Anna-Mariia. Peculiarities of Pre-Trial Investigation of Receiving Unlawful Benefits by an Official in Ukraine 106

Artiukhova Valeriia. Regarding the Understanding of the Legal Construction “Criminological Characteristics of Crimes” 114

Bahadenko Iryna. Activities of Juvenile Prevention Units of the National Police of Ukraine in the Conditions of War: Problems and Perspectives 124

Blyzniuk Ihor. Peculiarities of Detection of Criminal and Other Offenses Related to Misuse of Budgetary Funds (Article 210 of the Criminal Code of Ukraine) 130

Boiko Ivan. Prevention of Criminal Offenses as One of the Main Tasks of the Activity of the National Police of Ukraine 143

Horokh Oleksii. “Drug” Criminal Offenses Under the Draft of the New Criminal Code of Ukraine 152

Denysov Serhii, Svirin Mykola, Zaika Dmytro. Content Research of Supervised Probation in Ukraine 166

Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia. Threats Assessment in the Field of Economic Security of Ukraine 176

Popovych Volodymyr. Classification and Conceptual Reflection of the Structural Components for Committing Raiding Process 184

Repik Ihor, Bova Andrii. Regional Analysis of Accident Rates on Road Transport in Ukraine 196

Riamzina Alina. The Specificities of Gender-Based Violence Against Women in Situations of Military Aggression 208

Sakharova Olena. Peculiarities of Committing Criminal and Other Offenses in the Process of Public Procurement in the Nuclear Energy Sector of Ukraine 215

Chabaiovskyi Taras. Experience of Foreign Countries in the Sphere of Prevention and Counteraction to Juvenile Delinquency 227

Yablonskyi Roman. Current Directions of Scientific Development and Improvement of Organizational and Tactical Principles Combating Organized Crime in Ukraine 237

CRIMINAL PROCESS AND FORENSICS. FORENSIC EXPERTISE. OPERATIVE-RESEARCH ACTIVITIES

Havryliuk Liudmyla. Peculiarities of the Beginning of a Pre-Trial Investigation Under Martial Law 247

CIVIL LAW AND CIVIL PROCESS. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Lysenko Iryna, Lysenko Andrii, Perevalova Liudmyla, Hariaieva Hanna. Civil and Sports Law as a Sub-Branch of Ukrainian Civil Law 256

LEGAL PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr. Determination of the Psychological Suitability Level of Police Officers and Cadets of Higher Education Institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine for Service Activity 265

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

УДК 941(477)"1932–1933"

Непомящих Віталій Юрійович,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник ДНДІ МВС України
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-9933-6142

ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ: ШЛЯХ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ (ДО 90-Х РОКОВИН ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ)

У статті проаналізовано питання розвитку шляху історичної пам'яті Голодомору 1932–1933 рр. та прослідковано напрями, за якими він формувався. Крім цього, зроблено спробу упорядкувати означені напрями дослідження відносно хронологічних маркерів. Зазначено, що історична пам'ять є визначальним чинником формування національної ідентичності як процесу самоототожнення людини з певною спільнотою, її символами, цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями.

Ключові слова: *голод, терор, архівні документи, історична пам'ять, діаспора, усна історія, Голодомор, геноцид.*

Історія України – це велика кількість різноманітних подій, які формували історичну пам'ять українців. Серед них виокремлюється чимало трагічних, зокрема, не буде перебільшенням сказати, що однією з найтрагічніших подій для українського народу у XX ст. став Голодомор 1932–1933 рр.

Загалом питанню Голодомору присвячено наукові роботи, що стали результатом досліджень фахівців різних галузей науки. Метою цієї статті не є висвітлення бібліографії чи історіографії про Голодомор 1932–1933 рр. По-перше, тому що науковий доробок із порушеної проблематики сягає значних обсягів, зокрема це: статті, розділи у підручниках з історії України, монографії, опубліковані архівні матеріали, а також закордонні видання, які необхідно вивчати тривалий час та знати досконало. По-друге, за останні десять років питанню історіографії Голодомору було присвячено низку статей та ґрунтовну монографію, в яких автори узагальнили та проаналізували відомі матеріали українських та закордонних наукових розробок проблеми Голодомору в Україні 1932–1933 рр. [1].

На нашу думку, актуальним постало питання висвітлення формування шляху історичної пам'яті про Голодомор, зокрема, узагальнити та спробувати упорядкувати дані з історії досліджень Голодомору 1932–1933 рр. Тому наша робота спрямована на те, щоб охарактеризувати тему Голодомору не під окремим

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).1

кутом певного наукового дослідження, а у спільному вимірі з максимальним залученням джерельної бази та результатів досліджень науковців.

Крім цього, розгляд порушеного питання важливий з погляду національної безпеки. Сьогодні триває російсько-українська війна, яка має, окрім збройної агресії, складний гібридний характер. В умовах останньої, Росія, окрім військової, провадить гуманітарну агресію, спрямовану на руйнацію української державності. Країна-терорист використовує історію, як справжню зброю, з метою "десуб'єктивізації" України, тобто поширення твердження, що український народ завжди був не суб'єктом, а об'єктом історичного процесу. Тому у протидії воєнній агресії Росії чільну увагу слід приділяти загрозам у сфері історичної пам'яті [2].

Історична пам'ять як вагомий чинник національної безпеки виконує важливі функції: формування ідентичності та легітимізації. Водночас за певних обставин історична пам'ять може стати середовищем внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці [3].

Звернемо увагу, що історична пам'ять є різновидом колективної пам'яті, спрямованої на розуміння та інтерпретацію подій, які виходять за межі біологічного життя людини, але є важливими для самовизначення спільноти, з якою людина себе ідентифікує [4]. Історична пам'ять – це здатність людської свідомості відтворювати минуле. Без неї неможливе відтворення історії суспільства. Вона є успадкуванням минулого досвіду, що упредметнюється у відповідних культурних формах (традиціях, пам'ятках, мемуарах тощо), а також існує у вигляді історичної свідомості народу. Одним із її виявів є спогади учасників історичних подій, їхні усні перекази, письмові свідчення. Своєрідним арсеналом історичної пам'яті є архіви, музеї, бібліотеки. Пам'ять, свідомість, історія взаємозумовлені та взаємозалежні. Не варто забувати, що за своєю суттю пам'ять емоційна, особистісно забарвлена, здатна до містифікацій, що зумовлює можливість її деформацій (зокрема й цілеспрямованими зусиллями зацікавлених соціальних груп). На такому тлі з'являється можливість культивування штучної пам'яті й постає небезпека містифікації минулого, до якої найчастіше вдаються тоталітарні режими. Під їхнім тиском у "писаннях" деяких істориків, свідченнях так званих очевидців, гіперболізується роль певних вождів (наприклад Й. Сталіна, А. Гітлера), спотворюються історичні події. Тому необхідно критично сприйняти історичну пам'ять та проникнути в її глибини задля відтворення цілісної правдивої картини минулого [5].

На думку доктора історичних наук В.В. Масненка, кожна держава вибудовує власну "політику пам'яті" – щоб забезпечити міжпоколінну передачу інформації й задля вироблення імунітету проти повторення травматичного досвіду. Історична пам'ять – потужна й нічим не замінна частина духовного потенціалу нації, смисложиттєвий компонент нації і державотворення, основа історичної свідомості соціуму [6, с. 13]. Дослідник зауважує, що "народ, який прагне поважати традиції і шанувати своїх предків, у процесі осмислення минулого вчиться усвідомлювати свою відповідальність перед нащадками. І навпаки, довільні, продиктовані політичною кон'юнктурою, трактування минулого здатні виховувати безбатченків, пристосуванців, формувати атмосферу соціального цинізму. Історична пам'ять – надзвичайно складний феномен суспільної свідомості, що входить як у сферу суспільної психології, так і в царину ідеології. Вона містить і матеріальні залишки минулого,

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).1

і відповідні символи, міфи, історіографічні уявлення. Кожна історична спільнота – це своєрідний мікрокосм, який існує у часі й просторі та на кожному етапі свого розвитку створює знакову систему, що її з більшим чи меншим успіхом розшифровують нащадки. Щільність і тривкість історичної пам'яті залежить як від ступеня розвитку соціуму, так і від якості колективного самоусвідомлення, що формується суспільно-політичною думкою. У вигляді органічної частини в неї входить і те "колективне підсвідоме", яке непідвладне раціональним поясненням" [6, с. 14]. Перерваний зв'язок поколінь теж у своїй основі невідновний. Покоління, чиє життя було понівечене громадянськими війнами й репресіями, пам'ятають своїх предків хіба що до третього-четвертого коліна. Коли ж втрачає історичну пам'ять соціум, його життя стає безбарвним, поволі втрачає сенс. Саме тому у кожному суспільстві виникає потреба час від часу нагадувати про певні історичні події – щоб не уривався зв'язок поколінь [5, с. 15]. Тому слушно стверджувати, що історична пам'ять – це конфліктне явище, яке завжди емоційно та міфологічно загострене. Вона може вбиратись у шати політичного й історичного нігілізму, але цей нігілізм – своєрідна провокативна теза, що спонукає до заперечення історичної пам'яті – це спроба руйнації усталеного дискурсу з метою вибудови нового нормативного дискурсу.

Для упорядкування та систематизації даних історії дослідження Голодомору 1932–1933 рр. застосовано історико-системний метод, він необхідний для відтворення формування шляху історичної пам'яті. Важливо дати характеристику, яким чином формувався шлях історичної пам'яті про Голодомор 1982–1983 рр. Для цього ми виокремили п'ять напрямів.

Перший напрям визначається умовами існування України в межах тоталітарної, багатонаціональної держави, до нього відносяться сучасники Голодомору, хто відкрито говорив про голод в Україні. Другий – означений складним і неоднозначним за соціально-економічними, культурними, психологічними та політичними наслідками життя емігрантів, відірваних від своєї Батьківщини. Його представляють українська діаспора та українська громада у всьому світі. Третій – характеризується діяльністю працівників дипломатичних представництв та їх повідомленнями, коли вони перебували в УСРР. Якісно новим, у порівнянні з попередніми, виокремлюється четвертий напрям, він характеризується приверненням у 1983–1984 роках уваги світової спільноти до питання Голодомору 1932–1933 рр. П'ятий – репрезентують сучасні вітчизняні та закордонні дослідники, які вивчають Голодомор після того, як Україна здобула незалежність.

Так само як у просторі, так і в часі, маємо окреслити хронологічні маркери, для того, щоб забезпечити правильне зображення формування та розвитку шляху історичної пам'яті про Голодомор. Отже, перший маркер – це 1932–1933 рр., коли відбувався терор голодом, про що свідчать насамперед звернення громадян до Й. Сталіна та інших партійних керівників на місцях, у яких йшлося про голод, конфіскацію хліба та усіх інших харчових продуктів. Про трагедію також говорили дипломати інших країн, які були присутні в УСРР у 1932–1933 рр.

Другий маркер віднесений нами до 1983 р., коли виповнилась 50-та річниця Голодомору в Україні. Левова частка уваги була спрямована від представників української діаспори, яка мешкала в США та Канаді. Зрозуміло, що ці 50 років

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).1

влада Кремля не просто замовчувала факти про голод, а заперечувала його. Проте за кордоном відбувалася зворотна реакція – про голод говорили.

Третій хронологічний маркер віднесений нами до початку доби незалежності України.

До четвертого маркера належить прийняття Верховною Радою України Закону України "Про Голодомор 1932–1933 років в Україні" від 28 листопада 2006 року № 376-V, яким Голодомор було офіційно визнано геноцидом українського народу.

Фахівці різних галузей науки досліджують Голодомор 1932–1933 рр., тому нами умовно окреслено категорію підходів щодо вивчення цього питання: історичний, юридичний, етнографічний, архівний, меморіальний, музейний, демографічний, соціологічний.

Розглянемо кожний із окреслених вище напрямів формування шляху історичної пам'яті про Голодомор більш ґрунтовно. Перший напрям формують свідчення та нотатки сучасників Голодомору 1932–1933 рр. Доля цих свідків злочинів тоталітарного режиму трагічна, вони страждали від голоду і померли від нього або ж були репресовані радянською владою за намагання викрити злочин. Для прикладу, у листі 65-річного пенсіонера І.М. Вовченка до Й. Сталіна про голодування і хворобу йдеться: "Дорогий всесвітній вождь тов. Сталін! Я звертаюсь до тебе також з проханням, горе та мука змушують. Я найнещасніший у світі, хворий лежу і пишу, немає сил. Підкріпи мене, пришли вина і сала, підтримайте, товариші, мої сили. Нехай я не вмираю у завойованій країні від голоду, смерті немає, а їсти хочеться" [7, с. 83]. В іншому листі колектив авторів, який складався з селян Білоцерківського району на Київщині, писали про голодування в селах району до бюро скарг Народного комісаріату Робітничо-селянської інспекції (НК РСІ) від 5 березня 1932 р.: "Чи законно це, що людей залишили без куска хліба, жодного хунта зерна, чи можна ж прохарчувати 5 місяців дітей однією картоплею, якої уже нема, день од дня голодних збільшується. Чи знає історія такий час, який зробила зараз радвлада. У такі люті морози викидати голих і голодних, малих і великих, на мороз, з такого добровільного вступу в колгосп толку не буде, бо і члени колгоспу не одержують жодного хунта хліба з 1 листопада 1931 р., вивезено хліб до одного хунта в хлібозаготівлю. Робоча худоба кожен день пропадає, бо нема соломи, не то що овса або дерті. Більше всього ограблено села, такі як Лосятин, Саливонки, Гребінки, Храпачі та Скребиші Білоцерківського р-ну. Тисячі пудів забрано і снопами, і зерном, але грошей людям не виплачено до сього часу, для цього потрібно приїхати з центру (Харкова) і зібрати загальні збори села, і спитати людей, у кого що забрано і незаплачено, бо на район ми не вірим, багато забрано хліба, борошна, сала, м'яса і т. п., і забрано бригадами, а частково здано до колгоспів, де розбиралось по домах правліннями. За що мучать селян, за що гине худоба? За останні три роки врожайність зменшилась із 100 % на 10 % і менше. Наприклад, жито дало з 1 га 4–5 ц, яра пшениця з 1 га 70 кг. Це в колгоспах, в одноосібних зменшилось менше, бо їх теж кожен рік наділяють землею. Чому в Москві пуд житнього борошна коштує 7 крб., а у нас 90 крб., певно вродило там краще? У першу чергу потрібно опросити селян с. Лосятина, де голодовка. Степан Мартиненко, М. Хуторний, М. Шевченко – чл. колгоспу. Дайте хліба! Дайте хліба! Дайте хліба!" [8, с. 110].

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022

Крім цього люди, які переживали Голодомор, робили про нього записи, вели щоденники, які ретельно ховали від представників органів державної безпеки. Яскравим прикладом стала оприлюднена у 2001 році архівна справа Радченко Олександри Миколаївни, яка в 1930-ті роки працювала вчителькою на Харківщині. На початку липня 1945 року слідчий НКВД підписав постанову про арешт Олександри Радченко. Під час обшуку виявлено сім зошитів зі щоденниками колишньої учительки за 1926–1943 роки, які стали головним доказом "антирадянської пропаганди та агітації". У своїх рукописах О. Радченко зберегла правду про Голодомор 1932–1933 рр., але за це відбула десять років ув'язнення [9].

Українська діаспора та українська громада у всьому світі представляють другий напрям шляху формування історичної пам'яті про Голодомор 1932–1933 рр. Ставлення української еміграції до проблеми голоду в Україні у 1932–1933 рр. показане у документах, що зображають діяльність українських політичних та громадських організацій у справі допомоги людям, що голодують в Україні (тексти промов, з якими голови комітетів допомоги голодуючим в Україні зверталися на протестаційних зборах до української спільноти за кордоном, тексти резолюцій, звернення до політичних лідерів, протоколи конференцій, на засіданнях яких порушувалося питання голоду в Україні, організаційне листування, відомості про збір коштів організаціями для голодуючих в Україні). Документи епістолярного та мемуарного характеру (листування емігрантів з рідними, знайомими, які проживали в Україні у 1932–1933 рр., щоденники, в яких робилися записи після спілкування з очевидцями трагічних подій в Україні). Друковані видання (бюлетені українських пресових служб у Берліні, Лондоні, "Комунікат управи Комітету представників українських організацій в ЧСР для допомоги голодним в Україні", "Бюлетень Товариства бувших вояків армії УНР у Франції", "Український тиждень", "Інформаційний листок Комітету допомоги збігцям з Західноукраїнських земель", у яких містяться повідомлення про голод в Україні, створення комітетів допомоги голодуючим в Україні та їхню діяльність). Графічні документи (листівки із закликами: "Поможіть голодуючим Росії та Вкраїни", "Не відкладай допомоги на завтра, щоб вона не прийшла запізно!", афіші, марки, присвячені темі голоду) [10, с. 44–55; 11]. Одним із яскравих прикладів такого роду листування є уривок із листа Я.М. Зозулі до П. Петрика про голод в Україні "24 вересня 1932 р. Дорогий товаришу! [...] З дому мене бомбардують, щоби вислав харчі, бо гол[од] в очі заглядає, а тут і у мене чортма звідки прожити. Вислав уже двічі через Фінляндію, бо туди можна посилати лише через товариства, які мають від влади концесію. Але в цьому місяці уже нічого не міг послати і мене совість мучить. Тут кілька днів було два утікачі, кажуть, що у нас уже формальний голод [...]" [10, с. 46].

Третій напрям розкривається повідомленнями працівників іноземних дипломатичних структур, які фіксували ситуацію під час голоду 1932–1933 рр. Йдеться про інформації польських, німецьких, італійських, турецьких, японських дипломатів. Ці матеріали різними каналами потрапляли до чекістів, які пильно стежили за іноземними дипломатичними представництвами. Ці документальні свідчення з наявними публікаціями документів іноземних дипломатів про голод початку 30-х років у СРСР і УСРР є унікальним і важливим джерелом для дослідження Голодомору [12; 13]. Наприклад, в одному з документів польської

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022

розвідки у вересні 1932 року констатувалося: "Майже вся Україна їздить у пошуках хліба, потяги переповнені вкрай, щоб дістатися на потяг, в чергах треба стояти по кілька днів". Ще в одному документі польських дипломатів у лютому 1933 року йдеться про погіршення ситуації в Україні "голод у щораз грубішій і сильнішій формі заглядає людям в очі...". Красномовним є інше свідчення про масштаби трагедії в Україні, зокрема, зі змісту звіту польського генконсула, який у травні 1933 року здійснив поїздку з Харкова до Москви: "В усій подорожі найбільше мене вразила різниця у вигляді сіл і полів України в порівнянні з сусідньою ЦЧО (Центральна чорноземна область) і навіть неврожайними околицями Москви. Українські села перебувають у значному занепаді, віє від них порожнечею, запустінням і злиднями, хати наполовину розвалені, часто з позриваними покрівлями, ніде не видно нових садиб, діти й старці схожі на скелети, ніде не видно живого інвентаря... Коли я безпосередньо потім опинився в ЦЧО (передусім на околицях Курська й Орла), я мав враження, що приїхав із Країни рад в Західну Європу. Значно більше там заораних і засіяних полів, села чисті, більш пристойні, хати відновлюються і серед людей видно відносно кращий добробут, видно худобу, що пасеться...". Крім цього, відомо про японського консула в Одесі, який у червні 1932 року здійснив велику подорож по різних регіонах СРСР. Він констатував, що "українські селяни справляють у порівнянні з селянами інших республік жалюгідне враження і своїм обідраним одягом, і схожістю з мощами, і проханням про милостиню: навіть на великих станціях селяни, їхні дружини та діти простягають руки за пожертвуванням і просять хліба...". Крім фактів Голодомору, іноземні дипломатичні представники згодом повідомляють і про втаємничення радянською владою факту голоду. Зокрема, восени 1936 року німецькі дипломати підготували інформацію про створений фільм "Урожай". Цей фільм, зазначалося в інформації, "у тисячах примірників висилається за кордон. Він демонструється всюди, де правда про голодну катастрофу 1932/33 рр. і наступного часу стала надбанням гласності". У фільмі було показано місцевість на нижньому Дніпрі, де лютував голод, а нині – буцімто заможний колгосп, де працюють щасливі селяни, які чудово харчуються. "Пропаганді, що є в цьому фільмі, – наголошувалося в інформації, – слід протиставити те, що в показаному колгоспі хитро підібрано поодинокі випадки, що більшість колективів далеко не досягає рентабельності старих індивідуальних господарств, що примусова колективізація досягнута була лише тим, що мільйони сільських жителів виганялися зі своїх будинків та висилались у примусові трудові табори і насамперед фактом голодної катастрофи 1932/33 рр. і наступного часу. Ці катастрофи, які показують не лише нездатність Радянського уряду оволодіти проблемою забезпечення народу, а й виняткове диявольське бажання знищити певні шари населення ("організований голод"), є історичними фактами, подробиці яких сьогодні пояснені даними надійних свідків... Крім того, необхідно наголосити, що при такому стані Радянського харчового господарства можна розраховувати на повторний голод".

Четвертий напрям, який характеризується приверненням у 1983 році уваги світової спільноти до питання Голодомору 1932–1933 рр. Зокрема, взимку 1983 року українцями США та Канади було проведено захід стосовно п'ятдесятиріччя терору голодом, що заклало підвалини дослідницької роботи. Організаторами

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).1

конференції в Університеті Квебека у 1983 р. були професор Р. Сербин і доктор Б. Кравченко за підтримки Монреальського Міжуніверситетського центру європейських досліджень (ICES/CIEE). За словами Р. Сербина, "унікальність конференції полягала в тому, що на ній не лише розглянуто, яким чином Сталін знищував голодом українських селян, а й те, як відбулось нищення українських національних еліт, української церкви, мови, культури – всіх якостей, які зробили українців нацією". Симпозіум відкривав професор Університету Конкордія Рассел Брін. З ґрунтовною розвідкою причин і наслідків Голодомору виступив дослідник Гарвардського інституту українських студій (США) Джеймс Мейс [14].

У 1984 році американський учений Л. Герец почав збирати свідчення у людей, які пережили трагедію. Тоді ж у Канадському дослідницькому центрі по українському голоду, у Торонто, було створено науково-популярний фільм "Жнива розпуки". Англійський історик Р. Конквест, який здобув популярність книгою "Великий терор" (про сталінські репресії 1937–1938 рр.), взявся, на прохання діаспори, за тему радянської колективізації й терору голодом. Наприкінці 1986 р. книга "Жнива скорботи" була опублікована в Лондоні. Увага громадськості Заходу до подій піввікової давності в СРСР набула значення гострополітичного фактору після того, як конгрес США у 1986 р. створив спеціальну комісію по голоду в Україні з метою формулювання питання на спеціальних слуханнях. Науково-дослідний осередок у комісії очолив викладач Гарвардського університету Дж. Мейс. Конгресмени губилися в здогадках, чому тема піввікової давності залишається у Радянському Союзі суворо забороненою. Тому таким незвичним для законодавчого органу засобом вони вирішили перевірити, наскільки щирими є запевнення М. Горбачова про гласність і нове мовлення. У відповідь ЦК Компартії України створив власну комісію з провідних науковців, яка повинна була викрити фальсифікації американських учених і політологів. Однак влада вже починала втрачати контроль за процесом перебудови, і комісія не виконала партійного доручення. У московській і київській пресі промайнули перші глухі згадки про трагедію 1933 року. Сам М. Горбачов у виступі на урочистому засіданні, присвяченому 70-річчю Жовтневої революції, жодним словом не торкнувся забороненої теми. Історія колективізації в його доповіді викладалася за сталінською схемою. Через півтора місяця, коли В. Щербицький виступав у Києві з доповіддю, присвяченою 70-річчю проголошення УРСР, він не наважився наслідувати приклад патрона. Тема голоду була надто болючою для України, і в доповіді з'явився один абзац про трагедію, викликану нібито неврожаєм. У цей час комісія американського конгресу почала друкувати перші результати дослідницької роботи, в якій розкривалися жахливі масштаби голодомору. Згадування голоду 1932–1933 рр. десятиріччями переслідувалося як антирадянська пропаганда. Визнання його в офіційній доповіді означало, що накладене Й. Сталіним табу зняте. Вчені почали вивчати архівні документи. Українська компартійно-радянська номенклатура вже відверталася від центру і не гальмувала їх зусиль. Навпаки, у 1990 р. в центральному компартійному видавництві вийшов із друку збірник статей і документів "Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів". Багато документів із партійних архівів виявилися сенсаційними. У них розкривається механізм організованого Москвою терору голодом.

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022

З початком доби незалежності України складаються всі необхідні сприятливі умови для сучасних вітчизняних дослідників стосовно вивчення Голодомору 1932–1933 рр. більш ґрунтовно та змістовно, саме цим вирізняється п'ятий напрям, а також спостерігається урізноманітнення підходів до вивчення Голодомору.

27 червня 1992 на Установчому з'їзді у Києві було засновано "Асоціацію дослідників голодомору-геноциду у 1932–1933 роках в Україні". Метою і завданням асоціації було визначено дослідження та збереження в історичній пам'яті народу однієї з найтрагічніших сторінок в історії Україні, а також голоду 1921–1923 рр. та голоду 1946–1947 рр., поширення серед широкого читацького загалу інформації про голодомори та їх наслідки.

У 2003 р. було організовано науково-меморіальну експедицію "Місцями Голодомору", яку очолювала лікар, громадський діяч зі Львова Анна Семенюк. Наукова експедиція у складі лікарів, істориків, свідків геноциду, священників, монахів, вирушила на українські терени, котрі постраждали від Голодомору 1932–1933 рр. Упродовж п'яти років учасники експедиції відвідали Херсонську, Миколаївську, Одеську, Вінницьку, Кіровоградську, Черкаську, Дніпропетровську, Запорізьку, Луганську, Донецьку, Полтавську, Чернігівську, Житомирську, Київську області та Крим. Вони виявляли місця поховань жертв Голодомору, встановлювали хрести й проводили панахиди, спілкувались із місцевим населенням. А також шукали архівні матеріали, але доступ до них блокувався. У 2008 році результати проведеної роботи було викладено у книзі "Слідами голодоморів і репресій" [15].

Питання Голодомору було винесене на новий щабель державного рівня. 28 листопада 2006 року Верховною Радою України прийнято Закон № 376-v "Про Голодомор 1932–1933 років в Україні", який кваліфікує його як геноцид українського народу, увага науковців сконцентрована на з'ясуванні причин та наслідків цього страшного злочину сталінського режиму. Правова оцінка Голодомору як геноциду українським парламентом виявилася цілком логічною і послідовною, враховуючи той факт, що УРСР була засновником ООН у 1945 р., ухвалювала Конвенцію 1948 р. про запобігання геноциду та ратифікувала її в 1951 р. Злочин геноциду та покарання за нього зафіксовані у Кримінальному кодексі України (ст. 442). 22 травня 2009 р. Головне слідче управління Служби безпеки України порушило Кримінальну справу № 475 за фактом учинення геноциду в Україні у 1932–1933 рр., спираючись на міжнародне і національне законодавство, а також здійснивши системне розслідування, вивчення сотень томів справ, опитавши свідків, наукових експертів та провівши десятки слідчих експертиз. Апеляційний суд м. Києва, розглянувши на своєму засіданні від 10 січня 2010 р. кримінальну справу № 475, констатував факт геноциду в Україні у 1932–1933 рр. Суд також визнав Й. Сталіна, В. Молотова, П. Постишева, Л. Кагановича, В. Чубаря, С. Косіора, М. Хатаєвича винними в організації злочину геноциду проти частини українців, але закрив справу у зв'язку зі смертю цих осіб.

Професор В. Василенко, використовуючи досвід роботи в Трибуналі по колишній Югославії, де він працював суддею ad litem з квітня 2002 року до січня 2005 року і брав участь у розгляді чотирьох справ, упродовж 2006–2009 років досліджує правові аспекти (матеріальні та процесуальні) Голодомору 1932–

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).1

1933 рр. в Україні як злочин геноциду. Його науковий доробок у цій сфері став підґрунтям ухваленого 28 листопада 2006 року Закону України № 376-v "Про Голодомор 1932–1933 років в Україні" та методологічною базою для порушення 22 травня 2009 р. Службою Безпеки України та розслідування кримінальної справи за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 рр., тобто за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 442 КК України. Висновки розслідування щодо кваліфікації Голодомору як злочину геноциду були підтверджені у постанові Апеляційного суду м. Києва [16]. Важливим є питання правової оцінки геноцидного характеру Голодомору 1932–1933 рр. в Україні у світлі Конвенції ООН 1948 р. про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [17]. Проведено вагоме правове обґрунтування наявності наміру тоталітарного комуністичного режиму частково знищити українську націю шляхом виморення голодом українських селян. Саме з погляду юриспруденції професор В. Василенко розкриває механізм здійснення Голодомору та порушує питання відповідальності його ідеологів, організаторів, замовників та виконавців. Дослідник обґрунтовує необхідність формально-юридичної оцінки Голодомору компетентними органами України для з'ясування всіх його обставин та негативних наслідків.

Серед світової громадськості подія визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом набула розголосу і, як наслідок, 18 країн визнали Голодомор геноцидом Українського народу.

Пам'ять про Голодомор Українського народу була викарбувана у вигляді меморіалу, зокрема, згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2009 року № 435-р, було створено Державний музей "Меморіал жертв голодоморів в Україні". 18 лютого 2010 року Указом Президента України музею було надано статус національного. Указом Президента України від 3 лютого 2010 року № 98 Меморіал включено до Державного протоколу та церемонії України. Глави іноземних держав і вищі посадові особи, які прибувають в Україну в межах офіційних візитів, відвідують Меморіал жертв Голодомору. У 2018 році було створено Інститут дослідження Голодомору як філіал Національного музею Голодомору-геноциду.

Українські історики доклали чимало зусиль для дослідження Голодомору 1932–1933 рр. В Інституті історії України функціонує окремий відділ, який вивчає період 20–30-хх рр. XX ст., зокрема, працівники підрозділу досліджують НЕП, голод 1921–1923 рр., сталінську "революцію згори", колективізацію, індустріалізацію, Голодомор, репресивну політику більшовицького режиму, Великий Терор. Крім цього, важливим є сучасний підхід до висвітлення питання Голодомору, зокрема, було створено Цифровий архів Голодомору / Holodomor Digital Archives – мережевий проєкт Інституту історії України НАН України, розпочатий у 2020 р. У його основу лягли опрацьовані інформаційні ресурси, зібрані з початку 2000-х років в Електронному архіві Голодомору на вебпорталі Інституту історії України.

У 2013 р. в Канаді було засновано Дослідно-освітній консорціум із вивчення Голодомору (англ. Holodomor Research and Education Consortium (HREC)) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету. До його мети та завдань належить робота щодо дослідження, вивчення, опублікування та

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022

поширення правдивої інформації про Голодомор в Україні 1932–1933 рр., щоб українська трагедія була ширше визнана в канадському суспільстві та представлена у шкільних програмах з історії й геноциду.

Із 2015 року створено неурядову організацію Український науково-дослідний та освітній центр вивчення Голодомору, який займається підтримкою і популяризацією наукового знання, збереження пам'яті про Голодомор 1932–1933 рр. та інші геноциди.

Окремим підходом для вивчення питання Голодомору стала усна історична пам'ять про Голодомор українського народу. Вона збиралась та упорядковувалась журналістами, вченими з Асоціації дослідників голодоморів в Україні, членами Українського республіканського історико-освітнього товариства "Меморіал", науковцями Інституту історії НАН України, студентами Національного університету Києво-Могилянської академії, громадськими організаціями міст, багатьма вищими навчальними закладами України, та в результаті було зібрано десятки тисяч усних свідчень про Голодомор в Україні. У 2000 році на кафедрі етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка вперше розроблена наукова програма з вивчення усної історії Голодомору 1932–1933 рр. Вона передбачала формулювання коректних запитань очевидцям голоду, щоб не програмувати їхню відповідь. Тому питання вибудовувалися так, щоб оповідач просто розказав, що сам знає. При записуванні зберігалася повністю мова оповідача, і це надає кожному свідченню документальності [18; 19]. Зібрані, упорядковані, систематизовані та проаналізовані авторами дослідження усні свідчення неспростовно доводять, що злочин геноциду українських селян був спланованим очільниками КПРС.

Знаковою подією стала презентація Службою безпеки України у серпні 2006 р. усіх знайдених і розсекречених архівних матеріалів Галузевого державного архіву Служби безпеки України, що стосуються Голодомору 1932–1933 рр. Вони є історичним джерелом для вивчення діяльності керівного складу ҐПУ–НКВД, місцевих лідерів та державно-партійного апарату впродовж 1932–1933 років [13].

До вивчення питання Голодомору було також застосовано соціологічний підхід. На початку вересня 2016 року Київським міжнародним інститутом соціології було проведено загальноукраїнське опитування дорослого населення України. Методом інтерв'ю опитано 2012 респондентів віком від 18 років, що мешкають у 110 селах, селищах міського типу та містах усіх областей та Криму, а також у Києві. Отже, за результатами проведеного опитування, встановлено, що частка взагалі необізнаних про голод 1932–1933 рр., відносно найбільша серед мешканців Східного (9,9 %) і Південного (9,2 %) регіонів та серед молоді віком до 30 років (10,5 %). З того, що люди читали або чули про голод 1932–1933 рр., у значної більшості них – більше ніж у двох третин (69 %) – склалася думка, що цей голод був викликаний головним чином діями тодішньої влади, і лише 12% з них схильні вважати, що цей голод головним чином був викликаний природними обставинами. Серед тих, хто вважає, що влада організувала голод 1932–1933 рр. навмисно, тільки близько чверті (26%) вважає, що цей голод був спрямований лише проти українців за національністю, а близько двох третин (61 %) вважає, що цей голод був спрямований проти усіх мешканців України, незалежно від їхньої національ-

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).1

ності. Серед дорослого населення України в цілому ті, хто вважають, що голод 1932–1933 рр. був спрямований лише проти українців за національністю, складають тільки 14 %, а ті, хто вважають, що цей голод був спрямований проти усіх мешканців України, незалежно від їхньої національності, – 33 %. Тих, хто вважає, що голод 1932–1933 рр. був спрямований тодішньою владою лише проти українців за національністю, відносно найбільше серед мешканців Західного регіону (30 %), і значно менше – серед мешканців Центрального (13 %), Східного (8 %) і Південного (7 %) регіонів [20].

До останньої категорії підходу вивчення Голодомору 1932–1933 рр. ми виокремили демографічний підхід. У 2018 р. фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України у співпраці з американськими дослідниками використали метод відновлення демографічної динаміки України на основі узгодження чисельності населення та основних демографічних параметрів за період між переписами 1926 і 1939 років. Результати цієї роботи дали змогу вперше за новою методологією здійснити науково обґрунтовану оцінку людських втрат в Україні внаслідок Голодомору 1932–1933 рр. Так, втрати серед населення внаслідок Голодомору в 1932–1933 рр. становлять в Україні 3,9 млн осіб через надсмертність і близько 0,6 млн ненароджених [21].

Підсумовуючи, маємо зазначити, історична пам'ять є визначальним чинником формування національної ідентичності як процесу самоототожнення людини з певною спільнотою, її символами, цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями. Шлях історичної пам'яті Голодомору 1932–1933 рр. не простий. Свій початок він знаходить зі згадок про трагічні події на аркушах зошитів сучасників та свідків цієї події, або у листуванні до керівництва комуністичної партії. Завдяки прояву активної позиції представників української діаспори за кордоном стало можливим не забути про злочин тоталітарного режиму радянської влади. Важливими для вивчення Голодомору українського народу є свідчення іноземних дипломатів, які перебували в СРСР у 1932–1933 рр. та на власні очі бачили результат відбирання хліба в українського народу. Новим витком формування шляху історичної пам'яті про Голодомор стали результати досліджень іноземних дослідників у США та Канаді. Сучасне вивчення питання Голодомору розпочато після здобуття Україною незалежності. Дослідники різних галузей науки вивчають Голодомор та пов'язані з ним аспекти із застосуванням нових методів дослідження. Вагомим внеском у цьому процесі стали оприлюднені архівні матеріали із фондів Служби безпеки України. Важливим здобутком стало визнання Голодомору на законодавчому рівні геноцидом української нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Марочко В.І.* Сучасна зарубіжна історіографія голоду 1932–1933 рр. в Україні: нова чи стара інтерпретація? Український історичний журнал. 2006. № 3. С. 186–199; Вегера Л.Р. Історіографія та джерельна база дослідження голодомору 1932–1933 рр. на Київщині. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Вип. 7. 2010. С. 180–188; Ісакова Н.П. Історіографія проблеми Голодомору 1932–1933 рр. в українській та зарубіжній літературі. Сторінки історії: збірник наукових праць. 2012. Вип. 33. С. 135–146; Зеркаль М.М. Історіографія досліджуваності історії голодомору 1932–1933 рр. на Миколаївщині

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022

в роки незалежності та перспективи для подальшого вивчення. Історичний архів. Наукові студії. № 17. 2016. С. 114–119; Харченко А. Сучасна українська історіографія Голодомору: студії та дослідники. Історіографічні дослідження в Україні. 2017. Вип. 27. С. 187–219; Гудзь В. Історіографія Голодомору 1932–1933 років в Україні. 2019. 1153 с.

2. *Лозовий В.С., Валевський О.Л., Здіорук С.І.* Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ гуманітарної безпеки. К., 2018. 109 с.

3. *Медвідь Ф., Курчина Т., Твердохліб А.* Історична пам'ять як важливий чинник національної безпеки України. Історичні і політологічні дослідження. Трансформації історичної пам'яті. Донецький національний університет імені Василя Стуса. 2018. С. 275.

4. *Лазука К.Д.* Трансформації фокусу уваги в дослідженнях історичної пам'яті XX–XXI століть. Одеса. Актуальні проблеми філософії та соціології. Вип. 11. 2016. С. 63.

5. *Литвин В.М., Гусєв В.І., Слюсаренко А.Г.* Історична наука: термінологічний і понятійний довідник. К., 2002. С. 281.

6. *Масненко В.В.* Історична пам'ять як основа формування національної свідомості. Український історичний журнал. 2002. № 5. С. 54–55.

7. Український історичний журнал. 1989. №. 11. С. 83.

8. Український історичний журнал. 1989. №, 8. С. 110.

9. *В'ятрович В.* Олександра Радченко – репресована за пам'ять. Історична правда. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/11/22/139903/ (дата звернення: 25.05.2022).

10. *Берковський В., Григорчук Н., Петрук О.* Голодомор 1932–1933 років очима українців діаспори (документи з фондів ЦДАВО України) 2008. С. 44–55. URL: https://old.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_5_6_2008/44-55.pdf (дата звернення: 02.05.2022).

11. *Маковська Н.В.* Ми б'ємо в Великий дзвін... Голодомор 1932–1933 рр. очима української діаспори: док. з фондів ЦДАВО України. К. 2008. 224 с.

12. *Шаповал Ю.* Голод в Україні очима іноземних дипломатів. День від 5 липня 2008. URL: https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/golod-v-ukrayini-ochima-inozemnih-diplomativ (дата звернення: 02.05.2022).

13. *Даниленко В.* Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ҐПУ–НКВД. К. 2007. 685 с.

14. Архіви першої міжнародної конференції про Голодомор стали доступні в Інтернеті. 11 березня 2019. Історична правда. URL: https://www.istpravda.com.ua/short/2019/03/11/153798/ (дата звернення: 02.05.2022).

15. *Семенюк А.* Слідами голодоморів і репресій. Київ. 2008. 52 с.

16. Юридична енциклопедія. Т. 1. К.; Хто є хто в Україні. К.; Who's Who in Public International Law, 2007, Who's Who; London, 2010.

17. *Василенко В.* Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин геноциду. Правова оцінка. Київ, 2009. 104 с.

18. *Борисенко В.* Геноцид українців 1932–1933 років крізь призму усної історії. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12017/Borisenko.pdf;jsessionid=957A1BB2A147134D88E4E7FEC4F1BD1F?sequence=1 (дата звернення: 02.05.2022).

19. *Борисенко В.К.* Свіча пам'яті: усна історія про геноцид українців у 1932–1933 роках. К. 2007. 288 с.

20. *Паніотто В.І., Хмелько В.Є.* Думки населення України про Голодомор 1932–33 рр. динаміка ксенофобії в Україні 1994–2006. 9 листопада 2006 р. Агентство "Українські Новини". URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/2006/prelease_november09_2006.pdf (дата звернення: 02.05.2022).

21. Дослідження демографії Голодомору 1932–1933 рр. URL: https://idss.org.ua/holodomor (дата звернення: 02.05.2022).

REFERENCES

1. *Marochko V.I.* (2006). Modern foreign historiography of the famine of 1932–1933 in Ukraine: new or old interpretation? Ukrainian historical journal. No. 3. P. 186–199; *Weher L.R.* (2010). Historiography and source base for the study of the famine of 1932–1933 in the Kyiv region. Scientific journal of the National Pedagogical University M.P. Drahomanova. Vol. 7. P. 180–188; *Isakova N.P.* (2012). Historiography of the Holodomor problem of 1932–1933 in Ukrainian and

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022

foreign literature. Pages of history: a collection of scientific papers. Iss. 33. P. 135–146; *Zerkal M.M.* (2016). Historiography of researching the history of the famine of 1932–1933. in Mykolaiv Oblast during the years of independence and prospects for further study. Historical archive. Scientific studies. No. 17. P. 114–119; *Kharchenko A.* (2017). Modern Ukrainian historiography of the Holodomor: studies and researchers. Historiographic research in Ukraine. Iss. 27. P. 187–219; *Hudz V.* (2019). Historiography of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine. 1153 p. [in Ukrainian].

2. *Lozovyi V.S., Valevskyi O.L., Zdioruk S.I.* (2018). Polityka istorychnoi pamiati v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy. "The policy of historical memory in the context of national security of Ukraine". Analytical report. National Institute of Strategic Studies. Department of Humanitarian Security. K. 109 p. [in Ukrainian].

3. *Medvid F., Kurchyna T., Tverdokhlib A.* (2018). Istorychna pamiat yak vazhlyvyi chynnyk natsionalnoi bezpeky Ukrainy. "Historical memory as an important factor of national security of Ukraine. Historical and political studies. Transformations of historical memory". Donetsk National University Vasyl Stus. 275 p. [in Ukrainian].

4. *Lazuka K.D.* (2016). Transformatsii fokusu uvahy v doslidzhenniakh istorychnoi pamiati XX–XXI. "Transformations of the focus of attention in the research of historical memory of the 20th-21st centuries". Odesa. Actual problems of philosophy and sociology. Vol. 11. 63 p. [in Ukrainian].

5. *Lytvyn V.M., Husiev V.I., Sliusarenko A.H.* (2002). Istorychna nauka. "Historical science: terminological and conceptual guide". K. 281 p. [in Ukrainian].

6. *Masnenko V.V.* (2002). Istorychna pamiat yak osnova formuvannia natsionalnoi svidomosti. "Historical memory as a basis for the formation of national consciousness". Ukrainian historical magazine. No. 5. P. 54–55 [in Ukrainian].

7. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. "Ukrainian historical journal". 1989. No. 11. 83 p. [in Ukrainian].

8. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. "Ukrainian historical journal". 1989. No. 8. P. 110 [in Ukrainian].

9. *Viatrovych V.* Oleksandra Radchenko – represovana za pamiat. "Oleksandra Radchenko – repressed for her memory". Historical truth. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/11/22/139903/ (Date of Application: 25.05.2022) [in Ukrainian].

10. *Berkovskyi V., Hryhorchuk N., Petruk O.* (2008). Holodomor 1932–1933 rokiv ochyma ukraintsiv diaspory. "The Holodomor of 1932–1933 through the eyes of Ukrainians in the diaspora (documents from the funds of the Ukrainian Central Academy of Social Sciences)". P. 44–55. URL: https://old.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_5_6_2008/44-55.pdf (Date of Application: 02.05.2022) [in Ukrainian].

11. *Makovska N.V.* (2008). My biemo v Velykyi dzvin.... Holodomor 1932–1933 rr. ochyma ukrainskoi diaspory. "We are ringing the Great Bell... Holodomor 1932–1933 through the eyes of the Ukrainian diaspora": doc. from the funds of the Central Agency of Ukraine. K. 224 p. [in Ukrainian].

12. *Shapoval Yu.* (2008). Holod v Ukraini ochyma inozemnykh dyplomativ. "Famine in Ukraine through the eyes of foreign diplomats. Day of July 5". URL: https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/golod-v-ukrayini-ochima-inozemnih-diplomativ (Date of Application: 02.05.2022) [in Ukrainian].

13. *Danylenko V.* (2007). Rozsekrechena pamiat. "Declassified memory: The Holodomor of 1932–1933 in Ukraine in the documents of the GPU–NKVD". K. 685 p. [in Ukrainian].

14. Arkhivy pershoi mizhnarodnoi konferentsii pro Holodomor staly dostupni v Interneti. "The archives of the first international conference on the Holodomor became available on the Internet. March 11, 2019". Historical truth. URL: https://www.istpravda.com.ua/short/2019/03/11/153798/ (Date of Application: 02.05.2022) [in Ukrainian].

15. *Semeniuk A.* (2008). Slidamy holodomoriv i represii. "Traces of famines and repressions". Kyiv. 52 p. [in Ukrainian].

16. Yurydychna entsyklopediia. "Juridical encyclopedia". T. 1. K.; Who is who in Ukraine. K.; Who's Who in Public International Law, 2007, Who's Who; London, 2010 [in English].

17. *Vasylenko V.* (2009). Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini yak zlochyn henotsydu. "Holodomor of 1932–1933 in Ukraine as a crime of genocide". Legal assessment. Kyiv. 104 p. [in Ukrainian].

18. *Borysenko V.* Henotsyd ukraintsiv 1932–1933 rokiv kriz pryzmu usnoi istorii. "Genocide of Ukrainians in 1932–1933 through the prism of oral history". URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12017/Borisenko.pdf;jsessionid=957A1BB2A147134D88E4E7FEC4F1BD1F?sequence=1 (Date of Application: 02.05.2022) [in Ukrainian].

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).1

19. *Borysenko V.K.* (2007). Svicha pamiati. "A candle of memory: an oral history of the genocide of Ukrainians in 1932–1933". K. 288 p. [in Ukrainian].

20. *Paniotto V.I., Khmelko V.Ye.* Dumky naselennia Ukrainy pro Holodomor 1932–33 rr. dynamika ksenofobii v Ukraini 1994–2006. "Opinions of the population of Ukraine about the Holodomor of 1932–33, the dynamics of xenophobia in Ukraine 1994–2006". November 9, 2006. Agency 'Ukrainian News'. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/2006/prelease_november09_2006.pdf (Date of Application: 02.05.2022) [in Ukrainian].

21. Doslidzhennia demohrafii Holodomoru 1932–1933 rr. "Research on the demography of the Holodomor of 1932–1933". URL: https://idss.org.ua/holodomor (Date of Application: 02.05.2022) [in Ukrainian].

UDC 941(477)"1932–1933"

Nepomiashchykh Vitalii,
Candidate of Historical Sciences,
Research Fellow, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9933-6142

THE HOLODOMOR OF 1932–1933 IN UKRAINE: THE PATH OF HISTORICAL MEMORY (ON THE 90TH ANNIVERSARY OF THE GENOCIDE OF THE UKRAINIAN PEOPLE)

In the conditions of the Russian-Ukrainian war, Russia, in addition to military aggression, carries out humanitarian aggression directed at destroying Ukrainian statehood. The terrorist country uses history as a real weapon to 'de-objectivize' Ukraine. This is done to propagate the claim that the Ukrainian people have always been not a subject but an object of the historical process. Therefore, in countering Russian military aggression, special attention should be paid to threats in the sphere of historical memory. The latter is an important factor of national security and performs the functions of identity formation and legitimization. Within this context, the issue of highlighting the historical memory of the Holodomor of 1932–1933 becomes very important.

For understanding how the path of historical memory of the Holodomor was formed, the author singles out five directions. The first is determined by the conditions of Ukraine's existence as a totalitarian, multinational country. This direction includes citizens who spoke openly about the famine in Ukraine. The second direction is characterized by the complex and ambiguous socio-economic, cultural, psychological and political consequences of the life of emigrants, separated from their homeland; it is represented by the Ukrainian diaspora and the Ukrainian community around the world. The third direction is characterized by the activities of employees of diplomatic missions and their communications when they were in the RSFSR. Qualitatively new, in comparison with the previous ones, is the fourth direction. It is characterized by the attention of world community to the issue of Holodomor of 1932–1933 in 1983–1984. The fifth direction is represented by modern domestic and foreign researchers who study the Holodomor after Ukraine gained its independence.

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022

Named directions can be conventionally designated as chronological markers in order to trace the process of formation and development of the path of historical memory about the Holodomor. The first marker refers to 1932–1933, when famine terror took place, as evidenced first of all by citizens' appeals to Communist Party leaders, which spoke of famine, lack of bread and foodstuffs. Diplomats from other countries present in the RSFSR in 1932–1933 spoke of the tragedy. The second point, in 1983, was the 50th anniversary of the Holodomor in Ukraine. The lion's share of attention was directed from members of the Ukrainian diaspora living in the United States and Canada, and most importantly, for these 50 years the Kremlin authorities kept silent about the famine, but the opposite reaction occurred abroad - the famine was talked about. The third chronological marker is due to the beginning of the era of Ukrainian independence. The fourth marker was marked by the adoption of the Law of Ukraine "On the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine" No. 376-V of November 28, 2006, which recognizes the Holodomor as the genocide of the Ukrainian people.

Experts in various fields of science are researching the Holodomor of 1932–1933. Thus, one can conventionally designate a category of approaches to the study of this tragic event in Ukrainian history. These include: historical, legal, ethnographic, archival, memorial, museum, demographic, and sociological approaches.

Keywords: famine, terror, archival documents, historical memory, diaspora, oral history, Holodomor, genocide.

Отримано 14.06.2022

© Nepomiashchykh Vitalii, 2022

УДК 941(477)"1921–1939"

Чиснiков Володимир Миколайович,
доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2020-7298
Лелет Сергій Миколайович,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-6099-4121
Кобець Марина Петрівна,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заступник начальника відділу ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-6725-8469,
Алєксєєва Ольга Василівна,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-3390-536X
Кожухар Оксана Володимирівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-2234-781X
Якубчик Тетяна Василівна,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-1415-5372

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ ГАЛИЧИНИ ТА ВОЛИНІ У СКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩІ (1921–1939 рр.): ХРОНІКА ОСНОВНИХ ПОДІЙ

Стаття є витягом із третього розділу "Правоохоронні органи на західноукраїнських землях у складі Республіки Польщі та Румунії (1918–1940 рр.)" навчального посібника "Становлення та розвиток органів поліції (міліції) на території України (XVIII ст. – 2020 р.): хроніка основних подій", який готує авторський колектив відділу НІРВД ДНДІ МВС України. У дослідженні висвітлюється хроніка основних подій становлення та розвитку правоохоронних органів Галичини та Волині у складі Республіки Польщі (1920–1939 рр).

Ключові слова: *Галичина, Волинь у складі Польщі, історія правоохоронних органів України, науково-дослідна робота, хронологічний довідник.*

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

5 травня 1920 р.

Указом Головного комісара Цивільного управління Волинської землі та Подільського фронту затверджено формування польських поліцейських органів на Волині. Очолював цю правоохоронну структуру окружний комендант, який підпорядковувався місцевій адміністрації, суду та прокуратурі. Поліція у територіальному плані складалась з окружних, повітових, міських і районних управлінь та гмінних дільниць. Також при окружних управліннях поліції були слідчі відділи.

У сільській місцевості на Волині діяла польова жандармерія, яка поділялась на дільниці. У середньому на однин повіт припадало 150 рядових та 10 офіцерів жандармерії.

13 липня 1920 р.

Польський парламент з метою забезпечення матеріального стану працівників поліції прийняв спеціальний закон "Про заробітну платню вищих і нижчих службовців Державної поліції". Роком раніше (24 липня 1919 р.) було прийнято закон "Про Державну поліцію", розпочавши тим самим процес створення органів поліції по всій державі. Відповідно до зазначеного закону, поліція – це державна організація служби безпеки, основними завданнями якої були охорона безпеки, спокою та суспільного порядку.

Державну поліцію очолював головний комендант, який підпорядковувався міністру внутрішніх справ. У територіальному плані поліція ділилась на округи, які включали в себе повітові комендатури. Створювались комісаріати у великих містах та дільниці в гмінах. Головному комендантові безпосередньо підпорядковувались окружні коменданти. Їм підпорядковувалися повітові коменданти. Очолювали комісаріати поліційні комісари.

Штат поліцейських укомплектовувався із числа добровольців. Про прийняття кандидата на службу вирішували спеціальні кваліфікаційні комісії. Потенційний правоохоронець мав відповідати таким вимогам: наявність польського громадянства, некримінальне минуле, вік від 29 до 45 років, здорова і сильна будова тіла та відповідний ріст, уміння писати та рахувати. Претендентам на вищі поліцейські посади необхідно було мати університетську освіту та пройти навчання у спеціальних поліцейських школах. Такі навчальні заклади мали існувати при кожній окружній команді.

31 травня 1920 р.

У Львові розпорядженням Головного коменданта Державної поліції була утворена Школа для нижчих чинів поліції. На навчання зараховувалися 60 осіб. Вони навчались та проживали в казармах. Курси тривали два місяці. Викладачами були вищі поліційні чиновники та професійні правники. Програма курсів складалася з трьох частин: загальних предметів, фахових дисциплін, військових справ та фізкультури. До першої групи входило навчання арифметики у межах чотирьох дій, польської історії, географії та граматики. Другий комплекс дисциплін включав загальні основи права, кримінальне право та кримінальний процес, адміністративне право, обов'язки поліцейського, статут. Також передбачалось навчання фехтуванню,

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

стрільбі та гімнастиці з елементами "джиу-джитцу". Через матеріальну скруту слухачі поліційних курсів харчувались за власні кошти. Викладачам та інструкторам у цих закладах виплачували додатково 17,5 марок щодня.

3 липня 1920 р.

Міністром внутрішніх справ Польщі видана "Тимчасова інструкція для Державної поліції", яка регламентувала поводження поліцейських на роботі та поза нею у міжвоєнний період. Вона не була нормативним актом, а виконувала роль етичного кодексу поведінки. Завдяки втручанню головного коменданта Державної поліції, інструкція стала основою при вирішенні справ про дисциплінарні правопорушення поліцейських до моменту початку Другої світової війни.

У вступі до "Тимчасової інструкції..." окреслювались три групи завдань, які виконували правоохоронні органи Польщі: 1) стежити за дотриманням громадянами законів; 2) запобігати порушенням закону; 3) виконувати розпорядження органів державної влади.

У документі регламентувалась не лише професійна діяльність поліцейських, а й містились норми поведінки правоохоронців поза межами їх службової діяльності: "Поліцейський повинен пам'ятати, що його поведінка у цивільному житті завжди звертає до себе суспільну увагу". Бездоганний поліцейський мав дотримуватись таких правил: не відвідувати "непристойних" закладів, не підтримувати контакти з особами непевної репутації, не зловживати алкоголем, не грати в азартні ігри. Водночас він мав відзначатись сумлінністю та чесністю (ст. 2). Поліція у своїй діяльності мала керуватись принципом аполітичності, правоохоронці не могли бути членами жодних політичних партій та об'єднань (ст. 7). Без згоди керівництва поліцейські не могли брати участь у маніфестаціях та вічах, у діяльності освітніх і культурних організацій (ст. 6). Окрім цього, члени державної поліції не мали права займатись будь-яким видом підприємництва.

1920 р.

У Варшаві вийшов друком "Посібник для дактилоскопічної служби" ("Podrecznik dla sluzby daktyloskopijne"), автором якої був львівський, а в подальшому варшавський функціонер МВС, інспектор В. Людвіковський. У цій книзі він детально описав заповнення дактилоскопічної картки, процес характеристики анатомічної будови підозрюваних чи жертв убивств (будови та форми обличчя, очей, губ, носа тощо). Автор надавав інструкцію щодо роботи з приладами для зняття, фіксації та вивчення відбитків пальців, а також практичному застосуванню результатів роботи експертів дактилоскопічної служби у кримінальному процесі. Книга містила велику кількість таблиць, ілюстрацій та фотографій.

Слід зазначити, що В. Людвіковський першим ще на початку року організував та проводив курси з дактилоскопії для поліцейських з усіх воєводств Польщі. Йому також належала праця "Поліцейське розслідування" ("Policja Sledcza (Kryminalna)", яка вийшла того ж року у Варшаві.

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

1 лютого 1921 р.

Процес формування та інкорпорації правоохоронних структур на західноукраїнських землях у загальнопольську систему завершився офіційним заснуванням XIII Волинської округи.

18 березня 1921 р.

Ризький мирний договір, визнав входження Східної Галичини та Волині до складу II Речі Посполитої. Процес включення західноукраїнських земель до складу Республіки Польщі завершився рішенням Ради послів держав Антанти від 14 березня 1923 р.

4 січня 1922 р.

Міністр внутрішніх справ Польщі прийняв Розпорядження "Про утворення слідчих відділень", які мали бути сформовані при кожному окружному управлінні поліції, а також у центрах перебування окружних судів. У великих населених пунктах передбачалось функціонування експозитур (відділів) слідчої поліції. Основними завданнями слідчої поліції були "запобігання та розслідування усіх злочинних дій". Таке окреслення функцій було дуже загальним і не містило конкретики.

1922 р.

За сприяння часопису "Газета державної адміністрації та поліції" ("Gazeta administracji i policji panstwowej") видано працю керівника центральної школи тренування собак у Варшаві та Познані надкомісара А. Гріма "Як використовувати поліцейських собак" ("Jak uzywac psy policyjne"). Цей підручник містив поради щодо добору, виховання та годівлі поліцейських собак. Крім цього, в роботі була представлена цілісна система дресирування тварин та висвітлена їхня роль у оперативно-пошуковій роботі поліції.

14 липня 1924 р.

Відповідно до рескрипту МВС навчання поліцейських поділялося на такі складові: 1) базова освіта дільничних; 2) навчання нижчих функціонерів; 3) освіта вищих функціонерів. Поліцейська школа для дільничних діяла в Підволочиську (Тернопільське воєводство). У 1924 р. були створені окружні центри підготовки нижчих функціонерів у Львові, Тернополі та Станіславові.

5 грудня 1924 р.

Міністерство внутрішніх справ Польщі, після численних виступів українського та білоруського населення, видало циркуляр про створення резерву державної поліції. Такі резервні команди створювались у Варшаві, а також у деяких воєводствах, у тому числі у Львівському (після 1928 р.).

27 грудня 1924 р

Президент Речі Посполитої видав Розпорядження "Про реорганізацію окружних команд поліції", згідно з яким окружні управління державної поліції

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

реорганізовувалися на *воєводські* управління. Коменданти цих підрозділів підпорядковувалися лише Головному управлінню у Варшаві. Це сприяло послабленню впливу місцевої адміністрації на поліцію воєводства.

Повітові управління державної поліції, відповідно до постанови МВС від 4 грудня 1919 р. "Про організацію повітових комендатур поліції", утворювались та ліквідовувались розпорядженнями міністра внутрішніх справ. Часто їхня компетенція поширювалась на декілька повітів. Цей факт був пов'язаний з постійними фінансовими труднощами Польщі. У 1927 р. у Львівському воєводстві нараховувалось 28 повітових управлінь, Станіславському воєводстві – 16, Тернопільському – 17, Волинському – 10, Поліському – 8. Повітове управління поліції на західноукраїнських землях нараховувало в середньому 10–20 осіб.

Крім того, у структурі польської поліції у міжвоєнний період були *комісаріати*. Вони діяли на території міст та кварталів, залізничних станціях, морських та річкових портах. Комісаріати підпорядковувались повітовим управлінням державної поліції. На території Польщі у 1925 р. діяло 176 комісаріатів, у 1926 р. – 173, у 1927 р. – 197. У Львівському воєводстві у 1927 р. нараховувалось 15 комісаріатів, Тернопільському – 1, Станіславському – 10, Волинському – 4.

Низову структурну ланку в системі державної поліції займали *дільниці*.

До функцій цього підрозділу належала підтримка громадського порядку та спокою, розслідування злочинів та допомога державній владі. У міжвоєнний період на території західноукраїнських воєводств панувала тенденція до зменшення кількості дільниць поліції. У 1923 р. у Львівському воєводстві було 359 дільниць поліції, у Тернопільському – 272, Станіславському – 186, Волинському – 143. А вже у 1927 р. у Львівському воєводстві налічувалось 356 дільниць поліції, Станіславському – 180, Тернопільському – 221, Волинському – 184.

10 березня 1925 р.

Польським урядом прийнято Розпорядження "Про реорганізацію окружних команд поліції на воєводські". З цього моменту на чолі правоохоронних органів у воєводстві стояв комендант. Цей посадовець у фінансовій діяльності підпорядковувався воєводі, а в усіх інших питаннях – Головному управлінню поліції у Варшаві. Згаданий вище нормативно-правовий акт скасовував посаду заступника керівника воєводської поліції. За відсутності коменданта міністр внутрішніх справ призначав тимчасового виконувача його обов'язків. Наявності слідчих відділів при воєводських управліннях та в більших містах було недостатньо для ефективного функціонування кримінальної поліції.

22 липня 1925 р.

Польський уряд прийняв постанову, відповідно до якої утримання державної поліції покладалось на державний бюджет. Влада гмін мала надавати незначні кошти на функціонування поліцейських дільниць. Після проведення у II Речі Посполитій адміністративної реформи та поділу на воєводства, постала потреба у приведенні структури поліції у відповідність до нового адміністративно-територіального поділу країни.

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

12 травня 1926 р.

Державний конституційний переворот у Польщі, у результаті якого до влади прийшла військова диктатура на чолі з Ю. Пілсудським, який проголосив політику "санації" – "оздоровлення" держави. Якщо на початку 1920-х років, у період відносної демократичності правлячого режиму, польський парламент мав значний вплив на діяльність поліції, то після перевороту ситуація зазнала суттєвих змін у державі. Правоохоронні органи почали відігравати вирішальну роль у державному управлінні як головний інструмент утримання влади. Результатом цього стало значне розширення компетенції поліції. Цей процес пришвидшився після вбивства у Варшаві українськими націоналістами міністра внутрішніх справ Б. Пєрацького 15 червня 1934 р.

21 липня 1926 р.

МВС прийняло Розпорядження "Про утворення слідчих відділів у повітових і гмінних центрах та містах". Зазначені слідчі відділи підпорядковувалися керівництву загальної поліції. Їхні взаємини з іншими правоохоронними структурами визначалися інструкціями Головного управління державної поліції у Варшаві. Рішення про утворення 97 нових слідчих відділів чи закриття вже наявних приймав міністр внутрішніх справ.

6 березня 1928 р.

Президент Польщі І. Мосціцький видав Розпорядження "Про державну поліцію", яке мало юридичну силу закону. Цей нормативний акт визначав обов'язки, завдання та роль поліції під час військового стану та мобілізації. У таких випадках вона мала стати частиною збройних сил як військовий корпус служби безпеки. Під час мобілізації на міністра оборони та командувачів армійських корпусів на місцях покладались функції контролю над діяльністю правоохоронних органів, у тому числі над поліцією.

Завдяки розпорядженню непритаманні поліції функції були передані іншим структурам. Наприклад, органам державної влади та місцевого самоврядування було заборонено вимагати від правоохоронців збирати штрафи та інші оплати. Це позитивно вплинуло на діяльність поліції упродовж періоду з кінця 1920 до 1930 рр.

Слід відзначити, що новим у законі було те, що структурні підрозділи поліції зобов'язували надавати звіти адміністративним органам щодо своєї діяльності Функціонери поліції мали виконувати розпорядження суддів, прокурорів та органів державної виконавчої влади. Накази останньої були пріоритетними. Органи місцевого самоврядування могли звертатись до поліційних органів за посередництвом державної адміністрації. Своєю чергою усі державні органи мали всіляко сприяти правоохоронцям, які фінансувались виключно з державного бюджету. Фактично цей закон вивів поліцію з підпорядкування органів місцевого самоврядування.

Зміни в територіальній структурі країни автоматично міняли структуру правоохоронних органів. У кожному воєводстві був сформований поліцейський округ, а в повіті – повітовий поліцейський округ. У екстраординарних випадках

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

міністр внутрішніх справ мав право утворювати нові структурні підрозділи поліції, а також формувати нові комісаріати поліції. Рішення про організацію нових дільниць поліції приймав воєвода на підставі подання воєводського коменданта поліції.

Розпорядження окреслило ієрархічну структуру поліцейського апарату. До офіцерських звань у порядку зростання належали: аспірант, підкомісар, комісар, надкомісар, підінспектор, інспектор, надінспектор, генеральний інспектор. До звань рядового складу належали: дільничний, старший дільничний, підстаршина, старший підстаршина.

Усі поліцейські повинні були мати професійну освіту. Навчання правоохоронців проходило у школах для офіцерів і рядових та на різноманітних спеціалізованих курсах. Військовою підготовкою займалось міністерство оборони. З цією метою поліцейських на певний час відправляли у армійські підрозділи на військові збори.

25 травня 1928 р.

Рішенням МВС окружні поліцейські школи, які функціонували з 1924 року в державі, підлягали ліквідації, бо "якість навчання у цих навчальних закладах була неоднаковою". На зміну їм створювалися виші загальнопольського характеру – школа для офіцерів у Варшаві та для рядових у Жирардові, Сосновій та Великих Мостах. Для підняття фахового рівня поліцейських у цих навчальних закладах були організовані шестимісячні курси зі слідчої служби, дактилоскопії та роботи в слідчій лабораторії. У 1935 р. через фінансову скруту залишилась функціонувати єдина школа у Великих Мостах, яка на той час вважалася найбільшою і найсучаснішою в Польщі.

28 липня 1928 р.

Міністр внутрішніх справ Польщі прийняв постанову, що регламентувала порядок одруження поліцейських. Відповідно до неї правоохоронцям необхідно було одержати дозвіл керівництва на свій шлюб. Рядові отримували його від воєводського управління поліції, а офіцери – від Головного управління поліції. Необхідними умовами для шлюбу працівників МВС були: вік – щонайменше 24 роки; служба в державній поліції тривалістю три роки; бездоганна репутація наречених. У випадках, коли на території воєводського поліцейського округу число правоохоронців, які мали офіційних дітей, перевищувало 75 %, Головне поліцейське управління могло припинити надавати дозволи на одруження. Це випливало з того, що наявність дітей та жінки збільшувало фінансові витрати на такого поліцейського. Шлюб поліцейського без дозволу властей карався. У міжвоєнний період таке обмеження особистих прав у II Речі Посполитій застосовувалось лише для поліцейських та військових.

21 вересня 1928 р.

Міністр внутрішніх справ Польщі видав розпорядження "Про організацію Державної поліції у міських повітах", відповідно до якого у населених пунктах,

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

які становили окремі адміністративні одиниці, були утворені поліцейські округи. На чолі правоохоронних органів у Львові, Кракові, Лодзі, Познані та Вільнюсі стояли коменданти, які були підпорядковані безпосередньо воєводському керівництву поліції, президентам міст та міських старост (очільників повітів). Це розпорядження також дало хід формуванню спеціальних підрозділів поліції – поліцейських резервів, що спеціально призначалися для боротьби з національно-визвольним рухом, заворушеннями трудящих мас.

На початку існування Республіки Польща не було правової регламентації їхньої діяльності. Проте численні виступи українського та білоруського населення примусило міністра внутрішніх справ видати 5 грудня 1924 р. циркуляр про створення резерву державної поліції. Такі резервні команди створювались у Варшаві, а також у деяких воєводствах, у тому числі у Львівському (після 1928 р.).

3 жовтня 1928 р.

Після ліквідації у 1926 р. політичної поліції її функції частково перейняла загальна поліція. Так, комендант Львівського воєводського управління поліції своїм наказом зобов'язував керівництво кожної поліцейської дільниці завести картотеку, яка б містила інформацію про усі легальні та нелегальні політичні та громадські організації, які діють на її території. Особливу увагу необхідно було звернути на українські об'єднання, такі як "Луг", "Сокіл", "Пласт". Також потрібно було створити окрему картотеку фабричних та фільваркових робітників, які проживали на території поліцейської дільниці. Кожна поліційна дільниця була зобов'язана щомісяця надсилати списки своїх таємних агентів, з їхньою короткою характеристикою.

13 жовтня 1928 р.

У Великих Мостах була урочисто відкрита поліцейська школа. За десять років її роботи з 1929 до 1939 року освіту в ній отримали понад 10 тис. поліцейських. Курсантів ділили не на класи, а на так звані компанії, у кожній було від 40 до 60 осіб. Три або чотири компанії становили шкільний батальйон. Навчання тривало близько п'яти місяців, які включали 700 академічних годин.

11 березня 1929 р.

Для забезпечення соціального захисту правоохоронців Міністерство внутрішніх справ Польщі прийняло розпорядження "Про відшкодування для поліцейських, які постраждали під час виконання своїх службових обов'язки". Відповідно до зазначеного розпорядження, такі виплати для працівників Головного управління поліції чи їх родичів призначав його керівник, а для інших підрозділів – воєводський комендант поліції. Підставою для таких рішень, була постанова лікарської комісії чи довідка про смерть поліцейського.

З метою позбавлення поліції непритаманних їй функцій Рада міністрів Польщі в березні 1929 р. прийняла низку постанов. Цими нормативно-правовими актами непритаманні поліції функції передавалися органам місцевого самоврядування – магістратам на гмінам.

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

Початок 30-х років

Польськими властями було прийнято низку нормативних актів, які передбачали соціальні гарантії діяльності службових осіб поліції:

1. Розпорядження Президента Речі Посполитої про матеріальне забезпечення офіцерів та рядових державної поліції від 28 жовтня 1932 р.;

2. Розпорядження Ради міністрів про пільги для офіцерів та рядових державної поліції при подорожах залізницею від 28 січня 1934 р.;

3. Розпорядження Ради міністрів про державну лікарську допомогу для офіцерів та рядових державної поліції, а також членів їх родин та поліцейських пенсіонерів від 28 січня 1934 р.

На підставі цих нормативних актів правоохоронці та члени їхніх сімей користувались 50 % знижкою на подорожі залізницею. У галузі медичного забезпечення поліцейські були прирівняні до суддів та працівників прокуратури. Так, держава повністю оплачувала діагностування, лікування у стаціонарних закладах охорони здоров'я, вартість ліків та 50 % протезування і санаторного відпочинку працівників МВС.

Грудень 1930 р.

Структура поліції Львівського воєводства складалась із дирекції, слідчого відділу у Львові та повітових управлінь у Бібрці (10 дільниць), Брозові (8), Добромилі (13), Дрогобичі (слідчої експозитури в Дрогобичі та комісаріату у Бориславі (14), Городку (12), Ярославі (комісаріат і 13 дільниць), Яворові (10), Колбушеві (8)), Кросно (13)), Ліску (18), Любачеві (10), Львові (22), Ланцуті (12), Мостиськах (8) , Ніско (9) , Перемишлі (слідча експозитура та комісаріат та 14 дільниць), Пшеворську (5), Рава-Руській (13)), Рудках (10), Ряшеві (слідча експозитураі, комісаріат та 12 дільниць), Самборі (комісаріат і 14 дільниць), Сяноку (14), Сокалі (слідча експозитура і 13 дільниць), Тарнобжегу (12), Турці (15), Жовкві (9), а також Дирекція поліції міста Львова (слідча експозитура, 10 комісаріатів та відділ резерви).

На території воєводства були підрозділи, які підпорядковувались безпосередньо Головному командуванню у Варшаві, а саме: нормальна фахова школа рядових у Великих Мостах, шоста компанія поліційної резерви, перший ескадрон поліційної резерви у Львові, десята компанія поліційної резерви в Ярославі. До функцій цього підрозділу належала підтримка громадського порядку та спокою, розслідування злочинів та допомога державній владі.

16 травня 1936 р.

Міністр внутрішніх справ на підставі декрету президента Речі Посполитої від 17 квітня 1936 р., яким впроваджувалась нова категорія функціонерів – *контрактних працівників*, видав Розпорядження "Про умови підготовчої служби та правила професійної відповідальності кандидатів у рядові державної поліції, які допущені до підготовки в якості контрактних працівників".

Контрактні працівники не були повноправними членами державної поліції. Відповідно до ст. 4 розпорядження міністра, контрактними працівниками могли стати особи, які відповідали таким вимогам: наявність польського громадянства, відсутність судимостей, вік від 20 до 28 років, відсутність дружини, ріст не менше

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

ніж 170 сантиметрів, фізичне здоров'я, освіта 7 класів . Контрактні працівники мали проживати в казармах, не могли бути членами політичних партій та громадських об'єднань, могли одружитись лише після одержання дозволу свого керівництва. Платня контрактних працівників становила 80 грошів у день та 45 злотих службового додатку. Після першого року служби вони одержували право на 14 днів відпустки. Після 3 місяців перебування на посаді контрактні працівники могли стати дільничними поліції. За дисциплінарні правопорушення вони могли одержати такі покарання: зауваження, догана, арешт від 1 до 14 днів.

Отже, правове становище контрактних працівників було гіршим, ніж у звичайних працівників поліції, позитивним було лише їх забезпечення державою харчуванням та одягом.

21 квітня 1938 р.

Рада міністрів Польщі, незважаючи на регламентування дисциплінарних відносин у поліції розпорядженням "Про державну поліцію" від 6 березня 1928 р., прийняла спеціальне розпорядження "Про дисциплінарну відповідальність та дисциплінарні провадження у Державній поліції", яким були внесені зміни у видах дисциплінарних стягнень, встановлено чіткий порядок їх накладання. Відповідно до зазначеного розпорядження, поліцейське керівництво мало право накладати на своїх підлеглих дисциплінарні стягнення. Водночас такі рішення мали прийматись лише після вичерпування інших методів впливу – зауважень та доган. Для офіцерів були такі види дисциплінарних стягнень: зауваження, догана, домашній арешт від 1 до 14 днів, звільнення зі служби, вигнання з поліції. Для рядових – догана, арешт від 1 до 7 днів, пониження по службі на один щабель, звільнення зі служби, вигнання з поліції. Після арешту рядові та офіцери втрачали право рік одержувати наступне звання та бути членами дисциплінарних комісій. Для контрактних кандидатів були передбачені такі види стягнень: зауваження, арешт від 1 до 14 днів, звільнення зі служби. Для канцелярських працівників та обслуговуючого персоналу – зауваження, скасування або скорочення відпустки, звільнення.

1 вересня 1939 р.

Згідно з даними Головного управління поліції, загальна чисельність поліції на західноукраїнських землях становила: у Львівському воєводстві – 2704, Тернопільському – 1443, Станіславському – 1378. У Волинському воєводстві у 1930 р. працювало близько 1766 поліцейських.

17 вересня 1939 р.

Червона армія перейшла радянсько-польський кордон і вступила на територію Західної України і Західної Білорусії. Розпочалося роззброєння польської армії (до 1 жовтня).

Листопад 1939 р.

Позачергова п'ята сесія Верховної Ради СРСР 2 листопада ухвалила закон про включення Західної України до складу СРСР і воз'єднання її з УРСР.

Позачергова третя сесія Верховної Ради УРСР 15 листопада ухвалила закон про входження Західної України до складу УРСР.

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Козоріз О.О.* Формування структури польської державної поліції в Східні Галичині в 1919–1921 рр. Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 245–250.

2. *Білецька О.О.* Поліція у системі органів виконавчої влади ІІ Речі Посполитої (1921–1939 рр.). Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2014. Вип. 59. С. 58–63.

3. *Білецька О.О.* Функції поліції у кримінальному процесі Республіки Польща (1921–1939 рр.). Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2014. Вип. 60. С. 52–58.

4. *Козориз О.О.* Структурные подразделения польской полиции на Западноукраинских землях (1921–1939 гг.). LEGEA SI VIATA Revista stiintificopractica. 2015. № 9/2 (285). С. 38–41.

5. *Красівський О.* Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. Проблеми взаємовідносин. Київ: УАДУ, 1998. 302 с

6. *Кугутяк М.* Галичина: Сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 200 с.

7. *Місько В.* Діяльність місцевої поліції у здійсненні державної політики Польщі щодо ліворадикального руху в Західній Україні (1919–1926 рр.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету В. Гнатюка. Серія "Історія". Тернопіль, 2010. Вип. 2. С. 86–93.

8. *Пащук Т.* Історико-правовий аспект розбудови правоохоронних структур Волинського воєводства у міжвоєнний період (1919–1921 рр.). Форум права. Харків, 2011. № 4. С. 553–557.

9. Проект "Україна". Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі / за заг.ред. В. Вісин, Р. Голик, В. Голубко та ін. Харків: Фоліо, 2017. 444 с.

10. *Разиграєв О.* Польська державна поліція на Волині у 1919–1926. Луцьк: ДП "Волинські старожитності", 2011. 432 с.

11. *Разиграєв О.* Становлення польської поліції у західній Волині: 1919–1921 рр. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія "Історія". Вінниця, 2008. Вип. 13. С. 88–93.

12. *Тищик Б.* Польща: історія державності і права (X – початок XXI ст.). Львів: Світ, 2012. 512 с.

REFERENCES

1. *Kozoriz O.O.* (2014). Formuvannia struktury polskoi derzhavnoi politsii u Skhidnii Halychyni u 1919–1921 rr. "Formation of the structure of the Polish state police in Eastern Galicia in 1919–1921". Juridical Bulletin. No. 6. P. 245–250 [in Ukrainian].

2. *Biletska O.O.* (2014). Politsiia u systemi orhaniv vykonavchoi vlady II Rechi Pospolytoi (1921–1939 rr.). "Police in the system of executive authorities of the II Polish-Lithuanian Commonwealth (1921–1939)". Bulletin of Lviv University. Juridical series. Iss. 59. P. 58–63 [in Ukrainian].

3. *Biletska O.O.* (2014). Funktsii politsii u kryminalnomu protsesi Respubliky Polshcha (1921–1939 rr.). "Functions of the police in the criminal process of the Republic of Poland (1921–1939)". Bulletin of Lviv University. Legal series. Iss. 60. P. 52–58 [in Ukrainian].

4. *Kozoryz O.O.* (2015). Strukturnye podrazdeleniia polskoi polytsii na Zapadnoukrainskykh zemliakh (1921–1939 hh.). "Structural units of the Polish police in Western Ukrainian lands (1921–1939)". LEGEA SI VIATA Revista stiintificopractica. No. 9/2 (285). P. 38–41 [in Russian].

5. *Krasivskyi O.* (1998). Skhidna Halychyna i Polshcha v 1918–1923 rr. "Eastern Galicia and Poland in 1918–1923". Problems of mutual relations. Kyiv: Ukrainian State University. 302 p. [in Ukrainian].

6. *Kuhutiak M.* (1993). Halychyna: storinky istorii. "Halychyna: pages of history". Essay on socio-political movement (19th century – 1939). Ivano-Frankivsk. 200 p. [in Ukrainian].

7. *Misko V.* (2010). Diialnist mistsevoi politsii u zdiisnenni derzhavnoi polityky Polshchi shchodo livoradykalnoho rukhu v Zakhidnii Ukraini (1919–1926 rr.). "The activity of the local police in the implementation of the Polish state policy regarding the left-wing radical movement in Western Ukraine (1919–1926)". Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University V. Hnatiuk. History series. Ternopil. Iss. 2. P. 86–93 [in Ukrainian].

8. *Pashchuk T.* (2011). Istoryko-pravovyi aspekt rozbudovy pravookhoronnykh struktur Volynskoho voievodstva u mizhvoiennyi period (1919–1921 rr.). "Historical and legal aspects of the

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

development of law enforcement structures in the Volyn Voivodeship in the interwar period (1919–1921)". Law forum. Kharkiv. No. 4. P. 553–557 [in Ukrainian].

9. Proiekt "Ukraina". Halychyna ta Volyn u skladi mizhvoiennoi Polshchi "Project "Ukraine". Galicia and Volhynia as part of interwar Poland" / general ed. V. Visyn, R. Holyk, V. Holubko and others. Kharkiv: Folio, 2017. 444 p. [in Ukrainian].

10. *Razihraiev O.* (2011). Polska derzhavna politsiia na Volyni u 1919–1926. "The Polish State Police in Volyn in 1919–1926". Lutsk: State Enterprise "Volyn Antiquities". 432 p. [in Ukrainian].

11. *Razihraiev O.* (2008). Stanovlennia polskoi politsii u zakhidnio Volyni: 1919–1921 rr. "The formation of the Polish police in western Volyn: 1919–1921". Scientific notes of Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. History series. Vinnytsia. Iss. 13. P. 88–93 [in Ukrainian].

12. *Tyshchyk B.* (2012). Polshcha: istoriia derzhavnosti i prava (X – pochatok XXI st.). "Poland: history of statehood and law (10th – beginning of the 21st century)". Lviv: Svit. 512 p. [in Ukrainian].

UDC 941(477)"1921–1939"

Chysnikov Volodymyr,
Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2020-7298
Lelet Serhii,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6099-4121
Kobets Maryna,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Co-Head of the Department,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6725-8469
Alieksieieva Olha,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-3390-536X
Kozhuhar Oksana,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Fellow, State Research Institute
MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-2234-781X
Yakubchyk Tetiana,
Senior Research Fellow, State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1415-5372

LAW-ENFORCEMENT AGENCIES OF HALYCHYNA AND VOLYN AS PART OF THE REPUBLIC OF POLAND (1921–1939): CHRONICLE OF THE MAIN EVENTS

The article is an excerpt from the third section 'Law enforcement authorities in the Western Ukrainian lands as a part of the Republic of Poland and Romania (1918–1940)' of the training manual 'Formation and development of the police (militia) in Ukraine (XVII century – 2020): Chronicle of the main events', prepared by the group

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

of authors of the State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The article covers the chronicle of the main events of the formation and development of law enforcement bodies in Halychyna and Volyn as part of the Republic of Poland (1921–1939).

Halychyna (modern Lviv, Ivano-Frankivsk and Ternopol regions) and Volyn (modern Volyn and Rivne regions) historically have always been part of Ukrainian lands and one of the main centers of ethnogenesis of the Slavic nations.

After the collapse of the Austro-Hungarian Empire (1918), local law enforcement bodies began to form in the western Ukrainian lands – the Security Guard, the first division of the gendarmerie "Defense of Lviv", the civil-military Security Guard, the police of the Civil Administration of the Volyn Land and the Podilsk Front, and the communal police.

According to experts, there were two stages in the development of the police system in Halychyna and Volyn. The first stage covered the years 1918–1921. Characterized primarily by the formation of the first local Polish police structures in Halychyna and Volyn and their unification into the new single law enforcement system for the entire Republic of Poland on the basis of the Law "On the State Police" of July 24, 1919.

According to the law, the police was defined as a state organization, whose main tasks included the protection of security, tranquility, and public order. By special order of the Ministry of Internal Affairs, the state police included the railroad and water transport law enforcement agencies.

On July 3, 1920, the Minister of Internal Affairs of Poland issued the "Temporary Instruction for the State Police", which regulated the conduct of police officers on and off the job during the interwar period. The first period ended on February 1, 1921, when the XIII Volyn Police District was officially founded.

The second stage covered the years 1921–1939. Established, the mentioned period is characterized by changes in the structural organization of the police and its transformation into a militarized law enforcement state body. Among the main regulations governing police activities were: the Decree of the Polish government "On the reorganization of district police commands into provincial police commands" of March 19, 1925; the Ministry of Internal Affairs decree "On the formation of investigative departments in district centers and cities" of July 21, 1926; the Polish Presidential decree "On the State Police" of March 6, 1928; having the legal force of law; the order of the Ministry of Internal Affairs 'On the organization of state police in urban counties' of September 21, 1928; the order of the Ministry of Internal Affairs "On compensations for police officers injured in the performance of their duties" of March 11, 1929: the order of the Polish Council of Ministers "On disciplinary responsibility and disciplinary proceedings in the state police" of April 21, 1938, etc.

During this period, the Polish state police consisted of three components – general, criminal (investigative) and political (secret). This division of the police was due to the nature of the tasks assigned to them and the functions they performed.

The territorial organization of the police corresponded to the administrative-territorial division of the state and consisted of the district (later voivodeship) police

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

command; county command; commissariats (located in large cities or in blocks of large cities); stations (located in the territory of communes).

Keywords: Halychyna, Volyn as a part of Poland, history of law enforcement agencies of Ukraine, research work, chronological handbook.

Отримано 09.06.2022

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).2

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 342.7:004

Бочек Оксана Іванівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-3884-8897

РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню змісту і сутності цифрової компетентності як ключової, що поєднує знання, уміння, навички та ставлення щодо використання цифрових технологій для спілкування, власного розвитку, навчання, роботи, участі у суспільному житті. Проаналізовано наукові підходи до визначення "компетентність". Розглянуто розвиток цифрового суспільства в Україні. Висвітлено рівень доступу до цифрової компетентності серед чоловіків та жінок у світі, що дозволило стверджувати про необхідність паралельного розвитку цифрової компетентності та забезпечення гендерної рівності.

Ключові слова: *компетентність, цифрова компетентність, гендерна рівність, цифровізація, цифрові технології.*

Стрімкий розвиток технологічних інновацій здійснює значний вплив на всі сфери життя та має високий потенціал соціальних перетворень. Цифровізація відкриває багато нових можливостей, полегшуючи повсякденне життя. За допомогою сучасних технологій та доступу до всесвітньої мережі Інтернет важливим вбачається створення додаткових можливостей для розробки й упровадження новітніх особистісно орієнтовних освітніх технологій, а також доступ та можливість дистанційної роботи, задоволення будь-яких побутових та інших потреб та запитів. Цифрові технології настільки змінили наше повсякденне життя, навчання та роботу, що неможливо уявити свій день без гаджету та доступу до Інтернету.

Цифрові навички дедалі частіше стають основою глобальної конкурентоспроможності та стимулювання робочих місць. Цифрові товариства вимагають цифрових компетенцій, якщо вони мають забезпечити повну участь людей у соціальному та трудовому житті. Інтернет має першочергове значення для забезпечення високоякісної освіти на всіх рівнях, а криза COVID-19 та останні події в Україні показали, що більшу частину роботи можна виконувати віддалено з використанням технологій.

Підтвердженням того, що цифрові технології стали невід'ємною складовою життя людей, є також статистичні дані порталу Datareportal (за підтримки агентства

© Bochek Oksana, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).3

We Are Social і платформи управління соціальними медіа HootSuite). На початку 2020 року визначено, що понад 4,5 мільярди людей є користувачами інтернету, тобто майже 60 % світового населення вже можуть знаходитися онлайн, при цьому активними користувачами соціальних мереж вже є 3,8 мільярда [1; 2]. Зазначено, що мобільні пристрої використовують 5,19 мільярда людей у світі. [3, с. 34]. Водночас слід відзначити, що в Європейському Союзі чоловіки часто мають більше переваг, ніж жінки, коли йдеться про цифрові навички (інформатизація, спілкування, вирішення проблем та навички роботи з програмним забезпеченням), необхідні для процвітання у цифровому світі праці.

Провідним фактором, який сприяє успіху в освіті, науці, бізнесі та інших сферах людської життєдіяльності, стає уміння швидко отримувати інформацію, проаналізувати та оцінити її можливий вплив і користь, а також грамотно використовувати її у власних цілях. Усе це і стає можливим лише за умови формування цифрової компетентності особистості, яка визначена як одна з ключових компетентностей та відображена в останніх стратегічних документах міжнародних організацій та європейських стандартах.

Питанням формування, розвитку, стандартизації та оцінювання інформаційно-комунікаційної компетентності та цифрової грамотності людини присвячено праці таких дослідників: О. Барни, В. Бикова, В. Вембер, О. Кузьмінської, Н. Морзе, В. Петрук, Л. Пєтухової, С. Сисоєвої, О. Сороко, О. Спіріна та інших.

Аби зрозуміти значення цифрової компетентності, насамперед варто дослідити поняття "компетентність". У Новому тлумачному словнику української мови слово "компетентний" визначено так: "1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний" [4, с. 874].

І як слушно зауважив М. С. Головань, одним із смислів компетентності є характеристика особистісних якостей людини, володіння компетенцією. Отже, компетенція – це певна норма, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення якого-небудь завдання, а компетентність – це оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми. Компетентність виступає в українській мові як якість, характеристика особи, яка дозволяє їй (або навіть дає право) вирішувати певні завдання, виносити рішення, судження у певній галузі. Основою цієї якості є знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини. Цим самим підкреслюється інтегративний характер поняття "компетентність" [5].

Ю.Г. Татур дає таке визначення компетентності: "Компетентність спеціаліста з вищою освітою – це проявлені ним на практиці прагнення і здатності (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості та ін.) для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи її соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного удосконалення" [6, с. 9].

Серед українських учених найбільшого поширення набуло визначення компетентності як сукупності знань і умінь необхідних для ефективної професійної діяльності; вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію.

© Bochek Oksana, 2022

Для необхідності забезпечення всебічного та сталого розвитку, соціальної єдності та подальшого розвитку демократичної культури, Європейський парламент і Рада Європейського Союзу 17 січня 2018 року схвалила Рамкову програму оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя. Основні компетентності, визначені в Рамковій програмі, спрямовані на створення засад для досягнення більш рівноправних і більш демократичних суспільств [7].

Усі основні компетентності вважаються однаково важливими, оскільки кожна з них сприяє успішному життю в суспільстві, підвищенню особистого потенціалу і розвитку, розширенню можливостей працевлаштування, соціальній інтеграції та активного громадянства. Ключові компетентності розвиваються в процесі навчання протягом усього життя, починаючи з самого дитинства, шляхом формального, неформального та інформального навчання.

До переліку ключових компетентностей, визначених Європейським Союзом, входять: грамотність; мовна компетенція; математична компетенція та компетенція у науках, технологіях та інженерії; цифрова компетентність; особиста, соціальна та навчальна компетентність; громадська компетентність; підприємницька компетентність; компетентність культурної обізнаності та самовираження [8].

Сьогодні суспільним та професійним ідеалом визнається особистість, що вміє самостійно управляти інформаційними потоками у мінливому середовищі, здобувати та структурувати інформацію, перетворювати, надавати їй відповідної форми.

Цифрова компетентність є ключовою компетентністю в умовах четвертої промислової революції. Так, цифрова компетентність – це інтегральна характеристика особистості, яка динамічно поєднує знання, уміння, навички та ставлення щодо використання цифрових технологій для спілкування, власного розвитку, навчання, роботи, участі в суспільному житті відповідно до сфери компетенцій. Вона охоплює такі поняття, як інформаційна грамотність та медіаграмотність, комунікація та співпраця, створення цифрового контенту (включаючи програмування), безпека (включаючи захист персональних даних у цифровому середовищі та кібербезпеку), а також розв'язання різнопланових проблем і навчання упродовж життя [9].

Таким чином, цифрова компетентність – це впевнене, критичне і відповідальне використання та взаємодія з цифровими технологіями для навчання, професійної діяльності (роботи) та участі у житті суспільства.

Для якісного та всебічного використання цифрових технологій у всіх сферах життєдіяльності суспільства кожна країна світу, в тому числі й Україна, в умовах розвитку "Четвертої промислової революції", розробляють стратегії розвитку інформаційного суспільства. В Україні, з метою розвитку фундаментальних засад інформаційного суспільства, у 1998 році була затверджена Національна програма інформатизації [10], у 2007 році прийнято Закон України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки" [11] та Розпорядження Кабінету Міністрів України у 2013 році "Про схвалення стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні" [12]. У 2018 році Кабінетом Міністрів України затверджено розпорядження "Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та

© Bochek Oksana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).3

затвердження плану заходів щодо її реалізації" [13]. Мета Концепції – реалізація прискореного сценарію цифрового розвитку, як найбільш релевантного для України з погляду викликів, потреб та можливостей.

Однак, наскільки цифровізація та цифрова компетентність може допомагати в повсякденному житті, настільки ж може мати негативний вплив, обмеження та недоліки. Саме тому варто розглянути роль цифрових компетентностей у забезпеченні гендерної рівності. Як вже було зазначено, якщо мова йде про доступ до цифровізації, чоловіки мають більше переваг, ніж жінки.

Тільки в шести країнах (Фінляндія, Словенія, Литва, Латвія, Кіпр та Болгарія) жінки набирають вищі бали, ніж чоловіки, з навиків використання Інтернету. Найбільший гендерний розрив (на шкоду жінок) спостерігається в Люксембурзі, Австрії та Хорватії [14].

Соціальні та гендерні норми, гендерні стереотипи, що глибоко вкорінилися, не дозволяють жінкам та дівчатам використовувати численні можливості, які пропонуються цифровими технологіями, для особистісного та професійного зростання. Гендерне насильство, зумовлене технологіями, є прогресуючим феноменом, що посилюється широким використанням соціальних мереж та цифрових платформ, а також ставить під удар жінок у політиці, громадському суспільстві та правах людини. Жінок, як і раніше, мало серед осіб, які приймають рішення у сфері цифровізації.

У міру того, як наше суспільство та економіка прискорюють свій перехід до цифрових технологій, ми маємо визнати, що цифровізація та цифрові інструменти мають величезні перспективи як ключові фактори для розширення прав та можливостей жінок, але також серйозно ставлять під загрозу безпеку та права жінок. І хоча гендерний паритет неможливо досягти за рахунок єдиного дієвого механізму, цифрові технології дозволяють скоротити гендерний розрив за рахунок розширеного доступу до служб соціального забезпечення, ідентифікації (ID), фінансовим послугам та інформації. Зокрема, маючи вільний доступ до цифрових технологій, у жінок більше можливостей відстоювати свої законні права, в тому числі на соціальні програми для себе та своїх дітей, отримувати доступ до фінансових та юридичних послуг тощо. В окремих випадках для жінок це є необхідністю, оскільки цифрові технології дають можливість отримання таких послуг анонімно.

Так, наприклад, в Індії дослідники виявили, що перерахування заробітної плати безпосередньо жінкам на їх банківські рахунки (замість рахунку глави домогосподарства – чоловіка) збільшило участь жінок у робочій силі, особливо жінок, які раніше не працювали або чиї чоловіки не схвалювали працюючих жінок. Дослідження також показало, що жінки, які отримують прямі банківські перекази (депозити), з більшою ймовірністю відкидають обмежувальні гендерні стереотипи, дотримуються ліберальнішого ставлення до жіночої роботи та відвідують спільні громадські місця, такі як ринки та медичні центри [15].

Згідно зі звітом ЮНІСЕФ, рівень доступу жінок до цифрових технологій та всесвітньої мережі Інтернет та їх використання, як правило, відстає від чоловіків. Існує суттєвий гендерний розрив у доступі до цифрових посвідчень особи та фінансових послуг, особливо у країнах із низьким рівнем доходу, де різниця у доступі до фінансових послуг становить 11 відсотків пунктів, а до цифрових

© Bochek Oksana, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).3

посвідчень особи – 13 пунктів [15]. Цікаво, що розрив у цифровому посвідчені особи більший, ніж гендерний розрив у реєстрації народжень у країнах із низьким рівнем доходу та рівнем доходу нижчим за середній. Це означає, що гендерний розрив у доступі до цифрових посвідчень особи може бути вищим, ніж з більш традиційними формами посвідчень особи, і у міру оцифрування систем країни повинні забезпечити включення жінок, щоб сприяти справедливості, а не збільшити гендерний розрив.

Молоді жінки і чоловіки є поколінням, що найбільше володіє цифровими технологіями, і однаково отримують переваги від базових і вище базових цифрових навичок: 59 % жінок і 60 % чоловіків у віці 16–24 років мають цифрові навички вищі базових. У Фінляндії, Мальті та Хорватії найвища частка молодих жінок із цифровими навичками вище базових, а в Італії, Болгарії та Румунії – найнижча.

Однак із віком гендерний розрив збільшується, і більшість людей похилого віку мають навички роботи з цифровими технологіями від низьких до базових. У Фінляндії, Данії та Швеції найвища частка жінок віком 55–74 років, які мають навички роботи з цифровими технологіями, а найнижча – у Греції, Болгарії та Румунії. Крім відмінностей між поколіннями та країнами, жінки, як правило, стикаються з більш серйозними перешкодами при спробі покращити свої цифрові навички через такі фактори, як гендерні стереотипи, сімейний стан та ширші соціальні, економічні та технологічні умови [14].

Хоча більшість жінок і чоловіків (62 % і 67 % відповідно) вважають себе досить досвідченими у використанні цифрових технологій, щоб скористатися можливостями цифрового та онлайн-навчання (European Commission, 2017), низка бар'єрів може зробити участь у навчанні недосяжною. Як для жінок, так і для чоловіків брак часу є найбільш істотною перешкодою, зазвичай, через графік роботи, обов'язки з догляду за членами родини та домашні обов'язки.

Хоча жінки у віці 25–64 років частіше, ніж чоловіки, беруть участь у навчанні протягом усього життя (12 % та 10 % відповідно), у середньому 40 % жінок – порівняно з 24 % чоловіків тієї ж вікової групи – повідомляють, що вони неспроможні брати участь у навчанні протягом усього життя через сімейні обов'язки (на Кіпрі, Мальті, в Греції, Австрії та Іспанії цю причину назвали понад 50 % жінок). Конфлікти в робочому графіку є більш серйозною перешкодою для чоловіків у більшості країн ЄС [14].

Цифрова трансформація та технологічні інновації відкривають суттєві можливості та проблеми для держав-членів щодо економічного зростання, продуктивності та зайнятості. Цифрова продуктивність Європейського Союзу вимірюється Індексом цифрової економіки та суспільства, який поєднує набір відповідних показників поточної цифрової політики Європи.

Кореляція між Індексом ґендерної рівності та Індексом цифрової економіки та суспільства показує, що товариства з вищою рівністю між жінками та чоловіками також краще працюють у галузі цифрової економіки, яка має життєво важливе значення для сталого економічного зростання. Так, держави-члени з кращими показниками в Індексі цифрової економіки та суспільства – Фінляндія, Швеція, Нідерланди та Данія, які входять до країн-членів з найвищими балами в Індексі ґендерної рівності [16].

© Bochek Oksana, 2022

Тісний взаємозв'язок між Індексом цифрової економіки та суспільства й Індексом ґендерної рівності свідчить про те, що цифрові показники можуть бути покращені при одночасному подоланні цифрового ґендерного розриву (наприклад, ґендерного розриву у доступі до цифрових технологій та їх використання, у цифровій освіті, у підприємництві тощо). Таким чином, розвиток цифрової компетентності може йти пліч-о-пліч з досягненнями в забезпеченні гендерної рівності. По суті, подолання гендерного розриву в цифровій компетентності та за його межами починається з визнання того, що жінки і чоловіки рівні і заслуговують на повну участь у всіх аспектах економіки та суспільства. Ці зусилля починаються зі знищення стереотипів, надання рівних можливостей та визнання потужного потенціалу егалітарного суспільства, в якому кожен може процвітати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Сухіх А.* Особливості формування цифрової грамотності дітей підліткового віку в аспекті онлайн-безпеки. Збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару "Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: 2020" (Моделювання цифрового навчального середовища закладу загальної середньої освіти). (5 березня 2020 р. м. Київ). Київ: Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, 2020. С. 106–108.

2. Digital 2020: Global Digital Overview – DataReportal – Global Digital Insights (2020, January 30). URL: https://datareportal.com/reports/digital2020-global-digital-overview (дата звернення: 25.05.2022).

3. *Струтинська О.В.* Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів інформатики до навчання освітньої робототехніки в закладах середньої освіти: монографія. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2020. 505 с.

4. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / укл.: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ: Вид-во "АКОНІТ", 2006. Т. 1: А–К. 926 с.

5. *Головань М.С.* Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. Вища освіта України. 2008. № 3. С. 23–30.

6. *Татур Ю.Г.* Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста. Высшее образование сегодня. 2004. № 3. С. 20–26.

7. Digital Education Action Plan – Factsheet (2018). URL: https://education.ec.europa.eu/document/digital-education-action-plan-factsheet-2018 (дата звернення: 18.05.2022).

8. Ключові компетентності для навчання протягом життя. URL: http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53 (дата звернення: 18.05.2022).

9. Опис рамки цифрової компетентності для громадян України. Міністерство цифрової трансформації України. 2021. 55 с. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf (дата звернення: 22.05.2022).

10. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80/ed19980204 (дата звернення: 22.05.2022).

11. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16 (дата звернення: 22.05.2022).

12. Про схвалення стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80 (дата звернення: 22.05.2022).

13. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.12.2018 № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80 (дата звернення: 22.05.2022).

© Bochek Oksana, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).3

14. Gender Equality Index 2020: Digitalisation and the future of work. URL: https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-index-2020-report/digital-skills-and-training (дата звернення: 22.05.2022).

15. Can digital technology help create a more gender-equal society? URL: https://www.povertyactionlab.org/blog/12-8-20/can-digital-technology-help-create-more-gender-equal-society (дата звернення: 19.05.2022).

16. The Digital Economy and Society Index (DESI). URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi (дата звернення: 19.05.2022).

REFERENCES

1. *Sukhikh A.* (2020). soblyvosti formuvannia tsyfrovoi hramotnosti ditei pidlitkovoho viku v aspekti onlain-bezpeky. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru "Tsyfrova kompetentnist suchasnoho vchytelia novoi ukrainskoi shkoly. "Features of the formation of digital literacy of children of the early age in the aspect of online security. Collection of materials of the All-Ukrainian scientific and practical seminar "Digital competence of the current teacher of the new Ukrainian school: 2020" (March 5, 2020, Kyiv). Kyiv: Institute of Information Technologies and Training Assistance of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. P.106–108 [in Ukrainian].

2. Digital 2020: Global Digital Overview – DataReportal – Global Digital Insights (2020, January 30). URL: https://datareportal.com/reports/digital2020-global-digital-overview (Date of Application: 25.05.2022) [in English].

3. *Strutynska O.V.* (2020). Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv informatyky do navchannia osvitnoi robototekhniky v zakladakh serednoi osvity. "Theoretical and methodological principles of training future informatics teachers to teach educational robotics in secondary education institutions: monograph. Kyiv. Publ. NPU M.P. Drahomanova. 505 p. [in Ukrainian].

4. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy(u trokh tomakh). "New explanatory dictionary of the Ukrainian language": in 3 volumes / Vol. 1, A–K / incl. V.V. Yaremenko, O.M. Slipushko. Kyiv, Publ. "AKONIT", 2006. 926 p. [in Ukrainian].

5. *Holovan M.S.* (2008). Kompetentsiia i kompetentnist: dosvid teorii, teoriia dosvidu. "Competence and competence: theory experience, theory of experience". Higher education of Ukraine. No. 3. P. 23–30 [in Ukrainian].

6. *Tatur Yu.H.* (2004). Kompetentnost v strukture modeli kachestva podhotovki spetsialista. "Competence and competence: theory experience, theory of experience". Higher education of Ukraine No. 3. P. 20–26 [in Russian].

7. Digital Education Action Plan – Factsheet (2018). URL: https://education.ec.europa.eu/document/digital-education-action-plan-factsheet-2018 (Date of Application: 18.05.2022) [In English].

8. Kliuchovi kompetentnosti dlia navchannia protiahom zhyttia. "Key competences for lifelong learning". URL: http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53 (Date of Application: 18.05.2022).

9. Opys ramky tsyfrovoi kompetentnosti dlia hromadian Ukrainy. "Description of the framework of digital competence for citizens of Ukraine. Ministry of Digital Transformation of Ukraine". 2021. 55 p. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf (Date of Application: 22.05.2022) [in Ukrainian].

10. Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80/ed19980204 (Date of Application: 22.05.2022) [in Ukrainian].

11. Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16 (Date of Application: 22.05.2022) [In Ukrainian].

12. Pro skhvalennia stratehii rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini. "On the approval of the strategy for the development of the information society in Ukraine": order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 05.15.2013 No. 386-r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80 (Date of Application: 22.05.2022) [in Ukrainian].

13. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii. "On the approval of the Concept of Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020 and the approval of the plan of measures for its implementation": Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 67 of

© Bochek Oksana, 2022

24.12.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80. (Date of Application: 22.05.2022) [in Ukrainian].

14. Gender Equality Index 2020: Digitalisation and the future of work. URL: https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-index-2020-report/digital-skills-and-training (Date of Application: 22.05.2022) [in English].

15. Can digital technology help create a more gender-equal society? URL: https://www.povertyactionlab.org/blog/12-8-20/can-digital-technology-help-create-more-gender-equal-society (Date of Application: 19.05.2022) [in English].

16. The Digital Economy and Society Index (DESI). URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi (Date of Application: 19.05.2022) [in English].

UDC 342.7:004

Bochek Oksana,
Candidate of Juridical Sciences,
Senior Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3884-8897

DEVELOPING DIGITAL COMPETENCE AND ITS IMPACT ON GENDER EQUALITY

Digital skills are increasingly becoming the basis of global competitiveness, job promotion and growth. Digital societies require digital competences if they are to ensure the full participation of people in social and working life. For high quality education at all levels, the Internet is of paramount importance, and the COVID-19 crisis and recent events in Ukraine have demonstrated, that most work can be done remotely using technology.

The leading factor that contributes to success in education, science, business and other areas of human life is the ability to quickly obtain information, analyze and evaluate its possible impact and benefits, as well as use it wisely for their own purposes. All this becomes possible only with the formation of digital competence of the individual.

Digital competence is an integral characteristic of a person that dynamically combines knowledge, skills, abilities and attitudes regarding the use of digital technologies for communication, personal development, learning, work, participation in public life, according to the field of competence.

However, just as digitalization and digital competence can help in everyday life, so can negative impacts, limitations and shortcomings.

Social and gender norms and deep-rooted gender stereotypes prevent women and girls from taking advantage of the many opportunities offered by digital technologies for personal and professional growth. Technology-based gender-based violence is a progressive phenomenon exacerbated by the widespread use of social networks and digital platforms, as well as by women in politics, civil society and human rights. There are still few women among digital decision-makers.

© Bochek Oksana, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).3

The development of digital competence can go hand in hand with advances in gender equality. In essence, bridging the gender gap in digital competences and beyond begins with recognizing that women and men are equal and deserve full participation in all aspects of the economy and society. These efforts begin with breaking down stereotypes, providing equal opportunities and recognizing the powerful potential of an egalitarian society in which everyone can prosper.

Keywords: competence, digital competence, gender equality, digitalization, digital technologies

Отримано 10.06.2022

© Bochek Oksana, 2022

УДК 346.32

Грущенко Олена Анатоліївна,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної безпеки
та фінансових розслідувань Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-8167-0214
Буличева Наталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри публічного та приватного права
Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-7902-6646
Буличев Андрій Олегович,
кандидат юридичних наук, начальник відділу
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2734-7066

ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕОБХІДНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМ НЕВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті проаналізовано зарубіжний досвід ринкового та державного управління господарськими процесами, опрацьовано практичні рекомендації щодо розвитку нових економіко-правових відносин із урахуванням особливостей вітчизняної економіки. Розкрито поняття практичного заняття. Проаналізовані проблемні питання виконання господарсько-договірних зобов'язань в умовах воєнного стану. Наголошено на нагальній необхідності в умовах воєнного стану приділяти увагу на практичних заняттях із навчальних дисциплін "Господарське право", "Правове регулювання інвестиційної діяльності" та "Страхове право" формуванню у студентів знань стосовно включення відповідних форс-мажорних застережень до змісту господарських, страхових, інвестиційних договорів із метою формування майбутніх професійних навичок.

Ключові слова: *господарсько-договірні зобов'язання, практичні заняття, форс-мажорні обставини, воєнний стан, освітній процес.*

Зважаючи на широкомасштабну збройну агресію РФ проти України, формування у здобувачів вищої освіти необхідних компетентностей аналізу проблем невиконання господарсько-договірних зобов'язань в умовах воєнного стану є досить актуальним та доцільним для впровадження у навчальний процес у ЗВО.

Найбільш вагомі результати досліджень з окремих питань науково-методичного забезпечення освітніх процесів викладені у роботах Н.Л. Акініної, І.М. Дич-

© Hrushchenko Olena, Bulycheva Nataliia, Bulychev Andrii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).4

ківської, Л.О. Ковальчук, В.І. Носкова, З.І. Слєпкань, Т.І. Туркот, В. Шинкарук.

Метою статті є аналіз господарсько-договірних зобов'язань із урахуванням особливостей вітчизняної економіки під час триваючої широкомасштабної збройної агресії РФ проти України в умовах воєнного стану, використання на практичних заняттях комплексного підходу щодо висвітлення проблем невиконання господарсько-договірних зобов'язань в умовах воєнного стану.

Практичні заняття (грец. ***prakticos*** – діяльний) – форма навчального заняття, на якому педагог організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує уміння і навички їх практичного застосування шляхом виконання відповідно поставлених завдань. У структурі практичного заняття домінує самостійна робота студентів. Правильно організовані практичні заняття мають важливе виховне та практичне значення (реалізують дидактичний принцип зв'язку теорії з практикою) і орієнтовані на вирішення таких завдань:

– поглиблення, закріплення і конкретизацію знань, отриманих на лекціях і в процесі самостійної роботи;

– формування практичних умінь і навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності;

– розвиток умінь спостерігати та пояснювати явища, що вивчаються;

– розвиток самостійності тощо [5].

Під час практичних занять із навчальних дисциплін "Господарське право", "Правове регулювання інвестиційної діяльності" та "Страхове право" одним із питань у переліку тем, визначених робочою програмою навчальної дисципліни, які стосуються договорів (господарських, інвестиційних, страхових), є підготовка та проведення їх правової експертизи.

У нинішніх умовах воєнного стану, коли у сфері господарювання повсякчасно виникають практичні ситуації зриву виконання контрагентами взятих на себе зобов'язань через незалежні від них обставини, пов'язані з повномасштабною військовою російською агресією, актуальним вбачаємо приділення окремої уваги під час проведення практичних занять навичкам аналізу економіко-правового та фінансового стану підприємства, ризиків його діяльності у форс-мажорних обставинах (обставинах непереборної сили, загальної військової мобілізації, військових дій, надзвичайного стану, карантину тощо) та формуванню практичних умінь включення відповідних форс-мажорних застережень до змісту будь-яких господарських договорів, включаючи інвестиційні та страхові.

Відповідно до Закону України "Про торгово-промислові палати України" від 2 грудня 1997 року № 671/97-ВР, форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами. До таких обставин належать епідемії, війни або збройні конфлікти, воєнні дії, теракт, революція, захоплення підприємств, страйки, аварії, пожежі, вибухи, обмеження експорту й імпорту, стихійні лиха та інше.

© Hrushchenko Olena, Bulycheva Nataliia, Bulychev Andrii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).4

Форс-мажорними можуть бути визнані також обставини, які не зазначені в переліку, наведеному в Законі "Про торгово-промислові палати України", проте відповідають критеріям форс-мажорних обставин, не суперечать законодавству та узгоджені сторонами у договорі як такі, що звільняють їх від цивільно-правової відповідальності [3].

Зазвичай у договорах, зокрема господарських, інвестиційних, застереження про форс-мажор має не лише формальний характер. Із нього має бути зрозуміло: протягом якого часу сторона, яка не може виконати зобов'язання через обставини непереборної сили, повинна повідомити про це іншу сторону; який порядок та в якій формі має бути здійснене таке повідомлення; які наслідки неповідомлення іншої сторони про випадок форс-мажору; яким чином необхідно підтверджувати факт настання обставин непереборної сили. Тож під час укладення договору сторонам варто окрім обставин, які вважаються форс-мажорними, передбачити в договорі також детальну процедуру (телефонний дзвінок, месенджер, електронна пошта, офіційний лист тощо) інформування іншої сторони про настання таких обставин, а також передбачити наслідки недотримання цієї процедури [1].

Також при укладенні договору сторони мають право самостійно визначити, при настанні яких обставин вони будуть звільнені від відповідальності за їх невиконання. Статтею 219 Господарського кодексу України закріплено, що сторони можуть передбачити певні обставини, які через надзвичайний характер є підставою для звільнення сторони від господарської відповідальності у випадку порушення зобов'язання через дані обставини, а також порядок засвідчення факту виникнення таких обставин [2].

Слід зазначити, що сам по собі факт існування обставини (виникнення пожежі, загроза епідемії, стихійне лихо, карантин та інші) не є форс-мажором. Така обставина стане форс-мажором тільки у разі, якщо особою буде доведена неможливість виконання внаслідок цього передбачених умовами договору зобов'язань.

Другим важливим моментом є те, що існування форс-мажорних обставин звільняє сторону договору від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язання, однак не звільняє від обов'язку виконати це зобов'язання після припинення форс-мажору.

Упродовж практичного заняття до студентів можна довести інформацію про формулювання конкретних умов, на зразок таких:

"1. Сторони звільняються від відповідальності за часткове або повне невиконання зобов'язань за цим Договором, якщо це невиконання стало наслідком обставин непереборної сили, таких як пожар, повінь, землетрус, страйк, ембарго, військові дії, надзвичайний стан, карантин, розпорядження державних органів, а також інших, що не залежать від волі Сторін обставин і якщо ці обставини безпосередньо вплинули на виконання цього Договору. При цьому виконання зобов'язань за Договором відсувається відповідно до часу, упродовж якого діяли відповідні обставини і їх наслідки.

2. Сторона, для якої створилася неможливість виконання зобов'язань за цим Договором, зобов'язана про настання зазначених вище обставин не пізніше 10 (десяти) календарних днів із моменту їх настання, у письмовій формі, повідомити іншу сторону. Таке ж повідомлення виконується і при припиненні дії

© Hrushchenko Olena, Bulycheva Nataliia, Bulychev Andrii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).4

зазначених обставин. Належним доказом наявності зазначених вище обставин та їх тривалості буде слугувати свідоцтво Торгово-промислової палати країни Покупця або Продавця відповідно.

3. Несвоєчасне повідомлення про обставини непереборної сили позбавляє відповідну Сторону права посилатися на них у майбутньому".

Також, поглиблюючи знання студентів, слід наголосити на тому, що не треба плутати форс-мажор з істотними змінами обставин у договорі. Істотні зміни обставин у договорі є особливою категорією непередбачуваних обставин, за настання яких (на відміну від форс-мажору) належне виконання договору можливе, але в силу їх непередбачуваності є суттєво ускладненим. Відповідно до ст. 652 Цивільного кодексу України, якщо сторони не досягнуть згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, що істотно змінились, договір може бути розірваний або змінений за рішенням суду. Зміна обставин є істотною, якщо вони змінились настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах. У разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін [6].

Однією із можливостей підтвердження форс-мажору (неможливості виконати зобов'язання) є сертифікат Торгово-промислової палати України. Регламент Торгово-промислової палати України встановив низку вимог до документів, які сторона договірних правовідносин надає для отримання сертифіката про форс-мажорні обставини. Вони повинні свідчити про:

✓ непередбачуваність обставин (їх настання або наслідки неможливо було передбачити, зокрема на момент укладення відповідного договору, перед терміном настання зобов'язання або до настання відповідного обов'язку);

✓ невідворотність (непереборність) обставини (неминучість події та/або її наслідків);

✓ надзвичайність обставин (мають винятковий характер і знаходяться поза межами впливу сторін);

✓ причинно-наслідковий зв'язок між обставиною/подією та неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань (за договором, контрактом, угодою тощо) [4].

Наразі Торгово-промислова палата України спростила процедуру подачі заяви та документів для одержання сертифіката про форс-мажорні обставини. Тепер для отримання сертифікату про форс-мажорні обставини знадобляться такі документи:

заява, підписана керівником та засвідчена печаткою підприємства;

копія договору;

копія наказу (розпорядження) у зв'язку з необхідністю припинення діяльності на підставі відповідних нормативно-правових актів;

повідомлення (сповіщення іншої сторони про настання форс-мажорних обставин).

Зазначимо також, що не всі події слід відносити до форс-мажорних обставин. Законодавством України визначений перелік обставин, що не вважаються форс-мажором, зокрема:

© Hrushchenko Olena, Bulycheva Nataliia, Bulychev Andrii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).4

зростання офіційного та комерційного курсів іноземної валюти;

відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, а також необхідних коштів у боржника;

фінансова й економічна криза;

дефолт;

недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника;

обставини, які відносяться до комерційного ризику, тощо.

Доречною вважаємо думку фахівців компанії DLF attorneys-at-law, що за форс-мажорних обставин, насамперед, потрібно спробувати домовитися з контрагентом та внести відповідні зміни до договору щодо звільнення від відповідальності чи від виконання зобов'язання за договором на цей період, а вже потім розглядати інші варіанти дій. Якщо все ж не вдалось домовитись із контрагентом, то варто добре вивчити наявні документи та докази (в т.ч. формулювання в договорі стосовно форс-мажорних обставин, порядок інформування іншої сторони про виникнення обставин непереборної сили), проаналізувати наявність причинно-наслідкового зв'язку між обставинами та неможливістю виконання конкретних зобов'язань, а також підготуватись до можливого розгляду справи в суді, щоб ефективно відстояти свої інтереси в цій ситуації. Не слід забувати, що тягар доказування настання форс-мажорних обставин покладений на заявника [1].

Підсумовуючи зазначене вище, слід наголосити на нагальній необхідності в умовах сьогодення приділити увагу на практичних заняттях із навчальних дисциплін "Господарське право", "Правове регулювання інвестиційної діяльності" та "Страхове право" формуванню у студентів навичок включення відповідних форс-мажорних застережень до змісту господарських, страхових, інвестиційних договорів, а результативність такого заняття цілком і повністю буде залежати як від повноти і якості проведених підготовчих заходів викладача, так і від методики його проведення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичні матеріали офіційного сайту компанії DLF attorneys-at-law. URL: https://dlf.ua/ (дата звернення: 18.04.2022).

2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. № 18 –22. Ст. 144.

3. Про торгово-промислові-палати України: Закон України від 2 грудня 1997 року № 671/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 13. Ст. 52.

4. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): Рішення президії ТПП України від 15.07.2014 № 40(3). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text (дата звернення: 18.04.2022).

5. *Туркот Т.І.* Педагогіка вищої школи: навч. пос. К.: Кондор, 2011. 628 с. URL: https://pidru4niki.com/16740216/pedagogika/ praktichni_zanyattya_ metodika_pidgotovki_provedennya (дата звернення: 18.04.2022).

6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. № 40–44. Ст. 356.

REFERENCES

1. Analitychni materialy ofitsinoho saitu kompanii DLF attorneys-at-law. "Analytical materials of the official website of DLF attorneys-at-law". URL: https://dlf.ua/ (date of application: 18.04.2022) [in Ukrainian].

© Hrushchenko Olena, Bulycheva Nataliia, Bulychev Andrii, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).4

2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy. "Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV". Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2003. No. 18–22. Art. 144 [in Ukrainian].

3. Pro torhovo-promyslovi-palaty Ukrainy. "On Chambers of Commerce and Industry of Ukraine: Law of Ukraine dated December 2, 1997 No. 671/97-VR". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1998. No. 13. Art. 52 [in Ukrainian].

4. Rehlament zasvidchennia Torhovo-promyslovoiu palatoiu Ukrainy ta rehionalnymy torhovo-promyslovymy palatamy fors-mazhornykh obstavyn (obstavyn neperebornoi syly). "Regulation of certification by the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine and regional chambers of commerce and industry of force majeure circumstances (circumstances of force majeure): Decision of the Presidium of the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine dated 07/15/2014 No. 40(3)". URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text (date of application: 18.04.2022) [in Ukrainian].

5. *Turkot T.I.* (2011). Pedahohika vyshchoi shkoly. "Higher school pedagogy: teaching manual". K.: Condor. 628 p. URL: https://pidru4niki.com/16740216/pedagogika/ praktichni_zanyattya_metodika_pidgotovki_provedennya (date of application: 18.04.2022) [in Ukrainian].

6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. "Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV". Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2003. No. 40–44. Art. 356 [in Ukrainian].

UDC 346.32

Hrushchenko Olena,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Docent at the Department, National Academy of Internal Affairs,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-8167-0214
Bulycheva Nataliia,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Docent at the Department,
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7902-6646
Bulychev Andrii,
Candidate of Juridical Sciences,
Head of the Department, State Research Institute MIA Ukraine
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2734-7066

FORMATION OF THE NECESSARY COMPETENCIES OF HIGHER EDUCATION APPLICANTS IN ANALYZING THE PROBLEMS OF NON-FULFILLMENT OF ECONOMIC AND CONTRACTUAL OBLIGATIONS UNDER MARTIAL LAW

The article analyzes foreign experience of market and state management of economic processes, conducted a study of foreign experience of market and state management of economic processes, developed practical recommendations for the development of new economic and legal relations, taking into account the characteristics of the domestic economy. Disclose the concept of practical exercise. Identified force majeure circumstances in the performance of contractual obligations. Analyzed the problematic issues of execution of economic and contractual obligations under martial

© Hrushchenko Olena, Bulycheva Nataliia, Bulychev Andrii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).4

law. Justify the urgent need in martial law to pay attention to practical exercises in the disciplines “Business Law”, “Legal Regulation of Investment Activity” and “Insurance Law” to form students’ knowledge about the inclusion of appropriate force majeure clauses in the content of economic, insurance, investment contracts to form future professional skills.

Emphasized, that circumstances that are not specified in the list provided in the Law “On Chambers of Commerce and Industry of Ukraine”, but meet the criteria of force majeure, do not contradict the legislation and are agreed upon by the parties in the contract as such, can also be recognized as force majeure. that release them from civil liability.

The authors note, that the mere fact of the existence of a circumstance (the occurrence of a fire, the threat of an epidemic, a natural disaster, a quarantine, etc.) does not constitute force majeure. Such a circumstance will become a force majeure only if the person proves that it is impossible to fulfill the obligations stipulated in the terms of the contract as a result.

It is marked, that the existence of force majeure circumstances relieves the party of the contract from responsibility for non-fulfillment or improper fulfillment of an obligation, but does not relieve it of the obligation to fulfill this obligation after the end of the force majeure.

Keywords: economic and contractual obligations, practical training, force majeure, state of war, educational process.

Отримано 15.06.2022

© Hrushchenko Olena, Bulycheva Nataliia, Bulychev Andrii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).4

УДК 340.13:355.58

Колесник Вікторія Анатоліївна,
науковий співробітник,
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-1860-7866

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕАГУВАННЯ НА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ[1]

У статті висвітлено окремі надзвичайні ситуації, які сталися в Україні унаслідок російської військової агресії. Досліджено особливості реагування вітчизняних суб'єктів забезпечення цивільного захисту на надзвичайні ситуації під час бойових дій. Проаналізовано правові механізми реагування на надзвичайні ситуації в умовах воєнного стану в України. Крім того, надаються пропозиції щодо удосконалення правових засад діяльності суб'єктів забезпечення цивільного захисту в умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: *надзвичайні ситуації, воєнний стан, суб'єкти забезпечення цивільного захисту.*

Наслідки аварії на Чорнобильській атомній електростанції у 1986 році спонукали Радянський Союз та інші держави світу переформатувати, наявні на той час, підходи до систем цивільного захисту – із оборони держави від факторів (джерел) небезпек, зумовлених військовими діями противника, на захист населення, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, насамперед, природного, техногенного та соціального характеру, які виникають у мирний час. У такий спосіб проведено демілітаризацію цивільної оборони. Тому у переважній більшості випадків відпрацьовувалися питання реагування на надзвичайні ситуації (далі – НС) природнього, техногенного та соціального характеру у мирний час, і не пов'язувалося із веденням бойових дій.

Наразі наслідки повномасштабної військової агресії Російської Федерації (далі – РФ) проти України "наголосили", що не варто залишати поза увагою надзвичайні ситуації, джерелом виникнення яких є збройні конфлікти. Враховуючи новітні виклики і події, пов'язані з військовими протистояннями, які відбуваються у різних куточках світу, виникла необхідність у додатковому дослідженні проблематики реагування на НС в умовах воєнного стану в нашій державі. Така робота допоможе як у вирішенні загальних проблемних питань, що стосуються функціонування єдиної державної системи цивільного захисту (далі – ЄДСЦЗ), так і в окремих напрямах діяльності суб'єктів забезпечення цивільного захисту; поліпшенні захисту цивільного населення як особливо вразливої категорії під час збройних конфліктів.

[1] Початок. Продовження у наступному номері.

© Kolesnyk Victoriia, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).5

Метою статті є висвітлення актуальних проблем, які виникають у суб'єктів забезпечення цивільного захисту під час реагування на НС в умовах воєнного стану та ведення бойових дій в Україні.

Аналіз сучасних наукових праць (кінець XX – початок XXI століть) свідчить, що в Україні проблематикою реагування на надзвичайні ситуації та їх вплив на людину і довкілля займаються такі фахівці та науковці: Барило О., Болотських М., Валянський П., Гречанінов В., Гудович О., Гурjєв С., Доманський В., Домбровська С., Жукова Л., Ковальов О., Мазуренко В., Михайлов В., Потеряйко С. тощо. Водночас науковцями недостатньо уваги приділено дослідженню реагування на НС, які виникли внаслідок військової агресії, що і стало предметом нашого наукового пошуку.

Проблемні питання, пов'язанні з НС, що виникають під час збройних конфліктів, не нові – вони мали місце ще в далекому минулому. Наявні непоодинокі факти про використання давніми єгиптянами, греками, римлянами, китайцями та монголами доступних у ті часи засобів масового ураження проти своїх ворогів. Для захисту від окремих із них Леонардо да Вінчі розробив першу модель захисної маски – прототип протигаза. У минулому під час збройних конфліктів не лише застосовувалася хімічна зброя, інші засоби масового ураження, а й розроблялися відповідні засоби захисту від неї. Держави, оцінивши масштаби та наслідки такого застосування, почали формувати правові механізми протидії таким проявам на полі бою.

Так, за підсумками тридцятирічної війни (1618–1648 років) 27 серпня 1675 року Священна Римська імперія та Франція підписали Страсбурзьку угоду про незастосування "підступних" знарядь – першу в історії домовленість про заборону токсичних речовин. У XX столітті в ході Першої світової війни її учасниками було масово застосовано хімічну зброю – отруйні речовини найрізноманітнішої дії. Після закінчення війни застосування хімічної зброї спробували заборонити: 7 червня 1925 року у Женеві підписали "Протокол щодо заборони використання у війні задушливих, отруйних та інших газів і бактеріологічних методів ведення війни" (Женевський протокол), який вступив у дію 8 лютого 1928 року. Першими підписантами стали США, Німеччина, Ірак та СРСР [1]. У відповідь на зростаючу небезпеку початку війни і здійснення бомбардувань, у низці країн започаткували розробку планів цивільної оборони. Наприкінці 20-х років XX століття у Союзі Радянських Соціалістичних Республік, на підставі досвіду громадянської війни і зростаючого військового значення авіації, зміцнювалася протиповітряна оборона країни та протихімічний захист населення й об'єктів народного господарства.

Унаслідок перетворень, які відбуваються у світі загалом, та Україні зокрема, змінюється також і природа збройних конфліктів і систем оборони.

24 лютого 2022 року широкомасштабне вторгнення російських військ на територію України створило підстави для введення на всій території держави особливого правового режиму – воєнного стану.

Відповідно до умов зростання загроз національній безпеці керівництвом України за допомогою сукупності воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу здійснено переформатування державної політики і суспільства. На сьогодні державна політика спрямовується, з одного боку, на

© Kolesnyk Victoriia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).5

відсіч збройної агресії, забезпечення національної безпеки, усунення небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Із іншого, – на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим, використовуючи ресурси єдиної державної системи цивільного захисту (далі – ЄДСЦЗ). ЄДСЦЗ, її функціональні та територіальні підсистеми приведені у готовність до виконання завдань за призначенням в особливий період. Цілеспрямована діяльність ЄДСЦЗ у зазначений період спрямована на розв'язання нагальних суспільних проблем, подолання ризиків та пов'язаних із ними подіями, які з'являються внаслідок виникнення НС різного характеру походження.

Ураховуючи критичність, потенційну небезпеку, шкідливий вплив на населення і довкілля, особливої уваги потребують події, що виникають унаслідок захоплень російськими військовими та незаконними збройними формуваннями територій, приміщень, будівель, а також активного застосовування ракетних і артилерійських комплексів, авіації для нанесення ударів по цивільному населенню. Перераховані дії призводять до:

1) руйнування цивільних об'єктів – значне руйнування міст Харків, Чернігів, Маріуполь і Лиман (*Донецька область*), Сєвєродонецьк і Лисичанськ (*Луганська область*), Буча, Бородянка, Ірпінь, Ворзель, Гостомель (*Київська область*) та низка інших населених пунктів. Наслідки таких подій мають ознаки надзвичайної ситуації техногенного характеру, які призводять до обмеження або неможливості проживання у своїх домівках та до збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб і біженців. Це значною мірою зумовлює виникнення соціальних проблем та їх негативного впливу і збільшення навантаження на соціально-економічну сферу господарської системи України взагалі та приймаючих органів місцевого самоврядування зокрема, а також інших держав, які надають притулок громадянам України;

2) захоплення територій, на яких розташовані атомні об'єкти України.

Із 24 лютого до 31 березня 2022 року територія Державного спеціалізованого підприємства "*Чорнобильська АЕС",* об'єкти, що знаходяться на ній та у зоні відчуження *(Київська область)* були захоплені. Такі дії зумовили відсутність контролю за роботою автоматизованої системи моніторингу радіаційного стану й діяльністю захоплених об'єктів, стали причиною наявності осередків займання та пожеж (*ймовірно сталися внаслідок обстрілів або навмисного підпалу*) на територіях зі значним рівнем забруднення радіонуклідами і у місцях розташування інфраструктури поводження з радіоактивними відходами у межах 10-кілометрового радіуса навколо Чорнобильської АЕС (*площа пожеж перевищувала допустимі показники в десятки разів*) [2].

Із *04 березня 2022 року* незаконне та неконтрольоване перебування на майданчику *Запорізької АЕС* (далі – ЗАЕС) сторонніх осіб із числа представників РФ[2] із великою кількістю вибухівки та пошкодження об'єкта містить у собі пряму загрозу безпеці[3] персоналу, населенню та довкіллю. Наразі не здійснюється

[2] Серед них військові та цивільні особи – люди, що представляють державну корпорацію з атомної енергії РФ "Росатом".

[3] Загроза безпеці людини, технологічній безпеці, екологічній безпеці, енергетичній безпеці.

© Kolesnyk Victoriia, 2022

незалежний регулюючий нагляд за ядерною та радіаційною безпекою безпосередньо на майданчику ЗАЕС [3]. Поки що Україна не може гарантувати безпеку державі й світу [4] та не може виконувати свій обов'язок відповідно до положень ст. 16 Конституції України [5] і супутніх актів міжнародного права;

3) окупації міста Херсон *(Херсонська область)*, блокади, а потім і окупації міста Маріуполь (*Донецька область*):

– із *02 березня 2022 року* місто Херсон перебуває у блокаді окупаційних російських військ. У місті перебої з постачанням: води, продуктів харчування, медикаментів, засобів гігієни, газу, електроенергії; проблеми з комунікацією. За офіційною інформацією, із Херсона виїхало 45 % жителів і 20 % з області[4];

– із *03 березня 2022 року* у місті Маріуполь відсутня електрика, зв'язок, газ, опалення, вода [6] та мобільний зв'язок [7], пошкоджено значну кількість будівель (житлових, адміністративних), обмежена кількість продуктів харчування, медикаментів, засобів гігієни, із міста не вивозиться сміття;

– інтенсивність обстрілів сприяла значному збільшенню кількості загиблих. Під завалами, на стихійних кладовищах (*без додержання санітарних норм*), у тимчасових моргах залишаються тисячі тіл, а в деяких випадках, вони лежать просто неба. Сезоне підвищення температури повітря сприяє процесу розкладання тіл; потрапляння трупної отрути, бактерій, мікобактерій туберкульозу та інших збудників хвороби, які могли бути у померлого, у ґрунт, водопровідну систему, підземні джерела, у річки та море; збільшенню кількості переносщиків різних захворювань;

– унаслідок низки ворожих атак і руйнування водогону відбулося змішування води з каналізаційними стоками, що підвищує ризик спалаху інфекційних захворювань.

Зазначенні події за класифікаційними ознаками відносяться до надзвичайних ситуацій соціального, техногенного та природного характеру та є грубим порушенням права на гідний рівень життя в системі прав людини;

4) застосування проти військових і цивільного населення хімічних речовин та пошкодження приміщень підприємств, де знаходяться хімічні та небезпечні речовини

– *11 квітня 2022 року* в м. Маріуполь (*Донецька область*) застосовано невідому хімічну речовину відносно цивільного населення та військових (*ступінь ризику не визначено внаслідок відсутності доступу до території ураження та проведення досліджень і огляду потерпілих*) [8];

– *16 квітня 2022 року* після перебування російських військових у селі Білка (*Сумська область*) виявлено залишки хімічної зброї – зарину та інших речовин [9];

– активні військові дії, спрямовані на Приватне акціонерне товариство "Металургійний комбінат "Азовсталь", імовірно, пошкодили технічну споруду, яка стримує значну кількість розчину сірководню. Витік цього розчину сприяє знищенню флори та фауни Азовського моря, із подальшим потраплянням "забруднення" до Чорного та Середземного морів [10]. На території заводу для технологічних

[4] Інформація станом на 09 травня 2022 року.

© Kolesnyk Victoriia, 2022

процесів знаходилися кислоти, аміак та інші речовини *(наразі невідомий стан резервуарів, де знаходилися перераховані вище речовини)*;

– *08 червня 2022 року* пошкоджено приміщення цехів Сєвєродонецького об'єднання "Азот", один із них із виробництва аміаку [11].

Наслідки подій мають характеристики надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, містять ризики забруднення атмосферного повітря, ґрунту та водних ресурсів, здоров'я людей і тварин, можливість існування живих організмів;

5) знищення або руйнування об'єктів національної транспортної системи України *(мостів, автошляхів, залізничних колій, об'єктів інфраструктури, лінії електропередачі тощо)* та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення – автомобільно-залізничний міст через Дністровсько-Цареградське гирло у селищі міського типу Затока (*Одеська область*), автомобільні мости через річку Ірпінь (Київська область) та через річку Десну (*Чернігівська область*), у районі населених пунктів Циркуни, та підрив трьох автомобільних мостів поблизу села Руські Тишки (*Харківська область*). Такі перешкоди ускладнюють своєчасні доставки продуктів харчування та предметів першої необхідності; надання послуг населенню; доводиться змінювати маршрути для евакуації; виникають проблеми при розробленні гуманітарних коридорів. Зазначені наслідки мають ознаки надзвичайної ситуації техногенного характеру. Також вони обмежують право людини на вільне, безперешкодне переміщення; отримання продуктів харчування та інших предметів, які потрібні для нормального життя (існування) людини; створюються передумови для виникнення гуманітарної кризи;

6) пошкодження нафтобаз, електромереж, газопроводів, зерносховищ:

– *02 квітня, 17 червня 2022 року* внаслідок російських авіаобстрілів знищено інфраструктуру Кременчуцького нафтопереробного заводу (*Полтавська область*) – найбільшого підприємства з виробництва нафтопродуктів в Україні, яке забезпечує понад третину всього українського ринку палива [12]; із літаків і кораблів був обстріляний нафтопереробний завод і сховища паливно-мастильних матеріалів поблизу міста Одеса (*Одеська область*) [13] та Лисичанський нафтопереробний завод (*Луганська область*) [14]. Наприкінці березня російські військові почали завдавати авіаційних ударів по базах паливно-мастильних матеріалів. Було знищено або пошкоджено нафтобази на Львівщині, на Волині, Рівненщині, Полтавщині, Дніпропетровщині та Одещині [15];

– *24 квітня, 17 червня 2022 року* ворожі ракети вдарили по Кременчуцькій тепловій електростанції (ТЕЦ) (*Полтавська область*) [15]; у *травні 2022 року* унаслідок бойових дій Бахмутський і Краматорський райони (*Донецька область*) певний час залишалися без електрики, а в м. Торецьк 115 гірників застрягли під землею [16]; *01 червня 2022 року* внаслідок російського обстрілу пошкоджено енергопідстанцію у населеному пункті Золочів (*Харківський район*) [17];

– *06 червня 2022 року* росіяни обстріляли газопровід у Чугуївському районі та пошкодили магістральний газогін у Дергачівській громаді (*Харківська область*) [18]; бойові дії, що точаться в зоні діяльності АТ "Донецькоблгаз", не дають можливості відновити роботу магістрального газопроводу. У зв'язку з пошкодженням та через відсутність альтернативних джерел постачання природного газу до

© Kolesnyk Victoriia, 2022

Донецької області АТ "Донецькоблгаз" з *23 травня 2022 року* припинив розподіл природного газу своїм споживачам [19];

– обстріляна портова інфраструктура та зруйновано зерносховище, зерновий термінал на Миколаївщині [20], викрадено зерно на Херсонщині, Одещині тощо.

7) блокування цивільного судноплавства в акваторіях Чорного та Азовського морів за допомогою морських суден РФ, з метою проведення обстрілів і вивезення з України та продажу в інших державах викраденого зерна [21], продовольства, металопродукції та інших товарів. За повідомленням директора Всесвітньої продовольчої програми ООН Девіда Бізлі, безпрецедентний дефіцит продовольства може спровокувати заворушення в десятках країн, що залежать від експорту пшениці з України та Росії [22].

Крім того, унаслідок військових дій окупанта 900 заповідних територій України[5] перебувають у небезпеці, на яких ростуть тисячі видів рослин, занесених до Червоної книги України, що охороняються законом. Бойові дії порушують спокій диких тварин: вони або гинуть, або намагаються втекти з гарячих точок [23].

За інформацією голови Державного агентства лісових ресурсів України Ю. Болоховця[6], на окупованій території Херсонщини пожежі фіксували на понад 800 га лісу. Через дії окупантів, суху та вітряну погоду вчасна локалізація пожеж ускладнювалась, адже росіяни не пропускають лісову охорону до осередків загорянь. Таким чином, вогонь знищує цілі екосистеми українських лісів, які потім важко буде відновити. Унаслідок військової агресії РФ сьогодні в українських лісах відбувається втричі більше пожеж, ніж у аналогічний період 2021 року. Середня площа однієї пожежі зросла у 16 разів. На сьогодні маємо 191 випадок загорянь у лісі на загальній площі 1 754 га [24].

Наразі існує постійна загроза дистанційного застосування ворогом запалювальних засобів для створення зон масових пожеж у лісових масивах, зокрема поблизу населених пунктів.

Із огляду на зазначені вище факти, слід наголосити, що сукупність джерел НС із різними характерами походження, разом із властивими їм дестабілізуючими факторами, містять у собі передумови для виникнення та поширення різноманітних великомасштабних НС, не обмежуючи територію їх дії. Наприклад, виникнення продовольчої кризи та гуманітарної катастрофи; існування екологічної та техногенної небезпеки тощо.

Незважаючи на природу походження НС, їх ліквідація здійснюється у межах регламентованих механізмів, комплексу дій суб'єктів забезпечення цивільного захисту.

На наше переконання, оскільки воєнний стан в Україні запроваджено вперше з часів Другої світової війни, то в національних нормативно-правових актах існують певні прогалини, упущення щодо правового регулювання діяльності суб'єктів забезпечення цивільного захисту. Зазначений факт, безперечно, викликає певні ускладнення під час реагування на НС та взаємодії суб'єктів забезпечення цивільного захисту.

[5] Становить 1,2 млн га, або близько 30 % площі всіх природоохоронних територій України.
[6] Інформація станом на 02 травня 2022 року.

© Kolesnyk Victoriia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).5

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Микола Сатпаєв*. Бойова хімія – від найдавніших часів до сьогодні. Український інтерес від 12.05.2022. URL: https://shly.link/kphx7 (дата звернення: 22.05.2022).

2. Ситуація на атомних об'єктах України. Інформаційне управління Верховної Ради України від 09.04.2022. URL: https://www.rada.gov.ua/print/221548.html (дата звернення: 11.04.2022).

3. Ситуація на атомних об'єктах України. Інформаційне управління Верховної Ради України від 16.03.2022. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/220576.html (дата звернення: 14.04.2022).

4. *Софія Ковнір*. Окупанти ризикують спричинити катастрофу на Запорізькій АЕС – що там відбувається. Інтернет-видання "Сегодня" від 03.06.2022. URL: https://shly.link/jSNjy (дата звернення: 08.06.2022).

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.

6. Внаслідок блокади Маріуполя загинули понад 1,5 тисячі жителів – дані МВС. Радіо Свобода від 13.03.2022. URL: https://shly.link/a9Mj5 (дата звернення: 22.05.2022).

7. *Катерина Родак*. У сусідньому будинку жінку розірвало, її ховали на подвір'ї. Zaxid.net від 18.03.2022. URL: https://shly.link/qy1jP (дата звернення: 22.05.2022).

8. *Ірина Лисогор*. Постраждалі внаслідок атаки отруйною речовиною в Маріуполі в задовільному стані, – "Азов". LB.ua від 12.04.2022. URL: https://shly.link/cguoS (дата звернення: 17.04.2022).

9. *Альона Мазуренко*. На Сумщині знайшли залишки хімічної зброї, яку залишили росіяни. Інтернет-видання "Українська правда" від 16.04.2022. URL: https://shly.link/bXSjG (дата звернення: 17.04.2022).

10. *Олена Барсукова*. Азовське море може вимерти через бомбардування "Азовсталі" – міськрада Маріуполя. Українська правда від 18.05.2022. URL: https://shly.link/Lk6Qw (дата звернення: 19.05.2022).

11. Росіяни обстріляли Сєвєродонецький "Азот", пошкоджений цех з аміаком. Укрінформ від 09.06.2022. URL: https://shly.link/oFSLn (дата звернення: 09.06.2022).

12. Кременчуцький НПЗ через обстріл військ РФ зазнав руйнувань – голова Полтавської ОВА. Радіо Свободи від 02.04.2022. URL: https://shly.link/xfVsx (дата звернення: 15.05.2022).

13. *Денис Мацеєвський*. У росії підтвердили удар по Одесі. Зруйновано нафтопереробний завод та сховища паливно-мастильних матеріалів. Chas. News від 03.04.2022. URL: https://shly.link/PuAjb (дата звернення: 26.05.2022).

14. Війська РФ обстріляли Лисичанський нафтопереробний завод – Гайдай. Радіо Свободи від 16.04.2022. URL: https://shly.link/9Yqrq (дата звернення: 20.05.2022).

15. Ракетний удар по Полтавщині: загинула людина, ще 7 поранені. Радіо Свободи від 25.04.2022. URL: https://shly.link/6oTxw (дата звернення: 20.05.2022).

16. У Краматорську відновили подачу електроенергії. Укрінформ. URL: https://shly.link/NLXn5 (дата звернення: 09.06.2022).

17. *Аліна Гаєвська, Дмитро Гребінник*. Росіяни вчергове обстріляли Золочів на Харківщині: одна людина загинула, п'ятеро – поранені. Суспільне новини від 02.06.2022. URL: https://shly.link/kG7vQ (дата звернення: 09.06.2022).

18. *Ганна Цьомик*. Росіяни обстріляли газопровід у Чугуївському районі: людей просять перекрити газ. Суспільне новини від 06.06.2022. URL: https://shly.link/ByxtZ (дата звернення: 09.06.2022).

19. Пошкоджений у зоні боїв магістральний газопровід наразі неможливо полагодити – Нафтогаз. Укрінформ від 29.05.2022. URL: https://shly.link/F3TTm (дата звернення: 09.06.2022).

20. Атака росіян на порти та зерносховища. Ракетні обстріли Херсона та Миколаєва: брифінг від 08.06.2022. Укрінформ від 09.06.2022. URL: https://shly.link/jgWSy (дата звернення: 09.06.2022).

21. Росія вивозить до Туреччини крадене українське зерно за підробними документами – посол Боднар. Укрінформ від 08.06.2022. URL: https://shly.link/wk7A4 (дата звернення: 10.06.2022).

22. Безпрецедентний дефіцит продовольства може спровокувати заворушення в десятках країн. Інтернет-видання "ZN. UA" від 18.06.2022. URL: https://shly.link/4wA2q (дата звернення: 09.06.2022).

© Kolesnyk Victoriia, 2022

23. Міндовкілля: Через військові дії окупанта 900 заповідних територій України сьогодні перебувають у небезпеці. Урядовий портал від 30.04.2022. URL: https://shly.link/D2VSq (дата звернення: 30.05.2022).

24. *Ірина Сітнікова*. На Херсонщині горять ліси, але російські окупанти забороняють їх гасити. Інтернет-видання Hromadske від 08.05.2022. URL: https://shly.link/3q4Bj (дата звернення: 22.05.2022).

REFERENCES

1. Mykola Satpaiev. Boiova khimiia – vid naidavnishykh chasiv do sohodni. "Combat chemistry – from ancient times to today". "Ukrainian interest" from 12.05.2022". URL: https://shly.link/kphx7 (Date of Application: 22.05.2022) [in Ukrainian].

2. Sytuatsiia na atomnykh obiektakh Ukrainy. "The situation at nuclear facilities in Ukraine". Information Department of the Verkhovna Rada of Ukraine from 09.04.2022. URL: https://www.rada.gov.ua/print/221548.html (Date of Application: 11.04.2022) [in Ukrainian].

3. Sytuatsiia na atomnykh obiektakh Ukrainy. "The situation at nuclear facilities in Ukraine". Information Department of the Verkhovna Rada of Ukraine from 16.03.2022. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/220576.html (Date of Application: 14.04.2022) [in Ukrainian].

4. *Sofiia Kovnir*. Okupanty ryzykuiut sprychynyty katastrofu na Zaporizkii AES – shcho tam vidbuvaietsia. "The occupiers risk causing a catastrophe at the Zaporizhzhia NPP – what is happening there". Internet publication "Segodnia" from 03.06.2022. URL: https://shly.link/jSNjy (Date of Application: 08.06.2022) [in Ukrainian].

5. Konstytutsiia Ukrainy. "Constitution of Ukraine: Law of Ukraine from 28.06.1996 № 254к/96-VR". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (IVR). 1996. No. 30. Art. 141 [in Ukrainian].

6. Vnaslidok blokady Mariupolya zahynuly ponad 1,5 tysiachi zhyteliv – dani MVS. "More than 1.5 thousand residents died as a result of the blockade of Mariupol – data from the Interior Ministry". "Radio Svoboda" from 13.03.2022. URL: https://shly.link/a9Mj5 (Date of Application: 22.05.2022) [in Ukrainian].

7. *Kateryna Rodak*. U susidnomu budynku zhinku rozirvalo, yii khovaly na podviroi. "In the neighboring house, the woman was torn to pieces, and she was buried in the yard". Zaxid.net from 18.03.2022. URL: https://shly.link/qy1jP (Date of Application: 22.05.2022) [in Ukrainian].

8. *Iryna Lysohor*. Postrazhdali vnaslidok ataky otruinoiu rechovyniu v Mariupoli v zadovilnomu stani, – "Azov". "The victims of the attack with a poisonous substance in Mariupol are in a satisfactory condition – "Azov". LB.ua from 12.04.2022. URL: https://shly.link/cguoS (Date of Application: 17.04.2022) [in Ukrainian].

9. *Aliona Mazurenko*. Na Sumshchyni znaishly zalyshky khimichnoi zbri, yaku zalyshyly rosiiany. "Remains of chemical weapons left by the Russians were found in Sumy Oblast". Online publication "Ukrainian Pravda" from 16.04.2022. URL: https://shly.link/bXSjG (Date of Application: 17.04.2022) [in Ukrainian].

10. *Olena Barsukova*. Azovske more mozhe vymerty cherez bombarduvannia "Azovstali". "The Sea of Azov may die out due to the bombing of Azovstal – Mariupol City Council". "Ukrainian Pravda" from 18.05.2022. URL: https://shly.link/Lk6Qw (Date of Application: 19.05.2022) [in Ukrainian].

11. Rosiiany obstrilialy Sievierodonetskyi "Azot", poshkodzhenyi tsekh z amiakom. "The Russians shelled Severodonetsk "Azot", a damaged shop with ammonia". "Ukrinform" from 09.06.2022. URL: https://shly.link/oFSLn (Date of Application: 09.06.2022) [in Ukrainian].

12. Kremenchutskyi NPZ cherez obstril viisk RF zaznav ruinuvan. "The Kremenchug oil refinery was destroyed due to shelling by the troops of the Russian Federation – the head of the Poltava Regional Military Administration". "Radio Svoboda" from 02.04.2022. URL: https://shly.link/xfVsx (Date of Application: 15.05.2022) [in Ukrainian].

13. *Denys Matseievskyi*. U rosii pidtverdyly udar po Odesi. Zruinovano naftopererobnyi zavod ta skhovyshcha palyvno. "Russia confirmed the attack on Odessa. The oil refinery and storage facilities for fuel and lubricants were destroyed". "Chas. News" from 03.04.2022. URL: https://shly.link/PuAjb (Date of Application: 26.05.2022) [in Ukrainian].

14. Viiska RF obstrilialy Lysychanskyi naftopererobnyi zavod – Haidai. "The troops of the Russian Federation fired at the Lysichan oil refinery – Haidai". "Radio Svoboda" from 16.04.2022. URL: https://shly.link/9Yqrq (Date of Application: 20.05.2022) [in Ukrainian].

© Kolesnyk Victoriia, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).5

15. Raketnyi udar po Poltavshchyni: zahynula liudyna, shche 7 poraneni. “Rocket attack on Poltava region: one person died, 7 others were injured”. “Radio Svoboda” from 25.04.2022. URL: https://shly.link/6oTxw (Date of Application: 20.05.2022) [in Ukrainian].

16. U Kramatorsku vidnovyly podachu elektroenerhii. “Electricity supply was restored in Kramatorsk”. “Ukrinform”. URL: https://shly.link/NLXn5 (Date of Application: 09.06.2022) [in Ukrainian].

17. *Alina Haievska, Dmytro Hrebinnyk*. Rosiiany vcherhove obstrilialy Zolochiv na Kharkivshchyni: odna liudyna zahynula, piatero – poraneni. “The Russians once again shelled Zolochiv in the Kharkiv region: one person was killed, five were wounded”. “Social news” from 02.06.2022. URL: https://shly.link/kG7vQ (Date of Application: 09.06.2022) [in Ukrainian].

18. *Hanna Tsomyk*. Rosiiany obstrilialy hazoprovid u Chuhuivkomu raioni: liudei prosiat perekryty haz.” The Russians fired at the gas pipeline in the Chuguyiv district: people are asked to shut off the gas”. “Social news” from 06.06.2022. URL: https://shly.link/ByxtZ (Date of Application: 09.06.2022) [in Ukrainian].

19. Poshkodzhenyi u zoni boiv mahistralnyi hazoprovid narazi nemozhlyvo polahodyty – Naftohaz. “The main gas pipeline damaged in the battle zone cannot be repaired at the moment – Naftogaz”. “Ukrinform” from 29.05.2022. URL: https://shly.link/F3TTm (Date of Application: 09.06.2022) [in Ukrainian].

20. Ataka rosiian na porty ta zernoskhovyshcha. “Briefing “Russian attack on ports and granaries. Rocket attacks on Kherson and Mykolaiv” from 08.06.2022". “Ukrinform” from 09.06.2022. URL: https://shly.link/jgWSy (Date of Application: 09.06.2022) [in Ukrainian].

21. Rosiia vyvozyt do Turechchyny kradene ukrainske zerno za pidrobnymy dokumentamy – posol Bodnar. “Russia exports stolen Ukrainian grain to Turkey under forged documents – Ambassador Bodnar”. “Ukrinform” from 08.06.2022. URL: https://shly.link/wk7A4 (Date of Application: 10.06.2022) [in Ukrainian].

22. Bezpretsedentnyi defitsyt prodovolstva mozhe sprovokuvaty zavorushennia v desyatkakh krain. “Unprecedented food shortages could trigger riots in dozens of countries”. Internet edition “ZN. UA” from 18.06.2022. URL: https://shly.link/4wA2q (Date of Application: 09.06.2022) [in Ukrainian].

23. Mindovkillia: Cherez viiskovi dii okupanta 900 zapovidnykh terytorii Ukrainy sohodni perebuvaiut u nebezpetsi. “Ministry of Environment: Due to the military actions of the occupier, 900 protected areas of Ukraine are in danger today”. Government portal from 30.04.2022. URL: https://shly.link/D2VSq (Date of Application: 30.05.2022) [in Ukrainian].

24. *Iryna Sitnikova*. Na Khersonshchyni horiat lisy, ale rosiiski okupanty zaboroniaiut yikh hasyty. “Forests are burning in the Kherson region, but the Russian occupiers forbid them to be extinguished”. Internet edition Hromadske from 08.05.2022. URL: https://shly.link/3q4Bj (Date of Application: 22.05.2022) [in Ukrainian].

UDC 340.13:355.58

Kolesnyk Victoriia,
Research Fellow,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1860-7866

LEGAL MECHANISMS FOR RESPONSE TO EMERGENCY SITUATIONS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN UKRAINE

The article provides examples of emergency situations of various origins: natural, man-made, social, and military, which arise at the facility, local, regional, and state levels as a result of active military operations. Under certain conditions, the consequences have cross-border distribution and contain components for the formation and

© Kolesnyk Victoriia, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).5

development of large-scale risks and disasters. Such emergency situations also contribute to multifaceted human losses and material damages. Peculiarities of the response of management bodies and civil defense forces to emergency situations caused by military actions have been studied. Legal mechanisms for responding to emergency situations in peacetime and a special period with the involvement of forces and means of functional and territorial subsystems of the unified state system of civil protection are analyzed. As an example, attention is drawn to the role of the functional subsystem of ensuring public safety and order, road safety of the unified state system of civil protection, as a component of the unified state system of civil protection, in the event of emergency situations. It is indicated that during the martial law, the forces of the specified subsystem continue to perform their direct functional (general) duties, as well as, together with the employees of the State Emergency Service of Ukraine, special tasks not typical for everyday activities, but defined by law. The normative legal documents governing the interaction between the National Police of Ukraine and the State Emergency Service of Ukraine in case of emergencies are listed. Considered examples of exceptional emergency situations: natural, man-made, social and military, which have common consequences. Problematic issues have been identified that should be further investigated and studied. Scientific consideration will contribute to the development and implementation of updated approaches, methods and algorithms for actions in the event of emergency situations, the source of which are armed conflicts. Since the consequences of these emergency situations have a wide range of actions. Attention is drawn to violations of human rights and freedoms as a result of emergency situations.

Keywords: emergency situations, martial law, subjects of civil protection.

Отримано 16.06.2022

© Kolesnyk Victoriia, 2022

УДК 352/354:004 (4/9)

Лісниченко Лілія Василівна,
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2211-3105

ЗАГАЛЬНІ НАПРЯМИ ПОБУДОВИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У ПРАВООХОРОННІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто досвід деяких європейських країн щодо впровадження стратегії комунікації у національні правоохоронні системи. Визначено перелік традиційних та нових прийомів комунікаційної взаємодії правоохоронних органів як у системі загалом, так і з населенням та органами управління держави зокрема. Розкрито певні напрацювання вітчизняних правоохоронних органів щодо використання методів комунікації з метою покращення взаємодії з громадськістю та підняття іміджу. Наведено основні напрями побудови стратегічних комунікацій у правоохоронній системі України, де поетапно розглядається ведення стратегії комунікативного планування діяльності правоохоронної системи.

Ключові слова: *стратегічні комунікації, соціальні мережі, комунікативні засоби, нові медіа, зв'язки з громадськістю, напрями стратегії комунікації.*

Упродовж останніх років стратегічні комунікації посідають одну з провідних позицій у діяльності різних державних інституцій. Загалом стратегічні комунікації – це діяльність із впровадження інформаційної активності у певній системі (органі) або між різними системами (органами) державної влади чи громадськими організаціями. Тобто, це можливість за допомогою комунікативних прийомів залучати аудиторію до реалізації певних завдань. Звичайно, участь аудиторії може бути як активною, так і пасивною (споглядальною). Однак переважна більшість інформації, яка наразі представляється широкому загалу, все ж таки спрямована на активну участь державних органів та громадськості у реалізації політики стратегічної комунікації на рівні держави та за її межами. Тому важливим аспектом у цьому напрямі є розрізнення правдивої та фейкової інформації. А також налагодження комунікативних зв'язків, зокрема безпосередньо у правоохоронній системі та з громадськістю загалом.

У світлі останніх трагічних подій, які відбуваються на території України – повномасштабне збройне вторгнення російських військ на територію держави, стає зрозумілим, що стратегічні комунікації є ефективним інструментом у боротьбі з агресором. Наразі надзвичайно важливим етапом становлення високорозвиненої держави України є практична реалізація наукового доробку вітчизняних та зарубіжних учених у сфері стратегічних комунікацій у діяльність оборонних і правоохоронних структур та держави загалом.

© Lisnychenko Lilia, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).6

Метою статті є визначення загальних засад та принципів побудови стратегічних комунікацій у системі правоохоронних органів України та інших країн з метою їх удосконалення та подальшого впровадження на практиці.

Методологічною основою нашого дослідження стали численні напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців, діяльність яких спрямована на визначення поняття, сутності, методологічних засад, принципів та практичних засобів упровадження стратегічних комунікацій у різні сфери життя людей загалом та правоохоронних органів зокрема. Серед таких науковців можна виокремити Ліпкана В.А., Пелепейченко Л.М., Шадську У., Венедиктова С., Радновича Б., Петковича М., Дарелла В. Стефенса, Хілл Дж., Виноградову К.О. та ін.

Пелепейченко Л.М., досліджуючи стратегічні комунікації силових структур України, зазначила, що ключовими цілями стратегічних комунікацій правоохоронних органів є: корекція іміджу правоохоронних органів, формування довіри та позитивного ставлення до них із боку пересічних громадян; формування патріотизму у звичайних громадян, офіцерів і військовослужбовців; формування вміння протидіяти викликам інформаційної війни [1, с. 37–39].

На нашу думку, у системі сучасних вимог до кваліфікаційних характеристик співробітників правоохоронних структур комунікативна компетентність є основним компонентом. Розвиток здібностей до ефективної вербальної взаємодії з громадськістю, навичок створення оптимальної системи професійної комунікації у межах функціональних обов'язків має бути однією з основних вимог до службової підготовки правоохоронних органів. Зокрема, для ефективного спілкування з громадськістю правоохоронні органи повинні не лише вміти ефективно використовувати традиційні засоби комунікації, а й швидко освоювати та активно використовувати всі новітні комунікаційні технології. Зокрема працювати з різними медійними ресурсами, активно відслідковувати сучасні технології мережевого спілкування, освоювати електронні комунікації та інтернет-канали, які в останні роки розширилися завдяки розвитку інтернет-технологій. Адже, як відзначають провідні фахівці в області стратегічних комунікацій, старі канали комунікацій, зокрема традиційні ЗМІ, були засновані тільки на монологічній базі, внаслідок чого аудиторії були лише пасивними споживачами повідомлень [2, с. 110–111].

До електронних каналів, з якими передусім правоохоронним органам потрібно активно працювати, належать:

– електронні ЗМІ в інтернеті (журнали, газети, інформаційні агентства), які мають значні переваги перед традиційними ЗМІ. Зокрема через нефіксований обсяг, що не обмежується газетними шпальтами чи ефірним часом та екстериторіальністю;

– соціальні мережі (найбільш популярними є такі мережі, як Facebook, Twitter, Telegram, LinkedIn, Instagram, Viber та ін.) – це найбільші платформи для спілкування. Головною перевагою соціальних мереж є міжнародний фактор та загальнодоступність. Напрями у соціальних мережах досить різноманітні. Деякі соціальні мережі фокусуються на спільнотах; інші виділяють і відображають призначений для користувача контент. Згідно з даними сайту statista.com, у 2020 році приблизно 3,5 мільярдів інтернет-користувачів у світі користувалися соціальними мережами. Найпопулярнішою соцмережею у світі була Facebook, яка налічувала

© Lisnychenko Lilia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).6

майже 2,5 мільярдів активних користувачів на місяць, YouTube – 2,0 млрд, WhatsApp – 2,0 млрд. Додаток для обміну фотографіями Instagram – 1 мільярд, Twitter – близько 390 млн [3]. У 2021 році в усьому світі вже налічувалось понад 4,5 мільярди людей, які користувалися певним видом соціальних мереж — приблизно 57 % населення планети. Лідером залишається Facebook – 2,9 мільярдів активних користувачів на місяць, YouTube – 2,3 млрд, WhatsApp – 2,0 млрд, Instagram – 1,3 млрд, Twitter – 463 млн [4];

– мобільний зв'язок, зокрема розсилка SMS-повідомлень на мобільні телефони цільової аудиторії дозволяє комунікаторам дістатися до тієї частини аудиторії, яка не має доступу до мережі Інтернет.

Завдяки активному використанню зазначеного вище інструментарію працівники правоохоронних органів мають змогу бути обізнаними про те, яким чином та якого змісту інформацію отримує громадськість. А також широко застосовувати зазначені вище методи комунікації, які дадуть можливість охопити широке коло цільової аудиторії. Зокрема ще у 80-х роках у США поліцейські почали замислюватися над тим, як налагодити тіснішу співпрацю та комунікацію з населенням. Тому, окрім уже наявних, у поліцейських відділках обладнаних громадських приймалень для подачі скарг, пропозицій та звернень, було створено інформаційні центри з питань безпеки міста, взаємодії та комунікації між поліцією і населенням. Так, у 1988 році у Спокані, штат Вашингтон було відкрито "Центр превенції злочинності" (Crime Prevention Center). Такий проєкт був першим у США, але завдяки успіху пілотного варіанту установи з подібним концептом почали створювати як у США, так і в інших країнах світу [5].

До прикладу у Великобританії подібну функцію виконують "Інформаційні пункти поліції" (Police Information Point) [6]. У Сінгапурі діють "Сусідські центри поліції" (Neighbourhood Police Centre) [7], у яких громадянам надається інформація щодо безпеки в місті, про допомогу населенню, а також психологічна та емоційна підтримка жертвам насильства. У центрів немає ані єдиної назви, ані сталого переліку функцій, які вони надають громадянам, проте всі вони є платформами взаємодії поліції та місцевої спільноти. Об'єднує їх також те, що працюють вони у межах філософії "Community policing". Центри з подібним функціональним навантаженням також є в Канаді та багатьох країнах Європи [5].

Разом зі створенням у різних країнах інформаційних пунктів комунікаційної співпраці поліції та громадськості, деякі європейські країни насамперед розробили нормативний документ, який визначає основні принципи та цілі здійснення комунікаційної діяльності органів поліції. Зокрема, Стратегія комунікації Міністерства внутрішніх справ Республіки Сербія була прийнята відповідно до основних принципів ЄС, а також, ураховуючи досвід у цій галузі розвинутих країн. При розробці Комунікаційної стратегії Міністерства внутрішніх справ Республіки Сербії були сформульовані конкретні питання, зокрема: які конкретні види діяльності необхідно виконувати, які конкретні завдання необхідно зробити, які ресурси необхідні для використання, хто є носієм певних видів діяльності, які показники і джерела необхідні для досягнення поставленої мети, необхідні часові межі для реалізації цілей, цільові групи, ресурси і потенційні ризики.

© Lisnychenko Lilia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).6

Основна мета цієї Стратегії – розвиток підтримки і довіри громадян Сербії до роботи поліції [8, с. 135].

Схожою у цьому напрямі є робота Міністерства внутрішніх справ Республіки Хорватії. Першочерговою метою Стратегії зв'язків з громадськістю Міністерства внутрішніх справ Республіки Хорватії є розвиток відповідального, професійного та інтерактивного зв'язку із внутрішньою і зовнішньою громадськістю. Також Стратегія спрямована на підвищення іміджу Міністерства та поліції шляхом забезпечення прозорості їх діяльності, побудови довіри громадян до поліції, забезпечення довгострокового співробітництва з громадськістю. Особлива увага у межах Стратегії зі зв'язків із громадськістю Республіки Хорватії приділяється кризовим ситуаціям і кризовому спілкуванню. Наголошується на необхідності створення комунікаційної бригади зі зв'язків із громадськістю, щоб заспокоїти напруженість і забезпечити взаємовигідне спілкування між поліцією і громадськістю з метою більш ефективного розв'язання кризи [8, с. 135–136].

Упродовж останніх років Міністерство внутрішніх справ України активно працює над створенням ефективної комунікації з громадськістю. Зокрема консультативна місія ЄС в Україні проводить заходи з підготовки співробітників силових структур із питань стратегічних комунікацій. У 2018 році були проведені тренінги з поліцією діалогу, зокрема на сході України. У 2017 і 2018 роках для представників прес-служб Нацполіції з усіх регіонів України відбулись дводенні тренінги зі стратегічних комунікацій. Акцент був зроблений на сучасних трендах у ЗМІ, нових комунікаційних інструментах, ефективній розробці повідомлень [9].

Разом із використанням традиційного висвітлення у ЗМІ діяльності структурних підрозділів системи МВС через представників відділів комунікації чи зв'язків із громадськістю, МВС почало здійснювати комунікацію з громадськістю за допомогою так званих "нових медіа". Зокрема було створено низку офіційних сайтів, сторінок у соціальних мережах та блогів. Усі територіальні управління системи МВС мають власні офіційні сторінки у таких соціальних мережах, як Facebook, Twitter, Instagram, а також YouTube канали. Позитивним моментом є й те, що вони динамічні, тобто постійно оновлюються та висвітлюють актуальну інформацію про діяльність усіх територіальних підрозділів.

Паралельно з використанням традиційних комунікативних засобів і нових медіа, органами та підрозділами системи МВС постійно проводиться робота із удосконалення їх інформаційно-телекомунікаційних можливостей та використання новітніх технологій у діяльності із налагодження комунікації з громадськістю. Зокрема з листопада 2018 р. запрацював сервіс "Електронний кабінет дільничного" – складова платформи http://bezpechne.community. За допомогою сервісу користувачі у кілька кліків можуть дізнатись контактну інформацію свого дільничного та написати офіцеру приватне повідомлення. Також на карті сервісу можна позначати небезпечні місця району. І цю інформацію будуть бачити відповідальні підрозділи поліції [10]. Однак у реальному житті цей сервіс практично не виконує покладених на нього першочергових функцій – зворотного зв'язку з громадянами. Адже програма розроблялась для ефективного налагодження комунікації між територіальною громадою та дільничним офіцером (поліцейським офіцером громади) з метою наведення порядку на території обслуговування. Проте можемо

© Lisnychenko Lilia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).6

відзначити лише повідомлення з боку громадян без належної відповіді компетентних органів.

З 1 жовтня 2019 року в Україні запрацював мобільний додаток MyPol, який полегшує і прискорює виклик поліції у випадках загрози життю. Найкорисніший він для людей з обмеженими можливостями, дітей, іноземців, для кожного, хто з будь-якої причини не може пояснити, де знаходиться і що йому загрожує. MyPol – програмний комплекс, який полегшує комунікацію між службами Національної поліції та громадськістю, за допомогою якого поліцію можна викликати одним натисканням на кнопку. Серед можливостей сервісу: швидкий виклик поліції, надсилання фото правопорушень, оцінювання роботи поліцейських за номером жетону, отримування сповіщень про оперативну ситуацію в місті та області. До складу цього програмного комплексу входять: мобільний додаток для суспільства, вебплатформа для диспетчерів поліції та програмне забезпечення для планшетів патрульних [11].

Також Міністерство внутрішніх справ та громадська організація "Громадський рух "Соціальна єдність" підписали Меморандум про співпрацю. У межах Меморандуму МВС продовжить участь у соціальній програмі "Країна без бар'єрів для нечуючих", спрямованій на впровадження у діяльність ЦОВВ системи МВС сучасних технологій для людей із порушенням слуху. Завдяки інноваційній системі "Connect Pro" люди зі слуховими порушеннями отримають повноцінний доступ до всіх сервісів системи МВС [12].

Ще одним новітнім упровадженням для покращення роботи працівників поліції з метою попередження злочинності, зокрема наркоторгівлі, є використання чат-ботів. До прикладу, команда ХНУВС запропонувала рішення – цифрова боротьба з наркозлочинністю чат-бот "Стоп наркотик". Наразі заблоковано понад 300 адрес наркокрамниць, понад 15 тисяч користувачів познайомилися з чат-ботом. Ще одна частина чат-боту – це онлайн-карта, на якій знаходиться вся наркореклама, що регулярно з'являється на вулицях міст. Чат-бот діє через додаток Telegram як окремий канал "СтопНаркотик MRIYA" (https://t.me/stopdrugsbot?start=417361947) та пристосований до будь-яких операційних систем. Чат-бот оснащений інструкцією для людей, які ніколи не користувалися Telegram. Користувачі можуть надсилати рекламу наркоадрес у вигляді фото, або ж саму адресу. Крім того, є можливість надати інформацію про фізичну адресу, де, на думку користувача, продають наркотики. Користувачі чат-боту також можуть щодня допомогти у блокуванні наркокрамниць, подивитися кількість вже заблокованих, долучити друзів та навіть надсилати листи до адміністрації Telegram [13].

Незважаючи на значні кроки щодо покращення стратегічних комунікацій у правоохоронній системі нашої держави, їх рівень залишається недостатнім та не отримує значного схвалення громадянами держави. Так, експертами Експертного центру з прав людини було проведе дослідження щодо думки населення відносно спілкування з поліцейськими на місцях та представниками місцевої влади. За результатами дослідження було окреслено ключові проблемами комунікації органів державної (місцевої) влади, правоохоронних органів та громадськості. Зокрема це: відсутність ефективних механізмів належної комунікації та взаємодії між зазначеними суб'єктами; відсутність умов і місця (так званого єдиного майданчика)

© Lisnychenko Lilia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).6

для співпраці, де відбуватиметься спілкування поліцейських, представників місцевої влади з населенням, а також будуть проводитися просвітницькі заходи, зустрічі для обговорення питань безпеки, розробок проєктів попередження правопорушень тощо; відсутність єдиного джерела (центру) узагальненої, систематизованої, постійно оновлюваної інформації з питань безпеки: паспорта дільниць (соціальної карти районів), інформації про криміногенну ситуацію, заходи попередження, опитування населення, рекомендацій та методичної літератури, розкладу просвітницьких заходів тощо [14].

Загалом для застосування нових методів надання інформації громадськості та отримання відповідного зворотного зв'язку необхідне впровадження ефективних стратегічних планів комунікації у діяльності правоохоронних органів. Однак необхідно також звернути увагу, що такі плани комунікаційної діяльності не повинні фіксувати кожен крок відповідних працівників-комунікаторів та відділів зв'язків із громадськістю загалом. Навпаки, стратегічні плани комунікації повинні відображати пріоритетні напрями, цілі для досягнення певного результату, зокрема взаєморозуміння та взаємодії як зовнішньої, тобто правоохоронні органи – громадськість, так і внутрішньої – керівництво-підлеглі або підлеглі-підлеглі.

Тож, для успішної реалізації стратегічних комунікації у правоохоронній системі України пропонуємо розглянути основні напрями їх побудови. Такі кроки реалізації стратегічної комунікації в правоохоронній системі успішно використовуються у високорозвинених країнах світу, зокрема США, вже понад десять років.

Першочерговим кроком у розробленні стратегічної комунікації є оцінка поточного стану організації, що є основою, на якій базується решта плану – цілі, завдання, стратегії, повідомлення та тактики. Метою є розробка повної та чесної внутрішньої та зовнішньої оцінки середовища комунікації. Здійснення так званого SWOT-аналізу (сильні, слабкі сторони, можливості і загрози) та репутаційної оцінки. Для розробки аналізу ситуації можна використовувати багато різних типів досліджень, зокрема: аудит комунікацій [15, с. 40]; аналіз вмісту негативної та позитивної інформації, яка висвітлюється у ЗМІ; проведення внутрішнього та зовнішнього опитування щодо задоволеності роботою працівників безпосередньо у підрозділі, задоволеності громадян діяльністю правоохоронних органів та виконання ними своїх обов'язків; проведення інтерв'ювання фокус-груп (внутрішніх та зовнішніх) за ключовими напрямами [15, с. 41]; аналітичні огляди документів на історичну перспективу від річних звітів та планових документів до стратегій та планів, що дасть змогу зрозуміти розвиток конкретних підрозділів правоохоронної системи, зі змінами та сталими показниками; здійснення критичного аналізу вже наявної комунікації [15, с. 42].

Із попередньо проведеного аналізу ситуації стає можливим формування цілей та завдань підрозділу. Стратегічні цілі комунікації конкретно зосереджені на підтримці місії та бачення підрозділу, одночасно сприяючи досягненню його оперативних цілей та завдань. Як правило, у зв'язках із громадськістю є три типи цілей: управління репутацією; управління взаємовідносинами між підрозділом та цільовою аудиторією; управління завданнями, які ставить підрозділ для досягнення певної мети [15, с. 43].

© Lisnychenko Lilia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).6

У побудові стратегії комунікації окремого правоохоронного підрозділу та системи загалом має бути конкретно визначена цільова аудиторія. Для цілей стратегічного планування необхідне ретельне виявлення та сегментування публіки і повне виключення поняття широкої громадськості. Аудиторії, на які мають орієнтуватися підрозділи комунікації передусім необхідно диференціювати за демографічними показниками (вік, стать). Адже відомо, що особам віком 60+ років досить складно опанувати інструменти нових медіа, таких як інтернет-повідомлення (розсилки на електронну пошту), соціальні мережі (Facebook, Twitter, Instagram тощо), чат-боти та різні інтернет-канали (YouTube) тощо. Статистика свідчить, що громадяни похилого віку здебільшого читають газети і дивляться телевізійні новини. На відміну від людей молодого покоління. Однак громадяни віком до 60 років також поділяються за медійними вподобаннями в інтернет-мережі. Молоді люди до 30 років та підліткового віку отримують інформацію переважно через соціальні мережі та месенджери (Twitter, Insagram, Telegram, Tik Tok, Viber тощо). За даними опитування, проведеного Міжнародним республіканським інститутом методом телефонного інтерв'ю (CATI) з 22 лютого до 28 березня 2021 року, найпопулярнішою соціальною мережею для молоді є Insagram – 82 % серед молоді віком 13–15 років, 64 % – 16-35 років. Друге місце посідає Facebook – 61 %, але тільки серед молоді віком 16–35 років. Популярність платформи TikTok становить 32 % – серед молоді віком 10–15 років [16].

Особи після 30-ти років на рівні із активним використанням соціальних мереж також отримують інформацію з різного роду електронних видань та офіційних сайтів різних державних установ і громадських організацій. Такі соціальні мережі, як Facebook, YouTube та різні чат-боти є найбільш популярними серед усіх вікових категорій осіб до 60–70 років.

Як показують результати опитування, яке проводилося компанією Research & Branding Group у період із 24 січня до 2 лютого 2020 року, де було опитано 1804 респондентів у віці від 18 років і старших методом face-to-face, найпопулярнішими соціальними мережами в Україні є Facebook, YouTube, Instagram і Telegram, далі зі значним відривом йдуть Вконтакте, Однокласники і Twitter, а найменш популярною є LinkedIn. В окремих соціальних мережах є більш вузькі вікові межі: наприклад, Telegram частіше користується молодь від 18 до 29 років, Twitter – молодь і люди середнього віку від 18 до 39 років, а Однокласниками – люди середнього віку від 40 до 49 років. Що ж стосується Facebook, YouTube, Instagram і Вконтакте, то провідні позиції в них займають люди від 18 до 49 років, хоча кількість представників різних поколінь зменшується пропорційно зі збільшенням віку [17].

Із зазначеного вище можна зробити висновок, що для успішності виконання наступного етапу стратегічного планування комунікації необхідно здійснювати систематичне опитування громадської думки та фокус-груп щодо уподобань та думок цільової аудиторії, а також їх зацікавленості у конкретних питаннях.

Після встановлення цілей та завдань, а також визначення цільової аудиторії стає можливим саме реалізація стратегії комунікації – стратегія спілкування. Стратегія спілкування – це загальний опис тактики, яку буде використовувати суб'єкт комунікації для досягнення мети. Зокрема це стиль і тон спілкування, а

© Lisnychenko Lilia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).6

саме: проведення очних зустрічей із представниками ЗМІ чи мультимедійний метод; одностороння комунікація чи діалог із громадою; проведення пресконференцій із представниками підрозділів правоохоронної системи чи дати можливість ЗМІ самостійно висвітлювати новини та інформувати громадськість щодо тих чи інших питань діяльності підрозділу. Вибір доречного тону надання інформації – із емоційним підсиленням, використанням гумору, емоційних закликів, залякування тощо.

Вибір потрібної людини для виступу з конкретного питання є ключовим стратегічним рішенням. У деяких випадках доречним може бути виступ особи у спеціальній формі, а в інших – у цивільному. Є питання, щодо яких коментарі та роз'яснення повинен надавати лише безпосередній керівник підрозділу або хтось із керівників управління чи департаменту. Щодо питання речника, то одним із ключових елементів налагодження стратегічного спілкування є виклик довіри громадськості до особи, яка надає ту чи іншу інформацію. Тому, в деяких випадках, для більш ефективного донесення якоїсь інформації до громадян, суб'єктам комунікації необхідно залучати зовнішні джерела на кшталт відомих медійних осіб, артистів або заручатись підтримкою відомих брендів [15, с. 47]. Нещодавно за сприяння Національної поліції України спільно з низкою відомих артистів та громадських діячів було проведено серію відеозвернень у соціальних мережах (флеш-моб) #ТЕБЕ_ЛЮБЛЯТЬ (https://www.youtube.com/watch?v=-eMIyLncvrA) з метою донесення до дітей та підлітків інформації про недопущення здійснення відносно них насилля, булінгу та вчинення ними суїциду.

Наступним кроком зі створення ефективної стратегії комунікації є підготовка стратегічних загальних повідомлень (меседжів), які слугуватимуть ядром більшості комунікацій підрозділу. Повинна бути вибудована чітка артикуляція повідомлень, які допомагають сформувати репутацію та імідж підрозділу. Також повідомлення (меседжі) мають ураховувати потребу громадськості в певній інформації та можливості підрозділом комунікації надати таку інформацію повною мірою. Важливим моментом побудови меседжів є не лише його правильне граматичне та лексичне формулювання, а й використання відповідного фону (відео, слайдів тощо), що візуалізує загальне розуміння ситуації, а також формулює уявлення про суб'єкта комунікації та підрозділ загалом [15, с. 48–49].

У результаті визначення цілей та завдань, встановлення цільової аудиторії, визначення ключових комунікаційних суб'єктів, стилю їх спілкування та структури поданих повідомлень (меседжів) необхідно визначити елементи (методи) тактичної реалізації комунікаційної стратегії.

Як зазначалось раніше, на сьогодні майже кожен підрозділ правоохоронної системи має можливість інформувати громадськість та висвітлювати результати своєї діяльності у мережі інтернет. Для цього вже не потрібно залучення значної кількості сторонніх осіб, як то кореспондентів, репортерів, операторів, ведучих новин тощо. Однак, ураховуючи різну цільову аудиторію, все ж таки необхідно користуватися як традиційними тактичними інструментами, так і новітніми технологіями. До традиційних методів зазвичай належать новини у ЗМІ, статті та повідомлення у друкованих виданнях, проведення пресконференцій на радіо та телебаченні, розповсюдження інформаційних брошур, банерів, проведення

© Lisnychenko Lilia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).6

тематичних зустрічей тощо. До новітніх технологій передусім належить широке використання інтернет-ресурсу, соціальних мереж, залучення відомих блогерів, розроблення спеціальних застосунків для смартфонів тощо.

Усі ці тактичні методи здебільшого використовуються для проведення ефективної зовнішньої стратегічної комунікації, взаємодії підрозділів правоохоронної системи, громадськості та органів державного управління. Важливим моментом здійснення стратегічних комунікацій є отримання зворотного зв'язку із цільовою аудиторією. Адже, наразі значна кількість інформації, яка подається на телебаченні, офіційних сайтах, в соціальних мережах є лише одностороннім спрямуванням інформації щодо діяльності підрозділів. Для зворотного зв'язку необхідне активне обговорення наданої інформації та роз'яснення спірних питань. Таке обговорення можливе лише під час проведення пресконференцій і тематичних зустрічей. Однак значним недоліком таких заходів є обмежене коло учасників і вузька тематика. Наразі у соціальних мережах є можливість залишити коментарі чи висловити певну реакцію відносно тієї чи іншої інформації. Однак більшість таких коментарів залишаються без відповідної реакції з боку підрозділів, які відповідають за комунікаційні зв'язки, чи безпосередньо керівників підрозділів. Адже у правовому полі такі методи взаємозв'язку ніяк не регламентуються.

Не менш важливим елементом ефективних стратегічних комунікацій у правоохоронній системі є їх внутрішні комунікаційні зв'язки. Наразі лише налагоджуються внутрішні системи передачі інформації між різними підрозділами за допомогою месенджерів і внутрішніх систем зв'язку. Проте на практиці можемо спостерігати мінімальний об'єм процесу обміну інформацією між підрозділами правоохоронної системи. Наявна значна кількість баз даних, доступ до яких має обмежена кількість суб'єктів, лише ускладнює злагоджену роботу всіх підрозділів та унеможливлює здійснення ефективної взаємодії між ними.

Завершальним напрямом побудови стратегії комунікацій є оцінка результату. Звичайно, вимірювання результатів зусиль щодо комунікації з громадськістю є достатньо проблематичним. На комунікативну діяльність впливає багато факторів. До них можна віднести і відсутність спеціальних знань та професійної підготовки у суб'єктів комунікації, і відсутність технічних можливостей підрозділу, і, врешті-решт, відсутність достатнього фінансування на застосування новітніх технологій. Показником вдалого комунікаційного зв'язку з громадськістю є значний рівень довіри до деяких органів правоохоронної системи. Чим відкритіший керівник та його підлеглі до спілкування з громадськістю, тим більш налагоджений між ними взаємозв'язок. Як результат – збільшення правової свідомості громадян та зменшення правопорушень.

Якщо звернутися до оцінки результату застосування нових медіа, то їх можна оцінити за кількістю підписників у соціальних мережах, кількістю переглядів тих чи інших тематичних роликів. Навіть залишення коментарів від громадян у соціальних мережах вказує на зацікавленість у діяльності підрозділу. А в разі тісної взаємодії громади із територіальними підрозділами за допомогою розробки відповідного програмного забезпечення– це реальна можливість створення ефективних інтерактивних карт найбільш небезпечних місць у режимі онлайн, повідомлення про правопорушення та швидкого реагування на них тощо.

© Lisnychenko Lilia, 2022

Отже, стратегічний підхід до комунікації передусім означає продуману та цілеспрямовану організацію використання комунікаційного інструментарію для досягнення більш широких цілей і завдань, а не лише донесення інформації в односторонньому напрямі від правоохоронних органів до громадськості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Пелепейченко Л.М.* Стратегічні комунікації силових структур України в сучасному соціальному контексті. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави.* 2017. № 1 (21). С. 34–41. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/iblsd_2017_1%2821%29__7.pdf (дата звернення: 11.06.2022).

2. *Cunningham T.* Strategic Communication in the New Media Sphere. Joint Forces Quarterly. Issue 59. 4th Quarter 2010. P. 110–111.

3. Найпопулярніші соціальні мережі в Україні та країнах світу у 2020. Український спектр: вебсайт від 23.06.2020. URL: https://cutt.ly/jKknm01 (дата звернення: 27.05.2022).

4. Рейтинг: Найпопулярніші соціальні мережі у світі та кому вони належать. Український спектр: вебсайт від 12.12.2021. URL: https://cutt.ly/7KknGYc (дата звернення: 11.06.2022).

5. *Уляна Шадська.* Офіс безпеки громади (Community Safety Office). *Експертний центр з прав людини:* вебсайт від 26.01.2017. URL: https://cutt.ly/EKknMDr (дата звернення: 01.06.2022).

6. Advice and crime prevention. Police. UK: web. URL: https://www.police.uk/pu/advice-crime-prevention/ (дата звернення: 01.06.2022).

7. Mission and Vision. Singapore Police Force: web. URL: https://www.police.gov.sg/Who-We-Are/Mission-and-Vision (дата звернення: 01.06.2022).

8. *Раднович Бранислав, Петкович Милорад.* Сравнительный анализ стратегических актов коммуникации и отношений с общественностью Министерства внутренних дел Республики Сербия и Министерства внутренних дел Республики Хорватия: сбор. тез. 7-й Международной научной конференции "Современные проблемы права и управления", 22–23 ноября 2017 г.: Институт законоведения и управления ВПА. Изд-во: ООО "Суворовская типография". С. 133–137. URL: https://cutt.ly/uKkmWjE (дата звернення: 14.07.2021).

9. КМЄС проводить тренінг зі стратегічних комунікацій для речників поліції з усіх регіонів України. European Union External Action: вебсайт від 09.08.2018. URL: https://cutt.ly/iKkmJpC (дата звернення: 18.05.2021).

10. "Електронний кабінет дільничного" підключили у Голосіївському районі. Офіційний інтернет-портал Голосіївської районної в м. Києві державної адміністрації: вебсайт від 02.11.2018. URL: https://golos.kyivcity.gov.ua/news/9841.html (дата звернення: 20.05.2021); Взаємодія поліції та громади. Електронний кабінет дільничного. URL: https://bezpechne.community/ (дата звернення: 20.05.2021).

11. Що таке MyPol. *Сусіди City*: вебсайт. URL: https://cutt.ly/mKkm15j; https://appmypolice.com/ua/ (дата звернення: 23.09.2021).

12. МВС упроваджує сучасні технології для людей з порушенням слуху. Офіційний вебсайт МВС України: вебсайт. URL: https://cutt.ly/XKkQtJu (дата звернення: 23.02.2021).

13. Чат-бот "Стоп наркотик" допоміг заблокувати понад 300 наркокрамниць, боротьба з наркочумою триває", – Олександр Гогілашвілі. Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ України: вебсайт від 06.01.2020. URL: https://cutt.ly/GKkQsDy (дата звернення: 20.05.2021).

14. Побудова партнерства між поліцією і суспільством. Ресурсний центр Гурт: вебсайт. URL: https://gurt.org.ua/news/informator/36639/ (дата звернення: 23.02.2021).

15. *Darrel W. Stephens, Julia Hill, Sheldon Greenberg.* Strategic Communication Practices: A Toolkit for Police Executives. Cooperative Agreement 2008-CK-WX-K008 awarded by the Office of Community Oriented Policing Services, U.S. Department of Justice. 2011. 124 s. URL: https://cops.usdoj.gov/RIC/Publications/cops-p222-pub.pdf (дата звернення: 02.03.2021).

16. Найпопулярнішою соцмережею серед української молоді є інстаграм – опитування. Радіо Свобода. Новини. Суспільство: вебсайт від 12.08.2021. URL: https://cutt.ly/NKkQIRW (дата звернення: 11.06.2022).

17. Соцсети как источник информации. R&B Group: вебсайт від 26.02.2020. URL: https://cutt.ly/tKkQXxj (дата звернення: 02.06.2022).

© Lisnychenko Lilia, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).6

REFERENCES

1. *Pelepeichenko L.M.* (2017). Stratehichni komunikatsii sylovykh struktur Ukrainy v suchasnomu sotsialnomu konteksti. "Strategic communications of the power structures of Ukraine in the modern social context". Information security of a person, society, state. No. 1 (21). P. 34–41. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/iblsd_2017_1%2821%29__7.pdf (Date of Application: 11.06.2022) [in Ukrainian].

2. *Cunningham T.* (2010). Strategic Communication in the New Media Sphere // Joint Forces Quarterly. Issue 59. 4th Quarter 2010. R. 110–111. [in English].

3. Naipopuliarnishi sotsialni merezhi v Ukraini ta krainakh svitu u 2020. "The most popular social networks in Ukraine and the world in 2020". Ukrainskyi spectrum: website from 23.06.2020. URL: https://cutt.ly/jKknm01 (Date of Application: 27.05.2022) [in Ukrainian].

4. Reitynh: Naipopuliarnishi sotsialni merezhi u sviti ta komu vony nalezhat. "Rating: The most popular social networks in the world and who owns them". Ukrainian spectrum: website from 12.12.2020. URL: https://cutt.ly/7KknGYc (Date of Application:11.06.2022) [in Ukrainian].

5. *Uliana Shadska*. Ofis bezpeky hromady (Community Safety Office). "Community Safety Office". Human Rights Expert Center: website dated January 26, 2017. URL: https://cutt.ly/EKknMDr (Date of Application: 01.06.2021) [in Ukrainian].

6. Advice and crime prevention. Police. UK: web. URL: https://www.police.uk/pu/advice-crime-prevention/ (Date of Application: 01.06.2022) [in English].

7. Mission and Vision. Singapore Police Force: web. URL: https://www.police.gov.sg/Who-We-Are/Mission-and-Vision (Date of Application: 01.06.2022) [in English].

8. *Radnovich Branislav, Petkovich Mylorad* (2017). Comparative analysis of strategic acts of communication and relations with the public of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia and the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Croatia: collection. theses 7th International Scientific Conference "Contemporary Problems of Law and Management", November 22–23, 2017: Institute of Law and Management of the Ukrainian Academy of Sciences. Publisher: LLC "Suvorovskaia tipohrafiia". P. 133–137. URL: https://cutt.ly/uKkmWjE (Date of Application: 14.07.2021) [in Ukrainian].

9. KMIeS provodyt treninh zi stratehichnykh komunikatsii dlia rechnykiv politsii z usikh rehioniv Ukrainy. "KMEU conducts strategic communications training for police spokespersons from all regions of Ukraine". European Union External Action: veb sait 09.08.2018. URL: https://cutt.ly/iKkmJpC (Date of Application: 18.05.2021) [in Ukrainian].

10. "Elektronnyi kabinet dilnychnoho" pidkliuchyly u Holosiivskomu raioni. "Electronic office of the precinct officer" was connected in Holosiivskyi district. The official intranet portal of the state administration of Holosiivska district in Kyiv": website from 02.11.2018. URL: https://golos.kyivcity.gov.ua/news/9841.html (Date of Application: 20.05.2021); Vzaiemodiia politsii ta hromady. Elektronnyi kabinet dilnychnoho. URL: https://bezpechne.community/ (Date of Application: 20.05.2021) [in Ukrainian].

11. Shcho take MyPol. "What is MyPol. Neighbors City: website". URL: https://cutt.ly/mKkm15j; https://appmypolice.com/ua/ (Date of Application: 23.09.2021) [in Ukrainian].

12. MVS vprovadzhuie suchasni tekhnolohii dlia liudei z porushenniam slukhu. "The MIA implements modern technologies for hearing impaired people". The official website of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: website. URL: https://cutt.ly/XKkQtJu (Date of Application: 23.02.2021) [in Ukrainian].

13. Chat-bot "Stop narkotyk" dopomih zablokuvaty ponad 300 narkokramnyts, borotba z narkochumoiu tryvaie, – Oleksandr Hohilashvili. "The "Stop Narcotic" chatbot helped to block more than 300 drug stores, the fight against the drug plague continues" – Oleksandr Gogilashvili". The official website of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: website from 06.01.2020. URL: https://cutt.ly/GKkQsDy (Date of Application: 20.05.2021) [in Ukrainian].

14. Pobudova partnerstva mizh politsiieiu i suspilstvom. "Building a partnership between the police and society". Group Resource Center: website. URL: https://gurt.org.ua/news/informator/36639/ (Date of Application: 23.02.2021) [in Ukrainian].

15. *Darrel W. Stephens, Julia Hill, Sheldon Greenberg* (2011). Strategic Communication Practices: A Toolkit for Police Executives. Cooperative Agreement 2008-CK-WX-K008 awarded by the Office of Community Oriented Policing Services, U.S. Department of Justice. 124 p. URL: https://cops.usdoj.gov/RIC/Publications/cops-p222-pub.pdf (Date of Application: 02.03.2021) [in English].

16. Naipopuliarnishoiu sotsmerezheiu sered ukrainskoi molodi ye instahram – opytuvannia. "The most popular social network among Ukrainian youth is Instagram – survey". Radio Svoboda.

© Lisnychenko Lilia, 2022

News. Society: website from 12.08.2021. URL: https://cutt.ly/NKkQIRW (Date of Application: 11.06.2022) [In Ukrainian].

17. Sotssieti kak istochnyk ynformatsii. “Social networks as a source of information”. R&B Group: website as of 26.02.2020. URL: https://cutt.ly/tKkQXxj (Date of Application: 02.06.2022) [In Russian].

UDC 352/354:004 (4/9)

Lisnychenko Lilia,
Candidate of Juridical Sciences,
Leading Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2211-3105

GENERAL GUIDELINES FOR BUILDING STRATEGIC COMMUNICATIONS IN THE LAW ENFORCEMENT SYSTEM OF UKRAINE

Strategic communications occupy one of the leading positions in the activities of various state institutions. In general, strategic communications is the activity of introducing information activity within a certain system (body) or between different systems (bodies) of state power or public organizations.

Strategically approaching communication primarily means thoughtfully and purposefully organizing the use of communication tools to achieve broader goals and objectives, not just communicating information unilaterally from government agencies to the public.

The key tasks of the strategic communications of law enforcement agencies include, first of all, correcting the image and increasing the level of citizens’ trust in them, building the skills of law enforcement agencies to counter the challenges of information warfare, using both traditional and the latest communication technologies. As well as fostering patriotism among law enforcement officials and ordinary citizens in general.

We determined the general directions of building strategic communications of the law enforcement system of Ukraine. In particular, it is necessary to formulate general goals and objectives of the strategy of communication work. Establish high standards of information and propaganda activities and communication. Clearly distinguish between internal, external and administrative-political target audiences, calculate and assume the relationship with each of them. Evaluate current communication strategy, effort, image and credibility. Determine communication objectives at the level of each unit, generate action steps, timelines, distribution of communication subjects, current reports and performance indicators. Identify key communicators and their roles, and develop a clear action plan for them to deal with different situations. Involve people at different levels of the organization, not only communication units. Actively engage with community, business, political, religious, media and other leaders. Allocate appropriate resources (people, equipment, budget) for the implementation of

© Lisnychenko Lilia, 2022

communication of units with the public through traditional media sources and the use of the latest information technology in order to provide quality and competent coverage of information about the operational situation in the community, the activities of law enforcement units in general and in specific situations. To establish an internal system of interconnection and information exchange between all structural subdivisions. To conduct continuous training and professional development of employees of subdivisions in the field of strategic communications.

Keywords: strategic communications, social networks, communication tools, new media, public relations, directions of communication strategy.

Отримано 16.06.2022

© Lisnychenko Lilia, 2022

УДК 340.13:35.077.2

Рядінська Валерія Олександрівна,
доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-2210-5933
Канцер Анна Олегівна,
помічник судді Малиновського районного суду м. Одеси
м. Одеса, Україна

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджені напрями вдосконалення правого регулювання впровадження електронного урядування в Україні. На підставі аналізу нормативно-правового регулювання впровадження електронного урядування в Україні окреслені напрями його подальшого вдосконалення відповідно до завдань, поставлених у концептуальних документах із впровадження електронного урядування, шляхом правового регулювання організаційно-правових аспектів, що залишаються неврегульованими на сучасному етапі.

Ключові слова: *електронне урядування, правове регулювання, інформаційно-телекомунікаційні технології, інформаційне суспільство, електронні послуги.*

Широкомасштабне вторгнення Росії в Україну, розпочате 24 лютого 2022 року, у новому аспекті висвітлило проблеми правового забезпечення розвитку нашої країни, його переваги та недоліки. Одним із векторів державного управління, ефективність та вірність запровадження якого довели останні події, є впровадження електронного урядування в Україні. Слід зазначити, що електронні сервіси “Дія”, “Приват24”, різноманітні електронні реєстри та інші елементи електронного урядування допомагають нашим співвітчизникам, які постраждали внаслідок бойових дій, втратили майно, документи, опинилися за кордоном або були вимушені переселитися в інше місце всередині країни. Тому можна з упевненістю констатувати, що впровадження електронного урядування в Україні є вірним кроком, а визначення низки векторів правового регулювання такого впровадження набуває особливої актуальності.

Дослідженню питань правового регулювання електронного урядування присвячували свої роботи Є. Архіпова [1], А. Барікова [2, с. 224], М. Ватковська [3], О. Волох [4, с. 121–125], Є. Калішенко [5, с. 140–146], Р. Коваль [6], І. Мукомела [7, с. 23], С. Чукут [8, с. 429–433] та інші, проте стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій (далі – ІКТ), постійне оновлення нормативно-правової бази в Україні призвели до часткової втрати актуальності їх робіт.

Метою дослідження є аналіз нормативно-правового регулювання впровадження електронного урядування в Україні, що створено на сьогодні, та визначення

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

напрямів його подальшого вдосконалення з метою сприяння підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян в Україні відповідно до європейських вимог.

Правове регулювання впровадження електронного урядування в Україні розвивалося поетапно. Насамперед, було створено підґрунтя для появи та функціонування інформаційного суспільства, яке закладалося пластом законодавства, спрямованого на формування правової бази вільного доступу до інформації, її створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту, використання ІКТ для вдосконалення державного управління тощо.

До основних нормативно-правових актів, спрямованих на становлення інформаційного суспільства в Україні, можна віднести:

Закон України "Про інформацію" від 02.10.1992 року № 2657-XII, яким врегульовуються відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;

Закон України "Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах" від 05.07.1994 № 80/94-ВР, який регулює відносини у сфері захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах;

Закон України "Про звернення громадян" від 02.10.1996 № 393/96-ВР, яким урегульовувалися питання практичної реалізації громадянами України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів, та забезпечувалася можливість їх участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення;

Закон України "Про національну програму інформатизації" від 04.02.1998 № 74/98-ВР, у якому визначалась стратегія вирішення проблем інформаційної галузі та її подальша підтримка та посилення;

Указ Президента України "Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні" від 31.07.2000 № 928/2000, де забезпечення широкого доступу громадян до мережі Інтернет, широке використання її можливостей для розвитку науки, освіти, культури, підприємницької діяльності, належного інформаційного забезпечення здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування своїх повноважень тощо визнавалося одним із пріоритетних напрямів державної політики;

Закон України "Про телекомунікації" від 18.11.2003 № 1280-IV, яким визначалися повноваження держави щодо управління та регулювання діяльності у сфері телекомунікації, а також права, обов'язки та засади відповідальності фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у цій діяльності або користуються телекомунікаційними послугами;

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

Указ Президента України "Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій" від 20.10.2005 № 1497/2005, яким визначалася низка організаційних та правових заходів із розвитку в Україні інформаційного суспільства та впровадження новітніх інформаційних технологій в усіх сферах суспільного життя, діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

Закон України "Про основні засади розбудови інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки" від 09.01.2007 № 537-V, який визначав концептуальні основи для розробки завдань щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні, а саме: прискорення розробки та впровадження новітніх конкурентоспроможних ІКТ в усі сфери суспільного життя, зокрема в економіку України і в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх ІКТ у формуванні всебічно розвиненої особистості, розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція із світовою інфраструктурою, державна підтримка нових "електронних" секторів економіки (торгівлі, надання фінансових і банківських послуг тощо), створення загальнодержавних інформаційних систем насамперед у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони довкілля тощо [16]. Особлива увага приділялася необхідності використання ІКТ для вдосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами;

План заходів із виконання завдань, передбачених Законом України "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки", затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.08.2007 № 653-р;

Закон України "Про доступ до публічної інформації" від 13.01.2011 № 2939-VI, в якому визначався порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес;

Закон України "Про електронні комунікації" від 16.12.2020 № 1089-IX, де визначаються правові та організаційні основи державної політики у сферах електронних комунікацій та радіочастотного спектра, а також права, обов'язки та відповідальність фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у відповідній діяльності або користуються електронними комунікаційними послугами;

Національну систему індикаторів розвитку інформаційного суспільства, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 28.11.2012 № 1134, у якій запропоновано перелік таких індикаторів;

Методику формування індикаторів розвитку інформаційного суспільства, затверджену наказом Міністерства освіти і науки України від 06.09.2013 № 1271, у якій визначалися механізм розрахунку індикаторів розвитку інформаційного суспільства й необхідні для розрахунку дані та алгоритми;

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р, де було визначено мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, завдання, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи і механізм реалізації цієї Стратегії з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України в перспективі до 2020 року тощо.

Аналіз нормативно-правових актів, спрямованих на створення інформаційного суспільства в Україні, переконує, що робота за цим напрямом розпочалася з початку 90-х років XX сторіччя. На сучасному етапі розроблені та прийняті нормативно-правові акти, якими врегульовується: а) порядок створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах; забезпечення широкого доступу громадян до мережі Інтернет, широке використання її можливостей для розвитку науки, освіти, культури, підприємницької діяльності; б) впровадження ІКТ в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування; в) належне інформаційне забезпечення здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування своїх повноважень за допомогою ІКТ; г) забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх ІКТ у формуванні всебічно розвиненої особистості; д) розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція зі світовою інфраструктурою, державна підтримка нових "електронних" секторів економіки (торгівлі, надання фінансових і банківських послуг тощо), створення загальнодержавних інформаційних систем насамперед у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони довкілля тощо.

У 2014 році на повторних парламентських слуханнях з приводу питання "Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні", затвердженого постановою Верховної Ради України від 11.03.2014 № 860-VII, під час доповіді щодо створення в Україні інформаційного суспільства зроблено загальний позитивний висновок, адже в країні стрімко формується масова інтернет-аудиторія та специфічне мережне соціокультурне середовище, що за своїми параметрами буде подібним до таких у розвинених країнах, триває диверсифікація аудиторії, формуються нові моделі інформаційного споживання, соціальної та політичної активності тощо. Особливо було відзначено рівень правового забезпечення створення інформаційного суспільства, вказано, що розроблена нормативно-правова база в цілому відповідає світовим тенденціям у цьому питанні, хоча в деяких аспектах залишається неповною, неефективною та суперечливою.

Лише після формування правової бази створення інформаційного суспільства і безпосередньо створення такого суспільства можливим став наступний крок – формування правової бази для створення електронного уряду, тобто встановлення правових підстав функціонування всіх органів державної влади та місцевого самоврядування, які б передбачали широке залучення ІКТ у їх діяльність, побудову таких правових умов діяльності цих органів, які б вимагали широкого залучення у суспільні відносини між органами публічної влади та фізичними і юридичними особами таких технологій.

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

Усі нормативно-правові акти, прийняті в Україні, спрямовані на впровадження електронного урядування, були прийняті після розроблення концептуальних документів, що визначали основні напрями державної політки щодо впровадження електронного урядування.

До основних концептуальних документів, що визначали основні напрями державної політки щодо впровадження електронного урядування в Україні, відносяться:

1) Концепція розвитку електронного урядування в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів 13.12.2010 № 2250-р, в якій основними напрямами створення електронного урядування визнавалися створення необхідної нормативно-правової бази щодо надання адміністративних послуг в електронній формі; забезпечення функціонування вебсайтів органів виконавчої влади всіх рівнів; створення єдиної загальнодержавної системи електронного документообігу; створення Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів та вебсайтів органів державної влади та органів місцевого самоврядування; забезпечення надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування послуг в електронній формі; створення реєстру адміністративних послуг; створення Єдиного вебпорталу адміністративних послуг; створення спеціальних центрів (пунктів) надання послуг, центрів обслуговування населення (колцентрів); створення умов для участі громадян, їх об'єднань і суб'єктів господарювання у процесі підготовки державних рішень; створення спеціального вебпорталу з метою забезпечення прозорості використання державних фінансів; забезпечення розвитку Національної системи конфіденційного зв'язку; створення сприятливих умов для залучення громадських організацій до управління державними справами за допомогою ІКТ; створення технологій інтерактивної взаємодії органів публічної влади з громадянами та суб'єктами господарювання; впровадження в діяльність органів публічної влади типових організаційно-технологічних рішень у сфері електронного урядування; забезпечення передачі електронних документів у державні архіви, музеї, бібліотеки, їх довгострокове зберігання, підтримка в актуальному стані та надання доступу до них; об'єднані вебпортали органів виконавчої влади, призначені для проведення відповідних транзакцій; єдину інформаційну-телекомунікаційну інфраструктуру органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

2) Концепція розвитку електронного урядування в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р, в якій основними напрямами створення електронного урядування визнавалися: запровадження електронних послуг, у тому числі адміністративних, в усіх сферах суспільного життя, а також надання інтегрованих електронних послуг за життєвими та бізнес-ситуаціями; реалізація принципу єдиного вікна ("one-stop-shop") шляхом забезпечення розвитку та функціонування Єдиного державного порталу адміністративних послуг як єдиної точки доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг; формування та розвиток інфраструктури відкритих даних; розвиток електронних інструментів залучення громадян у процеси державного управління та впливу на прийняття управлінських рішень, створення умов для формування якісно нового рівня взаємодії органів влади та громадян, розвиток електронної ідентифікації та довірчих послуг; розвиток електронної взаємодії, електронного

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

документообігу; електронне урядування базовими галузями та підтримка пріоритетних реформ.

Відповідно до визначених у зазначених вище концептуальних документах напрямах і розвивалося правове регулювання суспільних відносин у сфері створення та функціонування електронного уряду та впровадження електронної демократії в суспільстві.

До таких нормативно-правових актів можна віднести:

1) стосовно запровадження електронних послуг, у тому числі адміністративних, в усіх сферах суспільного життя:

Закон України "Про адміністративні послуги" від 06.09.2012 № 5203-VI, норми якого передбачають надання адміністративних послуг в електронній формі через Єдиний державний портал адміністративних послуг;

Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг" від 10.12.2015 № 888-VIII;

Указ Президента України від 29.07.2019 № 558 "Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг";

2) стосовно забезпечення функціонування вебсайтів органів виконавчої влади всіх рівнів, об'єднаного вебпорталу органів виконавчої влади, призначеного для проведення відповідних транзакцій:

Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 № 3;

Порядок інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного вебпорталу органів виконавчої влади та Порядку функціонування вебсайтів органів виконавчої влади, затверджений наказом Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25.11.2002 № 327/225;

постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо функціонування офіційних вебсайтів органів виконавчої влади" від 12.06.2019 № 493;

3) стосовно створення єдиної загальнодержавної системи електронного документообігу:

Закон України "Про електронні документи та електронний документообіг" від 22.05.2003 № 851-IV;

Закон України "Про електронний цифровий підпис" від 22.05.2003 № 852-IV;

Порядок застосування електронного цифрового підпису органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державної форми власності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 року № 1452;

Типовий порядок здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 № 1453;

Порядок роботи з електронними документами через систему електронної взаємодії органів виконавчої влади з використанням електронного цифрового

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

підпису, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 01.11.2012 № 1600/5, яким встановлюються загальні правила створення, відправлення, передавання, одержання, оброблення, використання та зберігання електронних документів та електронних копій паперових документів, на які накладено електронний цифровий підпис, які не містять інформацію з обмеженим доступом, Секретаріатом Кабінету Міністрів України, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади через систему електронної взаємодії органів виконавчої влади;

Положення про Центральний державний електронний архів, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 21.05.2012 № 759/5, в якому визначається порядок роботи цього архіву як органу, що забезпечує облік, збереженість електронних документів Національного архівного фонду та електронних інформаційних ресурсів і використання їх інформації;

Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5, де встановлюються загальні вимоги щодо впровадження електронного документообігу із застосуванням електронного цифрового підпису, організації роботи з електронними документами у діловодстві в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності та щодо їх підготовки до передавання на архівне зберігання;

Порядок використання електронних довірчих послуг в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах та організаціях державної форми власності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 № 749;

постанова Кабінету Міністрів України "Деякі питання документування управлінської діяльності" від 17.01.2018 № 55;

4) стосовно реалізації принципу "єдиного вікна":

порядок інтеграції інформаційних систем державних органів та органів місцевого самоврядування до Єдиного державного порталу адміністративних послуг, затверджений наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 08.09.2016 № 1501/248, в якому було визначено вимоги до процедури інтеграції інформаційних систем державних органів та органів місцевого самоврядування до Єдиного державного порталу адміністративних послуг з метою забезпечення надання адміністративних послуг в електронній формі за принципом "єдиного вікна";

постанова Кабінету Міністрів України "Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг" від 04.12.2019 № 1137;

5) стосовно створення електронних інформаційних ресурсів:

Положення про Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 17.03.2004 № 326;

постанова Кабінету Міністрів України "Про реєстр електронних послуг" від 05.12.2011 № 1274;

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

Порядок ведення Реєстру адміністративних послуг, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20.01.2013 № 57;

6) стосовно створення спеціальних центрів (пунктів) надання послуг, центрів обслуговування населення (колцентрів):

Загальне положення про центр спеціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 573;

постанова Кабінету Міністрів України "Деякі питання діяльності центрів соціальних служб" від 01.06.2020 № 479;

7) стосовно створення умов для участі громадян, їх об'єднань і суб'єктів господарювання у процесі підготовки державних рішень:

Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про звернення громадян" щодо електронного звернення та електронної петиції" від 02.07.2015 № 577-VIII;

Указ Президента України "Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України" від 28.08.2015 № 523/2015;

постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку розгляду електронної петиції, адресованої Кабінету Міністрів України" від 22.07.2016 № 457;

8) стосовно розвитку електронних публічних закупівель, електронних договорів і рахунків, електронних аукціонів:

Закон України "Про публічні закупівлі" від 12.12.2015 № 922-VIII;

Закон України "Про платіжні послуги" від 30.06.2021 № 1591-IX;

постанова Кабінету Міністрів України "Деякі питання організації та проведення електронних аукціонів" від 02.12.2020 № 118;

Порядок проведення електронних аукціонів для продажу об'єктів малої приватизації та визначення додаткових умов продажу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 432;

9) стосовно створення та забезпечення розвитку Національної системи конфіденційного зв'язку:

Закон України "Про Національну систему конфіденційного зв'язку" від 10.01.2002 № 2919-III;

Порядок надання послуг конфіденційного зв'язку органам державної влади та органам місцевого самоврядування, державним підприємствам, установам, організаціям, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2013 № 328;

10) стосовно розвитку електронних довірчих послуг:

Закон України "Про електронні довірчі послуги" від 05.10.2017 № 2155-VIII;

Положення про інтегровану систему електронної ідентифікації, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19.06.2019 № 546;

11) стосовно розвитку електронної взаємодії:

Порядок організації електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 357, яким визначено механізм організації електронної інформаційної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів;

12) стосовно електронного урядування за базовими галузями:

а) у сфері охорони здоров'я:

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

наказ Міністерства охорони здоров'я "Про заходи щодо запровадження реєстру медичних, фармацевтичних та науково-педагогічних працівників системи МОЗ України" від 10.03.2004 № 129, яким запроваджено правові основи функціонування зазначеного реєстру;

Порядок ведення Державного реєстру медичної техніки та виробів медичного призначення, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21.07.2009 № 526, який визначає перелік відомостей, що вносяться до Реєстру, особливості ведення Реєстру, порядок його формування та надання інформації з Реєстру тощо;

Порядок функціонування електронної системи охорони здоров'я, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 № 411, у підпункті 9 пункту 20 та підпункті 21 пункту 8 якого передбачається ведення Реєстру медичних висновків в електронній системі охорони здоров'я;

наказ Міністерства охорони здоров'я України "Деякі питання ведення Реєстру медичних висновків в електронній системі охорони здоров'я" від 18.09.2020 № 2136, який визначає перелік відомостей, що вносяться до Реєстру медичних висновків в електронній системі охорони здоров'я, особливості ведення Реєстру, порядок його формування та надання інформації з Реєстру;

наказ Міністерства охорони здоров'я України "Деякі питання ведення Реєстру медичних записів, записів про направлення та рецептів в електронній системі охорони здоров'я" від 28.02.2020 № 587, який визначає перелік відомостей, що вносяться до Реєстру в електронній системі охорони здоров'я тощо;

б) у сфері екології та природних ресурсів:

Порядок ведення державного обліку водокористування та Порядку функціонування модуля "Подання звіту про використання води в електронній формі" Порталу електронних послуг Державного агентства водних ресурсів України, затверджений наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 16.05.2015 № 78, яким передбачаються вимоги до систематизації даних державного обліку водокористування шляхом подання водокористувачами звітів про використання води в електронній формі через Єдиний державний вебпортал електронних послуг "Портал Дія" або Портал електронних послуг Державного агентства водних ресурсів України;

в) у сфері освіти і науки:

Положення про програмно-апаратний комплекс "Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту", затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 02.12.2021 № 1255, у якому визначаються основні завдання, призначення та питання функціонування цього комплексу;

г) у сфері соціального захисту:

постанова Кабінету Міністрів України "Про Єдину інформаційно-аналітичну систему управління соціальною підтримкою населення України (E-SOCIAL)" від 17.07.2019 № 676, якою затверджено Положення про Про Єдину інформаційно-аналітичну систему управління соціальною підтримкою населення України (E-SOCIAL) та Положення про Єдиний державний реєстр соціальної сфери для надання, призначення та виплати соціальної підтримки (соціальних виплати, допомоги, пільг, соціальних послуг та житлових субсидій);

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

постанова Кабінету Міністрів України "Про запровадження експериментального проекту щодо запровадження першої черги Єдиної інформаційної системи соціальної сфери" від 11.11.2020 № 1278;

постанова Кабінету Міністрів України "Про Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг" від 27.01.2021 № 99, де закріплюється порядок визначення механізму формування, ведення та доступу до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг;

постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України" від 31.03.2021 № 323, якою було оновлено алгоритм видачі листків непрацездатності задля цифровізації послуги "е-лікарняний";

Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі" від 05.02.2021 № 1217-IX, яким внесені зміни до статті 48 Кодексу законів про працю, якою наразі передбачається, що облік трудової діяльності працівника здійснюється в електронній формі в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування у порядку, визначеному Законом "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

д) у сфері фінансової та бюджетної політики:

Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні" від 21.12.2016 № 1797-VIII, яким Податковий кодекс України було доповнено поняттям "електронний кабінет" (підпункт 14.1.52-2 пункту 14.1 статті 14);

Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо функціонування електронного кабінету та спрощення роботи фізичних осіб – підприємців" від 14.07.2020 № 786-IX, яким було уточнено поняття електронного кабінету та порядок реалізації взаємодії;

Порядок функціонування Електронного кабінету, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 14.07.2017 № 637, де визначаються загальні засади функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи "Електронний кабінет", процедури ідентифікації користувачів, взаємодії з платниками податків та державними органами через Електронний кабінет;

Закон України "Про внесення змін до Митного кодексу України та деякі інші закони України щодо запровадження механізму "єдиного вікна" та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України від 06.09.2018 № 2530-VIII;

Закон України "Про внесення змін до Митного кодексу України та деякі інші законодавчі акти України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи" від 14.01.2020 № 440-IX;

Порядок взаємодії між декларантами, їх представниками, іншими заінтересованими особами та митними органами, іншими державними органами, установами та організаціями, уповноваженими на здійснення дозвільних або контрольних функцій щодо переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, з використанням механізму "єдиного вікна"

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 № 971, у якому визначено процедуру взаємодії між декларантами, їх представниками, іншими заінтересованими особами, Держпродспоживслужбою та іншими державними органами, установами та організаціями, уповноваженими на здійснення дозвільних або контрольних функцій щодо переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, які передають митним органам відповідно до статті 197 Митного кодексу України відповідні дозвільні документи та/або відомості про включення (виключення) товару до (з) відповідного реєстру, та митними органами з використанням механізму "єдиного вікна";

наказ Державної казначейської служби України "Система подання електронної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів і державними цільовими фондами (далі – АС "Є-Звітність") від 27.12.2017 № 421, яким зазначена система введена в дослідно-промислову експлуатацію;

е) у сфері охорони прав і свобод людини:

Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку її пріоритетних інформаційних ресурсів, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 14.11.2018 № 1024, яким визначено структуру, загальні засади функціонування єдиної інформаційної системи МВС, регулюється порядок її формування та використання;

Закон України "Про систему екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112" від 13.03.2012 № 4499-VI, який визначає правові та організаційні засади функціонування системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112;

Закон України "Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус" від 20.11.2012 № 5492-VI, який визначає правові та організаційні засади створення та функціонування цього реєстру та видачі документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, а також права та обов'язки осіб, на ім'я яких видані такі документи;

є) у сфері транспорту та інфраструктури:

Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду в міському пасажирському транспорті" від 17.01.2017 № 1812-VIII, яким врегульовується порядок запровадження програмно-технічного комплексу, призначеного для здійснення обліку наданих транспортних послуг за допомогою електронного квитка;

постанова Кабінету Міністрів України "Про містобудівний кадастр" від 25.05.2011 № 559, у якій врегульовано структуру містобудівного кадастру, порядок його створення, ведення та надання інформації з нього;

ж) у виборчій сфері:

Концепція створення Єдиної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи Центральної виборчої комісії, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 29.10.2021 № 447, у якій визначаються основні підходи до створення, розвитку та забезпечення функціонування Єдиної автоматизованої інформаційно-

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

аналітичної системи Центральної виборчої комісії, що повинна об'єднати з урахуванням вимог виборчого та референдумного законодавства автоматизовані інформаційні системи та забезпечити єдину платформу і шляхи її подальшого розвитку.

Підсумовуючи аналіз правового забезпечення впровадження електронного урядування в Україні, можна констатувати, що на сучасному етапі проведена значна робота з адміністративно-правового забезпечення впровадження електронного урядування в Україні. Фактично, розроблено нормативно-правову базу з поетапного впровадження в Україні інформаційного суспільства, електронного уряду та електронної демократії.

Водночас аналіз правового регулювання впровадження електронного урядування в Україні, відповідно до поставлених у концептуальних документах з упровадження електронного урядування завдань, переконує, що на сучасному етапі залишаються неврегульованими такі організаційно-правові аспекти: створення спеціального вебпорталу з метою забезпечення прозорості використання державних фінансів, інтегрованої інформаційно-аналітичної системи "Прозорий бюджет", "Громадський бюджет"; онлайн-обговорення проєктів нормативно-правових актів та інших інструментів участі громадян у прийнятті управлінських рішень; залучення громадських організацій до управління державними справами за допомогою ІКТ; діяльність недержавних аналітичних центрів як громадських організацій, що могли б залучатися до управління державними справами; інтерактивна взаємодії органів публічної влади з громадянами та суб'єктами господарювання; впровадження в діяльність органів публічної влади типових організаційно-технологічних рішень у сфері електронного урядування; забезпечення передачі електронних документів у державні архіви, музеї, бібліотеки, їх довгострокове зберігання, підтримка в актуальному стані та надання доступу до них; створення єдиної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури органів державної влади та органів місцевого самоврядування; надання інтегрованих електронних послуг за життєвими та бізнес-ситуаціями; формування та функціонування інфраструктури відкритих даних на базі єдиного державного вебпорталу відкритих даних, інтегрованих з ним інших вебпорталів відкритих даних, публічних інтерфейсів прикладного програмування (API), відкритих стандартів та форматів; стимулювання розвитку на базі відкритих даних загальнодоступних проектів і сервісів у співпраці з органами влади, для підвищення відкритості та ефективності їх діяльності, надання якісних послуг та розвитку інноваційного бізнесу; запровадження нових схем і засобів електронної ідентифікації та встановлення рівнів довіри до них (у тому числі Mobile ID, Bank ID); розвиток електронної взаємодії суб'єктів владних повноважень; розвиток організаційної, технічної та семантичної інтероперабельності інформаційно-телекомунікаційних систем органів влади; розвиток інтегрованих медичних інформаційних систем для автоматизації основних процесів роботи закладів охорони здоров'я, у тому числі реєстратури, лікарів, лабораторій, діагностування, звітності, управління, фінансування, телемедицини; запровадження системи екологічного моніторингу, електронного інтегрованого дозволу у сфері екології та природних ресурсів; стимулювання розвитку інфраструктури розроблення та безпечного використання якісного програмного забезпечення вітчизняної розробки у діяльності органів влади; запровадження електронних акцизних марок; посилення

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

спроможності місцевих громад щодо виконання нових повноважень шляхом запровадження примірних інформаційно-аналітичних систем; розвиток та запровадження інформаційної системи проведення виборчого процесу в електронній формі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Архипова Є.О.* Електронне урядування як форма організації державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання*. 2015. № 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=855 (дата звернення: 19.05.2022).

2. *Барікова А.А.* Електронна держава: нова ефективність урядування: *монографія*. Київ. Юрінком Інтер. 2016. 224 с.

3. *Ватковська М.Г.* Упровадження електронного урядування як напрям модернізації державного управління в Україні. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Patp_2013_2_8.pdf (дата звернення: 19.05.2022).

4. *Волох О.* Генезис електронного урядування в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 2. С. 121–125.

5. *Калішенко Є.О.* Правове забезпечення розвитку електронного урядування в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 140–146.

6. *Коваль Р.А.* Державне управління в інформаційному суспільстві: перспективи електронного урядування. *Економіка та держава*. 2008. № 4. С. 81–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2008_4_25 (дата звернення: 19.05.2022).

7. *Мукомела І.В.* Правові засади інформаційного суспільства: загальнотеоретичний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 23 с.

8. *Чукут С.А.* Сутність електронного уряду та принципи його організації. *Вісник Національної академії державного управління*. 2010. № 2. С. 429–433.

REFERENCES

1. *Arkhypova Ye.O.* (2015). Elektronne uriaduvannia yak forma orhanizatsii derzhavnoho upravlinnia. “E-government as a form of public administration”. *Derzhavne upravlinnia*: udoskonalennia ta rozvytok: elektronne naukove fakhove vydannia. No. 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=855. (Date of application: 19.05.2022) [in Ukrainian].

2. *Barikova A.A.* (2016). Elektronna derzhava: nova efektyvnist uriaduvannia: *monohrafiia* “E-government: a new efficiency of government: a monograph”. Kyiv. Yurinkom Inter. 224 p. [in Ukrainian].

3. *Vatkovska M.H.* (2013). Uprovadzhennia elektronnoho uriaduvannia yak napriam modernizatsii derzhavnoho upravlinnia v Ukraini. “Introduction of e-government as a direction of modernization of public administration in Ukraine”. *Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka*. Vyp. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Patp_2013_2_8.pdf (Date of Application: 19.05.2022) [in Ukrainian].

4. *Volokh O.* (2017). Henezys elektronnoho uriaduvannia v Ukraini “Genesis of e-government in Ukraine”. *Administratyvne pravo i protses*. No. 2. P. 121–125 [in Ukrainian].

5. *Kalishenko Ye.O.* (2019). Pravove zabezpechennia rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini. “Legal support for the development of e-government in Ukraine”. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. No. 7. P. 140–146 [in Ukrainian].

6. *Koval R.A.* (2008). Derzhavne upravlinnia v informatsiinomu suspilstvi: perspektyvy elektronnoho uriaduvannia. “Public administration in the information society: prospects for e-government”. *Ekonomika ta derzhava*. No. 4. P. 81-83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2008_4_25 (Date of Application: 19.05.2022) [in Ukrainian].

7. *Mukomela I.V.* (2016). Pravovi zasady informatsiinoho suspilstva: zahalnoteoretychnyi analiz. “Legal bases of information society: general theoretical analysis”: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. 23 p. [in Ukrainian].

8. *Chukut S.A.* (2010). Sutnist elektronnoho uriadu ta pryntsypy yoho orhanizatsii. “The essence of e-government and the principles of its organization”. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia*. No. 2. P. 429–433 [in Ukrainian].

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

UDC 340.13:35.077.2

Riadinska Valeria,
Doctor of Juridical Sciences, Professor, Chief of the Research Laboratory,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID 0000-0002-2210-5933
Cantser Anna,
Assistant Judge of the Malynovsky District
Court of Odessa, Odessa, Ukraine

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE LEGAL REGULATION OF THE IMPLEMENTATION OF E-GOVERNMENT IN UKRAINE

The article explores the areas of improvement of the legal regulation of electronic governance in Ukraine. Based on the analysis of regulatory and legal regulation of e-governance implementation in Ukraine, the directions for its further improvement have been outlined in order to promote efficiency, openness, and transparency of public authorities and local governments with the use of information and telecommunications technologies to form a new type of state focused on meeting needs of Ukrainian citizens in accordance with European requirements.

It is stated that the legal regulation of e-governance in Ukraine has been developed gradually by creating a basis for the emergence and functioning of the information society, which was laid by a layer of legislation aimed at forming a legal framework for free access to information, its creation, collection, receipt, storage, use, dissemination, protection and defense, the use of ICT to improve public administration.

Noted, that the legal regulation of public relations in the field of creation and functioning of e-governance and the introduction of e-democracy in society has been developed in the areas defined by the conceptual documents. Namely, in normative legal acts regulating: the introduction of electronic services, including administrative, in all spheres of public life; ensuring the functioning of websites of executive authorities at all levels, a single web portal of executive authorities designed for relevant operations; the creation of a unified national electronic document management system;the implementation of the “the one-stop-shop” principle; the creation of electronic information resources; the creation of special centers (points) for the provision of services, public service centers (call centers); the creation of conditions for the participation of citizens, their associations and business entities in the process of preparation of state decisions; regarding the development of electronic public procurement, electronic contracts and invoices, electronic auctions; the establishment and development of the National Confidential Communication System; the development of electronic trust services; regarding the development of electronic interaction; with regard to e-governance in basic areas: a) in the field of health care; b) in the field of ecology and natural resources; c) in the field of education and science; d) in the field of social protection; e) in the field of financial and budgetary policy; f) in the field of protection of human rights and freedoms; g) in the electoral sphere.

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).7

Based on the analysis of legal regulation of the introduction of e-government in Ukraine, in accordance with the objectives set out in the conceptual documents on the introduction of electronic government, proposed ways of legal regulation of organizational and legal aspects that remain unresolved at the present stage.

Keywords: e-governance, legal regulations, information and telecommunication technologies, information society, electronic services.

Отримано 08.06.2022

© Riadinska Valeria, Cantser Anna, 2022

УДК 340.13001.89

Смерницький Дем'ян Вікторович,
доктор юридичних наук, старший дослідник,
заступник директора ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-6066-0324

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ МЕТРОЛОГІЇ

У статті розглянуті правові засади експертної діяльності у сфері метрології. Встановлено, що метрологія є елементом наукової та науково-технічної діяльності, а метрологічна діяльність спрямована на здобуття нових наукових знань у сфері, пов'язаній із забезпеченням єдності вимірювань. За результатами аналізу законодавства у сфері метрології до експертиз у зазначеній сфері віднесено низку повірок, калібрування, повторну перевірку, вимірювання та оцінку відповідності. Експертизу в сфері метрологічного забезпечення можна визначити як наукову (науково-технічну) експертизу. Визначено суб'єктів експертної діяльності в сфері метрологічного забезпечення та зазначено, що експертами у сфері метрологічного забезпечення виступають висококваліфіковані фахівці визначених суб'єктів, які мають спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу.

Ключові слова: *експертна діяльність, метрологія, повірка засобів вимірювальної техніки, калібрування, сфера законодавчо регульованої метрології, суб'єкти експертної діяльності.*

Оптимізація підтримки вітчизняної науки потребує визначення пріоритетних напрямів (колективів), здатних забезпечувати суттєві позитивні наукові результати і надавати значну користь для практики. Зазначене завдання може бути вирішене завдяки проведенню експертної діяльності [1, с. 345–346].

Ураховуючи те, що загалом експертиза – це розгляд, дослідження певної справи, якогось питання з метою зробити правильний висновок або дати правильну оцінку відповідному явищу [2, с. 462], то під науковою і науково-технічною експертизою потрібно розуміти діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів [3].

Оцінювання науково-технічного рівня об'єкта слід розглядати не лише у його співвідношенні з аналогічними об'єктами з метою визначення провідного, прогресивного об'єкта, а й у відношенні об'єкта до встановлених норм із безпеки, екологічності, можливості діяти спільно з іншими об'єктами тощо.

Правові, організаційні, фінансові основи експертної діяльності в науково-технічній сфері, а також загальні основи і принципи регулювання суспільних відносин у галузі організації та проведення наукової та науково-технічної експертизи

© Smernytskyi Demian, 2022

з метою забезпечення наукового обґрунтування структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, наукових, науково-технічних, соціально-економічних, екологічних програм і проєктів, визначення напрямів науково-технічної діяльності, аналізу та оцінки ефективності використання науково-технічного потенціалу визначає Закон України "Про наукову і науково-технічну експертизу" [4].

Як зазначає Л.О. Филипович, ураховуючи такі загальні положення Закону, маємо визнати, що ні в ньому, ні в будь-якому іншому правовому документі, який регулює експертну діяльність, безпосередньо не йдеться про аналіз та оцінку соціально-економічної, політичної, екологічної чи релігійної ситуації з боку експертів [5, с. 19–20]. Зазначений Закон прямо не називає жодну сферу, яка нас цікавить з погляду її експертування, але намагається максимально широко визначити конкретні об'єкти для експертизи: діючі об'єкти техніки (зокрема військової) та промисловості, споруди, природні об'єкти тощо, стосовно яких виникає потреба отримати науково обґрунтовані експертні висновки. Крім цього, експертуванню підлягають проєкти, програми, пропозиції різного рівня, щодо яких необхідно провести науково обґрунтований аналіз і дати висновок про доцільність їх прийняття, впровадження, подальшого використання тощо.

Мабуть, не варто погоджуватися з автором наведеної тези про те, що Закон не називає жодної сфери, яка нас цікавить з погляду її експортування, адже Закон чітко вказує, що це експертна діяльність у науковій та науково-технічній сферах. На нашу думку, дослідник надає слушну пропозицію щодо необхідності створення нормативного документа стосовно експертної діяльності в Україні та визначення в ньому форм і видів експертиз та сфер їх застосування [6, с. 46].

Дійсно, Закон України "Про наукову і науково-технічну експертизу" [4] визначає поняття тільки наукової і науково-технічної експертизи та не дає визначення експертизи у широкому сенсі. Під поняттям "експертиза" можна розуміти оцінку (під оцінкою розуміємо – дослідження, перевірку, аналіз) об'єкта експертизи на відповідність встановленим вимогам та підготовку обґрунтованих експертних висновків. Таке визначення доцільно застосовувати щодо експертизи, під час якої перевіряються задані властивості об'єкта експертизи. Наукова експертиза – це, в тому числі, експертиза, наприклад, історичних фактів, археологічних артефактів тощо. Тому у загальному сенсі експертиза – це оцінка (під оцінкою розуміємо дослідження, перевірку, аналіз) об'єкта експертизи та підготовка обґрунтованих експертних висновків. Ураховуючи зазначене, викликає певний сумнів встановлене Законом України "Про наукову і науково-технічну експертизу" [4] визначення наукової та науково-технічної експертизи, особливо стосовно "оцінки науково-технічного рівня об'єкта" та "прийняття рішень щодо таких об'єктів". На наше переконання, ці тези необхідно з визначення виключити.

Досліджуючи питання експертної діяльності у сфері метрології та її правове регулювання, зазначимо, що метрологічна діяльність – це діяльність, пов'язана із забезпеченням єдності вимірювань, а метрологія – наука про вимірювання та їх застосування.

Відповідності до ст. 4 Закону України "Про метрологію та метрологічну діяльність", метрологічна система України створює необхідні засади для забезпечення єдності вимірювань у державі. Основним завданням цієї системи є, в тому

© Smernytskyi Demian, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).8

числі, здійснення фундаментальних і прикладних досліджень та наукових розробок у сфері метрології та метрологічної діяльності [7].

Отже, можна зробити висновок, що метрологія є елементом наукової та науково-технічної діяльності, а метрологічна діяльність спрямована на здобуття нових наукових знань у сфері, пов'язаній із забезпеченням єдності вимірювань.

До експертиз у зазначеній сфері, на нашу думку, згідно із Законом [7], можна віднести такі повірки, як:

повірка засобів вимірювальної техніки – сукупність операцій, що включає перевірку та маркування та/або видачу документа про повірку засобу вимірювальної техніки, які встановлюють і підтверджують, що зазначений засіб відповідає встановленим вимогам;

експертна повірка засобів вимірювальної техніки, яка проводиться у разі виникнення спірних питань щодо метрологічних характеристик, придатності до застосування і правильності експлуатації засобів вимірювальної техніки;

інспекційна повірка засобів вимірювальної техніки, яка проводиться під час здійснення метрологічного нагляду;

періодична повірка засобів вимірювальної техніки, що проводиться упродовж періоду експлуатації засобів вимірювальної техніки через встановлений проміжок часу (міжповірочний інтервал);

позачергова повірка засобів вимірювальної техніки, що проводиться за потреби заявника пересвідчитися у придатності засобів вимірювальної техніки до застосування або у разі пошкодження відбитка повірочного тавра, а якщо таке тавро не передбачено – у разі втрати свідоцтва про повірку.

Крім того, у сфері метрології експертною діяльністю ми вважаємо калібрування – сукупність операцій, за допомогою яких за заданих умов на першому етапі встановлюється співвідношення між значеннями величини, що забезпечуються еталонами з притаманними їм невизначеностями вимірювань, та відповідними показами з пов'язаними з ними невизначеностями вимірювань, а на другому етапі ця інформація використовується для встановлення співвідношення для отримання результату вимірювання з показу, а також повторну перевірку, що проводиться для встановлення факту усунення порушення метрологічних вимог, наведених у відповідному приписі.

Ознаки експертизи має процес вимірювання. Вимірюванням вважається процес експериментального визначення одного або декількох значень величини, які можуть бути обґрунтовано приписані величині.

Зокрема такі ознаки притаманні оцінці відповідності. Оцінка відповідності законодавчо регульованих засобів вимірювальної техніки вимогам технічних регламентів проводиться у разі, коли це передбачено відповідними технічними регламентами. Її проводять виробники цих засобів, призначені органи з оцінки відповідності та інші суб'єкти, визначені у відповідних технічних регламентах або передбачених ними процедурах оцінки відповідності, а порядок проведення встановлюється технічними регламентами та іншими нормативно-правовими актами [7].

Відповідно до ст. 4 Закону "Про наукову і науково-технічну експертизу" [4] суб'єктами наукової і науково-технічної експертизи є замовники, організатори експертизи, а також експерти.

© Smernytskyi Demian, 2022

Замовниками наукової і науково-технічної експертизи можуть бути державні органи і органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, громадяни, заінтересовані у проведенні такої експертизи.

Організаторами наукової та науково-технічної експертизи є фізичні та юридичні особи, які на підставі доручення або договору з замовниками організовують та проводять експертизу і подають експертні висновки. Експертизу можуть проводити: органи виконавчої влади у межах своєї компетенції; підприємства, установи та організації всіх форм власності, тимчасові творчі колективи, що здійснюють наукову і науково-технічну діяльність, спеціалізовані експертні організації; окремі експерти, групи експертів та експертні ради.

Експертами можуть виступати фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи [4].

До сфери законодавчо регульованої метрології, відповідно ст. 3 Закону України "Про метрологію та метрологічну діяльність", належать такі види діяльності: забезпечення захисту життя та охорони здоров'я громадян; контроль якості та безпечності харчових продуктів і лікарських засобів; контроль стану навколишнього природного середовища; контроль безпеки умов праці; контроль безпеки дорожнього руху та технічного стану транспортних засобів; топографо-геодезичні, картографічні та гідрометеорологічні роботи, роботи із землеустрою; торговельно-комерційні операції; обчислення сум податків і зборів, податковий та митний контроль; роботи, пов'язані з визначенням параметрів будівель, споруд і території забудови; роботи із забезпечення технічного захисту інформації згідно із законодавством; роботи з використання апаратури глобальних супутникових навігаційних систем; роботи, що виконуються за дорученням органів досудового розслідування, органів прокуратури та судів; реєстрація національних і міжнародних спортивних рекордів [7].

Як бачимо, законодавчо регульовані види діяльності у сфері метрологічного забезпечення по своїй суті є переважно контрольні або містять у своєму складі роботи щодо визначення відповідних параметрів чи вимірювань. Тобто, можна стверджувати, що всім роботам притаманні елементи експертної діяльності, засновані на проведенні певних видів експертиз.

Суб'єкти, які проводять зазначені експертизи, входять до Метрологічної системи України. Так, Метрологічна система України включає: національну метрологічну службу; нормативно-правову базу, у тому числі законодавчі акти, технічні регламенти та інші нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері метрології та метрологічної діяльності; національну еталонну базу та систему передачі розмірів одиниць вимірювання; систему добровільної акредитації калібрувальних лабораторій, а також систему акредитації випробувальних лабораторій, органів з оцінки відповідності у випадках, визначених цим та іншими законами України; навчальні заклади, науково-дослідні установи, організації, що поширюють знання та досвід у сфері метрології та метрологічної діяльності [7].

© Smernytskyi Demian, 2022

До національної метрологічної служби, згідно зі ст. 9 Закону, належать: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері метрології та метрологічної діяльності; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрології та метрологічної діяльності; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрологічного нагляду; наукові метрологічні центри; державні підприємства, які належать до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрології та метрологічної діяльності, та провадять метрологічну діяльність в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, містах обласного значення; Служба єдиного часу і еталонних частот, Служба стандартних зразків складу та властивостей речовин і матеріалів, Служба стандартних довідкових даних про фізичні сталі та властивості речовин і матеріалів; метрологічні служби центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, підприємств та організацій; органи з оцінки відповідності засобів вимірювальної техніки та повірочні лабораторії [7].

Усі визначені суб'єкти є суб'єктами експертної діяльності у сфері метрологічного забезпечення.

Замовниками наукової і науково-технічної експертизи у сфері метрологічного забезпечення можуть виступати: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері метрології та метрологічної діяльності; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрології та метрологічної діяльності; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрологічного нагляду; інші державні органи і органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, громадяни, заінтересовані у проведенні такої експертизи.

До організаторів наукової та науково-технічної експертизи у сфері метрологічного забезпечення ми відносимо: наукові метрологічні центри; державні підприємства, які належать до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрології та метрологічної діяльності; Службу єдиного часу і еталонних частот, Службу стандартних зразків складу та властивостей речовин і матеріалів, Службу стандартних довідкових даних про фізичні сталі та властивості речовин і матеріалів; метрологічні служби центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, підприємств та організацій; органи з оцінки відповідності засобів вимірювальної техніки та повірочні лабораторії.

Експертами у сфері метрологічного забезпечення виступають висококваліфіковані фахівці зазначених вище суб'єктів експертної діяльності, які мають спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу.

Підводячи певні підсумки за результатами аналізу законодавства в сфері метрології та експертизи, можна стверджувати, що до експертиз у зазначеній сфері варто віднести низку повірок, калібрування, повторну перевірку, вимірювання та оцінку відповідності. Експертизу в сфері метрологічного забезпечення можна визначити як наукову (науково-технічну) експертизу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Смерницький Д.В.* Адміністративно-правове регулювання науково-технічної діяльності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. К., 2020. 636 с.

© Smernytskyi Demian, 2022

2. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 2. URL: http://ukrlit.org/slovnyk (дата звернення: 03.11.2021).

3. Адміністративне право України: підруч. / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. К.: Істина, 2008. URL: http://radnuk.info/pidrychnuku/admin-pravo/41-kolomoets/21727s-3.html (дата звернення: 03.11.2021).

4. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10 лютого 1995 р. № 51/95-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. № 9. Ст. 56.

5. *Филипович Л.О.* Соціальний і духовний розвиток України: наукова експертиза та її законодавче закріплення. Юридична наука. 2013. № 10. С. 18–28.

6. *Смерницький Д.В.* Науково-технічна експертиза у сфері науково-технічної діяльності: правове забезпечення. Наука і правоохорона. 2016. № 4 (34). С. 45–54.

7. Про метрологію та метрологічну діяльність: Закон України від 5 червня 2014 р. № 1314-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014. № 30. Ст. 1008.

REFERENCES

1. *Smernytskyi D.V.* (2020). Administratyvno-pravove rehuliuvannia naukovo-tekhnichnoi diialnosti v Ukraini. “Administrative and legal regulation of scientific and technical activities in Ukraine”: dis. ... Doc. Jurid. Sciences: 12.00.07. K. 636 p. [in Ukrainian].

2. Slovnyk ukrainskoi movy. “Dictionary of the Ukrainian language”: in 11 vols. / USSR Academy of Sciences. Institute of Linguistics; For ed. I.K. Bilodida. K.: Naukova dumka, Vol. 2. 1970–1980. URL: http://ukrlit.org/slovnyk (Date of Application: 03.11.2021) [in Ukrainian].

3. Administratyvne pravo Ukrainy. “Administrative law of Ukraine”: textbook. / For the head ed. T.O. Kolomoiets. K.: Truth, 2008. URL: http://radnuk.info/pidrychnuku/admin-pravo/41-kolomoets/21727s-3.html (Date of Application: 03.11.2021) [in Ukrainian].

4. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu ekspertyzu. “On scientific and scientific-technical expertise”: Law of Ukraine of February 10, 1995 No. 51/95-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1995, No. 9. 56 p. [in Ukrainian].

5. *Filipovich L.O.* (2013). Sotsialnyi i dukhovnyi rozvytok Ukrainy: naukova ekspertyza ta yii zakonodavche zakriplennia. “Social and spiritual development of Ukraine: scientific expertise and its legislative consolidation”. Legal science. No. 10. P. 18–28 [in Ukrainian].

6. *Smernytskyi D.V.* (2016). Naukovo-tekhnichna ekspertyza u sferi naukovo-tekhnichnoi diialnosti: pravove zabezpechennia. “Scientific and technical expertise in the field of scientific and technical activities: legal support”. Nauka I Pravookhorona. No. 4 (34). P. 45–54 [in Ukrainian].

7. Pro metrolohiiu ta metrolohichnu diialnist. “On metrology and metrological activity”: Law of Ukraine of June 5, 2014 № 1314-VII. Information of the Verkhovna Rada (VVR), 2014, No. 30, 1008 p. [in Ukrainian].

UDC 340.13001.89

Smernytskyi Demian,
Doctor of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Co-Director of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6066-0324

LEGAL PRINCIPLES OF EXPERT ACTIVITY IN THE FIELD OF METROLOGY

The article considers the legal basis of expert activity in the field of metrology. It has been established that metrology is an element of scientific and scientific-technical activity, and metrological activity is aimed at acquiring new scientific knowledge in the field related to ensuring the unity of measurements. According to

© Smernytskyi Demian, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).8

the results of the analysis of the legislation in the field of metrology, a number of verifications, calibration, re-inspection, measurement and conformity assessment are included in the examinations in this field. Expertise in the field of metrological support can be defined as scientific (scientific and technical) examination. The subjects of expert activity in the field of metrological support have been identified. Thus, the customers of scientific and scientific-technical expertise in the field of metrological support can be: the central body of executive power, which ensures the formation of state policy in the field of metrology and metrological activities; central body of executive power that implements state policy in the field of metrology and metrological activities; the central body of executive power that implements the state policy in the field of metrological supervision; other state bodies and local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations, citizens interested in conducting such examination. The organizers of scientific and scientific-technical expertise in the field of metrological support include: scientific metrological centers; state enterprises that belong to the sphere of management of the central body of executive power, which implements the state policy in the field of metrology and metrological activity; Service of uniform time and reference frequencies, Service of standard samples of composition and properties of substances and materials, Service of standard reference data on physical steels and properties of substances and materials; metrological services of central executive bodies, other state bodies, enterprises and organizations; conformity assessment bodies of measuring equipment and calibration laboratories. Experts in the field of metrological support are highly qualified specialists of the above-mentioned subjects of expert activity, who have special knowledge and directly carry out scientific or scientific-technical expertise.

Keywords: expert activity, metrology, verification of measuring equipment, calibration, sphere of legally regulated metrology, subjects of expert activity.

Отримано 07.06.2022

© Smernytskyi Demian, 2022

УДК 351.741(569.4)

Циганов Олег Григорович,
доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-8924-1139
Рибінська Анна Петрівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник секретаріату Вченої ради,
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-9521-7688
Мацко Анатолій Степанович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри права Університету сучасних знань,
м. Київ, Україна

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ

У статті розглядаються особливості організації та функціонування системи забезпечення внутрішньої безпеки Держави Ізраїль, яка з моменту свого заснування у 1948 році й майже до кінця XX століття де-юре перебувала у стані війни з двадцятьма двома країнами, розміщеними навколо неї. Установлено, що ядром СЗВБ Ізраїлю є поліцейська система цієї країни, що діє у структурі органів виконавчої влади й складається з державних інституцій, які взаємно доповнюють одна одну в процесі реалізації поставлених завдань у сфері правоохорони: Міністерство внутрішньої безпеки; "Шабак" (Загальна служба безпеки Ізраїлю); спеціальні підрозділи Генерального штабу Армії оборони Ізраїлю. Досліджено завдання та функції цих сил безпеки й можливість використання досвіду їх функціонування при здійсненні реформування органів системи Міністерства внутрішніх справ України в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *система забезпечення внутрішньої безпеки Держави Ізраїль, Міністерство внутрішньої безпеки Ізраїлю, Національна поліція Ізраїлю, Загальна служба безпеки Ізраїлю, спеціальні підрозділи Генерального штабу Армії оборони Ізраїлю, зарубіжний досвід.*

Російсько-українська війна (або ж інша назва – Війна за незалежність України) – це пряме й опосередковане застосування збройної сили Російською Федерацією проти суверенітету і територіальної цілісності України. Збройна агресія Росії проти України триває вже більше восьми років. Розпочалася вона у лютому-березні 2014 року з анексії українського півострова Крим і, в подальшому, окупації окремих районів Донецької та Луганської областей. 24 лютого 2022 року відбулося повномасштабне вторгнення російських військ на територію української

© Tsyhanov Oleh, Rybinska Anna, Matsko Anatolii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).9

держави. Внаслідок цього "холодна" фаза гібридної війни Росії проти України переросла в "гарячу", неприховану військову агресію.

За цих умов важливе значення для правоохоронної системи України має досвід організації й функціонування системи забезпечення внутрішньої безпеки Держави Ізраїль, яка з моменту свого заснування у 1948 році й майже до кінця XX століття де-юре перебувала у стані війни з двадцятьма двома країнами, розміщеними навколо неї. У зв'язку з відмовою сусідніх арабських країн сприймати Ізраїль як легітимну державу, оголошенням ними війни та відкриті заяви про необхідність знищення єврейської держави, проблеми безпеки займали й займають центральне місце у внутрішній та зовнішній політиці Ізраїлю. Крім того, правоохоронні органи України та Держави Ізраїль вимушені вирішувати, по суті, чимало схожих проблем, пов'язаних із необхідністю забезпечення публічної безпеки, охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю (в тому числі, протидіяти терористичній та диверсійній діяльності), забезпечення прав і свобод громадян тощо.

Система забезпечення внутрішньої безпеки Держави Ізраїль (далі – СЗВБ Ізраїлю) – це сукупність державних органів, діяльність яких чітко організована й спрямована на своєчасне усунення загроз внутрішній безпеці країни. Ядром СЗВБ Ізраїлю є поліцейська система, що діє у структурі органів виконавчої влади країни й складається з таких державних інституцій, які взаємно доповнюють одна одну в процесі реалізації поставлених завдань у сфері правоохорони: Міністерство внутрішньої безпеки; "Шабак" (Загальна служба безпеки Ізраїлю); спеціальні підрозділи Генерального штабу Армії оборони Ізраїлю. Діяльність цих органів підпорядкована досягненню таких цілей: встановлення контролю над злочинністю, забезпечення ефективного функціонування всіх державних і громадських інститутів, надійного захисту особистості, суспільства і держави від будь-яких внутрішніх загроз.

Стратегічне управління всіма елементами СЗВБ Ізраїлю здійснює *Рада національної безпеки Ізраїлю*, яка є центральним органом для координації, інтеграції, аналізу та моніторингу в галузі національної безпеки єврейської держави й дорадчим органом з питань національної безпеки для прем'єр-міністра та уряду Ізраїлю. Рада отримує свої повноваження від Кабінету Міністрів і діє відповідно до вказівок прем'єр-міністра. Зауважимо, що у Державі Ізраїль рішення з національної безпеки ухвалюються спеціально створеним органом – *Кабінетом державної безпеки* (або ж інша назва – Кабінет у справах національної безпеки). Цей невеликий форум членів Кабінету призначений для координації дипломатичних переговорів, а під час кризи, особливо війни, – для прийняття швидких і ефективних рішень.

Також додамо, що урядовим відомством Ізраїлю, відповідальним за захист єврейської держави від внутрішніх і зовнішніх військових загроз, є *Міністерство оборони Ізраїлю*. Це відомство контролює більшість ізраїльських сил безпеки, а посада міністра оборони вважається другою за значимістю в уряді країни.

Основний обсяг функцій по забезпеченню внутрішньої безпеки Ізраїлю здійснюється профільним урядовим міністерством цієї країни – *Міністерством внутрішньої безпеки*, яке є загальним адміністративним органом, що відповідає

© Tsyhanov Oleh, Rybinska Anna, Matsko Anatolii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).9

за дотримання закону, підтримання громадського порядку та забезпечення безпеки в країні за допомогою відповідних підвідомчих органів, що входять до його складу, як-от: Національна поліція Ізраїлю, Муніципальна поліція, Управління в'язниць, Національне управління пожежної охорони і служб порятунку, Управління із захисту свідків, відділ ліцензування вогнепальної зброї та програми із залучення громадян (останнє з метою запобігання і зниження рівня насильства та антисоціальної поведінки в країні) [1].

Зазначене відомство було створено у травні 1948 року і мало назву Міністерство поліції. У 1995 році Міністерство поліції було перейменовано, воно отримало свою нинішню назву – Міністерство внутрішньої безпеки Ізраїлю (далі – Міністерство). Як і будь-яке урядове міністерство Ізраїлю, це відомство здійснює свої функції щодо дорученої сфери галузевої діяльності (а саме – забезпечення внутрішньої безпеки Ізраїлю), зокрема з вироблення державної політики у цій сфері та її нормативно-правового регулювання.

Міністерство є головним знаряддям уряду Ізраїлю, відповідальним за: дотримання законності та боротьбу зі злочинними явищами; охорону громадського порядку і охорону суспільства від терору; утримання ув'язнених під вартою, їх охорону і нагляд над ними, включаючи їх реабілітацію; забезпечення безпеки свідків у межах програми із захисту свідків, яким загрожує небезпека; запобігання і гасіння пожеж, порятунок людей; ліцензування і контроль за вогнепальною зброєю, що знаходиться у цивільного населення.

До завдань та повноважень Міністерства віднесено такі:

– розробляти і просувати державну політику у сфері внутрішньої безпеки на загальнонаціональному та надвідомчому рівні;

– інструктувати підвідомчі установи та організації про позицію Міністра з тих чи інших питань й, за необхідності та відповідно до своїх повноважень, затверджувати програми і проєкти цих установ;

– здійснювати контроль і нагляд, інспектування та оцінку діяльності підвідомчих установ і організацій;

– ініціювати, просувати, планувати й здійснювати як самостійно, так і разом з іншими відомствами, конкретні дії й кроки з питань внутрішньої безпеки в цілому та з питань, що відносяться до повноважень Міністерства;

– вести й координувати роботу і взаємодію різних установ і організацій, підпорядкованих Міністрові, з іншими міністерствами і відомствами;

– зміцнювати міжнародні зв'язки та наявні угоди, а також сприяти створенню нових зв'язків та укладенню нових угод із зарубіжними країнами й органами внутрішньої безпеки цих країн відповідно до політики Міністерства.

Також зазначене відомство керує громадською роботою – ініціює й координує низку програм, спрямованих на скорочення злочинності й насильства в країні за допомогою Відділу громади і запобігання злочинності "Меціла", програми "Місто без насильства", міських систем нагляду (міський патруль).

Крім того, при Міністерстві є інститут Уповноваженого з органів поліції й пенітенціарної служби, який функціонує вже майже тридцять років й успішно справляється із захистом порушених прав працівників ізраїльської поліції і пенітенціарної служби. Водночас на цей орган покладено обов'язки з розгляду

© Tsyhanov Oleh, Rybinska Anna, Matsko Anatolii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).9

скарг засуджених або осіб, які перебувають під слідством [2, с. 15]. Утворення цього органу, який підпорядковується безпосередньо Міністру внутрішньої безпеки Ізраїлю, сприяло підвищенню ефективності незалежного правового захисту працівників органів правопорядку, відновленню їх порушених прав.

Отже, завдання та функції Міністерства насамперед пов'язані з формуванням та просуванням державної політики Ізраїлю у сфері внутрішньої безпеки на загальнонаціональному та надвідомчому рівні, організацією взаємодії та координації діяльності підлеглих установ і організацій у зазначеній сфері. При цьому Міністерство внутрішньої безпеки Ізраїлю безпосередньо не здійснює практичні завдання, пов'язані з реалізацією державної політики у сфері своєї компетенції. Як зазначалося вище, свою місію це відомство здійснює за допомогою відповідних органів та підрозділів, що входять до його складу.

Розглянемо більш докладно ці підвідомчі органи.

Поліція Ізраїлю, як і більшість інших поліцейських структур у світі, відповідає за охорону правопорядку і громадського спокою, за охорону життя і майна громадян, здійснює боротьбу зі злочинністю та правопорушеннями при дотриманні основних прав людини, нагляд за дотриманням закону, а також здійснює надання послуг, що стосуються особистої та громадської безпеки ізраїльських громадян і жителів країни [3].

Виконуючи у межах своєї компетенції правоохоронні функції, Поліція Ізраїлю взяла на озброєння модель організації охорони громадського порядку за концепцією "community policing", що означає "комунальне (общинне) поліціювання", "комуналізація поліції", тобто "орієнтація на общину". Головним результатом цього є зміна філософії та психології працівника поліції. Зміст цієї філософії полягає в мінімізації втручання держави (в особі органів поліції) у життєдіяльність суспільства й відходу від "каральної" політики та переорієнтації діяльності із виконання суто адміністративно-розпорядчих функцій, на здійснення публічно-сервісної діяльності – надання поліцейських послуг населенню [4, с. 12].

Прикордонні війська Ізраїлю займають особливе становище у структурі ізраїльської поліції як її воєнізований підрозділ. Ізраїльські прикордонники не несуть службу суто на кордоні, а виконують завдання багатофункціональної жандармерії. Вони обслуговують блокпости на кордоні з Єгиптом, Йорданією, Сектором Газа і територією Західного берега річки Йордан, запобігають порушенням громадського порядку, залучаються для розгону несанкціонованих демонстрацій і мітингів, звільнення заручників, а також виконують роль резерву для оперативного втручання і підтримки регулярної поліції і армії. У зв'язку з цим слід визначати діяльність Прикордонної служби Ізраїлю як військової і одночасно правоохоронної структури по забезпеченню внутрішньої безпеки країни [2, с. 13].

Підрозділ спеціального призначення "Яамам", який входить до складу Прикордонних військ Ізраїлю, є основним антитерористичним підрозділом ізраїльської поліції. Його головне призначення – звільнення заручників. Але, з огляду на реалії єврейської держави, "Яамам" виконує широкий спектр завдань по боротьбі з тероризмом і бандитизмом. Цей підрозділ тісно взаємодіє із Загальною службою безпеки "Шабак" та іншими спецслужбами армії й поліції Ізраїлю.

© Tsyhanov Oleh, Rybinska Anna, Matsko Anatolii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).9

У структурі підрозділу "Яамам" діють кілька загонів різної спеціалізації – це штурмовий загін, снайпери, сапери, альпіністи, кінологи, бойові плавці та інші фахівці – всього близько 200 осіб; у цьому підрозділі є власна розвідка, технічний відділ. Також, слід зазначити, що в "Яамам" проходять службу й представники етноконфесійних груп арабів: це дозволяє перехоплювати і швидко розшифровувати ворожі повідомлення.

До складу Слідчого департаменту Поліції Ізраїлю входить *особливий відділ спеціальних розслідувань і завдань "Матам"*. Цей секретний підрозділ ізраїльської поліції займається проведенням розслідувань, затримань і притягненням до суду порушників у справах про державну безпеку, боротьбою з організованою злочинністю і контрабандою наркотиків, а також збором інформації про кримінальний світ, палестинські терористичні угруповання, окремих людей і організації [5, с. 144]. Також до структури Слідчого департаменту відноситься *підрозділ по боротьбі з важкою злочинністю*, який є спеціальним поліцейським підрозділом, створеним у 2008 році за зразком ФБР у США. Цей підрозділ здійснює розслідування випадків корупції, особливо тяжких злочинів і злочинів національного масштабу [3].

У серпні 2011 року в ізраїльському Кнесеті прийнято "Закон про збільшення ефективності міського нагляду і контролю в місцевих органах самоврядування (тимчасове положення)" й за результатами співробітництва між поліцією і місцевими органами влади було створено *муніципальну поліцію*, яка покликана збільшити ефективність дотримання закону і посилити відчуття особистої безпеки громадян на муніципальному рівні.

Цивільна гвардія Ізраїлю ("Мішмар Езрахі") є добровольчою воєнізованою організацією, що знаходиться під опікою ізраїльської поліції й добровільно допомагає їй у виконанні повсякденних функцій, у роботі з суспільством. Функціонування цього численного, добре організованого, універсального збройного формування, яке здійснює свої функції з охорони правопорядку практично у всіх сферах забезпечення внутрішньої безпеки держави на добровольчій основі, дозволяє значно підвищити рівень захищеності населення і заощадити фінансові ресурси держави.

Управління в'язниць Ізраїлю ("Шабас") – національна тюремна служба Ізраїлю, це державний орган у структурі Міністерства внутрішньої безпеки, який відповідає за функціонування в'язниць та пенітенціарних установ Ізраїлю. Також у структурі Міністерства внутрішньої безпеки Ізраїлю діє *Управління із захисту свідків*. Це оперативне управління виконує центральну роль у боротьбі з тяжкою та організованою злочинністю, а також зі шкодою, яку вони завдають суспільству. Управління захищає свідків та їх сім'ї як у період слідства, під час судового процесу, так і після їх закінчення [6]. Підвідомчим органом міністерства, що розглядається, так само є *Департамент ліцензування вогнепальної зброї*, завдання якого – надання ліцензій на носіння вогнепальної зброї фізичним та юридичним особам єврейської держави. Нарешті, у 2013 році в Ізраїлі було створено *Національне управління пожежної охорони і служб порятунку*, що наразі також діє під керівництвом Міністерства внутрішньої безпеки [7].

© Tsyhanov Oleh, Rybinska Anna, Matsko Anatolii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).9

Наступною складовою СЗВБ Ізраїлю є *"Шабак"* (також має інші назви: "Шин Бет", Загальна служба безпеки Ізраїлю) – спеціальна служба системи спецслужб Ізраїлю. Порівняно має функції, тотожні до ФБР США й ФСБ Російської Федерації. Підпорядковується безпосередньо прем'єр-міністрові Ізраїлю [8]. "Шабак" здійснює контррозвідувальну діяльність та відповідає за забезпечення інформації для антитерористичних заходів всередині країни. До її обов'язків входить також охорона вищих посадових осіб Ізраїлю, охорона державних таємниць, забезпечення безпеки життєво важливих військових і промислових об'єктів в Ізраїлі, представництв цієї країни за кордоном та міжнародних ліній ізраїльської авіакомпанії "Ель Аль".

У розвідувальному співтоваристві Ізраїлю Службі безпеки ("Шабак") відводиться особлива роль – ізраїльська контррозвідка призначена для виконання виключно важливої місії щодо захисту єврейської держави від тероризму, шпигунства, саботажу, підривної діяльності. Відповідно до закону Кнесету від 21 лютого 2002 р. операції "Шабак" усередині Ізраїлю можуть бути розподілені на такі три категорії: 1) проти іноземців у цілому; 2) проти палестинських арабів; 3) проти громадян Ізраїлю.

Останньою складовою СЗВБ Ізраїлю, що розглядається нами, є *підрозділи спеціального призначення Армії оборони Ізраїлю*, до основних функцій яких належать: рекогносцировка, контр-тероризм, порятунок заручників. На сьогодні в Ізраїлі існує три основних підрозділи спеціального призначення: "Яамам", "Сайерет міткалі" і "С-13". "Яамам" в основному відповідає за проведення операцій на території власне Ізраїлю й наразі, як зазначалося вище, є структурним підрозділом прикордонної поліції Ізраїлю; "Сайерет міткалі" діє за межами країни, а "С-13" – у морській акваторії, як біля берегів Ізраїлю, так і за кордоном.

Зауважимо, що практичний досвід у сфері забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки Ізраїлю й досягнення цієї держави у боротьбі з тероризмом вже давно користуються попитом у всьому світі. Особливе значення для провідних зарубіжних країн цей досвід набув після теракту на Олімпійських іграх у Мюнхені у 1972 році й відомих подій у США 11 вересня 2001 року.

Ізраїль одним із перших у світі створив спеціальний підрозділ по боротьбі з терористичною діяльністю (у 1957 році в структурі Армії оборони Ізраїлю було створено спеціальний антитерористичний підрозділ "Сайерет міткалі"). Його приклад наслідували, зокрема, Великобританія, ФРН та Франція. Після 11 вересня 2001 року США практично повністю скопіювали систему організації ізраїльської безпеки польотів на цивільних повітряних суднах, створивши Службу авіаційних маршалів у структурі Міністерства внутрішньої безпеки США [2, с. 4–6].

Вважаємо, що особливості функціонування Національної Поліції, Цивільної Гвардії, Прикордонної служби, Загальної служби безпеки "Шабак", підрозділів спеціального призначення та інших органів правопорядку ізраїльської СЗВБ становлять значний практичний інтерес й для системи Міністерства внутрішніх справ України, докорінне реформування якої, що відбувалося останніми роками, здійснювалося фактично на зразок тих змін, що відбувалися з поліцейською системою Держави Ізраїль. Зокрема, аналіз результатів діяльності сил забезпечення внутрішньої безпеки Ізраїлю у сфері превенції злочинів та правопорушень свідчить

© Tsyhanov Oleh, Rybinska Anna, Matsko Anatolii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).9

про необхідність уведення в Україні державної цільової програми профілактики кримінальних та адміністративних правопорушень, на основі якої здійснювався б комплекс заходів, що гарантують ефективне вирішення системних проблем у цій сфері.

Особливо актуальним ізраїльський досвід організації та функціонування системи забезпечення внутрішньої безпеки постає для України в умовах воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією Росії проти нашої держави. Адже для Ізраїлю, починаючи з дня його офіційного проголошення як незалежної держави, забезпечення національної безпеки в умовах ворожого оточення з боку арабських країн залишається найголовнішим напрямом державної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Министерство внутренней безопасности. Информация о министерстве. Вебсайт государственных служб и информации Государства Израиль. URL: https://www.gov.il/ru/departments/about/about_the_ministry (дата звернення: 17.02.2022).

2. *Кацуба В.И.* Система обеспечения внутренней безопасности Государства Израиль: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. ВНИИ МВД РФ. Москва, 2013. 29 с.

3. Полиция Израиля. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Полиция_Израиля (дата звернення: 17.02.2022).

4. *Фільштейн В.І.* Організаційно-правові засади діяльності Національної поліції Держави Ізраїль (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. КНУВС. Київ, 2009. 22 с.

5. *Певзнер Ю., Чернер Ю.* И на щите Давидовом начертано "Моссад". Москва: ТЕРРА-Книжный клуб, 2001. 432 с.

6. Управление по защите свидетелей. Вебсайт государственных служб и информации Государства Израиль. URL: https://www.gov.il/ru/departments/-guides/witness_protection_authority_guide (дата звернення: 17.02.2022).

7. Вопросы внутренней безопасности (извлечения из отчета). Подготовлено для Комиссии Кнессета по внутренним делам и охране окружающей среды. URL: https://www.main.knesset.gov.il › activity › mmm › mmmRu210515 (дата звернення: 17.02.2022).

8. Шабак. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Шабак (дата звернення: 17.02.2022).

REFERENCES

1. Ministerstvo vnutrenney bezopasnosti. Informatsiya o ministerstve. "Ministry of Internal Security. Information about the ministry". Website of state services and information of the State of Israel. URL: https://www.gov.il/ru/departments/about/about_the_ministry (Date of Application: 17.02.2022) [in Russian].

2. *Katsuba V.I.* (2013). Sistema obespecheniia vnutrienniei bezopasnosti Gosudarstva Izrail. "The system of internal security of the State of Israel: autoref. thesis ... Candidate of Jurid. Sciences: 12.00.04". VNII of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation. Moscow. 29 p. [in Russian].

3. Politsiia Izrailia. Material iz Vikipedii – svobodnoi entsiklopiedii. "Israel Police". Material from Wikipedia – the free encyclopedia. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Politsiya_Izrailya (Date of Application: 17.02.2022) [in Russian].

4. *Filshtein V.I.* (2009). Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti Natsionalnoi politsii Derzhavy Izrail (porivnialno-pravovyi analiz. "Organizational and legal principles of the National Police of the State of Israel (comparative and legal analysis): autoref. thesis ... Candidate of Jurid. Sciences: 12.00.07". KNUVS Kyiv. 22 p. [in Ukrainian].

5. *Pevzner Yu., Cherner Yu.* (2001). I na schite Davidovom nachiertano "Mossad". "And on the Davydov shield "Mossad" is written". Moscow: TERRA-Book Club. 432 p. [in Russian].

© Tsyhanov Oleh, Rybinska Anna, Matsko Anatolii, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).9

6. Upravlieniie po zaschitie svidietieliei. “Witness Protection Office”. Website of state services and information of the State of Israel. URL: https://www.gov.il/ru/departments/guides/-witness_protection_authority_guide (Date of Application: 17.02.2022) [in Russian].

7. Voprosy vnutrienniei biezopasnosti (izvliechieniia iz otchieta). “Questions of internal security (excerpts from the report)”. Prepared for the Knesset Commission on Internal Affairs and Environmental Protection. URL: https://www.main.knesset.gov.il › activity › mmm › mmmRu210515 (Date of Application: 17.02.2022) [in Russian].

8. Shabak. Material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii. “Material from Wikipedia – the free encyclopedia”. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ШІабак (Date of Application: 17.02.2022) [in Ukrainian].

UDC 351.741(569.4)

Tsyhanov Oleh,
Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-8924-1139
Rybinska Anna,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Academic Council of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9521-7688
Matsko Anatolii,
Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Law, University of Modern
Knowledge, Kyiv, Ukraine

INTERNAL SECURITY SYSTEM OF THE STATE OF ISRAEL

The article examines the peculiarities of the organization and functioning of the internal security system of the State of Israel, which from its inception in 1948 until almost the end of the twentieth century was de jure at war with twenty-two surrounding countries. It is established that the core of Israel’s ISS is the police system of this country, which operates within the executive branch and consists of state institutions that complement each other in the implementation of tasks in the field of law enforcement: Ministry of Internal Security; General Security Service; special units of the General Staff of the Israel Defense Forces. The activities of these organs are subordinated to the achievement of a single goal: the establishment of control over crime, ensuring the effective functioning of all state and public institutions, reliable protection of the individual, society and the state from any internal threats.

The bulk of Israel’s internal security functions are performed by the relevant government ministry of the country, the Ministry of Homeland Security, which is the general administrative organ responsible for maintaining the law, maintaining public order, and ensuring security in the country through the relevant subordinate organs. This government ministry includes the Israeli National Police, the Municipal Police, the Prisons Office, the National Fire and Rescue Administration, the Witness Protection Office, the Firearms Licensing Division, and the Citizen Engagement Program.

© Tsyhanov Oleh, Rybinska Anna, Matsko Anatolii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).9

The Ministry is the main tool of the Government of Israel, responsible for: maintaining the rule of law and combating crime; protection of public order and protection of society from terror; detention, custody and supervision of prisoners, including their rehabilitation; ensuring the safety of witnesses in the framework of the program for the protection of witnesses at risk; fire prevention and suppression, rescue; licensing and control of civilian firearms.

The next component of the ISS of Israel is the Shabak, Israel's General Security Service, which conducts counterintelligence activities and is responsible for providing information for counter-terrorism activities within the country. Her responsibilities also include the protection of senior Israeli officials, the protection of state secrets, the security of vital military and industrial facilities in Israel, the country's missions abroad and the international routes of the Israeli airline El Al.

The last component of the ISS of Israel are special units of the Israel Defense Forces, whose main functions include: reconnaissance, counter-terrorism, hostage rescue. Today, there are three main special purpose units in Israel: YAMAM, Sayeret Matkal and S-13.

The article argues the need to use the experience of the ISS of Israel in the reform of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in martial law.

Keywords: internal security system of the State of Israel, Ministry of Internal Security of Israel, National Police of Israel, General Security Service of Israel, special units of the General Staff of the Israel Defense Forces, foreign experience.

Отримано 09.06.2022

© Tsyhanov Oleh, Rybinska Anna, Matsko Anatolii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).9

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.1; 343.98

Ангеленюк Анна-Марія Юріївна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник ДНДІ
МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-5947-5105

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ В УКРАЇНІ

У статті приділяється увага правовим аспектам провадження розслідування кримінальних правопорушень, зокрема одержанню неправомірної вигоди службовою особою. Виокремлено деякі особливості розслідування, які мають важливе значення та впливають на виконання завдань кримінального процесу загалом. Проаналізовано проблемні питання, що стосуються отримання інформації про вчинення кримінального правопорушення; формування порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій; проведення обшуку та вилучення предмета кримінального правопорушення. З метою покращення якості розслідування зазначеного злочину, ураховуючи ситуаційний підхід, надано інформаційний огляд проблематики, наявної в процесі доказування.

Ключові слова: *неправомірна вигода, службова особа, слідчі дії, розслідування, доказування.*

В умовах провадження державної політики в Україні вкрай важливим є чітке виконання завдань держави, що особливо акцентовано у зв'язку з наявністю воєнних дій на території України. Окрім того, Україна на сьогодні стала центром уваги світової спільноти, тому зобов'язана демонструвати свої позитивні сторони, зокрема, наполегливість у боротьбі за волю та свободу, отримання та раціональне використання допомоги тощо. Безперечно, неприйнятними, а також такими, що негативно впливають на авторитет держави, є випадки корупції та одержання неправомірної вигоди за ті чи інші неправомірні дії. Слід зауважити, що документування кримінальних правопорушень, пов'язаних із вимаганням та отриманням неправомірної вигоди службовими особами державних органів, установ, організацій, має деякі особливості та вимагає знань специфіки такого документування.

Наукові та практичні аспекти розслідування прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою, його інформаційного та криміналістичного забезпечення розглядали у своїх працях Ю.О. Андрейко [1], О.П. Бабіков [2], О.В. Баганець [3], О.О. Буряк [4], Г.О. Гончарук [5], С.В. Олій-

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2022

ник [6], А.І. Шило [7], Д.О. Шумейко [8] та інші науковці. Водночас окремі питання, що стосуються доказування одержання неправомірної вигоди службовою особою, залишаються недостатньо дослідженими у кримінально-процесуальній площині, та частково є причинно-наслідковим результатом швидких динамічних процесів, що відбуваються в Україні, в тому числі в умовах воєнного стану.

Під час досудового розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою можна виділити окремі ситуації, у яких працівники поліції повинні діяти з урахуванням особливостей зазначеного кримінального правопорушення, а саме такі, що стосуються:

1) отримання інформації про вчинення кримінального правопорушення;

2) формування порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

3) проведення обшуку та вилучення предмета кримінального правопорушення.

1. Отримання інформації про вчинення кримінального правопорушення є частиною початкового етапу розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Проблемними питаннями у частині випадків зазначеного етапу є недостатність інформації про злочин або навиків чи можливостей у практичних працівників щодо механізмів її отримання.

Згідно з довідником 1 додатку 7 “Положення про єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення”, джерелами з яких виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, інформацію про які слід вносити у реєстр, є: усна заява (повідомлення) про кримінальне правопорушення; повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб; матеріали правоохоронних та контролюючих державних органів про виявлення фактів учинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень; повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу, відповідно до частини другої статті 207 КПК України; повідомлення в засобах масової інформації; самостійне виявлення слідчим/дізнавачем (уповноваженою особою іншого підрозділу) кримінального правопорушення, у тому числі під час досудового розслідування; дублікат заяви; самостійне виявлення прокурором кримінального правопорушення за результатами перевірки у порядку нагляду; самостійне виявлення прокурором кримінального правопорушення та інші [9].

У діяльності правоохоронних органів, зокрема оперативних підрозділів, переважно зустрічаються ситуації отримання заяви (усного повідомлення) або самостійного виявлення уповноваженою особою підрозділу ознак кримінального правопорушення, для чого працівникам необхідно оперувати необхідними знаннями щодо механізмів відшукання інформації. Так, з метою покращення якості виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, оперативні працівники повинні використовувати прийоми спілкування з особою (заявником) у межах сприятливої для розслідування ситуації, а також володіти типовим алгоритмом дій стосовно самостійного виявлення кримінального правопорушення. Наприклад, можливим є проведення моніторингу діяльності установ, організацій підприємств тощо з метою відшукання інформації про можливе отримання неправомірної вигоди службовою особою, а саме: 1) умов проведення тендерів; 2) умов проведення

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).10

конкурсів на посади; 3) діяльності службової особи та кола її спілкування; 4) діяльності установи, організації.

2. Формування порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій по кримінальним провадженням пов'язане з організацією проведення тактичних операцій. Основним функціональним призначенням негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінальному провадженні інформації, здобутої слідчим або за його дорученням співробітниками оперативного підрозділу з використанням негласних сил та засобів. Під час досудового розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою переважно застосовують: контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту (ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), створення несправжніх (імітаційних) засобів (ст. 273 КПК), аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК) [10].

Проблемні питання, пов'язані із застосуванням негласних слідчих розшукових дій, можуть виникати як під час їх планування, так і під час їх безпосереднього виконання чи використання у матеріалах кримінального провадження результатів їх проведення. Особливу увагу слід звертати на порядок проведення негласних слідчих розшукових дій та легалізацію використання їх результатів у матеріалах кримінального провадження. Недотримання правомірного порядку застосування негласних слідчих розшукових дій може спричинити визнання судом їх недопустимими у кримінальному провадженні та як наслідок – уникнення злочинцем відповідальності.

3. Проведення обшуку та вилучення предмета кримінального правопорушення в процесі провадження досудового розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є важливим та у значній частині випадків визначальним моментом під час розслідування. Проводити аналіз слідчої дії обшук необхідно, враховуючи судову практику, а саме доктрину "плодів отруєного дерева", яку національні суди беруть до уваги.

Процедура проведення обшуків і вилучення під час цієї слідчої дії документів нерідко використовується стороною захисту для скасування її результатів з акцентом на нібито порушених конституційних правах особи. Це може виявлятися в поданні клопотань щодо неправомірності проведення відповідної слідчої (розшукової) дії чи визнання виявлених і вилучених документів недопустимими тощо. Тому для уникнення подібних "непорозумінь" зі стороною захисту слідчому потрібно вживати належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Зокрема, потрібно вжити всіх заходів щодо забезпечення присутності при обшуку представників адміністрації підприємства, організації чи установи, у приміщеннях якої проводиться обшук.

В окремих випадках ефективне збирання доказів під час розслідування злочинів можливе при одночасному проведенні низки обшуків. Тому старшому

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).10

групи слідчих у конкретному кримінальному провадженні необхідно ретельно спланувати реалізацію їх проведення, визначити наявні сили та засоби, розстановку сил, процесуально оформити участь кожної особи під час проведення обшуку, провести детальний інструктаж осіб, які залучаються, оскільки нерідко трапляються випадки, коли до складу групи слідчих включаються слідчі для проведення тільки однієї слідчої (розшукової) дії – обшуку, які будь-якого відношення до розслідування кримінального провадження не мали. Вжиття зазначених заходів дозволить ефективно зібрати необхідні слідству докази та виключити можливість визнання судами протоколів обшуку недопустимими доказами.

Слід звернути увагу, що під час учинення кримінальних правопорушень, важливе значення має виявлення та вилучення предмета неправомірної вигоди, оскільки факт одержання неправомірної вигоди завжди ретельно приховується зацікавленими особами. Саме з метою маскування ознак цього кримінального правопорушення використовують можливості мережі Інтернет.

Одним із найбільш поширених способів приховування факту одержання предмета неправомірної вигоди є діяльність особи, що вчиняє злочин, пов'язана з фіксацією у матеріалах провадження предмета кримінального правопорушення використання новітніх комп'ютерних технологій (перекази між банківськими картами тощо). Нерідко правопорушники обирають банківські платіжні системи, які приваблюють відносною легкістю розрахунків і можливістю швидкого та безперешкодного переведення коштів.

У такому випадку слід під час процесу доказування намагатись максимально задокументувати шлях передачі грошей за допомогою слідчих (розшукових дій) та негласних розшукових дій, що в подальшому значно полегшить процес доказування кримінального правопорушення як загалом, так і під час судового розгляду зокрема. Так, наприклад, у процесі затримання особи на "гарячому" та проведенні обшуку, коли неможливо виявити готівкові грошові кошти, слід вилучати інші предмети, що можуть мати значення у кримінальному провадженні (банківські карти, квитанції, телефони та інші можливі електронні носії інформації).

Окремі корективи у процес доказування кримінальних правопорушень, в тому числі одержання неправомірної вигоди, були внесені у КПК після вторгнення російських військ на територію України та оголошенням Указом Президента України від 24 лютого 2022 року воєнного стану [11].

Слід звернути увагу, що поняття воєнного стану закріплено у статті 1 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" від 12 травня 2015 року № 389–VIII та визначено як "особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень" [12].

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).10

Ураховуючи зазначене, необхідно розглянути особливості доказування у кримінальному процесі України під час воєнного стану, а також доповнення, внесені до них, за умов динамічних ситуаційних змін сьогодення.

В умовах воєнного стану обстановка в процесі доказування може мати ситуаційні та динамічні зміни та вимагати прийняття відповідних швидких рішень. Відповідно у кримінальному процесуальному законодавстві передбачено низку особливостей здійснення процесуальних дій під час воєнного стану в країні, які нормативно закріплені у положеннях.

Так, особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану визначено у Розділі IX–1 КПК [10].

Згідно зі ст. 615 КПК у разі введення воєнного стану передбачені особливі випадки, що стосуються порядку внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, порядку проведення процесуальних, слідчих розшукових дій на стадії досудового розслідування, а також судового розгляду.

У випадку відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, відомості, що підлягають внесенню до нього, вносяться за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин.

За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій.

При проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису.

Особа може бути затримана без ухвали суду за підстав, визначених у статті 208 КПК, а також у випадку, коли є ймовірність втечі підозрюваної особи з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи. Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану не може перевищувати двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання.

Підсумовуючи зазначене, слід зауважити, що з метою уникнення помилок працівниками поліції під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, останнім необхідно вивчати динаміку діяльності службових осіб, що може змінювати актуальність, враховуючи події як державної важливості, так і геополітичні. Від цього, безперечно, залежить вибір шляхів пошуку інформації про вчинювані злочини або такі, що готуються. Крім того, в умовах воєнного стану в Україні слід враховувати зміни та доповнення

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).10

до чинного законодавства, зокрема ті, що стосуються затримання, проведення обшуку та вилучення предмета вчинення злочину. Також необхідно звертати увагу на чітке дотримання порядку проведення негласних слідчих розшукових дій уже з моменту надання матеріалів клопотання про їх проведення, закінчуючи відкриттям матеріалів сторонам кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Андрейко Ю.О.* Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Національна акад. внутр. справ, 2020. 283 с. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (дата звернення: 17.05.2022).

2. *Бабіков О.П.* Кримінально-правова характеристика пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі юридичної особи приватного права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків: Національний юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 249 с. URL: https:/ /nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (дата звернення: 17.05.2022).

3. *Баганець О.В.* Доказування стороною обвинувачення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2017. 269 с. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (дата звернення: 17.05.2022).

4. *Буряк О.О.* Процесуальне керівництво розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Приватний вищ. навч. заклад "Європейський університет", 2018. 241 с. URL: https:// nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (дата звернення: 17.05.2022).

5. *Гончарук Б.Л.* Методика розслідування пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків: Харківськ. нац. ун-т внутр. справ, 2021. 207 с. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (дата звернення: 17.05.2022).

6. *Олійник С.В.* Початковий етап та основні напрями розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Вищ. навч. заклад "Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"", 2016. 221 с. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (дата звернення: 17.05.2022).

7. *Шило А.І.* Методика розслідування хабарництва в контексті нового антикорупційного законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2013. 244 с. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (дата звернення: 17.05.2022).

8. *Шумейко Д.О.* Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. акад. внутр. справ МВС України, 2015. 256 с. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced. (дата звернення: 17.05.2022).

9. Положення про єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення від 30.06.2020 № 298. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text (дата звернення: 17.05.2022).

10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 17.05.2022).

11. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2 (дата звернення: 17.05.2022).

12. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 17.05.2022).

REFERENCES

1. *Andreiko Yu.O.* (2020). Provedennia slidchykh (rozshukovykh) dii pid chas rozsliduvannia oderzhannia nepravomirnoi vyhody sluzhbovoiu. "Conducting investigative (investigative) actions

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2022

during the investigation of receipt of illegal benefits by an official: dis. Ph.D. Jurid. Sciences: 12.00.09. Kyiv: National Acad. Internal of Affairs. 283 p. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

2. *Babikov O.P.* (2019). Kryminalno-pravova kharakterystyka propozytsii, obitsianky abo nadannia nepravomirnoi vyhody sluzhbovii osobi yurydychnoi osoby pryvatnoho prava. "Criminal law characteristics of an offer, promise or provision of an unlawful benefit to an official of a legal entity of private law: diss. Ph.D. law Sciences: 12.00.09. Kharkiv: National Law University Yaroslav the Wise. 249 p. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

3. *Bahanets O.V.* (2017). Dokazuvannia storonoiu obvynuvachennia pryiniattia propozytsii, obitsianky abo oderzhannia nepravomirnoi vyhody sluzhbovoiu osoboiu u dosudovomu. "Proving that the prosecution accepted an offer, promise, or received an improper benefit by an official in a pre-trial investigation: diss. Ph.D. law Sciences: 12.00.09. Kyiv: Kyiv national. University named after Taras Shevchenko, 2017. 269 p. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

4. *Buriak O.O.* (2018). Protsesualne kerivnytstvo rozsliduvannia pryiniattia propozytsii, obitsianky abo oderzhannia nepravomirnoi vyhody sluzhbovoiu osoboiu. "Procedural management of the investigation of acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official: dissertation Ph.D. Jurid. Sciences: 12.00.09'. Kyiv: Private University education "European University". 241 p. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

5. *Honcharuk B.L.* (2021). Metodyka rozsliduvannia propozytsii, obitsianky abo nadannia nepravomirnoi vyhody sluzhbovii osobi. "Methods of investigation of an offer, promise or granting of an undue benefit to an official: diss. Ph.D. Jurid. Sciences: 12.00.09. Kharkiv: Kharkivsk National University of Internal Affairs. 207 p. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

6. *Oliinyk S.V.* (2016). Pochatkovyi etap ta osnovni napriamy rozsliduvannia pryiniattia propozytsii, obitsianky abo oderzhannia nepravomirnoi vyhody sluzhbovoiu osoboiu. "The initial stage and main directions of the investigation of the acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official: diss. Ph.D. Jurid. Sciences: 12.00.09". Kyiv: Higher education Institution "Ukraine Open International University of Human Development". 221 p. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

7. *Shylo A.I.* (2013). Metodyka rozsliduvannia khabarnytstva v konteksti novoho antykoruptsiinoho zakonodavstva Ukrainy. Bribery investigation methodology in the context of the new anti-corruption legislation of Ukraine: thesis. Ph.D. law Sciences: 12.00.09. Kyiv: National. Acad. Prosecutor's Office of Ukraine. 244 p. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

8. *Shumeiko D.O.* (2015). Rozsliduvannia pryiniattia propozytsii, obitsianky abo oderzhannia nepravomirnoi vyhody sluzhbovoiu. "Investigation of the acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official: diss. Ph.D. law Sciences: 12.00.09". Kyiv: National Acad. of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. 256 p. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced. (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

9. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. "Regulations on the unified register of pre-trial investigations, the procedure for its formation and management dated 06/30/2020 No. 298". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

10. Polozhennia pro yedynyi reiestr dosudovykh rozsliduvan, poriadok yoho formuvannia ta vedennia. "Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 04.13.2012 No. 4651–VI". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

11. Ukaz Prezydenta Ukrainy "Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini". "On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 64/2022". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2(Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrainy "Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu". "On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated May 12, 2015 No. 389-VIII". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).10

UDC 343.1; 343.98

Anheleniuk Anna-Mariia,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-5947-5105

PECULIARITIES OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF RECEIVING UNLAWFUL BENEFITS BY AN OFFICIAL IN UKRAINE

The article draws attention to the legal aspects of the investigation of criminal offenses, namely the receiving of unlawful benefits by an official. Some peculiarities of investigation that are important and affect the fulfillment of tasks of criminal proceedings as a whole are highlighted. Also attention focuses on the changes and additions in legislation adopted in connection with the need to conduct a pre-trial investigation under martial law.

Separate problematic issues related to: 1) obtaining information about the commission of a criminal offense were analyzed; 2) formation of the procedure for conducting covert investigative (research) actions; 3) conducting a search and seizing the subject of a criminal offense.

Thus, in some cases of finding information, there may be a lack of skills and opportunities for obtaining information among police officers, which is connected with the constant updating of the country's automated resources. In general, the movement forward regarding the use of electronic databases and platforms in the state is a positive moment, but it is necessary to intensify work on providing practical police officers with methodological recommendations in the direction of working with them.

The author also covered: the procedure for conducting covert investigative actions and legalization of the use of their results in the materials of criminal proceedings; the search and seizure of criminal offenses, given the importance of judicial practice, namely the doctrine of "fruit of the poisoned tree", which the national courts take into account.

In order to improve the quality of the investigation of receiving an illegal benefit by an official and taking into account the situational approach, as well as changes and additions to the Criminal Procedure Code of Ukraine, caused by the invasion of Russian troops on the territory of Ukraine, an informative overview of the problems existing in the process of proof is provided.

Keywords: unlawful benefit, official, investigative actions, investigation, proof.

Отримано 08.06.2022

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2022

УДК 343.9

Артюхова Валерія Володимирівна,
кандидат юридичних наук,
науковий консультант судді
Конституційного Суду України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-0694-7302

ЩОДО РОЗУМІННЯ ЮРИДИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ "КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ"

Стаття присвячена питанню визначення поняття та структури кримінологічної характеристики злочинів. У публікації проаналізовані окремі наукові підходи щодо визначення зазначеної кримінологічної категорії, запропоновано авторський підхід до розуміння поняття "кримінологічна характеристика злочинів" та його структурного наповнення. Наголошено на актуальності проведення кримінологічних досліджень за темою статті, що сприятиме всебічному вивченню окремих видів злочинів та розробленню ефективних заходів запобігання останнім.

Ключові слова: *злочинність, кримінологічна характеристика злочинів, структура кримінологічної характеристики злочинів, запобігання злочинності.*

24 лютого 2022 року рф здійснила повномасштабне вторгнення на територію суверенної і незалежної, демократичної держави – України. Застосувавши різні види військ та озброєння (зокрема й забороненого), методи, що порушують закони та звичаї війни, нехтуючи нормами міжнародного права, рф вкотре у світовій історії продемонструвала своє справжнє обличчя держави-агресора.

У ці скрутні для нашої держави часи не втрачає своєї актуальності необхідність проведення кримінологічних досліджень, адже на тлі військової агресії рф проти України невпинно збільшується кількість як традиційних, так і нових видів злочинів, що потребує встановлення умов і причин їх учинення, а також розроблення заходів щодо запобігання злочинності.

Злочинність є негативним продуктом життєдіяльності соціуму, вона пронизує різноманітні його сфери і суспільні відносини. Водночас це явище наділене специфічними рисами та закономірностями розвитку, які піддаються вимірюванню. Методологія кримінологічної науки дозволяє здійснювати це. Відповідні державні органи та наукові установи на підставі отриманих даних розробляють заходи, спрямовані на запобігання злочинності.

Неможливо уявити розроблення дієвих заходів попередження злочинності без проведення якісного аналізу цих явищ. Спираючись на результати прискіпливого дослідження окремих суспільно небезпечних діянь, встановлення їхніх специфічних ознак, виявлення закономірностей протиправної поведінки винних осіб, можна дійти обґрунтованих висновків про кримінологічні властивості певного виду злочину, описати його сутність. Тільки на підставі пізнання сутності окремих

© Artiukhova Valeriia, 2022

видів деліктів можна виявити причини і умови їх учинення та запропонувати дієву комплексну програму щодо запобігання цим явищам.

Часові, просторові, кількісні та якісні показники злочинності встановлюються за допомогою кримінологічної характеристики злочинів.

Кримінологічна характеристика злочинів – це вихідний етап оптимізації процесу розробки та реалізації заходів профілактики злочинів. Якщо запобігання злочинів розглядати як цілісну систему, то кримінологічна характеристика є однією з її складових, а іншою – є розробка та реалізація профілактичних заходів [13, с. 136]. При цьому, як слушно зазначає О.М. Литвинов, "ці поняття [запобігання злочинам, кримінологічна характеристика злочинів] ні в якому разі не можна розглядати як синонімічні, адже це порушує структурно-логічне співвідношення цих категорій у системі кримінології (відповідно, загального та окремого), коли пізнання злочину та всіх його ознак, яке є необхідним для розробки профілактичних заходів, розглядається як мета самодостатньої наукової діяльності" [17].

Поняття "кримінологічна характеристика злочинів" не є новим у кримінологічній теорії, часто застосовується у численних прикладних наукових дослідженнях, тому у сучасній кримінологічній теорії чимало варіацій як щодо визначення цього поняття, так і щодо його структурного наповнення.

Питання кримінологічної характеристики злочинів у своїх працях досліджували, зокрема, В.С. Батиргареєва [2], В.М. Бурлаков [3], В.О. Глушков [4], В.В. Голіна [16], [5], Л.М. Давиденко [6], І.М. Даньшин [7], А.І. Долгова [15], В.Є. Емінов [13], А.П. Закалюк [9], А.Ф. Зелінський [10], О.Г. Кальман [11], П.М. Коваленко [4], О.М. Литвинов [17], В.В. Пивоваров [19], В.М. Руфанова [20], В.І. Тимошенко [21, с. 248–250], О.О. Титаренко [20], О.В. Тихонова [22], М.І. Фіалка [24], В.І. Шакун [21, с. 248–250], В.Б. Ястрєбов [25].

Аналіз робіт названих та інших авторів свідчить про те, що проблема визначення поняття "кримінологічна характеристика злочинів" ще не знайшла свого вирішення. Водночас значна кількість наукових праць відповідного спрямування створює якісну доктринальну основу для подальших наукових досліджень.

Метою цієї статті є з'ясування сутності поняття "кримінологічна характеристика злочинів" та визначення структурних елементів, які мають входити до його складу.

Л.М. Давиденко у другій половині XX сторіччя визначив кримінологічну характеристику злочинів як сукупність властивостей відповідних діянь та особистісних рис злочинців, які важливі для встановлення причин учинення злочинів та розроблення відповідних запобіжних заходів [6]. У подальшому В.Б. Ястрєбов розширив та конкретизував це поняття, зазначивши, що кримінологічна характеристика злочинів є сукупністю кількісно-якісних показників певного виду злочинів; відомостей про детермінанти злочинної поведінки; заходів попереджувального впливу. Кримінологічна характеристика злочинів, на його думку, має охоплювати сукупність ознак, які б з достатньою повнотою відображали відомості про істотні ознаки і властивості досліджуваного виду злочинів і пов'язаних з ним обставин, що його детермінують та відтворюють [25].

© Artiukhova Valeriia, 2022

На думку інших учених (Б.В. Коробейнікова, Н.Ф. Кузнєцової, Г.М. Міньковського), поняттям кримінологічної характеристики злочинів охоплюються кількісно-якісні показники окремої групи (виду) злочинів, дані, що характеризують особистість злочинця, причини і умови вчинення відповідної групи злочинів, а також заходи запобіжного впливу [14, с. 45].

Конкретний зміст кримінологічної характеристики злочинів, на думку В.Є. Емінова, полягає у виявленні всіх ознак, що у своїй сукупності і взаємозв'язку складають її структуру. Науковець виокремлює такі групи: 1) кримінологічно значущі ознаки злочину (причини злочину, об'єкт і механізм злочину; злочинець, мотив і мету; віктимні фактори (потерпілий); наслідки злочину); 2) дані, що відображають кримінологічну ситуацію (умови прояву злочинного діяння, соціально-економічні фактори тощо); 3) ознаки, що визначають специфіку діяльності щодо запобігання злочинам (вибір об'єктів і суб'єктів запобігання злочинам, методів і засобів профілактики тощо) [13, с. 136].

А.Ф. Зелінський і О.Г. Кальман зазначали, що кримінологічна характеристика є комплексним поняттям, яке визначає розповсюдженість відповідної протиправної поведінки, її види, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час учинення, а також особливості особистості суб'єктів злочинів [10, с. 153; 11, с. 10].

А.І. Долгова вважала, що в злочинності слід виокремлювати дві групи характеристик: зовнішні, які відображають її функціонування у суспільстві, уражають ті чи інші його структури, і внутрішні характеристики. До групи зовнішніх характеристик учена відносила: загальну розповсюдженість, мотивацію, соціальну спрямованість, суспільну небезпеку, а також соціально-територіальну, соціально-групову, соціально-галузеву, соціально-об'єктивну розповсюдженість. До групи внутрішніх характеристик – стійкість, активність, організованість [15, с. 91].

Відомий український кримінолог А.П. Закалюк наголошував, що характеристики суспільно небезпечних діянь, через які проявляється злочинність, є змінними, тому останнє визначається як мінлива людська активність, що має певні кількісні та якісні показники. До основних показників злочинності, що піддаються статистичному вимірюванню, відносяться рівень, інтенсивність, динаміка, структура, географія. Спеціальними кримінологічними дослідженнями вимірюються й інші показники злочинності, наприклад: "ціна" злочинності, тобто збитки, які вона заподіює, та витрати на протидію їй; міра зв'язку злочинності з окремими чинниками, що її обумовлюють; латентність, яка означає прихованість, невиявлення певної частини злочинності [9, с. 155–156].

В.В. Голіна під кримінологічною характеристикою злочинів розуміє достатню інформацію про конкретний вид (частину, підвид) злочинності. Цим поняттям охоплюються кількісно-якісні показники про певний вид злочинів, про особу злочинця і особу потерпілого [16, с. 21]. Кримінологічна характеристика злочинності (окремого виду злочинів) має включати тільки такі складові зазначеного явища, які наявні в даний момент, за винятком активних заходів впливу суспільства, держави чи інших суб'єктів [5, с. 55]. Наведену позицію В.В. Голіни щодо визначення поняття кримінологічної характеристики злочинів поділяють також В.І. Тимошенко та В.І. Шакун, зазначаючи при цьому, що "конкретний зміст

© Artiukhova Valeriia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).11

кримінологічної характеристики розкривається шляхом виявлення ознак, що становлять у своїй сукупності і взаємозв'язку її структуру. Зазвичай виділяють три складові кримінологічної характеристики: кримінологічно значимі ознаки злочину; дані, що всебічно пояснюють кримінологічну ситуацію вчинення злочинів цього виду; ознаки, що визначають специфіку діяльності з попередження та запобігання злочинам" [21, с. 248–250].

Проте О.В. Тихонова зазначає, що "сприймаючи кримінологічну характеристику як сукупність певних статистичних показників, які ілюструють тенденції злочинних явищ, можна побудувати ретроспективну модель певного виду злочинності та побудувати її перспективну модель. І лише за результатами аналізу якісних показників, які можна отримати при вивченні матеріалів кримінальних проваджень, судових рішень, вироків тощо, думок фахівців та інших джерел інформації та їх імплементації з математичними моделями, можна виявити ті або інші детермінанти, які притаманні певній динаміці" [22].

Наведені позиції науковців, хоч і мають певні розбіжності у визначенні поняття "кримінологічна характеристика злочинів", водночас засвідчують існування спільного концепту до розуміння цього явища, а саме – як сукупності даних про певний вид злочинів, систематизованих за відповідними ознаками, що мають із достатньою повнотою відображати відомості про такий вид злочинів. Відмінність наведених наукових підходів полягає передусім в обсязі елементів, якими дослідники наповнюють структуру кримінологічної характеристики злочинів.

На нашу думку, при визначенні поняття та структури кримінологічної характеристики злочинів слід ураховувати таке.

Кримінологічна характеристика являє собою узагальнення того, що вже відбулося у часі та просторі. Оскільки злочинність – це явище, що складається з певних діянь людей, заборонених законом, то і кримінологічна характеристика повинна включати характерні риси цього вже спільного явища та осіб, які його відтворили [12, с. 35].

Проведення кримінологічного дослідження певного виду злочинів завжди базується на дослідженні даних офіційної статистики державних органів та суду щодо стану злочинності, матеріалів кримінальних проваджень, опитування засуджених чи осіб, що відбули покарання, практичних працівників тощо. При цьому така інформація збирається та аналізується щодо діянь, які вже відбулися у минулому, були кваліфіковані як злочини правоохоронними органами, а винні особи притягнуті до кримінальної відповідальності на підставі обвинувальних вироків судів.

Уся сукупність зібраних даних систематизується, на підставі чого узагальнюється "портрет" певного виду злочинів, що і є його кримінологічною характеристикою. Тільки після цього, встановивши наявність причинно-наслідкових зв'язків між встановленими кримінологічними ознаками та подіями вчинення кримінальних правопорушень, дослідник може визначити причини та умови вчинення певного виду злочинів та запропонувати відповідні профілактичні заходи.

Наприклад, встановивши на підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень за ст. 296 КК України (хуліганство), що більшість засуджених (71 %) учинили злочин у стані алкогольного сп'яніння, можна стверджувати про наявність

© Artiukhova Valeriia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).11

такої суб'єктивної умови вчинення цього виду злочинів, як схильність осіб до вживання алкогольних напоїв. Ця умова як фактор, що не породжує злочинний наслідок, а сприяє формуванню причини вчинення злочину у свідомості особи, є саме тим ключовим елементом об'єкта загальносоціального запобігання хуліганства, дію якого необхідно мінімізувати або усунути. Отже, одним із заходів запобігання хуліганству може бути визначено зменшення рівня вживання алкогольних напоїв населенням (збільшення вікового цензу продажу алкогольних напоїв; заборона будь-якої реклами алкогольних напоїв тощо) [1, с. 241, 251, 254–255].

Тому, на нашу думку, є дещо спірною позиція науковців (див. згадані праці Л.М. Давиденка, В.Б. Ястрєбова, Б.В. Коробейнікова, Н.Ф. Кузнєцової, Г.М. Міньковського, В.Є. Емінова, В.І. Тимошенко, В.І. Шакуна) щодо зарахування до кримінологічної характеристики злочинів таких складових, як детермінанти (причини та умови) злочинів та заходи запобігання останнім.

Також ми вважаємо недоцільним включати до обсягу ознак кримінологічної характеристики злочинів особистість потерпілого (жертву). Дані про жертву злочину мають чимале значення для з'ясування передумов учинення злочину, проте виходять за межі кримінологічної характеристики злочину та потребують окремого дослідження, шляхом встановлення віктимологічної характеристики жертви злочину, що досліджується. До того ж далеко не для всіх видів деліктів потерпілі є обов'язковою ознакою їхнього складу.

Як слушно зазначає М.І. Фіалка, згадані елементи (причини та умови вчинення злочинів та заходи запобігання вчиненню злочинів, особистість потерпілого) хоча і пов'язані зі злочинністю, але мають своє самостійне значення та зміст, і в жодному разі не поглинаються злочинністю як явищем, адже чинники, що утворюють детермінанти злочинності, хоча і мають в окремих випадках негативний характер, але не мають при цьому злочинного характеру [24, с. 240].

Таким чином, вважаємо, що кримінологічну характеристику злочинів слід сприймати як інформаційну систему даних, узагальнених кримінологічно значущих показників про певний вид суспільно небезпечних діянь.

Смисл такої характеристики полягає, передусім у тому, щоб наведені в ній дані якісно відображали відомості щодо істотних ознак та властивостей відображуваних у ній явищ, важливих в аспекті запобігання злочинам [25].

До показників, які складають кримінологічну характеристику злочинів, можна віднести, зокрема:

1) кількісно-якісні показники, які включають такі ознаки, як:

– рівень злочинності (кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень і осіб, які їх вчинили, за певний період часу на певній території);

– рівень судимості (кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень (їх окремих видів) за певний період часу на певній території);

– динаміка злочинності (показник, що зображує зміни рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів злочинності та будь-яких інших її ознак протягом певного часу, періоду [9, с. 169]);

– структура злочинності (співвідношення злочинів та їх видів, осіб, що вчинили злочини, в загальній сукупності облікованої злочинності [18, с. 427]);

© Artiukhova Valeriia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).11

– час учинення злочинів (конкретний період доби, день тижня та місяць, у які вчиняється суспільно небезпечне діяння);

– "географія" злочинності (поширення злочинності, виявленої і зареєстрованої протягом року в окремих населених пунктах, регіонах, країнах [8, с. 74]);

– "ціна" злочинності (показник, яким визначається вартісне вираження економічних, соціальних, моральних, фізичних та інших шкідливих наслідків учинених злочинів, а також витрат держави на утримання органів та установ, які здійснюють протидію злочинності [23, с. 752]);

2) склад інших кримінальних правопорушень, що вчиняються у сукупності з досліджуваним видом злочинів;

3) латентність злочинності (частка злочинів, які вчинені, але з різних причин не стали предметом передбаченого законом реагування у вигляді порушення кримінально-процесуального провадження та притягнення винних у їхньому вчиненні до відповідальності [9, с. 177]);

4) особистість злочинця (сукупність соціально-типових ознак, які сформувалися у процесі неблагополучного соціального розвитку особи, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють учинення злочину [9, с. 239]).

Дослідження названих показників кримінологічної характеристики злочинів дозволять повно з'ясувати детермінанти (причини й умови) окремих видів деліктів, та як наслідок – розробити відповідні заходи запобігання.

У підсумку зазначимо, що, враховуючи наявність значної кількості варіацій структурного наповнення кримінологічної характеристики злочинів, під час проведення кримінологічних досліджень окремих видів деліктів (а також у процесі розслідування кримінальних проваджень) науковцям і практикам слід сміливо застосовувати різні поєднання елементів кримінологічної характеристики, адже не існує універсальної схеми дослідження для кожного окремого виду злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Артюхова В.В.* Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми: монографія / за наук. ред. А.А. Музики. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2022. 284 с.

2. *Батиргареєва В.С.* Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: монографія. Харків: Одіссей, 2003. 255 с.

3. *Бурлаков В.Н.* Криминологическая характеристика преступления. *Российский ежегодник уголовного права*. 2006. № 1. С. 194–195.

4. *Глушков В.О., Коваленко П.М.* Шахрайство на фінансових ринках у біржовій торгівлі: правовий та кримінологічний аналіз. Київ: Видавничий Дім "ІнЮре", 2008. 280 с.

5. *Голина В.В., Маршуба М.О.* Криминологическая характеристика личности несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника в Украине: монография. Харьков: Право, 2014. 220 с.

6. *Давыденко Л.М.* Проблемы предупреждения преступлений, посягающих на безопасность труда в промышленности и строительстве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 1976. 24 с.

7. *Даньшин И.Н., Онищук З.М., Онищук И.А.* и др. Предупреждение хищений государственного и общественного имущества / под ред. И.Н. Даньшина. Харьков: Высшая школа, 1998. 172 с.

8. *Жаровська Г.П.* Географія злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія:* Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В.І. Шакун (голова), В.І. Тимошенко (заст. голови) та ін. Харків: Право, 2019. Т. 18. 544 с.

© Artiukhova Valeriia, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).11

9. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. 424 с.

10. *Зелинский А.Ф.* Криминология: учеб. пособие. Харьков: Рубикон, 2000. 240 с.

11. *Кальман А.Г.* Криминологическая характеристика, детерминация и предупреждение изнасилований: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харьковский ордена трудового красного знамени юридический институт им. Ф.Э. Дзержинского. Харьков, 1986. 18 с.

12. *Колодяжний М.Г.* Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія / за ред. В.В. Голіни. Харків: Кроссроуд, 2010. 288 с.

13. Криминология: учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. Москва: Юристъ, 1997. 512 с.

14. Криминология: учебник / под ред. Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. Москва: Юрид. лит., 1988. 384 с.

15. Криминология: учебник для вузов. / под общ. ред. А.И. Долговой. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2005. 912 с.

16. Кримінологія: підручник. / за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

17. *Литвинов О.М.* Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема. *Форум права*. 2010. № 4. С. 581–586. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3362 (дата звернення: 22.04.2022).

18. *Медицький І.Б., Фріс П.Л.* Структура злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія:* Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В.І. Шакун (голова), В.І. Тимошенко (заст. голови) та ін. Харків: Право, 2019. Т. 18. 544 с.

19. *Пивоваров В.В.* Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.

20. *Руфанова В.М., Титаренко О.О.* Запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 200 с.

21. *Тимошенко В.І., Шакун В.І.* Кримінологічна характеристика злочину (злочинів). *Велика українська юридична енциклопедія:* Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В.І. Шакун (голова), В.І. Тимошенко (заст. голови) та ін. Харків: Право, 2019. Т. 18. 544 с.

22. *Тихонова О.В.* Щодо розуміння категорії "кримінологічна характеристика". *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. № 8. С. 246–249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_67. (дата звернення: 22.04.2022).

23. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В.В. Чернєя, В.В. Сокуренка; упоряд. О.М. Джужа, О.М. Литвинов. Харків–Київ: Харків. нац. ун-т внутр. справ, Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. 804 с.

24. *Фіалка М.І.* До проблеми визначення змісту терміна "кримінологічна характеристика злочинності". *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 237–246.

25. *Ястребов В.Б.* К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва, 1982. Вып. 37. С. 14–20.

REFERENCES

1. *Artiukhova V.V.* (2022). Khulihanstvo: suchasni kryminalno-pravovi ta kryminolohichni problemy: monohr. "Hooliganism: modern criminal law and criminological problems" / for ed. A.A. Muzyka. Kyiv: A. V. PALIVODA. 284 p. [in Ukrainian].

2. *Batyrhareieva V.S.* (2003). Kryminolohichna kharakterystyka ta poperedzhennia rozboiv, poiednanykh z pronyknenniam u zhytlo: monohr. "Criminological characteristics and prevention of robberies combined with house breaking". Kharkiv: Odissei. 255 p. [in Ukrainian].

3. *Burlakov V.N.* (2006). Kriminologicheskaya kharakteristika prestupleniya. Rossiyskiy yezhegodnik ugolovnogo prava. "Criminological characteristics of the crime". Russian Yearbook of Criminal Law. No. 1. P. 194–195 [in Russian].

4. *Hlushkov V.O., Kovalenko P.M.* (2008). Shakhraistvo na finansovykh rynkakh u birzhovii torhivli: pravovyi ta kryminolohichnyi analiz. "Financial Market Fraud in Stock Trading: A Legal and Criminological Analysis". Kyiv: InYure. 280 p. [in Ukrainian].

© Artiukhova Valeriia, 2022

5. *Holyna V.V., Marshuba M.O.* (2014). Kriminologicheskaya kharakteristika lichnosti nesovershennoletnego korystno-nasil'stvennogo prestupnika v Ukraine: monohr. "Criminological characteristics of the personality of a juvenile selfish and violent criminal in Ukraine". Kharkov: Pravo. 220 p. [in Russian].

6. *Davydenko L.M.* (1976). Problemy preduprezhdeniia prestuplienii, posiagaiushchikh na bezopasnost truda v promyshlennosti i stoitielstve. "Problems of prevention of crimes encroaching on labor safety in industry and construction": avtoref. dissertations ... Cand. Juridical Sciences. Moscow. 24 p. [in Russian].

7. *Danshin I. N., Onishchuk Z. M., Onishchuk I. A. i dr.* (1998) Priedupriezhdieniie khishchenii gosudarstviennogo i obshchiestviennogo imushchiestva. "Prevention of theft of state and public property" / ed. I.N. Danshin. Kharkov: Vyshcha shkola. 172 p. [in Russian].

8. *Zharovska H.P.* (2019). Heohrafiia zlochynnosti. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: Kryminolohiia. Kryminalno-vykonavche pravo. "Geography of crime. Great Ukrainian legal encyclopedia: Criminology. Criminal executive law" / editors: V.I. Shakun (Chairman), V.I. Tymoshenko (Deputy Chairman) and others. Kharkiv: Pravo. Vol. 18. 544 p. [in Ukrainian].

9. *Zakaliuk A.P.* (2007). Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka: u 3-kh kn. Kn. 1: Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky. "Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice: in 3 books. Book 1: Theoretical principles and history of Ukrainian criminological science". Kyiv: In Yure. 424 p. [in Ukrainian].

10. *Zelinskiy A.F.* (2000). Kriminologiia. "Criminology": a textbook. Kharkov: Rubicon. 240 p. [in Russian].

11. *Kalman A.H.* (1986). Kriminologicheskaya kharakteristika, determinatsiya i preduprezhdeniye iznasilovaniy. "Criminological characteristics, determination and prevention of rape": avtoref. dissertations ... Cand. Juridical Sciences. Kharkov: Kharkov Order of the Red Banner of Labor Law Institute. F.Ye. Dzerzhinskyi. 18 p. [in Russian].

12. *Kolodiazhnyi M.H.* (2010). Nasylnytski vymahannia maina v Ukraini: kryminolohichna kharakterystyka, determinatsiia ta zapobihannia: monohr. "Violent extortion of property in Ukraine: criminological characteristics, determination and prevention" / edited by V.V. Holina. Kharkiv: Krossroud. 288 p. [in Ukrainian].

13. Kriminologiia. "Criminology": textbook / ed. V.N. Kudriavtsiev, V.E. Eminov. Moscow: Yurist, 1997. 512 p. [in Russian].

14. Kriminologiya. "Criminology": textbook / ed. B.V. Korobeinikov, N.F. Kuznetsova, G.M. Minkovsky. Moscow: Yurid. lit., 1988. 384 p. [in Russian].

15. Kriminologiia. "Criminology": a textbook for universities. / under total ed. A.I. Dolgova. 3rd ed., revised. and additional. Moscow: Norma, 2005. 912 p. [in Russian].

16. Kryminolohiia. "Criminology": a textbook. / edited by V.V. Holina, B.M. Holovkin. Kharkiv: Pravo, 2014. 440 p. [in Ukrainian].

17. *Lytvynov O.M.* (2010). Pro haluzevi kharakterystyky zlochyniv vzahali ta kryminolohichnu kharakterystyku zokrema. "On branch characteristics of crimes in general and criminological characteristics in particular". Law forum. No. 4. P. 581–586. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3362. (Date of Application: 22.04.2022) [in Ukrainian].

18. *Medytskyi I.B., Fris P.L.* (2019). Struktura zlochynnosti. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: Kryminolohiia. Kryminalno-vykonavche pravo. "Structure of crime. Great Ukrainian legal encyclopedia: Criminology. Criminal executive law" / editors: V. Shakun (Chairman), V.I. Tymoshenko (Deputy Chairman) and others. Kharkiv: Pravo. Vol. 18. 544 p. [in Ukrainian].

19. *Pyvovarov V. V.* (2003) Podatkova i kredytno-finansova zlochynnist: kryminolohichna kharakterystyka ta poperedzhennia. "Tax and credit-financial crime: criminological characteristics and prevention": avtoref. dissertations ... Cand. Juridical Sciences. Kharkiv. 20 p. [in Ukrainian].

20. *Rufanova V.M., Tytarenko O.O.* (2012). Zapobihannia orhanamy vnutrishnikh sprav zlochynam, poviazanym z nezakonnym vykorystanniam biudzhetnykh koshtiv: monohr. "Prevention of crimes related to illegal use of budget funds by internal affairs authorities". Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs; Lira LTD. 200 p. [in Ukrainian].

21. *Tymoshenko V.I., Shakun V.I.* (2019). Kryminolohichna kharakterystyka zlochynu (zlochyniv). Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: Kryminolohiia. "Criminological characteristics of crime (crimes). Great Ukrainian legal encyclopedia: Criminology. Criminal executive law" / editors: V.I. Shakun (Chairman), V.I. Tymoshenko (Deputy Chairman) and others. Kharkiv: Pravo. Vol. 18. 544 p. [in Ukrainian].

© Artiukhova Valeriia, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).11

22. *Tykhonova O.V.* (2014). Shchodo rozuminnia katehorii "kryminolohichna kharakterystyka". "Regarding the understanding of the category 'criminological characteristics'". Scientific Bulletin of the International Humanities University. Ser.: Jurisprudence. No. 8. P. 246–249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_67. http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3362 (Date of Application: 22.04.2022) [in Ukrainian].

23. Ukrainska kryminolohichna entsyklopediia. "Ukrainian criminological encyclopedia" / V.V. Chernei, V.V. Sokurenko; according to O.M. Dzhuzha, O.M. Litvinov. Kharkiv – Kyiv: Kharkiv National University of Internal Affairs affairs, National academic int. business, Crimin. assoc. Ukraine, Zolota mylia. 2017. 804 p. [in Ukrainian].

24. *Fialka M.I.* (2015). Do problemy vyznachennia zmistu termina "kryminolohichna kharakterystyka zlochynnosti". "To the problem of defining the meaning of the term 'criminological characteristics of crime'". Bulletin of Criminological Association of Ukraine. No. 1 (9). P. 237–246 [in Ukrainian].

25. *Yastirebov V.B.* (1982) K voprosu o poniatii kriminologichieskoi kharaktieristiki priestuplienii. "To the question of the concept of criminological characteristics of crimes". Crime control issues. No. 37. P. 14–20 [in Russian].

UDC 343.9

Artiukhova Valeriia,
Candidate of Juridical Sciences (PhD),
Scientific councler of judge, Constitutional
Court of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-0694-7302

REGARDING THE UNDERSTANDING OF THE LEGAL CONSTRUCTION "CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CRIMES"

The article is devoted to the issue of defining the concept and structure of criminological characteristics of crimes.

The publication analyzes scientific approaches to the definition of the specified criminological category. Despite the fact that the concept of "criminological characteristics of crimes" is not new in criminology, it is often used in scientific research, in modern criminological theory there are many options for defining this concept and its structural content. The analyzed positions of scientists, although they have certain differences in the definition of the concept of "criminological characteristics of crimes", at the same time attest to the existence of a common concept for understanding this phenomenon, namely, as a set of data about a certain type of crime, systematized according to the relevant characteristics, which should sufficiently reflect information about this type of crime. The difference between the above scientific approaches lies primarily in the amount of elements with which researchers fill the definition of the concept of criminological characteristics of crimes.

The author proposed an approach to understanding the concept of "criminological characteristics of crimes" and its structural content. Criminological characteristics of crimes should be perceived as an information system of data, generalized criminologically significant indicators about a certain type of socially dangerous acts.

The indicators that make up the criminological characteristics of crimes include, in particular: quantitative and qualitative indicators (level of crime, level of conviction,

© Artiukhova Valeriia, 2022

dynamics of crime, structure of crime, time of commission of crimes, geography of crime, price of crime), composition of other criminal offenses committed in aggregates with the investigated type of crimes, latency of crime, personality of the criminal.

Keywords: crime, criminological characteristics of crimes, structure of criminological characteristics of crimes crime prevention.

Отримано 10.06.2022

© Artiukhova Valeriia, 2022

УДК 351.74:355

Багаденко Ірина Петрівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-3350-4411

ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті відображаються основні проблеми діяльності підрозділів ювенальної превенції в умовах воєнного стану та визначаються перспективні напрями її покращення. Зауважено, що зміна місць проживання внутрішньо переміщених осіб, неналагоджена взаємодія суб'єктів системи обліку та відповідної роботи із такими сім'ями, несвоєчасність передачі інформації стосовно дітей, які перебували на профілактичному обліку за місцем свого попереднього проживання, тощо призводять до нерівномірного навантаження на працівників підрозділів ювенальної превенції Національної поліції і в цілому впливають на якість їхньої головної діяльності – профілактичної, спрямованої на запобігання вчиненню дітьми кримінальних та адміністративних правопорушень.

Ключові слова: *підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України, профілактична діяльність, неповнолітні, воєнний стан.*

На сучасному етапі інтеграції до європейського правового простору система правоохоронних органів зазнає певних реформ відповідно до удосконалення нормативно-правових актів, якими регулюється їхня діяльність. Водночас фактор війни провокує зростання злочинності у перенавантажених регіонах (через внутрішні переміщення), що викликає необхідність у посиленні уваги до організації діяльності органів та підрозділів, які відповідають за охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, забезпечують публічну безпеку і порядок та протидіють злочинності.

Дослідженням питань запобігання злочинності у сфері профілактичної діяльності окремих правоохоронних органів займались такі вчені, як: О.Б. Андрєєва, О.М. Бандурка, В.В. Голіна, І.П. Голосніченко, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.Ф. Зелінській, В.І. Лиховид, О.М. Литвинов, П.П. Михайленко, В.М. Плішкін, Л.Л. Попов, В.П. Пєтков, В.П. Філонов та ін. Проте залишається поза належною увагою діяльність підрозділів ювенальної превенції Національної поліції, які займають важливу роль у функціонуванні системи суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх.

Мета статті – відобразити основні проблеми діяльності підрозділів ювенальної превенції в умовах воєнного стану та визначити перспективні напрями її покращення.

© Bahadenko Iryna, 2022

Так, підрозділи ювенальної превенції є уповноваженими підрозділами серед органів Національної поліції України для здійснення діяльності щодо запобігання правопорушенням неповнолітніх. Наказом МВС України від 19.12.2017 №1044 "Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України" вони наділені спеціальними повноваженнями й завданнями, серед яких:

профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення;

ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики;

вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб;

відвідування дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, за місцем їх проживання разом із службою у справах дітей для з'ясування умов проживання;

провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти;

притягнення до адміністративної відповідальності дітей віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, а також батьків або осіб, що їх замінюють, які не виконують передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей тощо [1].

Специфіка діяльності підрозділів ювенальної превенції полягає у тому, що вони повноважні здійснювати заходи запобігання правопорушенням як серед неповнолітніх, які не є правопорушниками, так і серед неповнолітніх, схильних до вчинення правопорушень, а також серед неповнолітніх, які вже вчинили правопорушення, з метою запобігання новим правопорушенням.

Крім цього, підрозділи ювенальної превенції повноважні взаємодіяти на підставі Закону України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" з іншими суб'єктами запобігання правопорушенням неповнолітніх, зокрема:

центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;

суди;

спеціальні установи для дітей (приймальники-розподільники для дітей; загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації; центри медико-соціальної реабілітації дітей; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей служб у справах дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка)) [2].

Відповідно до Плану заходів із реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, затвердженого

© Bahadenko Iryna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).12

розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 р. № 1335-р, вжиття заходів у сфері профілактики правопорушень серед дітей покладається на такі взаємодіючі інституції: Міністерство внутрішніх справ, Національна поліція, Міністерство соціальної політики, Міністерство освіти та науки, Міністерство юстиції, Міністерство культури та інформаційної політики, Міністерство охорони здоров'я, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (за згодою), Уповноважений Президента України з прав дитини (за згодою), громадські об'єднання (за згодою), міжнародні організації (за згодою) [3].

Ураховуючи зазначене, запорукою якісної профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням неповнолітніх, є тісна взаємодія та належна співпраця суб'єктів системи запобігання правопорушенням серед неповнолітніх.

Як зазначалось вище, вимушені внутрішні переміщення населення, що є нерівномірними, сприяють перенавантаженню роботи державних органів та установ, що надають адміністративні послуги населенню. Так, на підставі інформативних даних, що постійно змінюються, найбільша концентрація переселенців зосереджена у Вінницькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій областях [4]. Крім цього, створюються умови для тимчасового проживання на Київщині та Чернігівщині [5, 6, 7]. Відповідно до постанов Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509 та від 19.04.2022 № 476 передбачається порядок обліку внутрішньо переміщених осіб [8, 9]. Утім не належним чином здійснюється інформування між органами та установами, які а) реєструють внутрішньо переміщених осіб; б) здійснюють соціальне забезпечення; в) організують освітній процес для неповнолітніх; г) забезпечують медичне обслуговування тощо. Крім цього, вкрай необхідним є взаємне інформування стосовно внутрішньо переміщених осіб між підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції з метою своєчасного реагування в межах компетенції. Наприклад, обмін інформацією стосовно кількості неповнолітніх дітей у переміщеній родині, стосовно перебування членів родини на профілактичному обліку (у т.ч. неповнолітніх), стосовно закладів освіти, до яких зараховано неповнолітніх переселенців, стосовно звертання до медичних установ з приводу отримання неповнолітніми переселенцями підозрілих травм (спроб суїциду тощо) та ін. інформацією, що є важливою у сфері запобігання злочинності неповнолітніх.

Українським правоохоронним органам, які в призмі реформ запозичують позитивний досвід зарубіжних країн, бракує досвіду функціонування в умовах воєнного стану. У науковому середовищі здійснено чимало досліджень у сфері запобігання злочинності та організації діяльності органів поліції окремих зарубіжних країн. Однак досвіду країн, які перебувають (перебували) у конфлікті, не приділялося належної уваги. Зважаючи на це, доцільним було б проведення низки досліджень у зазначеному напрямі та запозичення практики, прийнятної для українського законодавства.

Таким чином, найгострішими проблемами діяльності підрозділів ювенальної превенції в умовах воєнного стану є:

• перенавантаження (нерівномірне навантаження) працівників ювенальної превенції Національної поліції;

• неналежний обмін інформацією стосовно дітей (схильність до вчинення правопорушень, перебування на профілактичному обліку тощо) внутрішньо

© Bahadenko Iryna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).12

переміщених родин, а також батьків дітей або осіб, які їх замінюють (інформація щодо позбавлення батьківських прав, притягнення до кримінальної відповідальності тощо);

• неналежне функціонування системи суб'єктів запобігання правопорушенням неповнолітніх;

• відсутність досвіду здійснення діяльності в умовах воєнного стану тощо.

Найбільш доцільними шляхами покращення діяльності зазначених підрозділів в умовах сьогодення вбачаються:

✓ На підставі проведення моніторингу навантаження працівників підрозділів ювенальної превенції Національної поліції в регіональному розрізі здійснити тимчасовий (наприклад, на період воєнного стану, з урахуванням регулярного отримання інформації від органів, що здійснюють облік внутрішньо переміщених осіб) перерозподіл штатів зазначених підрозділів, враховуючи стан криміногенної ситуації на відповідній території обслуговування.

✓ З метою налагодження взаємодії та співпраці між суб'єктами запобігання правопорушенням неповнолітніх, а також органами, що здійснюють облік внутрішньо переміщених осіб, розробити міжвідомчий нормативно-правовий акт (наприклад, тимчасового характеру, на період воєнного стану) на кшталт "Про затвердження порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання правопорушенням неповнолітніх".

✓ З метою вивчення позитивного досвіду зарубіжних країн, що перебувають (перебували) у конфлікті, провести ретельні наукові дослідження та визначити прийнятні для українського законодавства практики тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text (дата звернення: 23.05.2022).

2. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР (редакція від 09.02.2017). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 23.05.2022).

3. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 № 1335-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-a1335r (дата звернення: 23.05.2022).

4. Статус внутрішньо переміщеної особи в Україні. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211039_status-vnutrshno-peremshcheno-osobi-v-ukran (дата звернення: 23.05.2022).

5. Під Києвом встановили нове модульне містечко (Макарів). URL: https://vagomo.com/pid-kyyevom-vstanovyly-nove-modulne-mistechko.html (дата звернення: 23.05.2022).

6. У Бучі відкрили модульне містечко для людей, що втратили житло. URL: https://delo.ua/uk/society/v-buci-vidkrili-modulne-mistecko-dlya-lyudei-shho-vtratili-zitlo-400227/ (дата звернення: 23.05.2022).

7. 90 зі 180 будинків: під Черніговом почали встановлювати модульне містечко. URL: https://suspilne.media/249769-90-zi-180-budinkiv-pid-cernigovom-pocali-vstanovluvati-modulne-mistecko/ (дата звернення: 23.05.2022).

8. Про облік внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#n9 (дата звернення: 23.05.2022).

9. Про внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи: постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 № 476.

© Bahadenko Iryna, 2022

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 23.05.2022).

REFERENCES

1. Pro zatverdzhennia Instruktsii z orhanizatsii roboty pidrozdiliv yuvenalnoi preventsii Natsionalnoi politsii Ukrainy. "On the approval of the Instructions for organizing the work of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 19.12.2017 No. 1044". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text (Date of Application: 23.05.2022) [in Ukrainian].

2. Pro orhany i sluzhby u spravakh ditei ta spetsialni ustanovy dlia ditei. "On bodies and services for children and special institutions for children: Law of Ukraine dated January 24, 1995 No. 20/95-VR (edition dated February 9, 2017)". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text (Date of Application: 23.05.2022) [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Natsionalnoi stratehii reformuvannia systemy yustytsii shchodo ditei na period do 2023 roku. "On the approval of the plan of measures for the implementation of the National strategy for reforming the justice system for children for the period until 2023: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 27, 2019 No. 1335-r". URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-a1335r. (Date of Application: 23.05.2022) [in Ukrainian].

4. Status vnutrishno peremishchenoi osoby v Ukraini. "The status of an internally displaced person in Ukraine". URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211039_status-vnutrshno-peremshcheno-osobi-v-ukran (Date of Application: 23.05.2022) [in Ukrainian].

5. Pid Kyievom vstanovyly nove modulne mistechko (Makariv). "A new modular town (Makariv) established near Kyiv". URL: https://vagomo.com/pid-kyyevom-vstanovyly-nove-modulne-mistechko.html (Date of Application: 23.05.2022) [in Ukrainian].

6. V Buchi vidkryly modulne mistechko dlia liudei, shcho vtratyly zhytlo. "A modular town was opened in Buchi for people who lost their homes". URL: https://delo.ua/uk/society/v-buci-vidkrili-modulne-mistecko-dlya-lyudei-shho-vtratili-zitlo-400227/ (Date of Application: 23.05.2022) [in Ukrainian].

7. 90 zi 180 budynkiv: pid Chernihovom pochaly vstanovliuvaty modulne mistechko. "90 out of 180 houses: a modular town began to be installed near Chernigov". URL: https://suspilne.media/249769-90-zi-180-budinkiv-pid-cernigovom-pocali-vstanovluvati-modulne-mistecko/ (Date of Application: 23.05.2022) [in Ukrainian].

8. Pro oblik vnutrishno peremishchenykh osib. "On registration of internally displaced persons: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 01.10.2014 No. 509". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#n9 (Date of Application: 23.05.2022) [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zmin do Poriadku oformlennia i vydachi dovidky pro vziattia na oblik vnutrishno peremishchenoi osoby. "On making changes to the Procedure for issuing and issuing a certificate of registration of an internally displaced person: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 19, 2022 No. 476". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476- 2022-%D0%BF#Text (Date of Application: 23.05.2022) [in Ukrainian].

UDC 351.74:355

Bahadenko Iryna,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3350-4411

ACTIVITIES OF JUVENILE PREVENTION UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

The declaration of martial law in Ukraine in February of this year, due to the invasion of Russian troops, causing massive internal displacement of residents from war zones into safer regions. With this, many families who remain breadwinners

© Bahadenko Iryna, 2022

(men, parents), permanent place of residence, work and income are forced under difficult living conditions. An excessive stressful situation affects the behavior of people, especially the behavior of the more vulnerable age group – children. Deprived of a comfort zone with accustomed material goods, unable to critically assess their actions, children decide to do wrongful acts in order to satisfy their physiological and/or domestic needs. Thus, "pre-war" juvenile delinquency with the predominance of mercenary and mercenary-violent criminal offenses will obviously progress, if not without the attention of law enforcement agencies.

These factors, combined with such factors as changes in the places of residence of internally displaced persons, lack of coordination between the subjects of the system of registration and relevant work with such families, untimely transmission of information about children on the preventive registry at their previous residence, etc., lead to an uneven burden on employees of juvenile prevention units of the National Police and generally affects the quality of their main activity – prevention, aimed at preventing violence against children.

Ukrainian law enforcement agencies, borrowing the positive experience of foreign countries, lack experience in functioning under martial law. In the scientific environment there have been many studies in the field of crime prevention and organization of police activities of some foreign countries. However, the experience of countries in conflict has not been taken into account. Taking this into account, it would be advisable to conduct a number of studies in this direction and to borrow practices that are acceptable for the Ukrainian legislation.

Thus, the most feasible ways of improving the activities of these units in today's conditions include the following: temporary (for example, for the period of martial law, subject to regular receipt of information from bodies responsible for registering internally displaced persons) redistribution of staff of these units, taking into account the state of the crime situation in the relevant service territory; to develop an interagency legal act (for example, temporary, for the period of military status) of the type "On Approval of the Procedure of Interaction of Entities Carrying Out Measures to Prevent Juvenile Delinquency"; to conduct thorough scientific research and identify practices acceptable to Ukrainian legislation.

Keywords: juvenile prevention units of the National Police of Ukraine, preventive activities, minors, martial law.

Отримано 07.06.2022

© Bahadenko Iryna, 2022

УДК 343.973

Близнюк Ігор Леонідович,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-3882-5790

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ТА ІНШИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЦІЛЬОВИМ ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ (СТ. 210 КК УКРАЇНИ)

У статті відзначаються особливості здійснення роботи оперативними працівниками Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України з виявлення кримінальних та інших правопорушень, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів (ст. 210 КК України). Надається типовий перелік дій та технологія вивчення фінансово-господарських документів, які необхідно перевіряти працівникам Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, для отримання інформації про можливі кримінальні та інші правопорушення, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів.

Ключові слова: *нецільове використання бюджетних коштів, публічні закупівлі, кримінальні правопорушення, розпорядники (одержувачі) бюджетних коштів, капітальне будівництво, державні капітальні вкладення.*

Своєчасне та ефективне виявлення злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів[1] (ст. 210 КК України), значною мірою залежить від швидкого та якісного проведення окремих оперативно-розшукових дій. Проведення пошукових заходів працівниками підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, напряму пов'язані з особливостями вчинення конкретного злочинного діяння щодо використання бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню.

Пропонуємо типовий перелік та технологію вивчення фінансово-господарських документів, які оперативним працівникам необхідно перевіряти для отримання інформації про можливі злочини, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів.

[1] Предметом цього злочину мають визнаватися виключно бюджетні грошові кошти. Незаконне нецільове використання інших об'єктів державної або комунальної власності (приміщень, споруд, обладнання тощо) складу цього злочину не утворює і у передбачених законом випадках має кваліфікуватися як службові злочини за ст. 364 чи 365 КК. Також не відносяться до предмета злочину, передбаченого ст. 210 КК, позабюджетні грошові кошти; нецільове їх використання, за наявності вказаних у законі підстав, має кваліфікуватися як службові злочини за статтями 364 та 365 КК.

© Blyzniuk Ihor, 2022

Використання бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню – це витрачання їх на цілі, що не відповідають бюджетним призначенням, встановленим Законом про Державний бюджет України чи рішенням про місцевий бюджет, виділеним бюджетним асигнуванням або кошторисам доходів і витрат. Нецільовим використанням бюджетних коштів є їх витрачання всупереч призначенням, що визначені для цих коштів відповідними кошторисами доходів і видатків, рішенням органів влади або укладеними з кредиторами договорами.

Склад злочину, передбаченого ст. 210 КК України, характеризується вчиненням одного з чотирьох діянь:

1. Використанням бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню, тобто мета витрачання бюджетних коштів не відповідає:

• виділеним бюджетним асигнуванням чи кошторисам доходів і витрат;

• бюджетним призначенням, що встановлені для цих коштів:

1) фінансування за рахунок бюджетних коштів тих видатків, що не передбачені видатковими статтями затвердженого бюджету відповідного рівня;

2) використання бюджетних коштів, що мали цільове спрямування, з іншою метою, тобто фінансування одних видатків за рахунок інших статей видатків;

3) спрямування державних капітальних вкладень на:

а) проведення усіх видів ремонтних робіт;

б) фінансування випуску та закупівлі промислової продукції, проведення її випробувань і сертифікації;

в) реалізацію заходів, пов'язаних із закупівлею сільськогосподарської техніки на умовах лізингу.

2. Використанням бюджетних коштів в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків, зокрема:

• перебільшуються обсяг і вартість проведених робіт;

• придбання товарно-матеріальних цінностей за завищеною ціною;

• надмірно нараховується заробітна плата за виконані роботи, послуги тощо;

• списуються підзвітні суми на відрядження за фіктивними авансовими звітами та первинними видатковими документами (проїзні квитки, рахунки готелів тощо);

• перевитрачаються бюджетні кошти внаслідок завищення обсягів фактично виконаних робіт, послуг;

• перебільшуються асигнування у зв'язку з неправильним обрахуванням норм витрат тощо.

3. Недотриманням вимог щодо пропорційного скорочення видатків бюджету, як це встановлено чинним бюджетним законодавством, що може проявлятися у:

• неприйнятті рішення про скорочення видатків бюджету у разі зменшення надходжень до нього;

• прийнятті рішення про здійснення фінансування у попередньому обсязі;

• поширенні скорочення на всі видаткові статті бюджету, в тому числі захищені (тобто статті видатків бюджету, обсяг яких не може змінюватися при проведенні скорочення затверджених бюджетних призначень);

• неподанні керівником місцевого фінансового органу відповідній раді офіційного висновку про недовиконання доходної частини загального фонду місцевого бюджету;

© Blyzniuk Ihor, 2022

• неприйнятті керівником бюджетної установи рішення про внесення змін до кошторису і плану асигнувань.

4. Недотриманням вимог щодо пропорційного фінансування видатків бюджетів усіх рівнів, що відбувається, зазвичай, у таких формах:

• фінансування у повному обсязі одних статей видатків при одночасному зменшенні або призупиненні фінансування за іншими статтями;

• недодержання строків фінансування видатків за окремими статтями, що призводить до виникнення і зростання заборгованості з виплати пенсій, заробітних плат, соціальної допомоги;

• перевищення або зменшення видатків бюджету в одному кварталі (місяці) за рахунок іншого періоду бюджетного року.

Тому з метою своєчасного викриття злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів (ст. 210 КК України), передусім слід перевірити відсутність таких фактів злочинного використання бюджетних коштів, як:

• витрачання бюджетних коштів за кодами економічної класифікації видатків, що не відповідають змісту проведеної операції;

• фінансування за рахунок бюджетних коштів видатків, взагалі не передбачених видатковими статтями затвердженого бюджету;

• фінансування одних статей затвердженого бюджету за рахунок інших статей видатків;

• направлення бюджетних коштів на банківські депозити;

• придбання за бюджетні кошти різноманітних активів (валюти, цінних паперів, іншого майна) з метою отримання прибутків або наступного продажу;

• здійснення за рахунок бюджетних коштів внесків у статутний фонд іншої юридичної особи чи надання їй благодійної допомоги тощо;

• використання бюджетних коштів з порушенням визначеного законодавчими актами порядку цільового використання;

• формування лотів у процесі проведених державних закупівель у "ручному режимі" під конкретного постачальника, застосування непрозорого принципу обрання постачальника та необґрунтованого ціноутворення у процесі проведення державних закупівель товарів, робіт, послуг;

• використання бюджетних коштів вітчизняними підприємствами, установами і організаціями, які фінансуються з бюджету незалежно від форм власності, на придбання обладнання, техніки, промислових та продовольчих товарів імпортного виробництва (а не вітчизняного товаровиробника);

• здійснення з відповідного місцевого бюджету видатків, які згідно з Бюджетним Кодексом мають проводитися з іншого бюджету;

• використання бюджетних коштів, отриманих як субвенції, не за цільовим призначенням;

• здійснення понаднормативного фінансування за рахунок бюджетних коштів, призначених для фінансування інших видатків;

• видання керівником бюджетної установи наказу про використання бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню або в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків;

© Blyzniuk Ihor, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).13

• використання бюджетних коштів у обсягах, що перевищують затверджені межі видатків.

Так, *використання бюджетних коштів у обсягах, що перевищують затверджені межі видатків*, – це фінансування окремих або всіх видаткових статей бюджету в розмірах, що перевищують ті, які затверджено бюджетом. Таке фінансування може здійснюватися за рахунок додаткових, понад визначені, надходжень до бюджету внаслідок збільшення його доходної частини, а також за рахунок використання коштів, призначених на фінансування інших видатків бюджетів.

Як використання бюджетних коштів у обсягах, що перевищують затверджені межі видатків, треба розглядати, наприклад:

❖ збільшення бюджетних призначень по загальному та спеціальному фонду Державного бюджету України на оплату праці працівників бюджетних установ за рахунок зменшення інших видатків;

❖ збільшення бюджетних призначень по загальному та спеціальному фонду Державного бюджету України на капітальні видатки за рахунок зменшення бюджетних призначень на поточні видатки;

❖ затвердження кошторисів і планів асигнувань у сумі, що перевищує затверджені бюджетні призначення;

❖ здійснення видатків у сумі, що перевищує затверджені бюджетні призначення.

Порушення порядку проведення операцій з бюджетними коштами у великих розмірах, здійснене у формах, які у статті 210 КК прямо не передбачені (наприклад, закупівля товарів без проведення визначених законом процедур або з порушенням порядку їх проведення), має кваліфікуватися як злочин у сфері службової діяльності (ст. 364 КК).

Закінченням злочинного використання бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню необхідно вважати в той час, коли відбудеться рух цих бюджетних коштів із бюджетного рахунку на поточний рахунок відповідного підприємства, про що свідчить відмітка штампу казначея “Оплачено” та рух коштів на рахунках. Особа, надавши платіжне доручення до казначейства, розраховує на безперешкодне перерахування коштів отримувачеві, зазначеному в цьому документі.

Для того, щоб ефективно виявити злочин, кримінальна відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 210 КК, необхідно передусім перевірити, щоб:

• попередня оплата розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів за капітальними видатками та державними контрактами здійснювалась шляхом спрямування бюджетних коштів виконавцям робіт, постачальникам товарів і надавачам послуг (крім нерезидентів) на небюджетні рахунки, відкриті на їх ім’я в органах Державної казначейської служби у встановленому законодавством порядку, з подальшим використанням зазначених коштів виконавцями робіт, постачальниками товарів і надавачами послуг виключно з таких рахунків на цілі, визначені договорами про закупівлю товарів, робіт і послуг, з наданням підтверджувальних документів органам Державної казначейської служби для здійснення платежів.

При цьому у рішеннях Кабінету Міністрів України з питань використання бюджетних коштів, виконання загальнодержавних програм економічного і соціального розвитку, заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і

© Blyzniuk Ihor, 2022

стримування воєнного вторгнення Російської Федерації в Україну в умовах воєнного стану, реалізації проєктів економічного і соціального розвитку України, державних цільових програм, державних програм соціальної допомоги, формування державного замовлення у разі необхідності можуть визначатися додаткові або інші умови попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти;

• розрахунки з оплати за договорами про закупівлю товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти, бюджетні зобов'язання за якими взяті на облік у Державній казначейській службі після 1 січня 2020 р., здійснювалися після повного виконання таких договорів (згідно з абзацом 3 п. 2 постанови Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1070 "Деякі питання здійснення розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти" [1]).

При цьому розпорядники (одержувачі) бюджетних коштів у договорах про закупівлю товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти можуть передбачати попередню оплату в разі закупівлі:

❖ товарів, робіт і послуг за поточними видатками – на строк не більше трьох місяців;

❖ товарів, робіт і послуг за капітальними видатками та державними контрактами (договорами); періодичних видань – на строк не більше 12 місяців;

❖ товарів, робіт і послуг, що закуповуються за зовнішньоекономічними контрактами (договорами), укладеними на виконання міжнародних зобов'язань; товарів, робіт і послуг, що закуповуються для забезпечення національної безпеки та оборони держави; товарів, робіт і послуг, що закуповуються для забезпечення участі України у міжнародних, національних та всесвітніх виставкових заходах, – на строк не більше 24 місяців;

• на період карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, попередня оплата товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти, здійснювалась розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів з урахуванням особливостей, визначених постановою Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 641 "Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2" [2];

• розмір авансу, який перераховує замовник підряднику, якщо це передбачено договором (контрактом), не перевищував 30 відсотків вартості річного обсягу робіт у капітальному будівництві;

• використання підрядником одержаного авансу здійснювалось на придбання і постачання необхідних для виконання робіт матеріалів, конструкцій, виробів протягом трьох місяців після одержання авансу. По закінченню тримісячного терміну невикористані суми авансу мають бути повернені замовнику.

У процесі викриття кримінальних правопорушень, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, оперативним працівникам передусім слід перевіряти дотримання розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів

© Blyzniuk Ihor, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).13

законодавства щодо попередньої оплати товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти та необхідно звернути увагу на виконавців робіт, постачальників товарів і надавачів послуг, якими порушено умови договорів, укладених із розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів, діяльність яких координується через них та які отримують бюджетні кошти на виконання бюджетних програм, щодо попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти. Адже розпорядники (одержувачі) бюджетних коштів не повинні здійснювати платежі з попередньої оплати виконавцям робіт, постачальникам товарів і надавачам послуг, якими порушено умови договорів щодо попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти, укладених із розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів у мережі безпосереднього головного розпорядника бюджетних коштів.

Отже, *найбільш ризикованими операціями при укладанні розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів договорів про закупівлю товарів, робіт і послуг з погляду можливих протиправних діянь, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, є:*

• здійснення попередньої оплати виконавцям робіт, постачальникам товарів і надавачам послуг, якими порушено умови договорів щодо попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти, укладених із розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів у мережі безпосереднього головного розпорядника бюджетних коштів;

• несвоєчасне повернення або неповернення після закінчення строку, визначеного у договорі про закупівлю товарів, робіт і послуг, виконавцями робіт, постачальниками товарів і надавачами послуг невикористаних сум попередньої оплати та незастосування штрафних санкцій у разі невчасного повернення таких коштів.

У випадку здійснення розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів цих ризикованих операцій оперативним працівникам доцільно переконатися, щоб суми попередньої оплати за капітальними видатками та державними контрактами виконавцям робіт, постачальникам товарів і надавачам послуг (крім нерезидентів) були спрямовані на небюджетні рахунки, відкриті на їх ім'я в органах Державної казначейської служби у встановленому законодавством порядку, з подальшим використанням зазначених коштів виконавцями робіт, постачальниками товарів і надавачами послуг виключно з таких рахунків на цілі, визначені договорами про закупівлю товарів, робіт і послуг, з наданням підтверджувальних документів органам Державної казначейської служби для здійснення платежів!

При перевірці правомірності розрахунків за виконані роботи у капітальному будівництві (у сфері державних капітальних вкладень) та правомірності здійснення державних капітальних вкладень особливу увагу слід звернути, щоб:

• розрахунки за виконані роботи, поставлену продукцію та надані послуги в капітальному будівництві здійснювались за договірними цінами відповідно до укладених договорів (контрактів), вимог чинного законодавства України;

• розрахунки за виконані роботи, поставлену продукцію та надані послуги в капітальному будівництві проводились платежами за об'єкт у цілому або проміжними платежами (за етапи, черги будівництва, пускові комплекси або окремі види робіт, конструктивні елементи);

© Blyzniuk Ihor, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).13

• розрахунки за виконані роботи, поставлену продукцію та надані послуги в капітальному будівництві здійснювались на підставі актів приймання виконаних робіт. Акти приймання-передачі виконаних робіт є документами, що підтверджують фактичний обсяг виконаних робіт (наданих послуг, придбаних матеріалів), їх вартість та належне виконання. Оплата за договором має здійснюватися на підставі отримання замовником належних результатів робіт за звітний період, якісно підготовленої звітної документації, підписання актів приймання-передачі виконаних робіт за звітний період та рахунку-фактури;

• кінцеві розрахунки в капітальному будівництві здійснювались у двотижневий термін після виконання і приймання всіх передбачених договором (контрактом) робіт та реєстрації декларації про готовність об'єкта до експлуатації або видачі сертифіката, в тому числі щодо пускових комплексів та черг;

• приймання та оплата робіт, виконаних субпідрядниками, здійснювались генеральним підрядником або замовником на підставі підписаних документів згідно з умовами договору (контракту);

• державні капітальні вкладення не спрямовувались на проведення усіх видів ремонтних робіт;

• у ході державних капітальних вкладень не здійснювалось фінансування випуску та закупівлі промислової продукції, проведення її випробувань і сертифікації (крім закупівлі дослідних зразків нової видобувної та прохідницької техніки, виробленої вітчизняними машинобудівними підприємствами, для реконструкції та технічного переоснащення державних вугледобувних підприємств);

• у ході державних капітальних вкладень не здійснювалась реалізація заходів, пов'язаних із закупівлею сільськогосподарської техніки на умовах лізингу;

• підприємствам, установам та організаціям державної і комунальної форми власності державні капітальні вкладення надавались на безповоротній основі, а підприємствам, установам та організаціям іншої форми власності – на умовах кредиту для фінансування капітального будівництва, проєктні терміни якого не мають перевищувати трьох, а в окремих випадках – п'яти років.

З метою виявлення зловживань, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, у ході проведення публічних закупівель товарів, робіт, послуг з метою своєчасного викриття завищення цін при придбанні замовниками товарів, робіт, послуг доцільно вивчити інформацію щодо відповідних публічних закупівель через електронну систему публічних закупівель Prozorro.gov.ua. Зокрема, особливу увагу слід приділити вивченню таких документів або інформації на сайті Prozorro.gov.ua:

• річний план закупівель замовника товарів, робіт, послуг, що є визначальним документом при формуванні закупівель, який спрямований на завчасне повідомлення учасників ринку про потреби замовника з метою планування виробництва та прогнозованості діяльності. Проведення закупівель, які не передбачені річним планом закупівель замовника, – заборонено!

• оголошення про проведення конкурсних торгів;

• протоколи засідань комісій замовника з питань визначення доцільності закупівлі товарів, робіт, послуг щодо капітального будівництва, модернізації, розширення, капітальних інвестицій, реконструкції, технічного переоснащення

© Blyzniuk Ihor, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).13

діючих підприємств, об'єктів виробничого і невиробничого призначення, пускових комплексів;

• інформація про процедуру публічних закупівель, де проаналізувати відомості щодо дати оприлюднення оголошення про проведення торгів, оскарження умов закупівлі, кінцевого строку подання тендерних пропозицій, дати початку торгів, очікуваної вартості предмета закупівлі, виду тендерного забезпечення;

• інформація про предмет закупівлі;

• інформація про учасників торгів.

Оперативним працівникам доцільно перевірити за ЄДРПОУ учасників торгів в ЄДР на порталі Міністерства юстиції України, проаналізувати інформацію щодо адреси їх реєстрації[2], про пов'язаних із учасником торгів осіб, структуру власності учасника торгів до кінцевого бенефіціарного власника (контролера) для встановлення можливих зв'язків учасника торгів із замовником. Особливу інформацію приділити перевірці переможця публічних торгів;

• умови оплати укладеного договору за результатами торгів (порядок здійснення розрахунків);

• тендерна документація;

• критерії вибору переможця торгів (перевірити відповідність переможця торгів кваліфікаційним критеріям);

• протокол розгляду тендерних пропозицій учасників торгів з інформацією про підстави відхилення;

• реєстр отриманих тендерних пропозицій;

• протокол розкриття тендерних пропозицій;

• повідомлення про намір укласти договір;

• укладений договір з переможцем торгів.

У фінансовому плані замовника торгів доцільно ретельно проаналізувати такі його розділи:

• основні фінансові показники;

• формування фінансових результатів замовника;

• розрахунки з бюджетом, зокрема розподіл чистого прибутку;

• рух грошових коштів замовника торгів, зокрема рух коштів у результаті операційної діяльності (надходження грошових коштів від операційної діяльності, витрачання грошових коштів від операційної діяльності);

• капітальні інвестиції;

• кредитна політика;

• витрати на оплату праці;

• чинні фінансові зобов'язання;

[2] Нерідко компанії-переможці торгів, проведених замовниками, мають фіктивну адресу реєстрації та фіктивних власників, можуть бути зареєстровані в житловому будинку, власник якої не надавав згоду на реєстрацію та не володіє інформацією про зазначену компанію, а записані бенефіціарні власники компанії взагалі не мають відношення до цієї компанії. Такі компанії фактично не мають ні офісу, ні власників, ні кваліфікованого персоналу чи матеріальної бази. У подальшому бюджетні кошти, які виділені на закупівлю ТМЦ та виконання будівельно-монтажних робіт, можуть бути виведені на рахунки фірм з ознаками конвертаційного центру для конвертації у готівку та її розподілення між учасниками злочинної схеми з «вимивання» державних коштів.

© Blyzniuk Ihor, 2022

• інформація щодо отримання та повернення залучених коштів;

• витрати, пов'язані з використанням власних службових автомобілів (у складі адміністративних витрат);

• витрати на оренду службових автомобілів (у складі адміністративних витрат);

• джерела капітальних інвестицій;

• капітальне будівництво;

• укладені договори замовника з контрагентами на виконання відповідних робіт, постачання товарів, надання послуг.

Якщо роботи виконавцем (підприємством (контрагентом замовника)) належним чином не виконані, а за даними бухгалтерського обліку за цим договором обліковується дебіторська заборгованість на певну суму (як передоплата на виконання робіт тощо), то це фактично свідчить про *приховане кредитування замовником певних компаній*. Адже замовник міг не здійснювати передоплату за договором, якщо роботи не виконувались, та розірвати укладений договір, оскільки, як правило, договір може бути розірвано за ініціативи однієї із сторін у разі, якщо інша сторона ухиляється від виконання або належного виконання прийнятих на себе зобов'язань за договором.

При цьому слід мати на увазі, що у випадку прийняття управлінського рішення у замовника щодо продовження строку договору з контрагентом, який ухиляється від його виконання, може мати місце умисне недоотримання замовником доходів від нарахованих штрафних санкцій, а також здійснення фактичного кредитування комерційних структур – контрагентів.

Слід перевірити, щоб виконання робіт для замовника, наприклад, щодо капітальних інвестицій, здійснювалось відповідно до положень постанови Кабінету Міністрів України від 03.10.2012 № 899 "Про порядок здійснення витрат суб'єктами господарювання державного сектору економіки у разі незатвердження (непогодження) річних фінансових планів у встановленому порядку" [3], тобто на основі затвердженого в установленому порядку щорічного фінансового плану замовника.

Суб'єкти господарювання державного сектора економіки у разі незатвердження (непогодження) річних фінансових планів у встановленому порядку:

а) можуть здійснювати витрати, які безпосередньо пов'язані з організацією їх діяльності, при цьому забороняється здійснювати витрати на:

• капітальні інвестиції (за винятком випадків, рішення щодо яких прийнято Кабінетом Міністрів України);

• придбання та оренду легкових автомобілів;

• маркетингові та інформаційно-консультаційні послуги;

• консалтингові послуги;

• страхування (крім витрат на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, обов'язкове страхування та страхування відповідно до міжнародних договорів);

• представницькі заходи;

• виробництво та розповсюдження реклами;

• благодійну, спонсорську та іншу допомогу;

• відрахування до резерву сумнівних боргів;

© Blyzniuk Ihor, 2022

б) не можуть здійснювати продаж, списання державного майна, виплату винагороди (премії) керівникам.

Зазначені обмеження діють на період до затвердження (погодження) в установленому порядку річного фінансового плану замовника.

У свою чергу, про фальсифікацію фінансової звітності та порушення фінансово-бюджетної дисципліни у замовника торгів можуть свідчити такі факти:

• відсутність супроводжуючої документації для підтвердження бухгалтерських проводок;

• суттєві коригування у фінансових звітах;

• первинні документи складені нерозбірливим почерком;

• наявність можливості вносити зміни до бухгалтерських даних минулих періодів;

• форма транзакції не відповідає її суті;

• численні договори нижче лімітів, перевищення яких вимагає проведення тендеру;

• відсутність можливості зіставити фактичну наявність активів з обліковими даними про ці активи;

• відсутність системи зберігання супроводжуючої документації в паперовому та електронному вигляді.

Варто звернути увагу на процедуру проведених торгів замовника товарів, робіт, послуг: якщо превалюють закупівлі за неконкурентною процедурою, особливо якщо ці закупівлі відбувались зі складанням звіту про договір (тобто це торги з одним учасником), то необхідно залишити більше часу на перевірку цих торгів на відповідність чинному законодавству.

Так, згідно з чинним законодавством (Законом України "Про публічні закупівлі" [4]) до конкурентних процедур закупівлі відносяться лише здійснення конкурентного відбору учасників за процедурами закупівлі відкритих торгів, торгів з обмеженою участю та конкурентного діалогу.

Найбільш корупційно ризикованими є публічні закупівлі за неконкурентними процедурами – допорогові закупівлі, процедура звітування про укладений договір, переговорна процедура. Однією з причин застосування переговорних процедур є торги, які не відбуваються двічі через недостатню кількість допущених учасників. У результаті у замовника з'являється право, згідно із Законом України "Про публічні закупівлі" [4], здійснити пряме укладання договору з єдиним учасником.

Для викриття фактів штучного створення дискримінаційних вимог до учасників торгів з боку замовника з метою проведення дискваліфікації окремих їх учасників для надання перемоги у торгах "своїм", пов'язаним компаніям та нецільового використання бюджетних коштів особливу увагу слід звернути на надмірні вимоги до учасників; великий обсяг надання довідок та інших документів учасником, які не мають прямого відношення до якості продукції; вимоги надання погоджень, листів-підтверджень; надмірно деталізовані вимоги до продукції та інші формальні вимоги, які не мають визначального впливу на якість пропонованої продукції.

При цьому необхідно наголосити, що передумови щодо нецільового використання бюджетних коштів та участі в тендерах замовника фіктивних та

© Blyzniuk Ihor, 2022

посередницьких суб'єктів господарювання створюються безпосередньо самими тендерними комітетами замовника при формуванні конкурсної документації, тому саме вивченню цієї документації слід приділити найбільшу увагу.

Отже, на основі розгляду особливостей виявлення кримінальних та інших правопорушень, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів (ст. 210 КК України), слід наголосити, що незважаючи на достатньо скоординовану державну політику щодо протидії кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері, їхній рівень залишається досить значним, тому доцільно приділити першочергову увагу розробленню нових підходів до розслідування нецільового використання бюджетних коштів, спричиненого процесами інформаційної глобалізації, унаслідок якої кардинально видозмінюються механізми вчинення зазначеного вище злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деякі питання здійснення розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти: постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1070. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070-2019-%D0%BF#Text (дата звернення: 11.06.2022).

2. Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2020 № 641. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 11.06.2022).

3. Про порядок здійснення витрат суб'єктами господарювання державного сектору економіки у разі незатвердження (непогодження) річних фінансових планів у встановленому порядку: постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2012 № 899. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-2012-%D0%BF#Text (дата звернення: 11.06.2022).

4. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text (дата звернення: 11.06.2022).

5. *Лилик В.А.* Методика розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2019. 239 с.

REFERENCES

1. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy: "Deiaki pytannia zdiisnennia rozporiadnykamy (oderzhuvachamy) biudzhetnykh koshtiv poperednioi oplaty tovariv, robit i posluh, shho zakupovuiutsia za biudzhetni koshty". "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of prepayment of goods, works and services purchased with budget funds by managers (recipients) of budget funds from December 04 2019, No. 1070". URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070-2019-%D0%BF#Text (Date of Application: 11.06.2022) [in Ukrainian].

2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy: "Pro vstanovlennja karantynu ta zaprovadzhennia posylenykh protyepidemichnykh zakhodiv na terytorii iz znachnym poshyrenniam hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-CoV-2". "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "About the establishment of quarantine and the introduction of enhanced anti-epidemic measures in the territory with a significant spread of the acute respiratory disease COVID-19 caused by the SARS-CoV-2 coronavirus' from July 22 2020, No. 641". URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2020-%D0%BF#Text (Date of Application: 11.06.2022) [in Ukrainian].

3. "Pro poriadok zdiisnennia vytrat subiektamy hospodariuvannia derzhavnoho sektoru ekonomiky u razi nezatverdzhennia (nepohodzhennia) richnykh finansovykh planiv u vstanovlenomu poriadku". "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the procedure for expenditure by economic entities of the state sector of the economy in the event of non-approval (disapproval) of annual financial plans in the prescribed manner" from October 03 2012, No. 899". URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-2012-%D0%BF#Text (Date of Application: 11.06.2022) [in Ukrainian].

© Blyzniuk Ihor, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).13

4. Zakon Ukrainy "Pro publichni zakupivli". "Law of Ukraine "About public procurement" from December 25 2015, No. 922-VIII". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text (Date of Application: 11.06.2022) [in Ukrainian].

5. *Lylyk V.A.* (2019). Metodyka rozsliduvannia neciliovoho vykorystannia biudzhetnykh koshtiv, vydilenykh na robotu z vidkhodamy. "Methods of investigation of misuse of budget funds allocated for waste management". Doctor's thesis. Lviv. 239 p. [in Ukrainian].

UDC 343.973

Blyzniuk Ihor,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Officer,
Chief Researcher, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-3882-5790

PECULIARITIES OF DETECTION OF CRIMINAL AND OTHER OFFENSES RELATED TO MISUSE OF BUDGETARY FUNDS (ARTICLE 210 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

The article defines the specifics of the work carried out by operational officers of the Department of Strategic Investigations of the National Police of Ukraine to identify criminal and other offenses related to the misuse of budgetary funds (Article 210 of the Criminal Code of Ukraine). The author offers a checklist and the technology of studying financial and economic documents, which must be checked by employees of the Strategic Investigation Department of the National Police, who carry out investigative activities in order to obtain information about possible criminal and other offenses related to the misuse of budgetary funds. Along with this, the article reveals in detail the composition of the crime under Art. 210 of the Criminal Code of Ukraine, which is characterized by the commission of one of four acts, as well as the interpretation of the concepts "use of budgetary funds contrary to their intended purpose" and "use of budgetary funds in excess of the approved spending limits".

At the same time, in the article, the author gives a list of the most risky operations when the managers (recipients) of budgetary funds conclude contracts for the purchase of goods, works and services in terms of possible illegal acts related to the misuse of budgetary funds. Matters of checking the legality of payments for work performed in capital construction (in the sphere of state capital investments) and the legality of state capital investments have not been left unchecked.

The authors pay special attention to the methodology for identifying abuses related to the misuse of budgetary funds in the course of public procurement of goods, works, services in order to timely expose overpricing when customers purchase goods, works, services. The author defines the most corruption-risk public procurement, which includes procurement under non-competitive procedures – expensive procurement, the procedure for reporting on the concluded contract, the negotiation procedure. In order to identify the facts of the artificial creation of discriminatory requirements for bidders by the customer in order to disqualify individual participants

© Blyzniuk Ihor, 2022

in order to provide victory in the bidding to “their”, related companies and misuse of budgetary funds, the article proposes appropriate recommendations.

Concluding the article, the author notes the importance of solving priority tasks to develop new approaches to the investigation of misuse of budgetary funds, caused by processes of information globalization, which fundamentally change the mechanisms of committing this crime.

Keywords: misuse of budgetary funds, public procurement, criminal offenses, administrators (recipients) of budgetary funds, capital construction, public capital investments.

Отримано 17.06.2022

© Blyzniuk Ihor, 2022

УДК 343.85;351.74 (477)

Бойко Іван Володимирович,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID 0000-0002-1713-9098

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ЯК ОДНЕ ІЗ ГОЛОВНИХ ЗАВДАНЬ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ[1]

"Мудрий законодавець не стільки дбає про
покарання за злочини, скільки про запобігання їм"[2]
Ш. Монтеск'є

У статті досліджується запобігання кримінальним правопорушенням як одне із головних завдань діяльності Національної поліції України. Крім того, подаються авторські визначення таких понять, як: "запобігання кримінальним правопорушенням органами Національної поліції України"; "загальна та індивідуальна превенція та профілактика кримінальних правопорушень органами Національної поліції", а також сформульовані та обґрунтовані пропозиції з удосконалення законодавства у сфері запобігання кримінальним проступкам та злочинам органами поліції.

Ключові слова: *запобігання, кримінальні правопорушення, проступки, злочини, превенція, профілактика, попередження, припинення, Національна поліція.*

Із часів незалежності України при побудові правової держави завжди гостро стояло питання щодо зниження рівня кримінальних правопорушень та створення дієвої системи запобігання їм, але й натепер ця проблема потребує прийняття органами державної влади дієвих заходів щодо її розв'язання. Незважаючи на те, що державою вживаються заходи, спрямовані на своєчасне і повне реагування на кримінальні правопорушення, такі з них, як кримінальне переслідування та кримінальне покарання осіб, що їх вчинили, не спроможні зменшити рівень кримінальних поступків і злочинів та мінімізувати їх наслідки.

Людство здавна усвідомило, що стримувати та запобігти кримінальним правопорушенням тільки шляхом суворого покарання неможливо. Вперше у своїх роботах стародавні філософи Платон і Аристотель висловили ідею запобігання злочинам. На їхню думку, в суспільстві має діяти досконале законодавство, яке б відвертало людей від учинення злочинів. Подібний напрям розвивали й просвітителі XVIII ст.: Т. Мор, Ж. Руссо, І. Бентам, Ш. Монтеск'є, Вольтер (справжнє ім'я Франсуа Марі Аруе), Ч. Беккаріа та ін. Вони вважали, що право могло би

[1] Початок. Продовження у наступному номері.

[2] *Монтескье Ш.Л.* О духе законов или об отношениях, в которых законы должны находиться к устройству каждого правления к нравам, климату, религии, торговли и т.д. / под ред. А.Г. Горнфельд. СПб.: Издание Л.Ф. Пантелеева, 1900. С. 87.

© Boiko Ivan, 2022

стати могутнім засобом вирішення виникаючих у суспільстві конфліктів, і запропонували створення правової держави, серед пріоритетних завдань якої було б запобігання злочинності. У відомому трактаті "Про дух законів" Ш. Монтеск'є обґрунтоване положення про те, що мудрий законодавець не стільки дбає про покарання за злочини, скільки про запобігання їм, і робить він це шляхом поліпшення моральності суспільства [1, с. 87].

Слід зазначити, що запобігання кримінальним правопорушенням, як проступкам, так і злочинам – *по-перше,* є найгуманнішим засобом підтримки правопорядку в державі та убезпеченням охоронюваних законом цінностей. Його здійснення, разом із захистом людини та громадянина, суспільства, держави та її інститутів від кримінальних правопорушень, застерігає також нестійких громадян нашого суспільства від подальшого морального падіння, перешкоджаючи їм стати злочинцями, і тим самим позбавляє їх негативних наслідків кримінального покарання. *По-друге,* це найефективніший засіб протидії кримінальним проступкам і злочинам як соціальному явищу. Оскільки кримінально-правові заходи у виді покарання мають обмежений характер.

Водночас розбудова сильної правової держави завжди потребуватиме розв'язання великої кількості наукових розвідок із питань, пов'язаних із запобігання вчиненню кримінальних правопорушень як проступків, так і злочинів, що є одним із головних завдань діяльності органів Національної поліції України (далі – НП України). В умовах проведення сучасної правової реформи в Україні останніми роками питання щодо покращення ефективності запобіжної діяльності органів, підрозділів НП України як основних суб'єктів протидії кримінальним правопорушення вивчено недостатньо.

Серед учених, представників науки кримінального права та кримінології, які досліджували проблему запобігання кримінальним правопорушенням правоохоронними органами держави, важливо виділити таких провідних вітчизняних науковців, як: Г. Аванесов, О. Бандурка, В. Батиргареєва, В. Голіна, В. Глушков, А. Жалинський, А. Закалюк, В. Звирбуль, М. Костицький, М. Коржанський, В. Кудрявцев, О. Кулік, О. Литвинов, А. Лопушанський, В. Маляренко, І. Медицький, І. Мельник, П. Михайленко, А. Музика, Г. Міньковський, А. Сахарова, В. Сташиса, В. Тація, В. Шакун, О. Юхно та інших. Однак, попри інтенсивність досліджень, присвяченим різним аспектам проблем запобігання кримінальним правопорушенням органами НП України, чимало важливих питань залишилося поза увагою вчених та практиків у галузі кримінального права та кримінології, що і зумовлює *актуальність* та важливість дослідження цієї проблеми, яка обґрунтовується наявністю прогалин у національному законодавстві, що регулюють питання запобігання кримінальним проступкам і злочинам органами НП України.

Метою статті є дослідження сутності та змісту проблемних питань щодо запобігання кримінальним правопорушенням органами НП України, а також вироблення обґрунтованих пропозицій з удосконалення законодавства та нормативно-правових актів у сфері запобігання кримінальних проступків і злочинів органами поліції.

Водночас, говорячи про запобіжну діяльність, варто мати на увазі соціальну політику держави та суспільства в широкому значенні цього слова як засновану

© Boiko Ivan, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).14

на науковому пізнанні об'єктивних закономірностей розвитку суспільства та діяльність державних органів, громадських організацій та окремих громадян, що регулює певну сферу відносин між суспільством у цілому та його громадянами зокрема [2, с. 129]. Із цього приводу В.С. Батиргареєва зауважує, що наголошувати лише на державному супроводженні протидії та запобігання кримінальним правопорушенням – означає свідомо звужувати запобіжні можливості суспільства [3, с. 398]. Слід зазначити, що протидія кримінальним правопорушенням – це обумовлене сутністю та змістом самих кримінальних проступків і злочинів поєднання запобігання їх проявам і кримінально-правового реагування на них. Оскільки запобігання кримінальним правопорушенням є нічим іншим, як складовою протидії її проявам, причому складовою першою та більш важливою, ніж кримінально-правове реагування кримінальних правопорушень.

Разом з тим, запобігати проявам кримінальних проступків і злочинів – означає не допустити виникнення схильності особи до вчинення кримінальних правопорушень, а коли вона вже виникла – не допустити їх переростання у вчинення кримінальних проступків і злочинів. Ігнорування цієї головної обставини призводить до некоректних висновків, з яких неможливо зрозуміти сутність і зміст запобігання кримінальним правопорушенням як явища об'єктивної реальності, а також чітко сформулювати поняття цього явища.

На сьогодні поняття "запобігання кримінальним правопорушенням" містить два аспекти – кримінально-правовий і кримінологічний. *Кримінально-правовий аспект* становить діяльність правоохоронних органів держави у т.ч. і органів НП України з виявлення й досудового розслідування кримінальних правопорушень як проступків, так і злочинів, виявлення винних осіб та притягнення їх до встановленої законом відповідальності, судовий розгляд кримінальних проваджень і виконання покарань – приговорів суду, які набрали законної сили. Саме кримінальне покарання як захід державного примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, яка вчинила кримінальний проступок чи злочин, і полягає в передбаченому кримінальним законом в обмеженні прав і свобод засудженого. Воно має за мету не тільки кару за вчинення кримінальних правопорушень, а й виправлення злочинців, тим самим запобігаючи вчиненню нових кримінальних проступків і злочинів з їх боку та впливаючи на інших осіб, які мають наміри вчинення кримінальних правопорушень. *Кримінологічний аспект* становить діяльність органів державної влади, правоохоронних органів у т.ч. і органів НП України, спрямовану на виявлення, усунення, обмеження й нейтралізацію причин та умов кримінальним проступкам і злочинам, а також превенція та попередження виникнення нових кримінальних правопорушень.

Варто звернути увагу на той факт, що сьогодні вчені-кримінологи розглядають проблему запобігання кримінальним правопорушенням, зі свого боку, складають власну теорію про її причини та умови, а також про тих людей, які вчиняють кримінальні проступки чи злочини, а тому чіткої ідеології щодо того, як запобігати кримінальним правопорушенням в Україні, вченими ще не вироблено.

Слід наголосити, що у кримінологічній науці запобігання злочинності визначається як складна, багаторівнева система, яку утворюють суб'єкти, об'єкти та заходи попереджувальної діяльності. Суб'єктом діяльності щодо запобігання

© Boiko Ivan, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).14

злочинності і злочинам можуть бути визнані орган, організація, окрема особа, які в цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій: організацію, координацію, здійснення або безпосередньо причетність до її здійснення [4, с. 324]. Отже, серед суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням основну роль виконують органи НП України в здійсненні превентивної та профілактичної діяльності, адже поліція належить до тієї групи суб'єктів, для яких запобігання кримінальним проступкам і злочинам є однією з основних її функцій.

Професор А.П. Закалюк писав, що термін "запобігання злочинам" вважати родовим, у межах якого, залежно від міри сформованості причин та умов злочинної поведінки і пов'язаного з цим моменту їх реалізації, виділяти *профілактику,* яка здійснюється до формування злочинного умислу; *попередження,* що відбувається після сформування злочинного умислу до початку вчинення злочину та *припинення злочину*, до якого належать запобіжні заходи, здійснювані після початку кримінально караних дій [5, с. 513–514]. Запропонований ученим підхід є методично виваженим, але не повною мірою узгоджується із сучасним законодавством нашої держави.

Завданнями Кримінального кодексу України (далі – КК України) є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінальних протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також *запобігання кримінальним правопорушенням* (ч. 1 ст. 1 КК України) [6].

Також необхідно звернути увагу на те, що відповідно до Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень" від 22 листопада 2018 р. [7] передбачено, що у 2020 році кримінальні правопорушення почали розподіляти на кримінальні проступки і злочини. Таким чином, в останньому році періоду, що аналізувався, серед усіх кримінальних правопорушень кримінальні проступки склали 98 283 (27,3 %), а злочини – 262 339 (72,7 %) [8, с. 48–49]. Отже, кількість учинених кримінальних правопорушень, які тепер розслідуються за прискореною процедурою у формі дізнання, є суттєвою, що дозволяє помітно розвантажити слідчі підрозділи органів НП України.

Слід зазначити, що відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону України "Про Національну поліцію" від 2 липня 2015 р., одним із основних *завдань поліції є надання поліцейських послуг у сфері протидії злочинності* [9], яку можна визначити як систему різноманітних видів діяльності та комплексних заходів органів НП України, спрямованих на попередження, усунення, нейтралізацію і обмеження, ослаблення факторів, детермінуючих злочинність, а також попередження вчинення нових кримінальних проступків і злочинів.

Разом з тим, попередження кримінальних правопорушень органами НП України – це система організаційно-правових заходів органів поліції, яка безпосередньо спрямована на свідомість конкретних осіб або окремих їхніх груп, які мають злочинні наміри, замислюють учинення кримінальних проступків і злочинів в Україні, у її окремому регіоні, галузі господарства, стосовно частини населення чи групи осіб, а також на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності. На рівні індивідуального запобігання кримінальні

© Boiko Ivan, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).14

правопорушення є системою своєчасного виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень їх припинення, виховний вплив на таких осіб та навколишнє мікросередовище, прийняття інших заходів (за необхідності примусу) для того, щоб кримінальні проступки і злочини не були вчинені.

Головною ознакою цієї форми запобігання кримінальним правопорушенням, є наявність зусиль, що застосовуються до конкретних осіб, які вже мають намір учинити кримінальні проступки чи злочини. З позиції кримінального права це означає, що попередження кримінальних правопорушень є діяльність суб'єктів запобігання усіх правоохоронних органів держави у т.ч. і органів НП України, громадських організацій, підприємств, установ й окремих громадян на стадії виявлення та припинення умислу на його вчинення.

Крім того, у чинних правових нормах п. 1–3; 5 ч. 1 ст. 23 Закону України "Про Національну поліцію" визначено, що *основними функціями поліція щодо запобігання кримінальним правопорушенням відповідно до покладених на неї завдань є:* 1) здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; 2) виявлення причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживання у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; 3) вживання заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні правопорушення; 5) здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події [9].

Розглянемо одну із основних *функцій органів НП України, якою є: 1) здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень.* Об'єктом нашого дослідження є запобігання вчиненню кримінальних правопорушень як проступків, так і злочинів, що полягає у цілеспрямованій діяльності органів, підрозділів НП України з метою виявлення, усунення і зниження негативного впливу чинників, що зумовлюють учинення кримінальних правопорушень, формування позитивного середовища соціалізації і коригування поведінки осіб, схильних до вчинення кримінальних проступків і злочинів.

Вирішення зазначеної функції, яка стоїть перед органами НП України, передбачає реалізацію принципів, що ґрунтуються на визнанні загальнолюдських цінностей, поваги до прав і свобод людини, встановлення їх пріоритетом у стосунках з державою. Згідно з визначенням в академічному словнику української мови, термін "превентивний" означає "попереджати щось, запобігати чомусь", а ось дієслово "діяльність" означає "застосовувати свою працю до чого-небудь". Під *превенцією* (лат. praeventio, від praevenire – випереджати, попереджати) розуміється "запобігання злочинам". Термін "превенція" також застосовується в науці як абсолютний синонім терміна "запобігання злочинності" [10, с. 700]. У свою чергу термін *запобігання злочинності* тлумачиться як соціальна діяльність, яка полягає в усуненні причин та умов (детермінант) злочинності. Вона є різновидом соціального контролю та соціальної профілактики антигромадської поведінки, зокрема тієї, що виявляється у вчиненні правопорушень. Запобігання злочинності є складовою функції правової держави щодо забезпечення правопорядку, охорони прав і свобод людини та громадянина і має своїм предметом причини та умови злочинності,

© Boiko Ivan, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).14

окремого злочину. Запобігання злочинності поділяють також за масштабом (сферою) її здійснення [10, с. 280].

І. Жданова та Т. Мозгова стверджують, що превентивна діяльність передбачає реалізацію профілактичних заходів у міжособистісній взаємодії з метою запобігання конфліктним ситуаціям [11, с. 17]. Проаналізувавши різноманітні підходи до визначення превентивної діяльності, ми частково погоджуємося з тлумаченням, яке пропонує В. Сулацький: превентивна діяльність НП України – це будь-які дії добровільного чи примусового характеру або комплекс таких дій, передбачених чинним законодавством України, вчинені уповноваженими особами поліції перед початком вчинення кримінального правопорушення та спрямовані на його попередження [12, с. 198].

Слід зазначити, що у праві превентивними заходами називають профілактичні та інші заходи, спрямовані на запобігання кримінальним та іншим правопорушенням. Водночас ми стверджуємо, що превенція є одним із напрямків у запобіганні кримінальним правопорушенням органами НП України до неї входить не лише запобігання, поопередження кримінальних проступків і злочинам, але й здійснення інших повноважень поліцією щодо виконання завдань щодо надання поліцейських послуг у сфері протидії кримінальним правопорушенням. Вони мають профілактичний характер, оскільки головна їх мета – запобігання можливим кримінальним правопорушеннь як проступкам, так і злочинам та надання допомоги людині та громадянину.

Поняття "превенція" включає в себе і врегульовані нормами права випереджувальні дії, спрямовані на недопущення настання небажаних наслідків щодо вчинення кримінальних проступків і злочинів. Превенція має переваги над попередженням, запобіганням та припиненням кримінальних правопорушень і тому, вона не обтяжує наслідками дій і не потребує інших заходів. Вона здійснюється на етапі формування наміру та мотивів протиправної діяльності і спрямована на свідомість людини (зміна поглядів, думок, *мотивів,* ціннісних орієнтирів, настроїв, психологічних установок осіб).

У правовій науці виокремлюють такі *види превенції*: *загальна превенція,* спрямована на попередження вчинення кримінальних правопорушень іншими особами; *спеціальна превенція,* спрямована на запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень як проступків, так і злочинів тією ж особою.

Отже, на нашу думку, *превентивна діяльність органів НП України* – це особливий вид діяльності, передбачений чинним законодавством України, що здійснюється уповноваженими державою посадові особи органів поліції, перед початком формування наміру та мотивів протиправної діяльності особи вчинити кримінальне правопорушення, які у своїй роботі запобігають, попереджають (випереджаю) та спрямовують свою діяльність на попередження вчинення нових кримінальних проступків і злочинів, а також здійснюють перевірку дотримання обмежень, установлених законом відносно осіб, які перебувають на превентивному обліку.

У свою чергу, *превентивний облік органів поліції* – це комплекс заходів здійснюваний органами поліції, спрямований на підтримання в належному технічному стані інформаційних підсистем єдиної інформаційної системи МВС про осіб, які перебувають на превентивному обліку в органах поліції та відносно яких

© Boiko Ivan, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).14

поліцейськими здійснюються превентивні заходи щодо недопущення цими особами вчинення кримінальних проступків і злочинів.

На нашу думку, *до основних функцій органів поліції щодо превенції та профілактики кримінальних правопорушень як проступків, так і злочинів можна віднести, зокрема:* 1) розроблення заходів превенції та профілактики кримінальних проступків і злочинів; 2) організація моніторингу об'єктивного статистичного обліку та аналізу даних про стан кримінальних проступків і злочинів, що відображає реальний стан кримінальної ситуація та сталого правопорядку в Україні, Головних управлінь НП України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві (далі – ГУНП), територіальних (відокремлених) підрозділів (управліннь, відділів) за визначенний період; 3) прогнозування кримінальної ситуації в Україні та окремих її регіонах, областях на перспективу (до 5-ти років); 4) виявлення осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень та проведення з ними превентивної та профілактичної роботи, відповідно до чинного законодавства України; 5) практична реалізація комплексних і цільових програм з превентивних та профілактичних заходів щодо запобігання кримінальних правопорушень як проступків, так і злочинів, усунення причин і умов їх вчинення; 6) правове роз'яснення працівниками поліції населенню нашої держави чинного законодавства України з питань недопущення протиправної поведінки та кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних проступків і злочинів; 7) інформування населення органами НП України про стан превенції та профілактики кримінальних правопорушень через засоби масової інформації (кожного кварталу); 8) патріотичне, моральне, духовне виховання і пропаганда здорового способу життя як засіб відвернення громадян від вчинення кримінальних проступків і злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Монтескье Ш.Л.* О духе законов или об отношениях, в которых законы должны находиться к устройству каждого правления к нравам, климату, религии, торговли и т.д. / под ред. А.Г. Горнфельд. СПб.: Издание Л.Ф. Пантелеева, 1900. 800 с.

2. *Минязева Т.Ф.* Политика государства в сфере обеспечения правового положения осужденных. Правоведение. 2000. № 1. С. 129.

3. *Батиргареєва В.С.* Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. С. 398.

4. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

5. Юридична енциклопедія: у 6 т. Київ: Укренциклопедія, 1999. Т. 5. 680 с.

6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001. № 25. Ст. 131.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII. Відомості Верховної Ради від 26.04.2019. № 17. Ст. 71.

8. *Вербенський М.Г., Кулик О.Г., Наумова І.В.* Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік: монографія / за заг. ред. М.Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2021. 144 с.

9. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України від 09.10.2015. № 40–41. Ст. 379.

10. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2007. 992 с.

11. Поліцейська (адміністративна) діяльність : навч. посіб. / за заг. ред. О.І. Безпалової. Харків: ХНУВС, 2020. 396 с.

© Boiko Ivan, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).14

12. *Сулацький В.* Поняття та структура адміністративно-правового механізму превентивної діяльності Національної поліції України. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 3. С. 196–200.

REFERENCES

1. *Monteskie Sh.L.* (1900). O dukhe zakonov ili ob otnosheniiakh, v kotorykh zakony dolzhny nakhoditsa k ustroistvu kazhdoho pravlieniia k nravam, klimatu, relihii, torhovli i t.d. "On the spirit of laws or on the relationship in which laws should be to the structure of each government to morals, climate, religion, trade, etc". / edited by A.H. Hornfeld. St. Petersburg: Izdanie L.F. Pantielieieva. 800 p. [in Russian].
2. *Miniazieva T.F.* (2000). Politika hosudarstva v sfere obespecheniia pravovoho polozheniia osuzhdiennykh. "State policy in the sphere of ensuring the legal status of convicts". Jurisprudence. No. 1. 129 p. [in Russian].
3. *Batyrharieieva V.S.* (2009). Retsydyvna zlochynnist v Ukraini: sotsialno-pravovi ta kryminolohichni problemy: monohrafiia. " Recidivism in Ukraine: socio-legal and criminological problems: monograph". Kharkiv: Pravo. 398 p. [in Ukrainian].
4. *Zakaliuk A.P.* (2007). Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka. "Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice: in 3 books". Kyiv: In Yure. Book 1: Theoretical principles and history of Ukrainian criminological science. 424 p. [in Ukrainian].
5. Yurydychna entsyklopediia: u 6 t. "Legal encyclopedia: in 6 volumes". Kyiv: Ukrentsyklopedia, 1999. Vol. 5. 680 p. [in Ukrainian].
6. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. "Criminal Code of Ukraine, dated April 5, 2001 No. 2341-III". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine dated June 29, 2001. No. 25. Art. 131 [in Ukrainian].
7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen. "On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding simplification of pre-trial investigation of certain categories of criminal offenses": Law of Ukraine dated November 22, 2018 No. 2617-VIII. Information of the Verkhovna Rada from April 26, 2019. No. 17. Art. 71 [in Ukrainian].
8. *Verbenskyi M.H., Kulyk O.H., Naumova I.V.* (2021). Kryminalna sytuatsiia v Ukraini: osnovni tendentsii: 2020 rik. "The criminal situation in Ukraine: main trends: 2020: monograph" / by gen. ed. M.H. Verbenskyi. Vinnytsia: TVORY. 144 p. [in Ukrainian].
9. Pro Natsionalnu politsiiu. "On the National Police": Law of Ukraine dated July 2, 2015 No. 580-VIII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine dated 09.10.2015. No. 40–41. Art. 379 [in Ukrainian].
10. Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk. "Large encyclopedic legal dictionary" / edited by Yu.S. Shemshuchenka, Kyiv: Yurydychna Dumka, 2007. 992 p. [in Ukrainian].
11. Politseiska (administratyvna) diialnist. "Police (administrative) activity: education. manual / for general ed. O.I. Bezpalova. Kharkiv: KhNUVS, 2020. 396 p. [in Ukrainian].
12. *Sulatskyi V.* (2021). Poniattia ta struktura administratyvno-pravovoho mekhanizmu preventyvnoi diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy. "The concept and structure of the administrative and legal mechanism of preventive activity of the National Police of Ukraine". Entrepreneurship, economy and law. No. 3. P. 196–200 [in Ukrainian].

UDC 343.85;351.74 (477)

Boiko Ivan,
Senior Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-1713-9098

PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES AS ONE OF THE MAIN TASKS OF THE ACTIVITY OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The article investigates the prevention of criminal offenses as one of the main tasks and functions of the activity of the National Police of Ukraine for preventing

© Boiko Ivan, 2022

criminal offenses and crimes, which are committed primarily to test the factors that predetermine it, their existence in modern conditions of development of society, state and its institutions. The essence and content of the prevention of criminal offenses and crimes by the police, which should be conditioned by the state of crime itself as determined by subjective and objective factors evolutionary variability of human propensity to commit criminal offenses and their manifestations in the form of the actual commission to eliminate, limit and terminate. Established, that the preventive potential of the police activity consists in counteracting negative phenomena and processes that contribute to the reproduction or increase in the level of criminal offenses, stimulates law-abiding behavior of the person, reduces social contradictions, criminogenic confrontation of different segments of the population, the level of unemployment, increases the standard of living of people, creating other necessary conditions for increasing the level of sustainable law and order in our state.

The basic functions of the police to prevent criminal offenses in accordance with its tasks are disclosed, in particular: 1) implementation of preventive and preventive activities aimed at preventing the commission of offenses; 2) identification of causes and conditions contributing to the commission of criminal offenses, taking measures within their competence to eliminate them; 3) taking measures to detect criminal offenses and their termination.

The author's concepts are outlined: "prevention of criminal offenses by the National Police of Ukraine"; "general and individual prevention and prevention of criminal offenses by the National Police", and also formulated reasonable proposals for the improvement of legislation in the field of prevention of criminal offenses and crimes by the police.

Keywords: prevention, criminal offenses, misdemeanors, crimes, prevention, avoidance, termination, agencies, National Police.

Отримано 07.06.2022

© Boiko Ivan, 2022

УДК 343.57

Горох Олексій Петрович,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету "Києво-Могилянська академія",
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9050-4581

"НАРКОТИЧНІ" КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА ПРОЄКТОМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті проілюстровано авторське бачення законодавчої моделі положень про "наркотичні" правопорушення за проєктом нового Кримінального кодексу України. Розглянуто міркування, якими керувалася робоча група з питань розробки нового кримінального законодавства, формулюючи нові законодавчі положення. Обґрунтовано зміну назви інституту "наркотичних" кримінальних правопорушень. Наведено аргументи щодо визначення предметом аналізованих кримінальних правопорушень. Доведено доцільність змін законодавчої конструкції основних складів кримінальних правопорушень.

Ключові слова: *незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин; "наркотичні" кримінальні правопорушення; інститут "наркотичних" кримінальних правопорушень; проєкт нового Кримінального кодексу України.*

В Україні зловживання наркотичними засобами і психотропними речовинами має характер епідемії, що призводить до заподіяння шкоди здоров'ю людини, негативного впливу на соціальну сферу, а також становить загрозу національній безпеці держави [1]. З метою протидії незаконному розповсюдженню наркотичних засобів і психотропних речовин (далі – наркотики) в нашій державі приведено у відповідність з міжнародними документами національне законодавство; встановлено особливий правовий режим обігу наркотичних засобів; запроваджено адміністративну та кримінальну відповідальність. Проте відчутних результатів у скороченні незаконного обігу наркотиків наразі не відчувається. Певною мірою це зумовлено недосконалістю положень Кримінального кодексу України (далі – чинний КК) про "наркотичні" правопорушення.

Починаючи з 2019 року, робоча група з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України (далі – робоча група) здійснює підготовку проєкту нового Кримінального кодексу України [2]. Розробку положень про "наркотичні" кримінальні правопорушення в проєкті нового Кримінального кодексу України (далі – проєкт нового КК) робоча група доручила автору цієї публікації. Під час розробки цих положень було враховано зокрема положення Конституції України, позитивні міжнародні зобов'язання

© Horokh Oleksii, 2022

нашої держави, прогресивні положення зарубіжних кримінальних кодексів, апробовані правозастосовною практикою положення національного законодавства, нагальні проблеми судової практики, розроблені доктриною наукові концепти. Автор висловлює щиру вдячність професору А.А. Музиці, який брав безпосередню участь у підготовці напрацьованих модельних положень.

Мета цієї публікації вбачається у презентації для подальшого обговорення юристами науково обґрунтованої законодавчої моделі положень про "наркотичні" правопорушення за проєктом нового Кримінального кодексу України (Розділ 6.2. Особливої частини проєкту нового КК).

Ознайомлення з Розділом 6.2 Особливої частини проєкту нового КК дозволить читачу зробити висновок про те, що зміни в правовому регулюванні інституту "наркотичних" кримінальних правопорушень пов'язані з назвою аналізованого правового інституту; предметом кримінальних правопорушень; законодавчою конструкцією основних складів кримінальних правопорушень; обставинами, що підвищують ступінь тяжкості основних складів кримінальних правопорушень. Прокоментуємо запропоновані нами зміни в кримінально-правовому регулюванні.

1. Назва правового інституту. Назва розділу в законодавчому документі має ідентифікувати правовий інститут серед інших правових інститутів. Згідно з розробленими правилами нормотворчої техніки назва закону має дві функції: сприяти віднаходженню закону та інформувати читача про загальний зміст закону [3, с. 18]. При цьому заголовки структурних частин закону, виконуючи описову та інформативну функцію, мають бути лаконічними і чітко сформульованими [4] й відповідати змісту нормативно-правових приписів, які містяться в них [5, с. 6; 6, с. 66].

На відміну від чинного КК структурні елементи проєкту нового КК робочою групою об'єднані насамперед в "Книги", які об'єднують певні "Розділи". Беручи до уваги запропоноване робочою групою визначення об'єкта складу кримінального правопорушення як соціальних цінностей, яким заподіюється шкода кримінальним правопорушенням (ч. 1 статті 2.2.1. проєкту нового КК), у проєкті нового КК виокремлено вісім книг Особливої частини. "Наркотичні" правопорушення розміщені в книзі шостій "Злочини та проступки проти публічного здоров'я та безпеки довкілля". У такий спосіб робочою групою наголошується на цінностях, яким завдається шкода у разі вчинення аналізованих правопорушень. При формуванні назви Розділу 6.2. Особливої частини проєкту нового КК, робоча група взяла до уваги сталу думку щодо родового об'єкта "наркотичних" кримінальних правопорушень (здоров'я населення), сформовану в українській кримінально-правовій науці [7, с. 368]. Об'єктом аналізованих правопорушень визначено здоров'я людей (населення), на яке небезпечно впливають наркотики. Об'єднуючою ознакою аналізованих правопорушень у групи посягань на здоров'я населення стала їх здатність завдавати однорідну шкоду (чи створювати небезпеку заподіяння такої шкоди) у вигляді поширення наркоманії та токсикоманії серед невизначеного кола осіб через незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [8, с. 1963]. Враховуючи визначений об'єкт кримінальних правопорушень, сформульовано і назву Розділу 6.2. Особливої частини проєкту нового

© Horokh Oleksii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).15

КК. Ця назва, на нашу думку, є лаконічною, чітко сформульованою, узагальнено відповідає змісту нормативно-правових приписів, які містяться в цій структурній частині кодексу, ідентифікуючи її, що сприяє віднаходженню аналізованого розділу як у структурі Книги шостої, так і структурі Особливої частини проєкту нового КК.

2. Предмет кримінальних правопорушень. У назві Розділу 6.2. Особливої частини проєкту нового КК узагальнено відображено лише два предмети кримінальних правопорушень – наркотичні засоби та психотропні речовини (як квінтесенція незаконного обігу аналізованих речовин). Однак предмет "наркотичних" кримінальних правопорушень, закріплений у проєкті нового КК, значно ширший. Предмет цих правопорушень визначено з урахуванням відомих Конвенції ООН – 1961 [9], 1971 [10], 1988 рр. [11], а також національного законодавства [12, 13] щодо протидії незаконному розповсюдженню наркотичних засобів і психотропних речовин.

В узагальненому вигляді предмет кримінальних правопорушень у Розділах 6.2. Особливої частини проєкту нового КК становлять: 1) наркотичні засоби (статті 6.2.4, 6.2.5, 6.2.8, 6.2.9, 6.2.12, 6.2.13, 6.2.14); 2) психотропні речовини (статті 6.2.4, 6.2.5, 6.2.8, 6.2.9, 6.2.12, 6.2.13, 6.2.14); 3) аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин (статті 6.2.4, 6.2.5, 6.2.8, 6.2.9, 6.2.12, 6.2.14); 4) рослини чи гриби, що містять наркотичні засоби або психотропні речовини (статті 6.2.6, 6.2.7, 6.2.8, 6.2.9, 6.2.15), а також прекурсори (стаття 6.2.7, 6.2.17); 5) прекурсори (статті 6.2.8, 6.2.9, 6.2.10, 6.2.13, 6.2.16); 6) обладнання, призначене для виробництва чи виготовлення наркотичного засобу або психотропної речовини (статті 6.2.8, 6.2.10, 6.2.13, 6.2.16); 7) одурманюючі засоби (статті 6.2.12); 7) допінг (стаття 6.2.12).

Як видно з наведеного вище переліку, вже не є предметом кримінальних правопорушень, передбачених розділом 6.2. Особливої частини проєкту нового КК: 1) кошти, здобуті від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів (стаття 306 чинного КК); 2) підроблений документ на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (стаття 318 чинного КК); 3) рецепт на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (стаття 319 чинного КК). Однак це зовсім не означає, що робоча група відмовилася від криміналізації незаконних дій із зазначеними предметами. На нашу думку, дії з цими предметами (з урахуванням основного безпосереднього об'єкта правопорушення) мають бути закріплені в приписах інших розділів Особливої частини проєкту КК (про це буде зазначено нижче).

Слід зазначити, що у членів робочої групи певну дискусію викликало питання про збереження в проєкті нового КК криміналізації дій з *аналогами* наркотичних засобів та психотропних речовин (далі – аналоги). Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють (ст. 1 Закону України "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори") [12].

© Horokh Oleksii, 2022

Питання віднесення засобів і речовин до аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин регламентується наказом МОЗ України "Про деякі питання віднесення засобів і речовин до аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин" від 03 квітня 2019 р. № 715 [14]. Цим наказом хоча і передбачено ведення на вебсайті Державної установи "Центр психічного здоров'я і моніторингу наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я України" Переліку аналогів у електронному вигляді, однак станом на 1 липня 2022 р. ця інформація на вебсайті цієї установи наразі відсутня.

Невизначеність у формуванні переліку аналогів, безумовно, значно ускладнює як законну діяльність суб'єктів господарювання, так і протидію їх незаконному обігу. В аналізованому аспекті розглядається проблема забезпечення правової визначеності у питанні встановлення кримінально-правових заборон за діяння з аналогами. У зв'язку з цим робочою групою обговорювалося, зокрема, питання про виключення аналогів із предмета аналізованих правопорушень. Проте під час обговорення цього питання ми усвідомили помилковість такого рішення.

Відомо, що виробники наркотиків, з метою уникнення кримінальної відповідальності за свої протиправні дії та поширення в обігу формально легальних шкідливих речовин, постійно працюють над зміною хімічної структури певних засобів та речовин. Внаслідок цього відповідні речовини (аналоги), зберігаючи подібну до наркотичних засобів і психотропних речовин психоактивну дію, однак, маючи іншу хімічну структуру, лишаються поза межами включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Законодавча процедура включення нововиявленої речовини до Переліку аналогів є складною і затратною в часі. І поки державні органи законодавчо відреагують на появу в обігу певного аналогу, виробники наркотиків уже випустять на ринок нову небезпечну речовину. Враховуючи зазначені аргументи, робоча група дійшла висновку про збереження в проєкті нового КК кримінальної відповідальності за протиправні діяння з *аналогами*.

Національне законодавство визначає поняття абсолютної більшості предметів аналізованих кримінальних правопорушень. Однак поняття окремих із цих предметів є дотепер невизначеним. До таких невизначених понять належить зокрема поняття "одурманюючі засоби".

У юридичній літературі поняття одурманюючих засобів визначається здебільшого через наслідок, який настає в результаті їх немедичного вживання (захворювання на токсикоманію) [15, с. 75] або через перелік таких засобів (отруйні лікарські засоби, сильнодіючі лікарські засоби, а також деякі прекурсори) [8, с. 1007]. Водночас, як слушно зазначає С. Лосич, такі визначення не відображають усіх ознак цього поняття. Проте з визначенням поняття "одурманюючі засоби", сформульованим цим ученим, нам також складно погодитися, оскільки воно, на нашу думку, є занадто об'ємним та складним для правозастосування [16, с. 133–134].

На думку автора цієї публікації (скорегованою робочою групою), одурманюючим засобом є синтетична речовина, препарат, засіб (що не є наркотичним засобом або психотропною речовиною) лікарського, промислового, побутового чи іншого призначення, що вживається особою з метою одурманення та може

© Horokh Oleksii, 2022

призвести до захворювання на токсикоманію. Це поняття (для цілей КК) запропоновано закріпити у статті 6.2.1 проєкту нового КК "Значення термінів, ужитих у цьому Розділі".

3. Законодавча конструкція основних складів кримінальних правопорушень. Чинний Кримінальний кодекс України є безсумнівним лідером за кількістю статей, що встановлюють відповідальність за "наркотичні" правопорушення. Наразі в ньому передбачено шістнадцять (!) таких статей. Уніфікувати відповідальність за "наркотичні" кримінальні правопорушення в Розділі 6.2 проєкту нового КК робоча група вирішила шляхом: конструювання по-новому складів "наркотичних" злочинів та проступків (з урахуванням предмета кримінального правопорушення та мети їх учинення); об'єднання в межах одного складу злочину однакових за ступенем тяжкості протиправних дій; трансформування в обставини, що підвищують ступінь тяжкості нових основних складів кримінальних правопорушень, розміщених в інших Розділах проєкту КК, дій із відповідними предметами кримінальних правопорушень.

Які ж дії в аналізованій сфері робоча група вважає доцільним визнати кримінальними правопорушеннями? На нашу думку, в проєкті нового КК (ураховуючи міжнародні зобов'язання та національний законодавчий досвід) заслуговують на криміналізацію: 1) незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (статті 6.2.4, 6.2.5, 6.2.14); 2) незаконний обіг рослин або грибів, що містять наркотичні засоби чи психотропні речовини (статті 6.2.6, 6.2.7, 6.2.15); 3) незаконний обіг прекурсорів або обладнання, призначених для виробництва чи виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналогів (стаття 6.2.10, 6.2.16); 4) незаконний обіг рослин чи грибів, що містять прекурсор (стаття 6.2.17); 5) незаконна передача наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, рослин чи грибів, що містять наркотичні засоби, психотропні речовини або прекурсори (статті 6.2.9); 6) сприяння незаконному виробництву або виготовленню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів чи обладнання, призначених для виробництва або виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналогу (стаття 6.2.10); 7) заволодіння наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом, рослиною чи грибом, що містить наркотичний засіб або психотропну речовину, прекурсором чи обладнанням, призначеним для виробництва чи виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналогу (стаття 6.2.8); 8) сприяння немедичному вживанню наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналогів чи одурманюючого засобу (стаття 6.2.11); 9) спонукання до немедичного вживання наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналогів, одурманюючого засобу чи допінгу (стаття 6.2.12); 10) порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або обладнання, призначеного для виробництва, виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин (стаття 6.2.13).

Варто наголосити, що конструюючи склади "наркотичних" кримінальних правопорушень, робоча група врахувала пропозиції автора цієї статті взяти до уваги предмет кримінального правопорушення та мету його вчинення. Логіка таких пропозицій проста. Очевидно, що характер дій з предметами, що можуть становити: готовий до немедичного вживання засіб чи речовину, сировину для їх

© Horokh Oleksii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).15

виробництва чи виготовлення або складові процесу їх виробництва чи виготовлення, є різним. Ураховуючи ці відмінності, відповідальність за незаконні дії з наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами (статті 6.2.4, 6.2.5, 6.2.14), рослинами або грибами, що містять наркотичні засоби чи психотропні речовини (статті 6.2.6, 6.2.7, 6.2.15), а також прекурсори (стаття 6.2.17), прекурсорами або обладнанням, призначеним для виробництва чи виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналогів (стаття 6.2.16) робочою групою регламентована в окремих статтях Розділу 6.2 проєкту нового КК.

Ознайомившись зі змістом цих статей неважко побачити, що диференціація відповідальності за незаконні дії з зазначеними вище предметами здійснена з урахуванням мети вчинення протиправних дій та розміром предмета правопорушення. Наприклад, у статті 6.2.4 проєкту нового КК передбачено відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів *з метою передавання* (3 ступінь тяжкості злочину, що карається штрафом у розмірі від 1000 до 2000 розрахункових одиниць або ув'язненням на строк від 3 до 4 років), а в статті 6.2.5 – за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів *у значних розмірах без мети передавання* (1 ступінь тяжкості злочину, що карається штрафом у розмірі від 100 до 500 розрахункових одиниць або ув'язнення на строк від 3 місяців до 2 років). Проте у разі вчинення особою дій щодо незаконного обігу цих засобів чи речовин *у невеликих розмірах без мети передавання* – це діяння є проступком (стаття 6.2.14). Аналогічний підхід нами застосовано і при конструюванні положень про незаконний обіг рослин чи грибів, що містять наркотичні засоби, психотропні речовини (статті 6.2.6, 6.2.7, 6.2.15 проєкту нового КК).

Під час визначення дій, що утворюють незаконний обіг відповідних предметів (статті 6.2.4, 6.2.5, 6.2.6, 6.2.7, 6.2.14, 6.2.15, 6.2.16, 6.2.17), ми врахували положення ст. 1 Закону України "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори", де роз'яснено поняття "обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів". Варто наголосити, що поняття незаконного обігу тепер охоплює, окрім уже відомих (виробництво, виготовлення, придбання, зберігання), два нових різновиди таких дій – "переміщення" та "переміщування через митний кордон".

Значення цих термінів роз'яснено в пунктах 44 та 45 відповідно статті 1.3.1. "Значення термінів Кримінального кодексу". Так, під *переміщенням* нами запропоновано розуміти дію, результатом якої є зміна місця перебування людини чи будь-якого предмета (в аналізованому випадку – наркотиків) у просторі з використанням транспорту або без такого, зокрема перевезення, перенесення, пересилання. Зазначимо, що запропонована нами редакція терміна "переміщення" розв'язує, зокрема, проблему правової оцінки "перенесення" наркотиків у межах певної територіальної одиниці без використання транспорту. Відповідно до усталеної судової практики, такі дії кваліфікуються як "зберігання" наркотиків [17, с. 539], що, насправді, не відповідає змісту цих дій.

Своєю чергою, *переміщування через митний кордон України* – експорт, імпорт чи транзит територією України певного предмета (в аналізованому випадку – наркотиків) із його переміщенням через митний кордон України або спробою

© Horokh Oleksii, 2022

такого переміщення, незалежно від його способу (зокрема, при особі, яка переміщує, використовуючи транспортний засіб чи поштовий зв'язок). Звертаємо увагу на те, що зроблений нами акцент на процесі – "переміщування через митний кордон України", а не на результаті – "переміщення через митний кордон України", не є випадковим.

За сьогоднішньої редакції статті 305 чинного КК увезення предметів контрабанди на територію України завжди утворює закінчений злочин. Адже митний контроль при ввезені товарів на територію України здійснюється після перетинання товарів митного кордону України. Однак у випадках вивезення предметів контрабанди за межі України митний контроль здійснюється до перетинання митного кордону України. І у випадку виявлення предметів контрабанди під час митного контролю це, як правило, оцінюється не як закінчений злочин, а замах на нього (формула кваліфікації контрабанди наркотиків буде містити посилання на ст. 15 чинного КК). Звідси – наявні всі законні підстави для призначення винуватому, який виконав усі дії, які вважав за потрібне, для контрабандного переміщення предмета, більш м'якого покарання (ст. 68 чинного КК) [18, с. 144]. Аби уникнути подібної (так би мовити, заздалегідь вимушеної) кваліфікації контрабанди, враховуючи передусім високий ступінь її суспільної небезпеки, ми запропонували акцентувати в проєкті нового КК на тому, що моментом закінчення вчинення контрабанди визнається як переміщення предмета, так і спроба такого переміщення.

Незаконне передавання іншій особі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, рослин чи грибів, що містять наркотичні засоби, психотропні речовини або прекурсори, як найнебезпечнішу форму протиправної поведінки у цій сфері, ми виокремили в самостійну структурну одиницю – статтю 6.2.9. Розділу 6.2. проєкту нового КК. Під *передаванням* ми пропонуємо розуміти форму оплатного (збут) чи безоплатного відчуження речі (в аналізованому випадку – наркотиків): її продаж, обмін, розмін, дарування, використання як засобу платежу, передача в борг чи в рахунок покриття боргу, передача для тимчасового зберігання чи для використання, програш в азартній грі тощо (пункт 43 статті 1.3.1 Загальної частини проєкту КК). Відповідно діяння особи, яка, наприклад, наркотичний засіб виготовила, зберігала, перемістила з метою передавання, а потім передала цей засіб іншій особі, завжди будуть утворювати сукупність злочинів (пункти 2, 4, 5 ст. 6.2.4; ст. 6.2.9 проєкту нового КК).

Ураховуючи те, що сировинної базою для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів можуть бути не лише рослини снотворного маку чи конопель, а й інші рослини (зокрема, кокаїновий кущ, ефедра) чи гриби, робоча група сприйняла аргументи автора цієї статті визнати кримінально караним *незаконний обіг будь-яких рослин чи грибів, що містять наркотичний засіб, психотропну речовину, прекурсори*. Слід зазначити, що на недосконалість національного законодавства в аналізованому аспекті вже давно зверталася увага юристами [19, с. 365–366]. Йдеться, зокрема, про криміналізацію незаконних дій з грибами, які містять галюциногенні речовини: алкалоїди псилоцибін (ПСБ) і псилоцин (ПС), дія яких на центральну нервову систему людини подібна до дії ЛСД (диетиламід лізергінової кислоти), що викликає психомиметичні симптоми. В Україні

© Horokh Oleksii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).15

вельми розповсюджений вид грибів *Psilocybe semilanceata* [20]. Крім того, з розвитком виробничих технологій раніше екзотичні для України рослини та гриби тепер безпроблемно вирощуються наркоділками у тепличних умовах [21]. Законодавець, уважаємо, має реагувати на ці обставини.

Також видається доцільним чітко визначити в законодавстві відповідальність не лише за посів та вирощування наркотиковмісних рослин (стаття 310 КК 2001 р.), а й за їх придбання, зберігання, переміщення або переміщування через митний кордон України як з метою їх передавання (стаття 6.2.6. проєкту нового КК), так і без такої мети у значних розмірах (стаття 6.2.7. проєкту нового КК) чи у невеликих розмірах (стаття 6.2.15. проєкту нового КК), а також заволодіння ними (стаття 6.2.8. проєкту нового КК).

Якою ж має бути законодавча політика щодо немедичного вживання наркотиків? *Немедичне вживання наркотичного або одурманюючого засобу, психотропної речовини* – вживання наркотичного засобу чи психотропної речовини без призначення лікаря або одурманюючого засобу всупереч його цільовому призначенню (п. 2. ч. 1 ст. 6.2.1. проєкту КК). Немедичне вживання наркотиків хоча і не заборонено у багатьох країнах світу, однак зазначена ситуація потребує певних уточнень і роз'яснень. Жодна з трьох конвенцій про боротьбу з незаконним обігом наркотиків (1961, 1971 і 1988 рр.) не орієнтують на встановлення в національному законодавстві відповідальності *за вживання* наркотичних засобів або психотропних речовин.

Чинне кримінальне законодавство України, не встановлюючи відповідальність за одноосібне вживання наркотиків, що позбавлене публічного характеру, водночас передбачає відповідальність за публічне або вчинене групою осіб незаконне вживання наркотичних засобів у місцях масового перебування громадян (ст. 316 КК України 2001 р.). Слід зазначити, що схожий законодавчий підхід реалізовано в законодавстві багатьох держав, у яких декриміналізовано володіння канабісом для власного вживання, однак визнано злочином вживання цього наркотичного засобу у публічному місці (зокрема, Бельгії, Великобританії, Люксембургу).

На думку окремих учених (зокрема А.А. Музики), аналізований законодавчий підхід нехтує правами людини та є, по суті, прихованим варіантом кримінальної відповідальності за немедичне вживання наркотичних засобів. Однак автор цієї статті переконаний, що зазначена кримінально-правова заборона покликана охороняти громадський порядок і стримувати рекламування немедичного вживання наркотиків. Усвідомлення цих обставин відіграло вирішальну роль під час формулювання у проєкті нового КК України положень статті 6.2.12, в якій встановлено відповідальність за спонукання до немедичного вживання наркотиків у формі їх вживання у публічному місці (пункт 5 цієї статті).

Які однакові за ступенем тяжкості протиправні дії пропонується об'єднати в межах одного складу злочину? Штучне роз'єднання законодавцем у чинному КК однакових за своїм змістом та ступенем тяжкості дій з наркотиками видається не обґрунтованим і не відповідає правилам юридичної техніки. На нашу думку, такі діяння, як *схиляння* до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (стаття 315 КК 2001 р.), чи одурманюючих засобів (стаття 324 КК 2001 р.), *спонукання* до вживання допінгу (стаття 323 КК 2001 р.), *публічне*

© Horokh Oleksii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).15

вживання наркотичного засобу (стаття 316 КК), мають спільне родове поняття "*спонукання*". Академічний тлумачний словник української мови визначає цей термін як "викликати у кого-небудь бажання робити що-небудь; змушувати, схиляти, заохочувати до якоїсь дії, певного вчинку" [22, с. 572]. На думку членів робочої групи, такі діяння мають порівняно однакову ступінь тяжкості. Ураховуючи зазначене, робоча група підтримала пропозицію автора об'єднати в проєкті нового КК ці протиправні дії в межах одного складу злочину – "спонукання до немедичного вживання наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналогів, одурманюючого засобу чи допінгу" (стаття 6.2.12 проєкту нового КК). Під спонуканням до немедичного вживання таких засобів, речовин чи допінгу ми пропонуємо вважати вже усталені в практиці діяння: 1) схиляння іншої особи до вживання такого засобу, речовини чи допінгу; 2) незаконне введення такого засобу, речовини чи допінгу в організм іншої особи проти її волі або 3) у публічному місці вживання такого засобу, речовини чи допінгу. Як спонукання ми пропонуємо оцінювати також і нові (раніше не криміналізовані) діяння, які внаслідок їх поширення потребують, вважаємо, нагальної криміналізації: 1) незаконне рекламування наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналогів, одурманюючого засобу чи допінгу; 2) поширення інформації про місце придбання такого засобу, речовини чи допінгу (зокрема в каналах соціальних мереж або програм).

Зазначимо, що використання соціальних мереж для популяризації немедичного вживання наркотиків викликає неабияку стурбованість Міжнародного комітету по контролю за наркотиками [23, с. 67–69]. Криміналізація рекламування та поширення інформації про місце придбання наркотиків загалом відповідає положенням Конвенцій ООН про психотропні речовини 1971 р. (пункт 2 статті 10) та про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. (підпункт "iii" пункту "С" статті 3). Такі дії визнаються злочинними в кримінальному законодавстві Іспанії, Німеччини, Франції тощо. Вже зроблені кроки в напрямі криміналізації реклами або пропаганди наркотиків й українськими парламентарями в чинному КК [24]. Отже, аналізовані пропозиції робочої групи видаються обґрунтованими.

А яких діянь торкнеться трансформація в обставини, що підвищують ступінь тяжкості нових основних складів кримінальних правопорушень, розміщених в інших Розділах проєкту КК? Робоча група не погоджується з рішенням законодавця щодо визначення основного безпосереднього об'єкта окремих правопорушень у чинному КК. Ми вважаємо, що дії з підробленим документом на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318 КК чинного КК) та рецептом на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 чинного КК) спрямовані проти достовірності інформації, що містяться на матеріальних носіях (Розділ 5.8. проєкту нового КК). З урахуванням цього робоча група пропонує в перспективі оцінювати такі дії, як фальсифікацію офіційного документа, його видання, передавання чи використання (ст. 5.8.4. проєкту нового КК), а також використання завідомо сфальсифікованого або чужого документа (стаття 5.8.14. проєкту КК). При цьому ознакою складу злочину, яка підвищує тяжкість цих злочинів на один ступінь, є вчинення злочину щодо документа на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або інших

© Horokh Oleksii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).15

предметів, обіг яких відповідно до цього Кодексу є кримінальним правопорушенням (п. 5 статті 5.8.3. проєкту нового КК).

Щодо правової регламентації дій з коштами, здобутими від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів (ст. 306 чинного КК). Ми переконані, що цей злочин посягає, насамперед, на фінанси (Розділ 7.3. Злочини та проступки проти фінансів), а не на здоров'я населення. До того ж видається нелогічним закріплювати в чинному законодавстві відповідальність за схожі діяння з окремими предметами лише в статті 209 та 306 чинного КК. За такої логіки законодавець мав би виділити в окремі статті чинного КК і такі, наприклад, склади злочинів, як використання коштів, здобутих від *тероризму*; використання коштів, здобутих від *незаконного обігу зброї*; використання коштів, здобутих від *торгівлі людьми*.

Ми усвідомлюємо, що мета використання майна, одержаного злочинним шляхом, у легальних секторах економіки та для продовження злочинної діяльності, є дещо різною. Тому ми пропонуємо закріпити відповідальність за такі діяння в окремих статтях проєкту нового КК – статті 7.3.13. "Легалізація (відмивання майна), одержаного злочинним шляхом" та статті 7.3.14 "Використання майна, одержаного злочинним шляхом". При цьому в останній статті йдеться про майно, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання шляхом учинення предикатного злочину будь-якого виду (а не лише "наркотичного").

Ознаки складу злочину, які підвищують тяжкість проаналізованих "наркотичних" кримінальних правопорушень, передбачені в статтях 6.2.2, 6.2.3. проєкту нового КК і особливого наукового коментування, на нашу думку, не потребують.

Слід зазначити, що в розділі 6.2 (як і в інших розділах) Особливої частини проєкту нового КК не закріплено заохочувальних норм. Однак це зовсім не означає, що робоча група відмовилася від інституту заохочення позитивної посткримінальної поведінки. Річ у тому, що робоча група ухвалила рішення трансформувати інститут звільнення від кримінальної відповідальності (як загальні, так і спеціальні його норми) в інститут звільнення від покарання [25, с. 6–7]. Підстави, з яких особі, яка вчинила "наркотичні" кримінальні правопорушення, передбачені статтями 6.2.4, 6.2.5, 6.2.6, 6.2.7, 6.2.14, 6.2.15, 6.2.16, 6.2.17 проєкту нового КК (за винятком збуту чи іншого передавання предмета), може бути не призначено покарання, встановлене в ч. 5 ст. 3.4.2. проєкту нового КК "Непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення". Такими підставами є: 1) щире каяття особи; 2) добровільне повідомлення особою прокурору чи органу правопорядку всієї відомої інформації про вчинення кримінального правопорушення, сприяння його розкриттю та 3) добровільна видача прокурору чи органу правопорядку предмета, щодо якого вона здійснювала відповідне діяння, та вказала джерело його набуття.

Насамкінець зазначимо, що робота над положеннями про "наркотичні" кримінальні правопорушення в проєкті нового КК постійно триває. Члени робочої групи відкриті до обґрунтованої критики розроблених положень, їх подальшого обговорення та вдосконалення.

© Horokh Oleksii, 2022

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 735-р). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80/print (дата звернення: 09.04.2021).

2. Проєкт нового Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code (дата звернення: 10.06.2022).

3. *Бержерон Р. К.* Правила нормопроектування. Київ, 1999. 101 с.

4. О нормативных правовых актах: Закон Республики Беларусь от 10 января 2000 г. № 361-З. URL: http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=h10000361 (дата звернення: 10.06.2022).

5. *Дзейко Ж. О.* Стаття, глава, розділ закону як елемент його структури. *Європейські перспективи.* 2014. № 1. С. 5–10.

6. *Тростюк З. А.* Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ: Атіка, 2003. 144 с.

7. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. 1064 с.

8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. та допов. Київ: ВД Дакор, 2018. 1360 с.

9. Единая конвенция о наркотических средствах 1961 года с поправками, внесенными в нее в соответствии с Протоколом 1972 года о поправках к Единой конвенции о наркотических средствах 1961 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_177#Text (дата звернення: 10.03.2021).

10. Конвенция о психотропных веществах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_176#Text (дата звернення: 10.03.2021).

11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (дата звернення: 10.03.2021).

12. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори. Закон України від 15 лютого 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.03.2021).

13. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.03.2021).

14. Про деякі питання віднесення засобів і речовин до аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин: наказ МОЗ України від 03 квітня 2019 р. № 715. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0655-19#Text (дата звернення: 10.03.2021).

15. *Фесенко Є.В.* Злочини проти здоров'я та системи заходів з його охорони: монографія. Київ: Атіка, 2004. 377 с.

16. *Лосич С.В.* Проблемні питання визначення предмета злочину, передбаченого ст. 324 КК України. Право і суспільство. № 1. Частина 2/2016. С. 131–135.

17. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4. Практика застосування Верховним Судом України положень Особливої частини Кримінального кодексу України / уклад. О.П. Горох; за заг. ред. А.А. Музики. К.: Центр учбової літератури, 2017. 915 с.

18. *Музика А.А., Горох О.П.* Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення: монографія. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2012. 404 с.

19. *Робак В.А.* Предмет злочину, передбаченого ст. 310 Кримінального кодексу України. Держава і право: de lege praeterita, instante, futura: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Миколаїв, 27–28 листопада 2009 року. Миколаїв: Іліон, 2009. С. 365–366.

20. *Кіршенблат Я.Д., Гордієнко В.В.* "Магічні" гриби. URL: https://www.bsmu.edu.ua/blog/6900-magichni-gribi/ (дата звернення: 13.05.2022).

21. На Чернігівщині виявили теплицю з коноплею та галюциногенними грибами на мільйон гривень. URL: https://www.unian.ua/incidents/10689153-na-chernigivshchini-viyavili-teplicyu-z-konopleyu-ta-galyucinogennimi-gribami-na-milyon-griven.html (дата звернення: 13.05.2022).

22. Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні; редкол.: І.К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 9: ред. І.С. Назарова [та ін.]. 1978. 916 с.

© Horokh Oleksii, 2022

23. Доповідь Міжнародного комітету з контролю за наркотиками за 2021 рік. Вена, 2022. 192 с.

24. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо криміналізації реклами або пропаганди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: проєкт Закону від 14.05.2021 № 5496. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71908 (дата звернення: 13.05.2022).

25. *Горох О.П.* Звільнення від покарання за проєктом нового Кримінального кодексу України. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2021. Т. 8. С. 3–15.

REFERENCES

1. Stratehiia derzhavnoi polityky shchodo narkotykiv na period do 2020 roku. “Strategy of the state policy on drugs for the period until 2020 (commended to the orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine on 28 September 2013 No.735-r)”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80/print (Date of Application: 09.04.2021 [in Ukrainian].

2. Proiekt novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. “Draft of a new Criminal Code of Ukraine”. https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code (Date of Application: 10.06.2022). [in Ukrainian].

3. *Bergeron R.K.* (1999). Pravyla normoproektuvannia. “Rules of normative design”. Kyiv. 101 p. [in Ukrainian].

4. O normatyvnykh pravovykh aktakh. “Law of the Republic of Belarus ‘On Normative Legal Acts’ dated January 10, 2000 No. 361-3". http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=h10000361 (Date of Application: 10.06.2022) [in Belarus].

5. *Zheiko Zh.O.* (2014). Stattia, hlava, rozdil zakonu yak element yoho struktury. “Article, chapter, section of the law as an element of its structure”. European perspectives. No. 1. P. 5–10 [in Ukrainian].

6. *Trostiuk Z.A.* (2003). Poniatiinyi aparat Osoblyvoi chastyny Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. “Conceptual apparatus of the Special part of the Criminal Code of Ukraine”. Kyiv: Atika. 144 p. [in Ukrainian].

7. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia. “The Great Ukrainian Legal Encyclopedia”: in 20 volumes. T. 17: Criminal Law / editorial board: V.Ya. Tatsii (head), V.I. Borisov and in.; National acad. rights. Sciences of Ukraine; In-t of State and Rights V.M. Koretsky NAS of Ukraine; National Legal un-t Yaroslav the Wise. Kharkiv: Pravo, 2017. 1064 p. [in Ukrainian].

8. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. “Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine” / ed. by. M.I. Melnyk, M.I. Khavroniuk. 10th species. Kyiv: VD Dakor, 2018. 1360 p. [in Ukrainian].

9. Edinaia konvientsiia o narkotycheskykh sredstvakh 1961 goda s popravkami, vniesiennymi v nieie v sootvetstvii s Protokolom 1972 goda o popravkakh k Edinoi konvientsii o narkotichieskikh sriedstvakh 1961 goda. “Single Convention on Narcotic Drugs, 1961, as amended by the 1972 Protocol amending the Single Convention on Narcotic Drugs, 1961”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_177#Text (Date of Application: 10.03.2021) [in Russian].

10. Konventsiia o psikhotropnykh vieshchiestvakh. “Convention on Psychotropic Substances”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_176#Text (Date of Application: 10.03.2021) [in Russian].

11. Konventsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro borotbu proty nezakonnoho obihu narkotychnykh zasobiv i psykhotropnykh rechovyn. “Convention of the Organization of the United Nations on the fight against illegal drugs and psychotropic speeches”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (Date of Application: 10.03.2021) [in Ukrainian].

12. Pro narkotychni zasoby, psykhotropni rechovyny i prekursory. “About narcotic drugs, psychotropic speech and precursors. Law of Ukraine dated February 15, 1995”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text (Date of Application: 10.03.2021) [in Ukrainian].

13. “List of narcotic drugs, psychotropic speeches and precursors”. Approved by the decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 6, 2000. No. 770. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text (Date of Application: 10.03.2021) [in Ukrainian].

14. Pro deiaki pytannia vidnesennia zasobiv i rechovyn do analohiv narkotychnykh zasobiv i psykhotropnykh rechovyn. “ About acts of nutrition for the introduction of drugs and speeches to analogues of narcotic drugs and psychotropic speeches”. Order of the Ministry of Health of Ukraine dated April 03, 2019 No. 715. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0655-19#Text (Date of Application: 10.03.2021) [in Ukrainian].

© Horokh Oleksii, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).15

15. *Fesenko Ye.V.* (2004). Zlochyny proty zdorovia ta systemy zakhodiv z yoho okhorony. "Crimes against the health of the population and the system of measures for its protection". Monograph. Kyiv: Atika. 377 p. [in Ukrainian].
16. *Losich S.V.* (2016). Problemni pytannia vyznachennia predmeta zlochynu, peredbachenoho. "324 CC of Ukraine". Law and Suspilstvo. No. 1. Part 2. P. 131-135 [in Ukrainian].
17. Pro sudovu praktyku v spravakh pro zlochyny u sferi obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rechovyn, yikh analohiv abo prekursori. "Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine "On judicial practice in cases of crimes in the sphere of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors" dated April 26, 2002 No. 4 / Practice of application by the Supreme Court of Ukraine of the provisions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine [Article O.P. Gorokh]; In general ed. A.A. Muzyka. K.: "Center for Educational Literature", 2017. 915 p. [in Ukrainian].
18. *Muzuka A.A., Gorokh O.P.* (2012). Pokarannia ta yoho zastosuvannia za zlochyny proty zdorovia naselennia. "Punishment and its application for crimes against public health: monograph". Kyiv: A.V. PALIVODA. 404 p. [in Ukrainian].
19. *Robak V.A.* (2009). Predmet zlochynu, peredbachenoho st. 310 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. "The subject of the crime provided for in Art. 310 of the Criminal Code of Ukraine". State and law: de lege praeterita, instante, futura: Materials of the International scientific and practical conference. Mykolaiv, November 27–28, 2009. Mykolaiv: Ilion. P. 365–366 [in Ukrainian].
20. *Kirshenblat Ya.D., Gordienko V.V.* "Mahichni" hryby. "Magic" mushrooms. URL: https://www.bsmu.edu.ua/blog/6900-magichni-gribi/ (Date of Application: 13.05.2022) [in Ukrainian].
21. Na Chernihivshchyni vyiavyly teplytsiu z konopleiu ta haliutsynohennymy hrybamy na milion hryven. "A greenhouse with hemp and hallucinogenic mushrooms worth a million hryvnias was discovered in Chernihiv Oblast". URL: https://www.unian.ua/incidents/10689153-na-chernigivshchini-viyavili-teplicyu-z-konopleyu-ta-galyucinogennimi-gribami-na-milyon-griven.html (Date of Application: 13.05.2022) [in Ukrainian].
22. Slovnyk ukrainskoi movy. "Dictionary of the Ukrainian language: [in 11 volumes]" / Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Institute of Linguistics O.O. Potebny; editor: I.K. Bilodid (head) [etc.]. Kyiv: Nauk.opinion, 1970–1980. T. 9: ed. I.S. Nazarova [and others]. 1978. 916 c. [in Ukrainian].
23. Dopovid Mizhnarodnoho komitetu z kontroliu za narkotykamy za 2021 rik. "Report of the International Narcotics Control Committee for 2021". Vienna, 2022. 192 p. [in Ukrainian].
24. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo kryminalizatsii reklamy abo propahandy narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rechovyn, yikh analohiv abo prekursoriv. "Draft Law 'On Amendments to the Criminal Code of Ukraine Regarding the Criminalization of Advertising or Propaganda of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances, Their Analogues or Precursors' No. 5496 dated May 14, 2021". URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71908 (Date of Application: 13.05.2022) [in Ukrainian].
25. *Gorokh O.P.* (2021). Zvinennia vid pokarannia za proiektom novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. "Release from punishment under the draft new Criminal Code of Ukraine". Scientific notes of NaUKMA. Legal sciences. Vol. 8. P. 3–15 [in Ukrainian].

UDC 343.57

Horokh Oleksii,
Doctor of Juridical Sciences, Docent, Associate Professor,
National University "Kyiv-Mohyla Academy"
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9050-4581

"DRUG" CRIMINAL OFFENSES UNDER THE DRAFT OF THE NEW CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Scientific substantiation of the feasibility of reforming criminal legislation is of great importance. The purpose of the article – the presentation for further discussion

© Horokh Oleksii, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).15

by lawyers of a scientifically based legislative model of provisions on "narcotic" offenses under the draft of the new Criminal Code of Ukraine. To achieve the goal, using comparative, dialectical, systemic, hermeneutic and other scientific methods, the national legislation, doctrinal provisions were critically analyzed, and the formulated proposals under the draft of the new Criminal Code of Ukraine were highlighted.

Based on the results of the research, the main novelties of the reform of the legal institution of "narcotic" offenses in the draft of the new Criminal Code of Ukraine were substantiated. The considerations that guided the working group on the development of new criminal legislation, formulating new legislative provisions, are given.

Reasoned change of the name of the analyzed legal institution. Arguments are given regarding the "narcotic" offenses enshrined in the legislation. The concept of 'intoxicant' was formulated. The expediency of unifying responsibility for "narcotic" criminal offenses in various ways is argued. In particular, the vision of changes in the legislative construction of the main components of criminal offenses (taking into account the subject of the criminal offense and the purpose of their commission) is highlighted. The expediency of uniting illegal actions of the same degree of gravity within one new composition of the crime is substantiated. Arguments are presented in favor of the transformation of actions with the relevant subjects of criminal offenses into new main categories of criminal offenses placed in other Sections of the draft of the new Criminal Code.

Keywords: illegal trafficking of narcotic drugs and psychotropic substances; "narcotic" criminal offenses; institute of "narcotic" criminal offenses; the draft of the new Criminal Code of Ukraine**.**

Отримано 16.06.2022

© Horokh Oleksii, 2022

УДК 343.8(477)

Денисов Сергій Федорович,
доктор юридичних наук, професор, професор ХНУВС,
м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0002-1218-0016
Свірін Микола Олександрович,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий півробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9443-7566
Заїка Дмитро Євгенійович,
аспірант ХНУВС, м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0002-1300-3492

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ НАГЛЯДОВОЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню змісту наглядової пробації в Україні. Автори вирішили проаналізувати нормативно-правову базу проблематики, окреслити основні доктринальні положення вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, провести порівняльно-правовий аналіз, об'єднати їх за спільними ознаками та виокремити відмінні, визначити особливості співвідношення між собою та надати науково обґрунтовані висновки.

***Ключові слова**: наглядова пробація; зміст; наукові підходи; пробація в Україні.*

Інститут пробації є відносно новим явищем у кримінальному праві України. І хоча фундамент його реалізації закладений ще у 2002 році, сучасний етап становлення розпочався лише з прийняттям профільного законодавчого акта у 2015 році. Проте значна частина питань теоретичного та практичного характеру залишились недослідженими. Одним із таких питань є зміст наглядової пробації. Наукова дискусія у межах зазначеної проблематики має теоретичний характер, але, беззаперечно, впливає на правозастосування та є актуальною з огляду на зростаючу роль пробації у кримінальному праві України. За останні роки дослідженню окремих аспектів проблематики присвятили свої праці К.А. Автухов, Є.Ю. Бараш, О.В. Беца, О.В. Гальцова, Т.А. Денисова, В.М. Дрьомін, В.О. Навроцький, М.С. Пузирьов, А. Х. Степанюк, Д.В. Ягунов, І.С. Яковець та ін.

На сьогодні служба пробації є надзвичайно важливою виправною агенцією, основою системи кримінальної юстиції, яка усунула в'язницю з центрального місця. Її основними перевагами є відносно низькі витрати, можливості більш гнучкої, ефективної та результативної реабілітації злочинців та зниження ризиків рецидивних злочинів [1, с. 146]. Мета інституту пробації – покаяння, виправлення та ресоціалізація засудженого. З цього приводу М.О. Маршуба слушно зазначає,

© Denysov Serhii, Svirin Mykola, Zaika Dmytro, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).16

що поява інституту пробації є віддзеркаленням неспроможності в'язниці повернути злочинців до суспільства як повноправних членів [2, с. 205; 3, с. 117]. Така позиція корелюється і зі статистичними показниками розвитку системи пробації в Україні. Станом на 01 січня 2022 року у Державній установі "Центр пробації" відзвітували, що у 2020 році загальна кількість засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та осіб, до яких застосовано адміністративне стягнення, становила 63 249 осіб. При цьому за 2021 рік такі показники зросли майже на 5 000 і становили вже 67 864 особи [4].

Безумовно, створення системи пробації відбувалося з урахуванням вивчення позитивного досвіду зарубіжних країн, а також із визначенням переліку функцій, які реально можуть мати місце у соціально-економічних умовах України [5, с. 15]. Формування концепції сучасного бачення кримінально-виконавчої системи та служби пробації завершилося усталенням процесу гуманізації та реформування системи виконання покарань, започаткованого державою, із переорієнтацією її діяльності з каральної на ресоціалізаційну та пробаційну [6, с. 20].

Пробація в цілому і наглядова пробація зокрема у їх загальносвітовому та внутрішньо українському розумінні дещо відрізняються. Єдиним є розуміння, що в основі нагляду лежить моніторинг індивідуальної активності засудженого [7, с. 608–612]. Поза цим або на доповнення, на жаль, єдиного підходу немає не лише серед науковців України, а й світу [8, с. 409].

Для деталізації проблематики насамперед необхідно звернутись до загальносвітової практики та міжнародних нормативно-правових актів. Відповідно до ст. ст. 53, 55 Правил Ради Європи "Про пробацію", служба пробації може здійснювати нагляд до, під час або після судового розгляду. Його варто розглядати не лише в якості контрольної функції, а й як засіб консультування правопорушників, надання їм допомоги або створення мотивації. За можливості нагляд необхідно поєднувати з іншими заходами виховного характеру, які можуть здійснюватися службою пробації або іншими відомствами, наприклад, навчання, професійна підготовка, працевлаштування і лікування [9].

З наведеного можна зробити такі висновки: 1) наглядова пробація може застосовуватися до призначення вироку суду та під час судового розгляду; 2) наявність контрольної функції у пробації можна вважати загальним консенсусом; 3) окрім контролю, пробація включає заходи з консультування, допомоги, мотивації правопорушників; 4) заходи виховного характеру не належать до наглядової пробації, але тісно поєднані і застосовуються комплексно.

Власне бачення з цього приводу запропонував К.Б. Клокарс (Klockars). На його думку, сутність підходів до розуміння змісту наглядової пробації можна наочно відобразити у чотирьох підходах працівника до своєї ролі: 1) акцент на дотриманні встановлених обмежувальних заходів (моніторингу та спостереження) і орієнтація на безпеку суспільства; 2) відсутність інтересу до результатів, безініціативне виконання поставлених завдань і дотримання визначених правил; 3) акцент на допомозі правопорушникам, їх реабілітації; 4) поєднання моніторингу та консультування, за якого поєднується сприяння безпеці суспільства та підтримка засудженого на шляху до кращого життя [10, с. 550–556]. Дослідження Клокарса були проведені більш ніж 40 років тому, але все ще є актуальними. Наприклад,

© Denysov Serhii, Svirin Mykola, Zaika Dmytro, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).16

наглядова пробація першого та четвертого типів притаманна для правової системи США [11, с. 6, 12, с. 257]. Для України більш типовими є перший та другий типи з орієнтацією на перехід до четвертого.

Більше того, у науковій літературі зазначається, що нагляду, крім контролю, моніторингу та кари, можуть бути притаманні додаткові заходи, спрямовані на виконання вироку суду, забезпечення громадського захисту та зменшення повторних правопорушень [8, с. 409]. Н. Крісті вказував, що на час, коли засуджений знаходиться під наглядом працівників служби пробації, на нього, серед іншого, покладаються зобов'язання з відшкодування або репарації збитків, завданих кримінальним правопорушенням [13, с. 117].

З метою дослідження практичного боку питання І. Дурнеску (Durnescu), Л. Кеннефік (Kennefick), І. Сучіч (Sucic) та Р. Главак Ткаліч (Glavak Tkalic) провели опитування серед засуджених у країнах Європи. Попри вказані вище елементи наглядової пробації, на думку самих засуджених, вона наполовину складається із заходів карального характеру. При цьому респонденти з Іспанії і Литви зазначають, що переважає саме кара, з Англії та Сербії – реабілітація [14, с. 14–15]. Хоча, на думку Ю.А. Пономаренка, правообмежувальний зміст цього заходу, а ще більше – його каральна мета, не є яскраво вираженими [15, с. 192].

На розбіжності з міжнародним законодавством звертає увагу і А.Х. Степанюк. На думку автора, відповідно до ст. 55 Правил Ради Європи "Про пробацію" пробація включає в себе нагляд, керівництво і допомогу, спрямовані на соціальну реінтеграцію правопорушника, сприяння суспільній безпеці. Проте у такому розумінні виходить, що пробація не є виконанням реальних покарань, передбачених кримінальним законодавством [16, с. 54–55; 9].

Український варіант визначення наглядової пробації закріплено у Законі України "Про пробацію", відповідно до ст. 10 якого, наглядова пробація – це здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів [18], а також в окремих довідкових юридичних джерелах [17, с. 346–347].

Дійсно, міжнародні стандарти визначають наглядову пробацію дещо відмінно від українського законодавства [19, с. 49].

Так, зі змісту вітчизняної законодавчої норми вбачається, що попри європейське бачення, національні наглядові заходи застосовуються лише після вироку суду. Хоча, як зазначає директор ДУ "Центр пробації" О.Б. Янчук, саме наглядова пробація охоплює найбільшу кількість людей та найбільш тривалий проміжок часу [20, с. 17].

Учені вказують на існування пенітенціарного експансіонізму в останні десятиліття, за якого кількість клієнтів пробації постійно зростає до такої міри, що у деяких країнах значно переважає кількість ув'язнених. Нюанс цієї тенденції

© Denysov Serhii, Svirin Mykola, Zaika Dmytro, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).16

полягає у "парадоксі випробувального терміну", за якого умовне засудження (у контексті США) діє, з одного боку, як альтернатива ув'язненню, а з іншого, – як розширювач мережі кримінального правосуддя, залежно від умов, часу і місця. Як зазначають І. Дурнеску, Л. Кеннефік, І. Сучіч та Р. Главак Ткаліч, розширення нагляду як засобу кримінально-правового характеру безпосередньо негативно впливає на кількість і "тип" правопорушників, які перебувають під наглядом [14, с. 10].

Проблема створення національної моделі пробації є однією з найбільш актуальних тем сучасної української правової науки. Відсутність в Україні цього стандартного, можна сказати, типового елемента, без якого неможливо уявити будь-яку сучасну національну систему юстиції, не може не привертати увагу науковців та практиків. У сучасних країнах служба пробації залишається надзвичайно важливою виправною агенцією, центром системи юстиції [2, с. 205].

Як слушно зазначає Ю.А. Пономаренко, чи не кожен український криміналіст, кримінолог чи пенітенціарист, беручись до дослідження пробації, неодмінно відзначає багатозначність її поняття [15, с. 195]. Важливу роль у цьому відіграє і плутанина через не зовсім правильний переклад базових понять [21, с. 154].

З цього приводу М.І. Хавронюк та Т.А. Денисова відносять пробацію до заходів кримінально-правового впливу, а на думку В.М. Дрьоміна, пробація може бути представлена як окремий вид покарання [22, с. 6–7; 23, с. 26; 24, с. 375].

О.В. Беца і Б.М. Телефанко вказують, що термін "пробація" може вживатися у таких значеннях:

1) концепція соціальної роботи з правопорушниками;

2) ієрархічна організаційна структура;

3) орган державної влади;

4) різновид покарання, не пов'язаного з позбавленням волі на певний строк, і водночас як умовне звільнення від кримінального покарання з випробуванням [25, с. 297; 26, с. 134].

Отже, у розумінні авторів, пробація знаходиться поза поліцією та установою виконання покарання, і є випробуванням особи, яка вчинила злочин, умовним засудженням і відстрочкою від виконання вироку суду (позиція, що збігається з поглядами Н. Крісті, наведеними вище). Наголошується, що основна сутність пробації полягає в тому, що над засудженим установлюється нагляд без ізоляції його від суспільства, проте з покладанням на нього певних зобов'язань та обмежень. Головною ж метою пробації є захист суспільства, запобігання повторним злочинам, сприяння реінтеграції правопорушника в соціальне життя [25, с. 297; 26, с. 134].

Зважаючи на таку думку, можна стверджувати і про існування постпенітенціарної пробації, розвиток якої вважається одним із перспективних напрямів удосконалення пенітенціарної системи [27, с. 201–202; 9].

У цілому, як слушно відзначають Ю.В. Баулін і В.Я. Тацій, науковцям ще слід визначити юридичну природу пробаційних заходів: чи є вони окремим видом покарання, наприклад, пробаційний нагляд, чи це сукупність наглядових, контрольних та допоміжних заходів, які застосовуються до осіб, звільнених від покарання, з метою інтеграції їх у суспільство [28, с. 28].

© Denysov Serhii, Svirin Mykola, Zaika Dmytro, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).16

Так, полісемія пробації в науковій літературі знайшла своє відображення і в Концепції реформування кримінальної юстиції України, якою вперше у нашій правовій системі було передбачено запровадження пробації і при цьому відзначалося, що як інститут права іноземних держав пробація використовується у двох значеннях: 1) як вид покарання; 2) як спеціальна служба, що здійснює свою діяльність у двох головних напрямах: а) виконання відповідного виду покарання; б) забезпечення суду інформацією про соціальну характеристику особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, з метою визначення найбільш адекватного для цієї особи запобіжного заходу або виду покарання [6].

Попри різні позиції, з упевненістю можна сказати, що наглядова пробація в Україні є одним із найбільш м'яких видів пробаційних покарань [29, с. 36].

Вочевидь, що вітчизняна наглядова пробація, окрім власне наглядових заходів, визначає і доцільність застосування соціально-виховних заходів, з обов'язковим урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особистості засудженого, його кримінально-правової та демографічної характеристики [19, с. 49]. Схоже положення дублюється у ст. 55 Правил Ради Європи про пробацію [9].

Варто зазначити, що Кримінально-виконавчий кодекс України називає "засобами" виправлення і ресоціалізації засуджених не лише встановлений порядок виконання та відбування покарання, а й пробацію, суспільно корисну працю, соціально-виховну роботу, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання та громадський вплив (ч. 3 ст. 6 КВК України тощо) [15, с. 64]. З чого можна зробити висновок, що пробація за змістом, у тому числі, має бути направлена на досягнення цілей виправлення та ресоціалізації засуджених. Схожу позицію підтримувала і Т.А. Денисова, яка запропонувала віднести до інших заходів кримінально-правового характеру такі виправні заходи, як примусові виправні програми, медіацію, пробацію та поручительство. Вказуючи, що їх призначення полягає у ресоціалізації осіб, які звільняються від відбування покарання та спеціальній превенції [23, с. 8].

Як зазначають Л.П. Самофалов та О.Л. Самофалов, майже по кожному із видів зазначених вище покарань виникають питання відносно порядку здійснення наглядових та соціально-виховних заходів. Наприклад, позбавлення бухгалтера обіймати дану посаду або займатися такою діяльністю проконтролювати з процесуального погляду неможливо. А отже, крім основних елементів, зміст наглядової пробації може варіюватись залежно від самої засудженої особи, її соціального статусу, рівня освіти, сімейного стану тощо [30, с. 38].

Елементи змісту наглядової пробації певною мірою розкриваються у нормативно-правових актах, що визначають завдання та повноваження уповноваженого органу з питань пробації. Так, відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 29.01.2019 № 272/5 "Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі", метою наглядових та соціально-виховних заходів до засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, засуджених, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено більш м'яким покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, засуджених

© Denysov Serhii, Svirin Mykola, Zaika Dmytro, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).16

осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень. Згідно із зазначеним Порядком індивідуальний план роботи із засудженою особою може містити інформацію про:

1) наглядові заходи;

2) соціально-виховні заходи;

3) консультативну та психологічну допомогу;

4) заходи сприяння у вирішенні соціальних питань, працевлаштуванні, залученні до навчання;

5) заходи індивідуально-профілактичної роботи та інше.

Щодо розвитку системи пробації в Україні вважаємо, що подальшої наукової дискусії потребують пропозиції щодо запровадження нового виду покарання у виді пробаційного нагляду (те, на що В.М. Дрьомін вказував ще у 2005 році) [24, с. 375].

Вбачається, що пробаційний нагляд має полягати в обмеженні прав і свобод засудженого, спрямованих на його виправлення без ізоляції від суспільства, запобігання вчиненню ним нових правопорушень тощо.

Закріплення змісту наглядової пробації має знайти своє місце у новому Кримінальному кодексі України, де, на нашу думку, мають бути закріплені основні наглядові засоби пробації, а саме: покладення на особу обов'язків щодо виконання суспільно корисної роботи; перебування під електронним моніторингом; дотримування обмежень пробаційного арешту тощо.

Отже, за результатами дослідження можна зробити висновок, що зміст наглядової пробації в Україні становить сам нагляд (моніторинг за загальносвітовою аналогією) та соціально-виховні заходи до засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, засуджених, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено більш м'яким покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, засуджених осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, як обов'язкові елементи. Також, обов'язковим, хоча і не яскраво вираженим елементом, є кара. Додатково, залежно від індивідуальних особливостей засудженого, можуть застосовуватись консультативна та психологічна допомога, сприяння у вирішенні соціальних питань, працевлаштуванні, залученні до навчання, заходи індивідуально-профілактичної роботи та інше. У своєму поєднанні ці елементи корелюються з четвертим типом наглядової пробації за класифікацією К.Б. Клокарса та поєднують моніторинг та консультування, сприяють безпеці суспільства та підтриманню засудженого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ягунов Д.В.* Актуальні проблеми європейської інтеграції. *Збірник статей з питань європейської інтеграції та права.* Одеса: Вид-во "Фенікс", 2011. Вип. 6. С. 146–173.

© Denysov Serhii, Svirin Mykola, Zaika Dmytro, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).16

2. *Басенко Р.О., Аванесян Г.М., Коваленко В.Ф.* Інституціювання пробації в контексті гуманістичного та євроінтеграційного потенціалу правової системи України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 203–208.

3. *Маршуба М.О.* Служба пробації в Україні: проблеми впровадження в систему кримінальної юстиції. Н*ауковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. № 19. С. 117–119.

4. Інфографіка державної установи "Центр пробації". URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=3243#1641991521683-9e750ea6-2dc1 (дата звернення: 23.05.2022).

5. *Гальцова О.В.* Пенітенціарна пробація в Україні: реалії та перспективи. *Встановлення позитивних взаємин із правопорушником як принцип пробації* : матеріали наук.-практ. онлайн-"круглого столу" (м. Харків, 18 груд. 2020 р.). Харків: Право, 2021. С. 14–17.

6. *Бараш Є.Ю.* Концептуальні засади реформування Державної кримінально-виконавчої служби України та пробації. *Право України*. 2019. № 7. С. 14–39.

7. *Robinson G., McNeill F., Maruna S.* Punishment in society: The improbable persistence of probation and other community sanctions and measures. URL: http://eprints.gla.ac.uk/70216/1/70216.pdf (дата звернення: 24.05.2022).

8. *Smith A., Heyes K., Fox C., Harrison J., Zsolt K., Bradbury A.* The effectiveness of probation supervision towards reducing reoffending: A Rapid Evidence Assessment. *Probation Journal*. 2018. Вип. 65(4). С. 407–428.

9. Рекомендація CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробації. URL: https://rm.coe.int/16806f4097 (дата звернення: 16.05.2022).

10. *Klockars C.B.* A theory of probation supervision. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*. 1972. Вип. 63(4), С. 550–557.

11. *Bosker J., Doornmalen J.M., Henskens R., Van der Plaat D.* Effective practices in probation supervision: A systematic literature review. KFZ Programme. 2020. 93 с.

12. *Богатирьова О.І.* Сутність інституту пробації у сучасному зарубіжному праві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 31. С. 254–261.

13. *Кристи Н.* Борьба с преступностью как индустрия. Вперед, к Гулагу западного образца / пер. с англ. А. Петрова, В. Пророковой. предисл. Я. Гилинского. 2-е изд. Москва: РОО "Центр содействия реформе уголовного правосудия", 2001. 224 с.

14. *Durnescu I., Kennefick L., Sucic I., Glavak Tkalic R.* Experiencing offender supervision in Europe: The Eurobarometer – Lessons from the pilot study. *Probation Journal*. 2018. Вип. 65(1). С. 7–26.

15. *Пономаренко Ю.А.* Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.

16. *Степанюк А.Х.* Поняття та зміст пробації. *Встановлення позитивних взаємин із правопорушником як принцип пробації*: матеріали наук.-практ. онлайн-"круглого столу" (м. Харків, 18 груд. 2020 р.). Харків: Право, 2021. С. 54–60.

17. Кримінально-виконавче право. Словник-довідник / автори-упорядники: С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, М.В. Пузиревський. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. 712 с.

18. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19 (дата звернення: 15.05.2022).

19. Науково-практичний коментар до Закону України "Про пробацію" / за заг. ред. Копиленка О.Л., Бараша Є.Ю. Київ: ФОП Кандиба Т.П., 2019. 114 с.

20. *Янчук О.Б.* Становлення та розвиток пробації в Україні: сучасний стан і перспективи. *Юридична Україна*. 2019. № 9. С. 15–22.

21. *Яковець І.С.* Пробація: загальні підходи до визначення поняття та засади впровадження в Україні. *ScienceRise*. 2014. № 2. С. 152–155.

22. *Хавронюк М.І.* Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають (частина 1). *Юридичний вісник України*. 2013. № 21. С. 6–7.

23. *Денисова Т.А.* Кримінальне покарання та реалізація його функцій: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2010. 38 с.

24. *Дрьомін В.М.* Застосування пробації як засіб декриміналізації суспільства. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. пр. Одеса. 2005. Вип. 25. С. 372–377.

25. *Телефанко Б.М.* Пробація як захід кримінально-правового впливу на рецидивну злочинність. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 295–298.

26. *Беца О.В.* Зарубіжний досвід застосування пробації в ювенальній юстиції. *Відновне правосуддя в Україні: щоквартальний бюлетень*. 2005. № 1–2. С. 134–146.

© Denysov Serhii, Svirin Mykola, Zaika Dmytro, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).16

27. *Пузирьов М.С., Олефір Л.І.* Соціально-правова обумовленість запровадження в законодавство України інституту пробаційного нагляду за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання. *Науковий вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ.* 2020. № 4. С. 199–205.

28. *Баулін Ю.В., Тацій В.Я.* Завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України. *Право України.* 2020. № 2. С. 17–30.

29. *Чернишов Д.В.* Адміністративно-правові засади пробації в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 215 с.

30. *Самофалов Л.П., Самофалов О.Л.* Пробація – шлях до гуманізації покарань. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2017. № 5. С. 36–40.

REFERENCES

1. *Yahunov D.V.* (2011). Aktualni problemy yevropeiskoi intehratsii. “Actual problems of European integration”. Collection of articles on European integration and law. Odesa: “Phoenix” Publishing House. Iss. 6. P. 146–173 [in Ukrainian].

2. *Basenko R.O., Avanesian H.M., Kovalenko V.F.* (2021). Instytutsiiuvannia probatsii v konteksti humanistychnoho ta yevrointehratsiinoho potentsialu pravovoi systemy Ukrainy. “Institutionalization of probation in the context of humanistic and European integration potential of the legal system of Ukraine”. Entrepreneurship, economy and law. No. 5. P. 203–208 [in Ukrainian].

3. *Marshuba M.O.* (2016). “Probation service in Ukraine: problems of implementation in the criminal justice system”. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Iss. 19. P. 117–119 [in Ukrainian].

4. Infohrafika derzhavnoi ustanovy “Tsentr probatsii”. “Infographics of the state institution Probation Center”. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=3243#1641991521683-9e750ea6-2dc1. (Date of Application: 23.05.2022) [in Ukrainian].

5. *Haltsova O.V.* (2021). Penitentsiarna probatsiia v Ukraini: realii ta perspektyvy. “Penitentiary probation in Ukraine: realities and prospects”. Establishing a positive relationship with the offender as a principle of probation: scientific and practical materials online “round table” (December 18, 2020, Kharkiv). P. 14–17 [in Ukrainian].

6. *Barash Ye.Yu.* (2019). Kontseptualni zasady reformuvannia Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy ta probatsii. “Conceptual principles of reforming the State Criminal Executive Service of Ukraine and probation”. Law of Ukraine. No. 7. P. 14–39 [in Ukrainian].

7. *Robinson G., McNeill F., Maruna S.* (2012). Punishment in society: The improbable persistence of probation and other community sanctions and measures. URL: http://eprints.gla.ac.uk/70216/1/70216.pdf (Date of Application: 24.05.2022). [in English].

8. *Smith A., Heyes K., Fox C., Harrison J., Zsolt K., Bradbury A.* (2018). The effectiveness of probation supervision towards reducing reoffending: A Rapid Evidence Assessment. Probation Journal. No. 65(4). P. 407–428 [in English].

9. Rekomendatsiia CM/Rec (2010)1 Komitetu Ministriv derzhavam-chlenam pro Pravyla Rady Yevropy pro probatsii. “Recommendation CM/Rec (2010)1 of the Committee of Ministers to Member States on the Council of Europe Rules on Probation”. URL: https://rm.coe.int/16806f4097.(Date of Application: 16.05.2022) [in Ukrainian].

10. *Klockars C.B.* (1972). A theory of probation supervision. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science.* Iss. 63(4). P. 550–557 [in English].

11. *Bosker J., Doornmalen J.M., Henskens R., Van der Plaat D.* (2020). Effective practices in probation supervision: A systematic literature review. KFZ Programme. 93 p. [in English].

12. *Bohatyrova O.I.* (2013). Sutnist instytutu probatsii u suchasnomu zarubizhnomu pravi. “The essence of the institution of probation in modern foreign law”. Actual problems of improving the current legislation of Ukraine. Iss. 31. P. 254–261 [in Ukrainian].

13. *Christie N.* (2001). Borba s prestupnostiu kak industriia. Vpiered, k Hulahu zapadnoho obraztsa. “Fighting crime as an industry. Forward, to the Gulag of the Western model”. Moscow, 224 p. [in Russian].

14. *Durnescu I., Kennefick L., Sucic I., Glavak Tkalic R.* (2018). Experiencing offender supervision in Europe: The Eurobarometer – Lessons from the pilot study. Probation Journal. Iss. 65(1). P. 7–26 [in English].

© Denysov Serhii, Svirin Mykola, Zaika Dmytro, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).16

15. *Ponomarenko Yu.A.* (2020). Zahalna teoriia vyznachennia karanosti kryminalnykh pravoporushen. "The general theory of determining the punishment of criminal offenses". Kharkiv. Pravo. 720 p. [in Ukrainian].

16. *Stepaniuk A.Kh.* (2020). Poniattia ta zmist probatsii. "Concept and content of probation". Establishing a positive relationship with the offender as a principle of probation: scientific and practical materials online "round table" (December 18, 2020, Kharkiv). P. 54–60 [in Ukrainian].

17. Kryminalno-vykonavche pravo. Slovnyk-dovidnyk (2020). "Criminal law". Dictionary-reference / authors-compilers: S.F. Denisov(Ed.), T.A. Denisova, M.V. Puzyrevskyi. Chernihiv: Desna Polihraf [in Ukrainian].

18. Pro probatsiiu: Zakon Ukrainy. "On probation: Law of Ukraine dated February 5, 2015 No. 160-VIII". Date of update: 01.01.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19. (Date of Application: 15.05.2022) [in Ukrainian].

19. Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy "Pro probatsiiu". "Scientific and practical commentary to the Law of Ukraine 'On Probation' (2019)". O.L. Kopylenko (Ed.), Barasha E.Yu. Kyiv. Kandyba T.P., 114 p. [in Ukrainian].

20. *Yanchuk O.B.* (2019). Stanovlennia ta rozvytok probatsii v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy. "Formation and development of probation in Ukraine: current state and prospects". Legal Ukraine. Iss. 9. P. 15–22 [in Ukrainian].

21. *Yakovets I.S.* (2014). Probatsiia: zahalni pidkhody do vyznachennia poniattia ta zasady vprovadzhennia v Ukraini." Probation: general approaches to defining the concept and principles of implementation in Ukraine". ScienceRise. No. 2. P. 152–155 [in Ukrainian].

22. *Khavroniuk M.I.* (2013). Zakhody kryminalno-pravovoho vplyvu: yaki vony buvaiut. "Measures of criminal legal influence: what they are (part 1)". Legal Bulletin of Ukraine. No. 21. P. 6–7 [in Ukrainian].

23. *Denysova T.A.* (2010). "Criminal punishment and implementation of its functions". Extended abstract of doctor's thesis. Zaporizhzhia [in Ukrainian].

24. *Dromin V.M.* (2005). Zastosuvannia probatsii yak zasib dekryminalizatsii suspilstva. "Application of probation as a means of decriminalization of society". Actual problems of politics: collection of scientific papers. No. 25. P. 372–377 [in Ukrainian].

25. *Telefanko B.M.* (2018). Probatsiia yak zakhid kryminalno-pravovoho vplyvu na retsydyvnu zlochynnist. "Probation as a measure of criminal law influence on recidivism". Entrepreneurship, economy and law. No. 12. P. 295–298. [in Ukrainian].

26. *Betsa O.V.* (2005). Zarubizhnyi dosvid zastosuvannia probatsiyi v yuvenalnii yustytsii. "Foreign experience of using probation in juvenile justice". Restorative justice in Ukraine: a quarterly newsletter. No. 1–2. P. 134–146 [in Ukrainian].

27. *Puzyrov M.S., Olefir L.I.* (2020). Sotsialno-pravova obumovlenist zaprovadzhennia v zakonodavstvo Ukrainy instytutu probatsiynoho nahliadu za osobamy, umovno-dostrokovo zvilnenymy vid vidbuvannia pokarannia. "Social and legal conditionality of the introduction into the legislation of Ukraine of the institution of probation supervision of persons released on parole from serving a sentence". Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. No. 4. P. 199–205 [in Ukrainian].

28. *Baulin Yu.V., Tatsii V.Ya.* (2020). Zavdannia vitchyznianoi kryminalno-pravovoi nauky v umovakh reformuvanna kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy. "Tasks of domestic criminal law science in the conditions of reforming the criminal legislation of Ukraine". Law of Ukraine. No. 2. P. 7–30 [in Ukrainian].

29. *Chernyshov D.V.* (2019). Administratyvno-pravovi zasady probatsii v Ukraini. "Administrative and legal principles of probation in Ukraine". Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv. 215 p. [in Ukrainian].

30. *Samofalov L.P., Samofalov O.L.* (2017). Probatsiia – shliakh do humanizatsii pokaran. "Probation is a way to humanize punishments". Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine. No. 5. P. 36–40 [in Ukrainian].

© Denysov Serhii, Svirin Mykola, Zaika Dmytro, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).16

UDC 343.8(477)

Denysov Serhii,
Doctor of Juridical Sciences, Full Professor,
Professor at the Department, KNUIA, Kharkiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-1218-0016
Svirin Mykola,
Doctor of Philosophy, Senior Researcher, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9443-7566
Zaika Dmytro,
Postgraduate student, KNUIA,
Kharkiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-1300-3492

CONTENT RESEARCH OF SUPERVISED PROBATION IN UKRAINE

The article is devoted to the study of the content of supervised probation in Ukraine. The authors decided to analyze the normative and legal framework of the issue, to outline the main doctrinal provisions of foreign and domestic scientific literature, to conduct a comparative legal analysis, to combine them by common features and to outline the differences, to determine the peculiarities of the relationship between them and to provide scientifically based conclusions.

The institution of probation is a relatively new phenomenon of the criminal law of Ukraine. And, although the foundation for its implementation was laid back in 2002, the modern stage of formation began only in 2015 with the adoption of a relevant normative legal act. However, a significant part of theoretical and practical issues remained unexplored. One of these issues is the content of supervised probation. The scientific discussion within the limits of the mentioned issues is theoretical in nature, but it undoubtedly affects law enforcement and is relevant in view of the growing role of probation in the criminal law of Ukraine.

Based on the results of the study, it can be concluded that the content of supervised probation in Ukraine consists of supervision itself (monitoring according to the global analogy) and social and educational measures as mandatory elements. Also, an obligatory, although not pronounced element is punishment. In addition, depending on the individual characteristics of the convict, counseling and psychological assistance, assistance in solving social issues, employment, involvement in education, measures of individual preventive work, etc. may be applied. In their combination, these elements correlate with the fourth type of supervised probation according to the classification of C.B. Klockars constitute a combination of monitoring and counseling, promotion of public safety and support of the convict.

***Keywords*:** supervised probation, content, scientific research, probation in Ukraine.

Отримано 08.06.2022

© Denysov Serhii, Svirin Mykola, Zaika Dmytro, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).16

УДК 338.2(477)

Користін Олександр Євгенійович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-9056-5475
Свиридюк Наталія Петрівна,
доктор юридичних наук, професор,
заступник завідувача науково-дослідної лабораторії
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-9772-1119

ОЦІНЮВАННЯ ЗАГРОЗ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На основі отриманих емпіричних даних професійного експертного середовища зосереджено увагу на дослідженні та оцінюванні загроз у сфері економічної безпеки України. Результати дослідження базуються на онлайн-анкетуванні відповідних фахівців щодо ідентифікації та оцінювання ймовірності та впливу загроз в економічній сфері. Акцентується увага на достовірності отриманої експертної вибірки, що дозволило більш надійно рейтингувати загрози у сфері економічної безпеки України.

Особливо наголошено на загрозі цілеспрямованої діяльності організованої злочинності у конкретних сферах економіки країни, серед яких виділено найзначніші на основі оцінювання ризику їх поширення. Зазначено, що 17 із 25 ідентифікованих загроз впливу організованої злочинності за сферами економічної діяльності у зоні надзвичайно високого ризику їх поширення (більше 60 %), три – в зоні значного ризику (50 %–60 %) і чотири – незначного (менше 50 %).

***Ключові слова**: економічна безпека, загроза, ризик, ідентифікація, експертне середовище, оцінювання ризиків.*

Демократичні країни світу прагнуть постійного зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина. Водночас для національних інтересів будь-якої держави важливим є сталий розвиток громадянського суспільства та економіки в цілому. Для українського суспільства, яке потерпає від відкритої зовнішньої збройної агресії, посягань на державний суверенітет та територіальну цілісність, війна стала серйозним випробуванням як для національної безпеки України, так і для її економіки, яка втратила значну частку потенціалу з виробництва товарів та надання послуг у країні. Передусім слід зазначити, що відкрита війна з боку рф проти України супроводжується низкою загроз інформаційного, економічного, політичного та кримінологічного характеру, які прийнято сприймати як гібридні загрози, що руйнують суспільство, владу, економічні відносини та соціально-культурні зв'язки з середини, сприяючи тим самим воєнній агресії в цілому [1; 2].

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).17

Тож, у сучасних реаліях засадничою проблемою, спричиненою наявністю та наслідками прямої агресії, насамперед, є постановка першочергових завдань, пов'язаних із вивченням, розумінням та формуванням дієвих пропозицій щодо впровадження підходів до вирішення проблем економічної безпеки та стану реалізації відповідної державної політики, спрямованої на ефективну протидію загрозам у сфері економіки.

Метою статті є розвідки у сфері економічної безпеки з акцентуванням уваги на досліджені особливостей ідентифікації та рейтингування загроз із визначенням найзначніших, які потребують невідкладної уваги.

У цьому контексті важливим є напрацювання системи знань щодо поширення загроз у сфері економіки. Зокрема усвідомлення сучасних трендів та реального пізнання ключових загроз, на основі яких здійснення оцінювання ризиків їх поширення, оцінювання спроможностей та вразливостей щодо протидії загрозам дасть можливість охарактеризувати напрями для формування реально дієвих механізмів ризик-орієнтованого підходу щодо забезпечення економічної безпеки сучасного українського суспільства, що, у свою чергу, сформує достатній масив знань для формування обґрунтованих пропозицій щодо протидії гібридним загрозам у сфері економічної безпеки [3; 4; 5].

Розвиток нових технологій несе надзвичайно небезпечні загрози високотехнологічного та глобального характеру, що можуть призвести до потенційного впливу на діяльність суб'єкта та руйнівних наслідків відносно життєдіяльності сучасної країни. Разом з тим, протидія загрозам економічного характеру достатньо широко та комплексно охоплює питання забезпечення національної безпеки, вирішення багатоманітних проблем якої відносно є складним та ключовим для суспільного життя. Одним із пріоритетів у системі національної безпеки є охорона суспільних відносин, інтересів людини, суспільства та держави, що, у свою чергу, вимагає стабільності та забезпечувальності потреб суспільства в усіх сферах життєдіяльності країни, зокрема й її сталої економічної складової. Тож, вбачається потреба у суттєвому аналізі ситуації та дослідженні тих факторів, що спричинюють поширення загроз у сфері економічної безпеки.

Водночас важливо також зазначити, що об'єктивність та обґрунтованість результатів дослідження потребує відповідної методологічної бази, прийнятності даних, що використовуються в аналізі, та джерел, з яких вони надходять, а також важливо ідентифікувати ті загрози, що реально та найбільше впливають на стан економічної безпеки. Це дасть можливість передбачити врахування взаємопов'язаних елементів, серед яких одним із основних інструментів є оцінка ризиків. Для цього з метою виявлення загроз та факторів уразливості експерти повинні здійснювати періодичну оцінку ризиків, мати належні технології та інструменти контролю з урахуванням значущості та захисту інформації [6].

Тож, очевидно, що за такого розуміння та використання міжнародних стандартів, для нашої держави важливо активно розвиватися в цьому напрямі. Не дивно, що Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 уведено в дію Стратегію національної безпеки України [7], у якій закріплено, що Україна запровадить національну систему стійкості для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на широкий спектр загроз,

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).17

що передбачатиме оцінку ризиків, своєчасну ідентифікацію загроз і визначення вразливостей, а також поширення необхідних знань і навичок у цій сфері.

Саме Стратегія економічної безпеки України визначає реалізацію національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки, що, у свою чергу, відповідає сталому розвитку національної економіки, інтеграції України в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами. Крім того, в документі наголошується, що забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізацію стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямованого як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз [8].

З огляду на це, слушною була пропозиція визначення завдань перед експертним середовищем, до якого залучено фахівців з економічної безпеки, з метою ідентифікації загроз у сфері економічної безпеки та їх оцінювання. Для проведення дослідження обрано ризик-орієнтований підхід у якості базового, який, на нашу думку, став основою для досліджень за обраним напрямом.

Характерно, що під час проведення стратегічних сесій застосовано методи фасилітації та мозкового штурму на предмет ідентифікації загроз у сфері економбезпеки та розроблено відповідний опитувальник, відповіді на запитання якого були виключно конфіденційними і не потребували розкриття індивідуальних даних опитуваних. Опитування проводилось в режимі ON-LINE шляхом заповнення анкет, у яких кожен індикатор оцінювався за двома характеристиками: “Ймовірність (Рівень оцінювання)” та “Можливі наслідки (Вплив)” за 3–4–5-бальною шкалою (рис. 1). При оцінюванні важливим вбачалося відображення специфіки регіону мешкання, власного досвіду та обізнаності респондентів щодо сфери економічної безпеки України.

№ з/п	ЗАГРОЗИ у сфері економічної безпеки України	ЙМОВІРНІСТЬ			МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ			
		висока	середня	низька	катастрофа	критичний стан	тяжкий стан	значні наслідки
1.	Цілеспрямована діяльність організованої злочинності *у фіскальній сфері*							
	(в розрізі галузей та сфер економіки):	X	X	X	X	X	X	X
1.12.	*банківської діяльності*							
1.13.	*небанківських фінансових установ*							
1.14.	*енергетичного сектору*							
1.15.	*нафтогазової галузі*							
1.16.	*паливних ресурсів*							
1.17.	*аграрної сфери*							
1.18.	*лісового господарства*							
1.19.	*водного господарства*							
1.20.	*зовнішньоекономічної діяльності*							
1.21.	*виробництво та обіг ліхеро-горілчаних та тютюнових виробів*							
1.22.	*металургійна галузь*							
1.23.	*машинобудівна галузь*							
1.24.	*фармацевтична галузь*							
1.25.	*хімічна галузь*							

Рис. 1. Витяг з онлайн-анкети щодо експертного опитування на предмет економічної безпеки держави

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).17

Як результат, було отримано 1960 анкет. Разом з тим, щоб уникнути неправдивих відповідей респондентів, у різні розділи опитувальника внесені запитання, логічно обґрунтованою відповіддю на які було їх оцінювання у характеристиці *"ймовірність"* як *"висока" або "середня"*, але не *"низька"*. За такої умови нами відфільтровано недостатньо надійні відповіді опитуваних на предмет їх логічної помилки та отримано 1255 анкет із найбільш якісними та істотними даними лише тих експертів, які надавали логічно узгоджені відповіді.

Водночас слід зазначити, що ідентифіковані експертною групою загрози у сфері економічної безпеки було проаналізовано на основі оцінювання ризику їх поширення, враховуючи як ймовірність, так і наслідки такого поширення. Відповідно до отриманих результатів нами визначено рейтинг загроз у сфері економічної безпеки із урахуванням рівня ризику їх поширення (рис. 2).

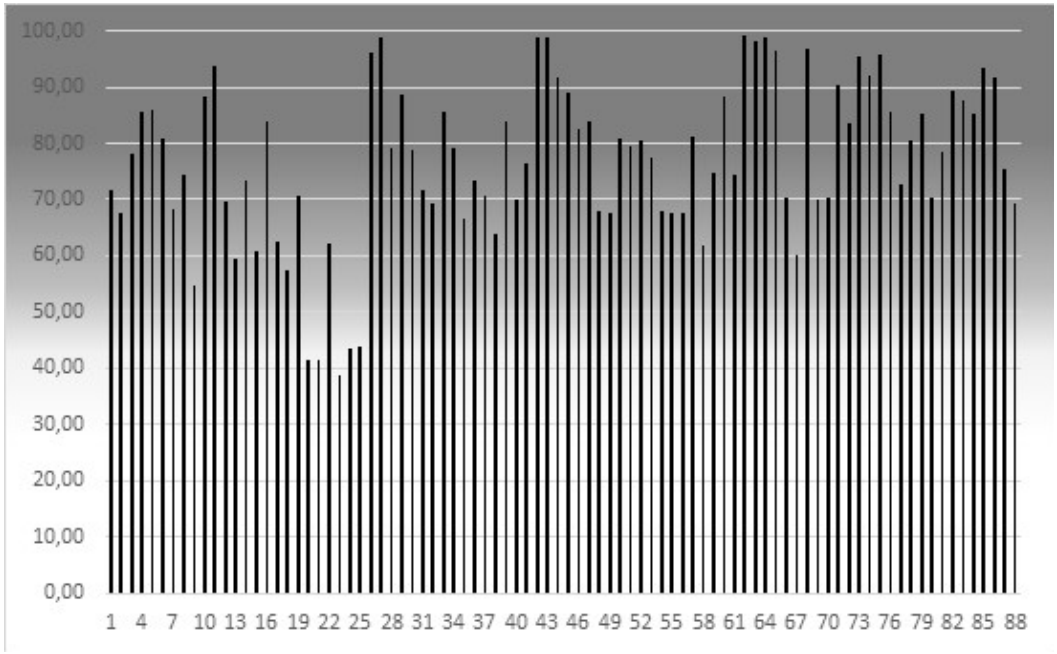

Рис. 2. Загальний рейтинг загроз у сфері економічної безпеки, (%)

Базовими засадами для реалізації визначених завдань оцінювання ризиків є міжнародний стандарт, імплементований до вітчизняного законодавства, так як у 2018 році прийнятий як національний стандарт, – ДСТУ ISO 31000:2018 [5].

Загальна картина оцінювання ризику поширення ідентифікованих загроз достатньо варіативна, що сприймається також як рівень достатності щодо репрезентативності результатів.

Реалізована методологія передбачає оцінювання ризиків поширення загроз за шкалою від 0 % до 100 % та передбачає такі граничні рівні:

– рівень ризику у зоні вище 60 % – найзначніші загрози (потребують застосування невідкладних заходів щодо зменшення ризику їх поширення);

– рівень ризику у зоні 50–60 % – значні загрози (потребують контролю найвищого керівництва);

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).17

– рівень ризику у зоні 40–50 % – загрози, що потребують уваги, але не першорядні;

– рівень ризику у зоні нижче 40 % – незначний рівень.

Таким чином, із урахуванням ризику поширення ідентифікованих загроз, їх рейтингу, можемо зробити висновок про те, що переважна більшість загроз характеризуються високим ризиком поширення і відносяться до групи найзначніших загроз у сфері економічної безпеки України.

Подальший аналіз, з метою його деталізації, проведемо щодо групи загроз, які характеризуються своїм змістом як цілеспрямована діяльність організованої злочинності за окремою сферою економічної діяльності. Таких загроз було ідентифіковано 25 і, згідно з оціненим ризиком їх поширення, також сформовано відповідний рейтинг (рис. 3, табл. 1).

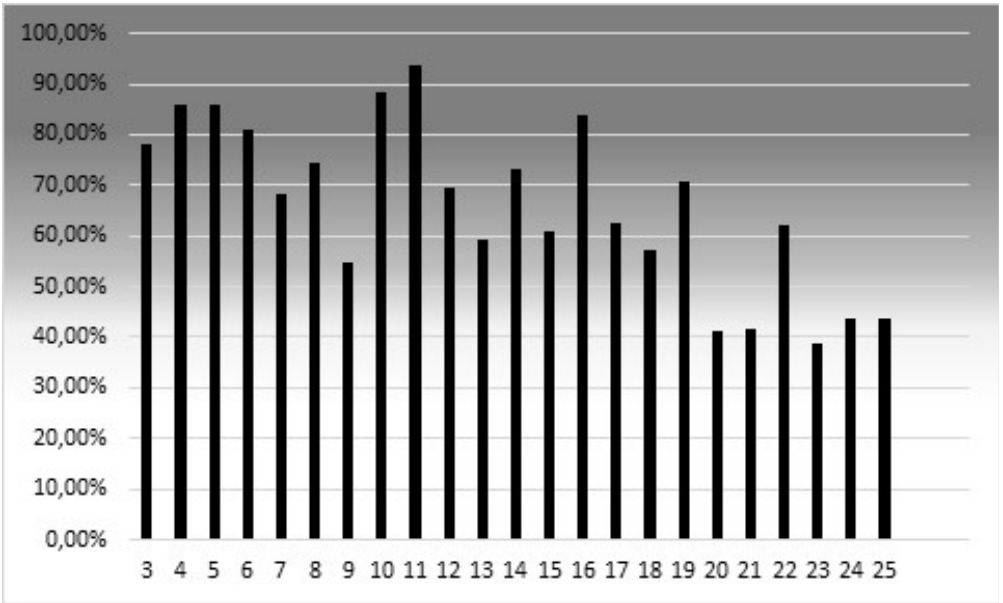

Рис. 3. Рейтинг загроз за сферами економіки на основі оцінки ризику (%)

Як бачимо, 17 з 25 ідентифікованих загроз впливу оргзлочинності за сферами економічної діяльності у зоні надзвичайно високого ризику їх поширення (більше 60 %), три – в зоні значного ризику (50 %–60 %) і чотири – незначного (менше 50 %).

Таким чином, організована злочинність в Україні найбільший вплив має в галузях економіки, які характеризуються найвищим рівнем ризику:

– виробництво та обіг лікеро-горілчаних і тютюнових виробів – 93,70 %;
– зовнішньоекономічна діяльність – 88,20 %;
– паливна галузь – 85,95 %;
– нафтогазова галузь – 85,75 %;
– будівництво доріг – 83,76 %;
– аграрна сфера – 80,88 %;

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2022

Таблиця 1

Оцінювання ризику поширення загроз у сфері економічної безпеки

ЗАГРОЗА - (Цілеспрямована діяльність ОЗУ) ЗА СФЕРОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	№п/п	Ризик,%
Банківська діяльність	1	71,57
Небанківські фінансові установи	2	67,45
Енергетичний сектор	3	78,06
Нафтогазова галузь	4	85,75
Паливна галузь	5	85,95
Аграрна сфера	6	80,88
Сфера земельних ресурсів	7	68,24
Лісове господарство	8	74,29
Водне господарство	9	54,66
ЗЕД	10	88,20
Виробництво та обіг ЛГ і тютюнових виробів	11	93,70
Металургійна галузь	12	69,56
Машинобудування	13	59,37
Фармацевтична галузь	14	73,41
Хімічна галузь	15	60,94
Будівництво доріг	16	83,76
IT сектор	17	62,52
Транспорт	18	57,33
Торгівля	19	70,74
Готельний бізнес	20	41,35
Ресторанний бізнес	21	41,54
Операції з нерухомістю	22	62,25
Туризм	23	38,63
Пошта та кур'єрська діяльність	24	43,57
Інші сфери	25	43,68

– енергетичний сектор – 78,06 %;
– лісове господарство – 74,29 %;
– фармацевтична галузь – 73,41%;
– банківська діяльність – 71,57 %;
– торгівля – 70,74 %;
– металургійна галузь – 69,56 %;
– сфера земельних ресурсів – 68,24 %;
– небанківські фінансові установи – 67,45 %;
– IT сектор – 62,52 %;

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2022

– операції з нерухомістю – 62,25 %;
– хімічна галузь – 60,94 %.

Проведений аналіз загроз у сфері економічної безпеки не є остаточним та потребує більш глибокого дослідження з використанням ширшого масиву даних та інформації, застосування сучасних методів та інструментів аналізу. Разом із цим, достатньо показовими є використані у дослідженні статистичні дані та матеріали опитування експертів, що дозволило ідентифікувати загрози у сфері економічної безпеки та на основі оцінювання експертним середовищем здійснити їх рейтингування за рівнем ризику, визначивши найважливіші, що потребують невідкладного впровадження заходів щодо зниження ризику їх поширення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Користін О.Є., Свиридюк Н.П.* Національні реалії впровадження методології Європолу "SOCTA". *Південноукраїнський часопис.* 2022. № 1. Ч. 2. С. 123–130.

2. *Korystin O.Y., Sviridyuk N.P., Kovalchuk T.I.* Hybrid threats in the civil security sector in Ukraine. *Проблеми законності.* 2019. Вип. 147. С. 163–175.

3. *Користін О.Є., Свиридюк Н.П.* Методологічні засади оцінювання ризиків у правоохоронній діяльності. *Наука і правоохорона.* № 3. 2020. С. 191–197.

4. *Користін О.Є., Свиридюк Н.П.* Формування безпекознавчих компетентностей у правоохоронній діяльності. *Наука і правоохорона.* 2021. № 1 (51). С. 191–198.

5. ДСТУ ISO 31000:2018 Менеджмент ризиків. Принципи та настанови (ISO 31000:2018, IDT). URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_31000_2018.pdf (дата звернення: 17.04.2022).

6. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 57/329, принятая на 78 пленарном заседании 57-й сессии. 20 декабря 2002 года. URL: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/555/24/PDF/N0255524.pdf?OpenElement (дата звернення: 17.04.2022).

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text (дата звернення: 17.04.2022).

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року" від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text (дата звернення: 17.04.2022).

REFERENCES

1. *Korystin O.Ye., Svyrydyuk N.P.* (2022). Natsionalni realii vprovadzhennia metodolohii Yevropolu "SOCTA". "National realities of implementing Europol's SOCTA methodology". South Ukrainian magazine. No. 1. Part 2. P. 123–130 [in Ukrainian].

2. *Korystin O.Ye., Sviridyuk N.P., Kovalchuk T.I.* (2019). Hybrid threats in the civil security sector in Ukraine. *Problemy zakonnosti.* Iss. 147. P. 163–175 [in English].

3. *Korystin O.Ye., Svyrydiuk N.P.* (2020). Metodolohichni zasady otsiniuvannia ryzykiv v pravookhoronnii diialnosti. "Methodological principles of risk assessment in law enforcement activities". Nauka i pravookhorona. No. 3. P. 191–197 [in Ukrainian].

4. *Korystin O.Ye., Svyrydiuk N.P.* (2021). Formuvannia bezpekoznavchykh kompetentnostei u pravookhoronnii diialnosti. "Formation of security competences in law enforcement activities". Nauka i pravookhorona. No. 1 (51). P. 191–198 [in Ukrainian].

5. Menedzhment ryzykiv. "Risk management. Principles and guidelines (ISO 31000:2018, IDT)". URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_31000_2018.pdf (Date of Application: 17.04.2022) [in Ukrainian].

6. Rezoliutsiia Heneralnoi Assamblei OON 57/329, pryniataia na 78 plenarnom zasiedanii 57-i sessii. 20 dekabria 2002 goda. "UN General Assembly Resolution 57/329, adopted at the 78th plenary meeting of the 57th session. December 20, 2002". URL: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/555/24/PDF/N0255524.pdf?OpenElement (Date of Application: 17.04.2022) [in Russian].

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2022

7. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku "Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy". "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text (Date of Application: 17.04.2022) [in Ukrainian].

8. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy "Pro Stratehiiu ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku". "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "On the Economic Security Strategy of Ukraine for the period until 2025 dated August 11, 2021 No. 347/2021". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text (Date of Application: 17.04.2022) [in Ukrainian].

UDC 338.2(477)

Korystin Oleksandr,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Honored Academic of Science and Technology of Ukraine, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9056-5475
Svyrydiuk Nataliia,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Co-Head of the Research Laboratory,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9772-1119

THREATS ASSESSMENT IN THE FIELD OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The article focuses on the study of threats to economic security in Ukraine. The study was conducted on the basis of empirical data – the results of a survey of experts to identify and assess the likelihood and impact of threats to economic security. The reliability of the obtained expert sample based on the use of a logical error filter is substantiated.

The importance of a risk-oriented approach to ensuring the economic security of Ukraine is substantiated. Attention is drawn to adequate changes in Ukraine regarding the development of a risk-oriented approach. Based on risk assessment, threats to economic security in Ukraine were rated. Particular emphasis is placed on the most significant threats in the field of economic security, which require immediate response and the formation of appropriate state policy to counter and reduce the risk of their manifestation, in particular: production and circulation of alcoholic beverages and tobacco – 93.70 %; foreign economic activity – 88.20 %; fuel industry – 85.95 %; oil and gas industry – 85.75 %; road construction – 83.76 %; agricultural sphere – 80.88 %; energy sector – 78.06 %; forestry – 74.29 %; pharmaceutical industry – 73.41 %; banking activity – 71.57 %; trade – 70.74 %; metallurgical industry – 69.56 %; sphere of land resources – 68.24 %; non-bank financial institutions – 67.45 %; IT sector – 62.52 %; real estate transactions – 62.25 %; chemical industry – 60.94 %.

Keywords: economic security, threat, risk, identification, expert environment, risk assessment.

Отримано 06.06.2022

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2022

УДК 343.74

Попович Володимир Михайлович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, головний
науковий співробітник ДНДІ
МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-4538-3274

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ПОНЯТІЙНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ СТРУКТУРНИХ СКЛАДОВИХ ПРОЦЕСУ ВЧИНЕННЯ РЕЙДЕРСТВА

У статті досліджено види та підвиди правочинів реорганізації, ліквідації відчуження, механізм перетворення легітимних господарських правочинів у псевдолегітимні криміногенні правочини, інші структурні складові процесу вчинення рейдерства. Розроблено поняття "структурні складові рейдерства", а також комплекс інших понять, що розкривають зміст та ознаки об'єктивно існуючих складових процесу рейдерського поглинання, захоплення і заволодіння суб'єктами господарювання.

Ключові слова: *"негласне"* та *"залегендоване документування рейдерства"; господарські легітимні правочини; псевдолегітимні криміногенні правочини; механізм перетворення легітимних господарських правочинів у псевдолегітимні криміногенні правочини; засоби вчинення рейдерства.*

У четвертому номері журналу "Наука і правоохорона" розпочато публікацію результатів НДР за 2021р. за плановою темою досліджень *"Виявлення та попередження кримінальних та інших правопорушень, пов'язаних з протиправним захопленням та поглинанням підприємств (рейдерством)"*. У першу публікацію [1] включено результати дослідження *щодо:* 1) етимології, праксеології та методології *формування термінів і понять – неологізмів* як засобу віддзеркалення і мовної фіксації процесів розвитку або деградації явищ об'єктивно існуючої дійсності взагалі та засобу адекватного *віддзеркалення рейдерства* зокрема; 2) невідповідності понять *рейдерство*, розроблене у наявних наукових дослідженнях, ознакам об'єктивно існуючого явища рейдерства; 3) *поняття "рейдерство",* яке віддзеркалює: типовий професійно-рольовий склад організованих рейдерських угруповань (далі – ОЗГ); юридично та технологічно значимі ознаки рейдерського *поглинання та захоплення,* суб'єктів господарювання *(далі СГ) та заволодіння ними*; 4) *класифікації основних, допоміжних* та *супутніх* кримінальних правопорушень, що супроводжують процес учинення рейдерства, як універсальної інформаційної основи для висунення версій, виявлення, документування, розслідування, запобігання і протидії злочинам взагалі та рейдерству зокрема.

І. Порівнюючи запропоноване *поняття "рейдерство"*, яке адекватно віддзеркалює об'єктивно існуючі технологічно і юридично значимі ознаки процесу вчинен-

© Popovych Volodymyr, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).18

ня рейдерства, з визначеннями поняття "рейдерство", запропонованими в попередніх дослідженнях, встановлено, що ці поняття не лише не відображають об'єктивно існуючі юридично і технологічно значимі ознаки, *що утворюють структурні складові процесу вчинення рейдерства, а й сформульовані на суперечливих, інколи взагалі на еклектичних взаємовиключних засадах*. Практично всі дослідники правочинів, під виглядом яких вчиняється рейдерство, сприймають їх як "...напівзаконною, – чи навіть, – законною діяльністю..." [5–7] і не мають уявлення, що використання цих правочинів для вчинення рейдерства їх перетворило у протизаконні псевдолегітимні правочини злочинного відчуження чужих СГ. Далі, *рейдерське поглинання суб'єктів господарювання* вважають "...засобом встановлення контролю над бізнесом, яке відбувається *виключно в рамках закону"* [5]. Інші українські дослідники вважають рейдерство "...сукупністю різних *правових(?) заходів, учинених у правовому полі (?)*, спрямованих на захоплення об'єкта власності..." [6–11]. Наведені визначення рейдерства підтверджують нашу гіпотезу, що їх розробники правочини *реорганізації, ліквідації, відчуження СГ та інші системно не досліджували*, а відповідно, *не* могли зрозуміти, що рейдери лише створюють видимість "законної" діяльності, перетворивши їх у *протиправні засоби* процесу вчинення рейдерства. Ці дослідники не ставили собі питання, що таке рейдерське поглинання СГ? Як поняття *"поглинання"* співвідноситься з поняттями *"захоплення"* і *"заволодіння" СГ*? Поглинання, це злочинне відчуження СГ або, як відзначає Макарова О.А., "...поглинання це засіб встановлення контролю над бізнесом, яке відбувається виключно в *рамках закону"*[5]? Такі висновки не дають можливості зрозуміти, що таке рейдерське поглинання СГ? Це діяльність *в рамках закону* чи процес вчинення злочину*?* Це *"*безневинний" контроль над бізнесом чи злочинне відчуження СГ?

Відзначена проблемна ситуація свідчить, що *метою цього дослідження має* стати етимологічно і методологічно зважене, праксеологічно вивірене формування термінологічно-понятійного апарату, який би повно і об'єктивно віддзеркалював *технологічні особливості правочинів*, що утворюють структурні складові рейдерства.

Для досягнення *мети дослідження*, розкриття і розв'язання проблемної ситуації, необхідно виконати *такі завдання:*

1) визначити та розкрити юридично значущий зміст й причини суперечностей у поняттях рейдерства, визначених попередніми дослідниками. Окреслити негативні наслідки цих суперечностей для виявлення, кваліфікації, документування та розслідування рейдерства. Сформулювати *поняття "скритне"* та *"залегендоване" документування факту вчинення злочину*, взагалі та *документування* рейдерства, зокрема;

2) сформувати загальний перелік потенційних правочинів, під виглядом яких відбувається процес учинення рейдерства; класифікувати їх за функціонально-рольовими ознаками на *легітимні і псевдолегітимні криміногенні правочини, їх види (реорганізація, ліквідація, та відчуження СГ)* та *підвиди* правочинів, *безпосередні (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення, ліквідація, купівля-продаж, бартер тощо), допоміжні правочини (силовий тиск на власника СГ, маніпуляції з акціями, підробка та підроблення установчих та інших документів).*

© Popovych Volodymyr, 2022

3) визначити поняття *механізм перетворення легітимних господарських правочинів у псевдолегітимні криміногенні правочини; встановити співвідношення предмета вивчення господарського права з предметом вивчення кримінології у зв'язку з перетворенням легітимних господарських правочинів у псевдолегітимні криміногенні правочини*;

4) розробити *поняття: процесу вчинення рейдерства; основні етапи процесу вчинення рейдерства (рейдерське поглинання, захоплення, заволодіння та дроблення СГ); основні групи протиправних дій рейдерів у процесі вчинення рейдерства; основні структурні складові процесу вчинення рейдерства*;

5) відзначити *похідний характер псевдолегітимних* правочинів від *легітимних правочинів; визначити спільні та відмінні технологічно та юридично значимі ознаки легітимних і псевдолегітимних правочинів; визначити поняття оперативно-контрольований та неконтрольований процес* учинення рейдерства; відзначити негативні наслідки неконтрольованого процесу вчинення рейдерства.

II. Перед виконанням наведених вище завдань дослідження слід відзначити, що визначене у попередній публікації [1] поняття "рейдерство": повно і адекватно відзначає технологічні та юридично значимі ознаки і особливості явища, названого *"рейдерством"; вказує на правочини-засоби, суб'єктів учинення рейдерства;* свідчить про суперечності й неповноту відображення ознак в поняттях "рейдерство", визначених попередніми дослідниками; вказує на методологію *(методи, методики та засоби) виявлення, запобігання, скритого (негласного) чи залегендованого документування протиправних дій рейдерів,* які можливо *(і необхідно)* негласно фіксувати безпосередньо під час учинення рейдерства. Проте поняття *виявлення,* та *запобігання вчиненню злочинів у кримінологічній науці загальновідомі, тоді як поняття "приховане чи залегендоване документування"* факту вчинення злочину відоме переважно практичним співробітникам *ліквідованих служб* боротьби з економічною злочинністю (ДСБЕЗ) та їх попередникам. Однак, методики документування рейдерства в процесі його вчинення є актуальним і зараз, тому його доцільно визначити.

Під поняттям "*негласне документування злочинів"* розуміють *приховане негласне спостереження, фотографування, відеозйомку, проникнення в приміщення, інше місце, де є документи або відбувається тиск на власників СГ, щоб підписати документи про злиття, приєднання, виділення, поділ підприємства на користь рейдерів, інші докази, які можна приховано процесуально задокументувати за допомогою фото-, відеофіксації з негласним складанням акту за участю понятих чи в інший спосіб, дозволений законом.*

Під поняттям "*залегендоване документування злочинів"* розуміють *негласні оперативно-технічні заходи (покликані відволікти фігурантів оперативної розробки від істинної мети попередньої перевірки чи вилучення документів,* використаних ними як засіб учинення і вуалювання злочину*), спрямовані на: зашифровану оперативно-процесуальну фіксацію чи інший спосіб збереження* документів, залегендованих свідчень тощо, які можуть бути *доказом про факт, місце, час, засоби, види, способи, суб'єктів учинення злочину взагалі та рейдерства зокрема.*

Разом із цим, вибір методів, методик, технічних і процесуальних засобів, як і розробка заходів документування процесу вчинення *рейдерства, його виявлення,*

© Popovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).18

кваліфікація, системна організація *ранньої профілактики, запобігання, і протидія* рейдерству, вимагає повно і об'єктивно *визначити* технологічно- і юридично-значимі ознаки та *поняття*, що відображають *структурні складові процесу вчинення рейдерства.* Йдеться про певні *види і підвиди правочинів, під виглядом яких* вчиняється рейдерство, а відповідно, які перетворюються у *структурні складові – засоби вчинення рейдерства.* Утім з приводу формування термінів і понять, що відображають *види і підвиди* господарських правочинів, які перетворюються у засоби та структурні складові рейдерства, слід зауважити, що деякі *новоутворені терміни і поняття-неологізми* віддзеркалюють *раніше не відомі – новоутворені* явища. В інших випадках новоутворені поняття є новими не для всіх наук. Наприклад, передбачені статтею 59 ГК такі *види* господарських правочинів, як: *реорганізація – їх підвиди: злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення; ліквідація – їх підвиди: банкрутство чи скасування державної реєстрації СГ; відчуження СГ – їх підвиди: купівля-продаж, бартер, дарування, наслідування тощо*, до моменту використання цих правочинів як засобів учинення рейдерства, *були відомі лише для цивільного та господарського права.*

Коли, *під виглядом* відзначених *видів і підвидів* правочинів, рейдери стали *робити імітацію* складання угод *реорганізації, ліквідації чи відчуження СГ* з метою маскування факту вчинення рейдерства, то у цих правочинів *виникла нова,* раніше невідома *протиправна* функція, вони перетворились на *псевдолегітимні правочини –засоби* вчинення рейдерства. Тобто, разом із господарськими ознаками у псевдолегітимних правочинів з'явились криміногенні ознаки, які вийшли за межі предмета господарського права і стали *предметом вивчення кримінологічного блоку наук.*

Відповідно, при визначені понять, що утворюють структурні складові процесу вчинення рейдерства, разом із господарськими ознаками, що відображають технологічні особливості *легітимних правочинів,* необхідно також визначати *криміногенні ознаки псевдолегітимних правочинів.* Таким чином, ми підійшли до визначення *понять: механізм перетворення легітимних правочинів у псевдолегітимні правочини; види, легітимні та псевдолегітимні підвиди (форми) здійснення правочинів; засоби вчинення рейдерства; "структурні складові" процесу вчинення рейдерства та ін. понять*

Механізм перетворення легітимних правочинів у псевдолегітимні правочини – це використання рейдерами легітимних правочинів як засобів учинення рейдерства: 1) під виглядом імітації можливих підвидів реорганізації СГ – у формах псевдозлиття, псевдоприєднання, псевдовиділення, псевдоподілу, псевдоперетворення; 2) під виглядом ліквідації СГ – у формах банкрутства, псевдобанкрутства та скасування реєстрації; 3) під виглядом відчуження СГ – у формах псевдокупівлі, псевдопродажу, псевдобартеру, псевдодарування, псевдонаслідування; з метою рейдерського поглинання СГ.

Види правочинів – це передбачені ст. 59 ГК легітимні правочини реорганізації та ліквідації СГ [12], а також різні цивільно-правові підвиди (форми) *відчуження СГ, відображені в* інститутах цивільного права [13], перетворені рейдерами у псевдолегітимні правочини – засоби вчинення рейдерства.

© Popovych Volodymyr, 2022

Правочини реорганізації СГ рейдери перетворюють у такі *підвиди (форми) псевдореорганізації, як; псевдозлиття, псевдоприєднання, псевдоподіл, псевдовиділення, псевдоперетворення* суб'єктів господарювання, вчинені під психологічним чи фізичним тиском рейдерів *на власників атакованих СГ,* з вимогою визнати дійсними і підписати підроблені документи та відмовитись від права власності на користь рейдерів.

Правочини *ліквідації СГ* рейдери перетворюють у такі *підвиди (форми) підвиди псевдоліквідації,* як *псевдобанкрутство, доведення до банкрутства, скасування держреєстрації* суб'єктів господарювання, вчинені під психологічним, фізичним, адміністративним або неправомірним судовим тиском рейдерів *на власників атакованих СГ,* з вимогою відмовитись від права власності на користь рейдерів.

Правочини *відчуження СГ* рейдери перетворюють у такі *підвиди (форми) псевдовідчуження СГ, як рейдерське* поглинання під виглядом *псевдокупівлі, псевдопродажу, нерівноцінного бартеру (обміну), псевдодарування, псевдонаслідування,* вчинені під психологічним чи фізичним тиском рейдерів *на власників атакованих СГ,* з вимогою відмовитись від права власності на користь рейдерів.

Поняття "структурні складові процесу вчинення рейдерства" – це передбачені ст. 59 ГК легітимні правочини реорганізації, ліквідації та відчуження, перетворені в псевдолегітимні правочини: реорганізації у формах псевдозлиття, псевдоприєднання, псевдоподілу, псевдовиділення, псевдоперетворення; псевдоліквідації, у формі банкрутства, псевдобанкрутства; псевдовідчуження, у формі псевдокупівлі, псевдобартеру та ін., використані рейдерами як засоби рейдерського поглинання під психологічним та фізичним тиском на власників СГ, за допомогою маніпуляції з акціями, підробкою, викраденням та використанням печаток, штампів, бланків, установчих та інших документів, спрямованих на поглинання, захоплення СГ та заволодіння СГ.

Ш. Відзначені вище псевдолегітимні правочини, *як елементи* поняття "структурні складові рейдерства", *за функціональною ознакою* можна умовно розділити *на: безпосередні* та *допоміжні* правочини – засоби вчинення та засоби укриття рейдерства. *Безпосередні засоби* вчинення рейдерства – це правочини у формі *реорганізації, ліквідації та відчуження СГ,* під виглядом яких *відбувається рейдерське поглинання, захоплення і заволодіння СГ. Допоміжні засоби вчинення рейдерства – це: підробка чи службове підроблення псевдоугод, установчих та всіх інших документів; маніпуляції з акціями; скритий психологічний та фізичний тиск рейдерів на власників СГ,* спрямовані *на вуалювання процесу вчинення* рейдерства.

Засоби вчинення рейдерства – це: безпосередні підвиди *(форми) правочинів реорганізації, ліквідації СГ, передбачені ст. 59 ГК,* підвиди цивільно-правових *правочинів у формах відчуження СГ, а також допоміжні правочини, покликані приховати маніпуляції з акціями, підробку викрадення печаток, штампів, бланків, службове підроблення документів, силовий тиск на власників підприємств, використані для здійснення рейдерського поглинання, захоплення, заволодіння та дроблення СГ.*

Рейдерське поглинання, фізичне захоплення, заволодіння та дроблення СГ, співвідносяться між собою як різні, базові структурні складові процесу вчинення рейдерства, які містять шість груп поетапних дій рейдерів:

© Popovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).18

1-й етап дій: документальна підготовка до вчинення рейдерства відбувається шляхом: прихованої скупки акцій, незаконної емісії та інших маніпуляцій з акціями; підробка або викрадення і використання підроблених печаток, штампів, бланків, установчих та інших документів; службового підроблення та державної реєстрації документів підкупленими службовцями СГ, службовцями реєстраційно-посвідчувальних, реєстраційно-дозвільних органів; неправосудні ухвали суду на користь рейдерів.

2-й етап дій: психологічний чи фізичний силовий тиск на власника СГ чи його родичів із вимаганням визнати підроблені документи дійсними, який супроводжує: імітацію реорганізації, ліквідації та відчуження СГ; протиправні маніпуляції з акціями, підробку або службове підроблення установчих та інших документів; вимагання у власника відмовитись від права власності на СГ в інтересах рейдерів.

3-й етап дій: рейдерське поглинання СГ, починається з факту визнання підроблених документів і підписання псевдоугоди з власником СГ про передачу рейдерам права власності на СГ чи його привабливі активи під виглядом: псевдореорганізації (у формах псевдозлиття, псевдоприєднання, псевдоподілу, псевдовиділення, псевдоперетворення); псевдоліквідації (у формах банкрутства, навмисного доведення до банкрутства, скасування державної реєстрації СГ); відчуження СГ (у формах складання угод: нерівноцінної купівлі-продажу СГ або псевдокупівлі-продажу СГ, псевдобартеру (обміну) під приводом передачі СГ рейдерам за уявний борг, псевдодарування, псевдонаслідування тощо)

4-й етап дій: фізичне захоплення СГ відбувається силовим штурмом або підкупом охорони, найманих службовців та керівників суб'єкта господарювання з метою закріпити факт документального поглинання СГ і повного заволодіння його майном.

5-й етап дій: рейдерське заволодіння суб'єктом господарювання є прикінцевим етапом рейдерства, спрямованим на повне заволодіння майном і активами СГ шляхом: проведення зборів акціонерів; перереєстрації СГ на співучасників рейдерства; формування лояльного рейдерам середнього управлінського персоналу та створення відповідної інфраструктури, придатної до управління та розпорядження нерухомістю, активами іншим майном СГ, розвитку СГ або його дроблення і розпродажу у розрізі окремих будівель, вільних ділянок землі на території СГ, обладнання, сировини, комплектуючих, залишків продукції, тощо.

6-й етап дій: дроблення і розпродаж вилученого рейдерами суб'єкта господарювання *відбувається з різних мотивів:* 1) небажання рейдерів відволікатись на розвиток захопленого СГ, оскільки вигідніше займатись новими актами рейдерства; бажання приховати акт рейдерства під каскадом дроблення і перепродажу з метою розширення кількості відповідачів і ускладнення судового повернення незаконно привласненого СГ.

IV. Визначивши види, способи і етапи протиправних дій рейдерів, під виглядом безпосередніх та допоміжних правочинів, було встановлено, що передбачені Господарським та Цивільним кодексами України *легітимні правочини реорганізації, ліквідації та відчуження*, перетворені рейдерами у *псевдолегітимні правочини – безпосередні засоби вчинення рейдерства та допоміжні засоби укриття (маскування)* факту вчинення рейдерства, необхідно визначити *поняття легітимних і*

© Popovych Volodymyr, 2022

похідних від них псевдолегітимних правочинів, які б повно і адекватно відображали *їх технологічно та юридично значущі ознаки.*

1. Поняття "*легітимне злиття СГ" у* контексті змісту ст. 59 ГК України *можна визначити як об'єднання двох або більше СГ з ініціативи та добровільної волі їх власників з метою* покращити конкурентоспроможність, умови розвитку шляхом об'єднання обов'язків, майнових прав та інших активів об'єднаних СГ.

1.1. Поняття *псевдолегітимне злиття СГ як форма псевдолегітимної реорганізації* з метою його рейдерського поглинання – *це об'єднання двох або більше СГ проти волі* їх власників, *під виглядом* добровільного злиття, за допомогою *протиправних маніпуляцій з їх установчими документами, акціями* та *прихованим силовим тиском рейдерів* на власників атакованого СГ *з метою заволодіння і переходу їх майнових прав до нового СГ,* утвореного рейдерським угрупованням.

2. Поняття "*легітимне приєднання"* одного або кількох підприємств до іншого СГ, у контексті змісту ст. 59 ГК України, вчиняється *з ініціативи і добровільної згоди сторін,* є законною підставою для переходу *всіх майнових прав, інших активів та обов'язків приєднаних СГ до новоутвореного (об'єднаного) сторонами* суб'єкта господарювання.

2.1. Поняття *"псевдолегітимне приєднання" СГ* як форма рейдерського поглинання – *це приєднання майна та інших активів* одного або кількох СГ *проти волі їх власників до суб'єкта господарювання, створеного рейдерським угрупованням*, шляхом прихованих *маніпуляцій* з акціями, *псевдолегітимними угодами купівлі-продажу, підробленими установчими та іншими документами, психологічним чи (та) фізичним тиском рейдерів на власників атакованих СГ.*

3. Поняття "*легітимний поділ"* суб'єкта господарювання, *у контексті змісту ст. 59 ГК України, є поділом* СГ *з добровільної згоди* законних власників *(ознаку "добровільна згода власників"* доцільно внести у ст. 59 ГК) на два або більше підприємств, *майнові права і обов'язки поділеного СГ*, переходять *за роздільним актом (балансом) до кожного з новоутворених сторонами суб'єктів господарювання* в узгоджених частках, установлених власниками поділеного СГ.

3.1. Поняття *псевдолегітимний поділ* суб'єкта господарювання *як форма рейдерського поглинання* – це поділ СГ *проти волі його власника(ків)* на два або більше підприємств під виглядом псевдоподілу – *прихованих маніпуляцій з установчими документами* та *силовим тиском на власника поділеного СГ*, з вимаганням *передати права власності* за роздільним актом (балансом) між суб'єктами господарювання, утвореними рейдерами.

4. Поняття "*легітимне виділення" із СГ* одного або кількох нових суб'єктів господарювання, у контексті змісту ст. 59 ГК України – це *виділення за добровільним рішенням власника* кожному новоутвореному СГ відповідних часток майна, всіх інших активів, прав і обов'язків за роздільним актом (балансом) між новоутвореними *(виділеними)* суб'єктами господарювання.

4.1. Поняття "*псевдолегітимне виділення" із СГ* нових суб'єктів господарювання *як форма рейдерського поглинання* – це приховані маніпуляції рейдерів з акціями, установчими документами під *силовим тиском*, *проти волі власника СГ* з метою *передачі його майна та інших активів під виглядом виділення із СГ* одного або кількох створених рейдерами суб'єктів господарювання, яким це майно та інші

© Popovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).18

активи переходять за роздільним актом (балансом) у розмірі часток, встановлених рейдерами.

5. Поняття "*легітимне перетворення"* одного СГ в інший, у контексті змісту ст. 59 ГК України, відбувається по ініціативному рішенню *його власників, з добровільної згоди яких до новоутвореного СГ* переходять усі майнові права, активи і обов'язки попереднього суб'єкта господарювання.

5.1. Поняття "*псевдолегітимне перетворення"* одного *СГ* в інший *як форма рейдерського поглинання* – це маніпуляції з установчими документами СГ та силовим тиском на його власника з вимаганням передати майнові права *до новоутвореного рейдерами* суб'єкта господарювання *під виглядом перетворення* одного СГ в інший.

6. Поняття "*легітимна ліквідація" СГ*, у контексті змісту ст. 59 ГК України, відбувається *за рішенням* власників, уповноважених ними осіб; засновників, їх правонаступників, *за* правосудним рішенням суду *у зв'язку* із *закінченням строку,* на який СГ створювався; *досягненням мети* створення СГ; визнанням СГ *банкрутом*; *скасуванням державної реєстрації СГ* або у зв'язку зі здійсненням інших правочинів, що можуть бути підставою для ліквідації СГ.

6.1. Поняття "*псевдолегітимна ліквідація"* СГ *як форма рейдерського поглинання* – це приховані дії *(бездіяльність)* проти волі власника, *маніпуляції рейдерів з акціями, установчими та іншими документами*, силовим *тиском на власників, засновників СГ або їх правонаступників, тиск на інших уповноважених власниками осіб* з вимаганням підписати *підроблені документи, ліквідаційний акт про* скасування державної реєстрації СГ *під приводом псевдокупівлі, псевдопродажу, псевдобартеру, псевдобанкрутства,* інших псевдоправочинів *з метою заволодіння майном* ліквідованого СГ.

Таким чином, науковці у своїх працях не досліджували правочини як можливі засоби вчинення рейдерства, відповідно, уявлення про наявність легітимних і псевдолегітимних правочинів та різницю між ними, не сформували. Звідси і сприймали псевдолегітимні правочини як: "сукупність *правових заходів, вчинених у правовому полі*" [4]; *"поглинання підприємств – це засіб встановлення контролю над бізнесом, яке відбувається виключно у рамках закону"* [5]; "рейдерство – *це правомірний процес* ринкових відносин" [6]; "рейдерство – це *незаконна діяльність організованих злочинних груп..*, – й одночасно, – *законна чи напів законна діяльність підприємців"* [7, 9–11]. Автори взаємовиключних тверджень не усвідомлюють того, що рейдерство виглядає як правомірний процес ринкових відносин, бо його вчиняють *під виглядом псевдолегітимних правочинів псевдозлиття, псевдоприєднання, псевдовиділення та інших підвидів (форм) правочинів реорганізації, ліквідації та відчуження*, які стали засобом рейдерського поглинання та захоплення СГ і заволодіння ним. Злочинний характер псевдолегітимних правочинів відображають відмінні від легітимних правочинів такі технологічні та юридично значущі *ознаки:*

1. Легітимні правочини у формах реорганізації, ліквідації та відчуження СГ *є добровільною взаємовигідною волею* власників СГ; *1.2. Псевдолегітимні форми правочинів (псевдозлиття, псевдоподіл, псевдобанкрутство, псевдокупівля тощо) є похідними від легітимних правочинів,* але вчиняються *проти волі власників* СГ;

© Popovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).18

2. Легітимні правочини (угоди злиття, поділу, виділення, приєднання, ліквідації, купівлі-продажу тощо) власники СГ вчиняють та *підписують* за власною ініціативою*; 2.1.* Псевдолегітимні правочини виникають *з ініціативного тиску* рейдерів *під виглядом* угод *псевдозлиття, псевдоподілу, псевдоприєднання, псевдокупівлі, псевдопродажу* тощо, які власники СГ *підписують проти своєї волі під силовим тиском рейдерів;*

3. Легітимні правочини – це об'єктивно існуючі законні й реальні події – реальна реорганізація у формі злиття, реальний поділ, реальне перетворення СГ;

3.1. Похідні від легітимних, *псевдолегітимні правочини,* – це не реальні події, це *імітація правочинів реорганізації (псевдозлиття...), ліквідації (псевдобанкрутство...), відчуження (псевдокупівля, псевдобартер..) шляхом підробки документів, службових підроблень, силового тиску, є кримінально караним поглинанням СГ;*

4. Легітимні правочини віддзеркалюють реальні мотиви і форми реорганізації СГ з метою *підвищення конкурентоздатності* та *розвитку* новоутвореного СГ;

4.1. Правочини псевдозлиття, псевдоподілу, псевдобанкрутства, псевдокупівлі чи інші форми відчуження СГ, є засобами вилучення СГ, *укриття факту і способів рейдерського поглинання, захоплення і привласнення* чужого підприємства;

Розроблені вище поняття *структурні складові рейдерства, легітимні, псевдолегітимні правочини та цілий комплекс інших понять,* знімає ореол "науковості" з запропонованих попередниками висновків-алогізмів і розкриває істинний, об'єктивно існуючий *технологічно* і *юридично значущий зміст* різних видів, підвидів, форм, способів та етапів процесу вчинення рейдерства. Без запропонованого комплексу понять ефективне виявлення, кваліфікація, документування, запобігання і протидія рейдерству не є можливими, оскільки не можна сформувати уявлення про псевдогосподарські поетапні дії рейдерів, які слід і можливо *негласно* чи *залегендовано* задокументувати *лише паралельно під час контрольованого* процесу їх учинення *(наприклад, неможливо вилучити із сміттєвої корзини документи, викинуті фігурантами після збуту неврахованої продукції підприємства).*

Неконтрольоване закінчення рейдерства унеможливлює задокументувати та *довести протиправні дії рейдерів*, оскільки підробка документів або службові підроблення, угоди реорганізації, ліквідації чи відчуження СГ його власником *були підписані,* тобто *визнані дійсними без їх оперативно-процесуальної фіксації.*

Незадокументоване, голослівне твердження потерпілих, що факт підписання правочинів відбувся *під силовим тиском* рейдерів, буде спростоване твердженням правопорушників, що силового тиску не було. Це підтверджує нотаріус та інші учасники підпису документів *про псевдоугоди злиття, приєднання, виділення, купівлю-продаж, бартер* тощо, підписані колишніми і новими власниками СГ, завірені нотаріально, зареєстровані у державних реєстрах. Тому без превентивного документування рейдерства *під час його вчинення* спростувати всі ці аргументи рейдерів практично неможливо, у т. ч. і в суді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Попович В.* Терміни і поняття – неологізми, як засіб віддзеркалення процесу рейдерського поглинання підприємств. Наука і правоохорона. К.: ДНДІ МВС України, 2021. № 4.

© Popovych Volodymyr, 2022

2. Большой экономический словарь / под ред. А.Н. Азрилияна. 5-е изд., доп. и перераб. М.: Институт новой экономики, 2002. 1280 с.

3. *Валласк Е.* Субъект преступления, характеризуемого как "корпоративный захват". Законность. 2006. № 8. С. 48–50.

4. Пропозиції Генеральної прокуратури України щодо організаційно-практичних заходів протидії "рейдерству": лист Генеральної прокуратури України від 06.10.2006 № 12/1/1-109вих-06.

5. *Макарова О.А.* Порядок приобретения контроля в акционерных обществах: некоторые проблемы. Законность. 2007. № 3. С. 170–177.

6. *Фомічов К.С.* Актуальні проблеми боротьби з рейдерством в Україні. Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ.

7. *Камлик М.І.* Рейдерство в Україні: сутність та засоби протидії. Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.pdf. (дата звернення: 07.04.2022).

8. *Ущаповський В.Ф., Сахарова О.Б., Лопатін С.І.* та ін. Корпоративні конфлікти: кримінальні способи та методи встановлення контролю над підприємством: метод. рекомендації. К.: ДНДІ МВС України, 2007. 63 с.

9. *Таращанська О.Б.* Державна протидія рейдерству в корпоративному секторі економіки України. URL: www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10tobseu.pdf. (дата звернення: 07.04.2022).

10. *Задихайло Д., Кібенко О., Назарова Г.* Корпоративне управління: навч. посіб. Х.: Фоліо, 2003. 687 с.

11. Шляхи подолання рейдерства: удосконалення законодавства та посилення реагування правоохоронних органів на протиправні дії його організаторів і виконавців: аналітична довідка. Матеріали комітетських слухань Верховної Ради України. К.: Міжвідом. наук.-дослід. центр з пробл. боротьби з організованою злочинністю при РНБО, 2008. 127 с.

12. Господарський Кодекс України від 16.01.2003. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. № 18. Ст. 144.

13. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. № 40. Ст. 356.

REFERENCES

1. Popovych V. Terminy i poniattia – neolohizmy, yak zasib viddzerkalennia protsesu reiderskoho pohlynannia pidpryiemstv. "Terms and concepts are neologisms as a means of reflecting the process of raider takeover of enterprises". Nauka i pravookhorona. K.: State Research Institute MIA Ukraine, 2021. No. 4 [in Ukrainian].

2. Bolshoi ekonomicheskii slovar. "Big economic dictionary" / Ed. A.N. Azriliana. 5th ed., add. and processing M.: Institute of New Economy, 2002. 1280 p. [in Russian].

3. *Vallask E.* (2006). Subiekt priestuplieniia, kharaktierizuiemogo kak "korporatyvnyi zakhvat". "The subject of the crime characterized as "corporate capture". Legality. No. 8. P. 48–50 [in Russian].

4. Propozytsii Heneralnoi prokuratury Ukrainy shchodo orhanizatsiino-praktychnykh zakhodiv protydii "reiderstvu". "Proposals of the General Prosecutor's Office of Ukraine regarding organizational and practical measures to combat "raiding": letter of the General Prosecutor's Office of Ukraine dated October 6, 2006 No. 12/1/1-109vyh-06 [in Ukrainian].

5. *Makarova O.A.* (2007). Poriadok priobreteniia kontrolia v aktsyoniernykh obshchiestvakh: nekotoryie probliemy. "The procedure for acquiring control in joint-stock companies: some problems". Legality. No. 3. P. 170–177 [in Russian].

6. *Fomichov K.S.* Aktualni problemy borotby z reiderstvom v Ukraini. "Actual problems of combating raiding in Ukraine". Scientific Bulletin of Dniprop. State Internal University Affairs [in Ukrainian].

7. *Kamlyk M.I.* Reiderstvo v Ukraini: sutnist ta zasoby protydii. "Raiding in Ukraine: essence and countermeasures". Scientific Bulletin of Dniprop. state internal university affairs URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.pdf. (Date of Application: 07.04.2022) [in Ukrainian].

8. *Ushchapovskyi V.F., Sakharova O.B., Lopatin S.I. ta in.* (2007). Korporatyvni konflikty: kryminalni sposoby ta metody vstanovlennia kontroliu nad pidpryiemstvom. "Corporate conflicts: criminal methods and methods of establishing control over the enterprise: method. Recommendations". K.: State Research Institute MIA Ukraine. 63 p. [in Ukrainian].

© Popovych Volodymyr, 2022

9. *Tarashchanska O.B.* Derzhavna protydiia reyderstvu v korporatyvnomu sektori ekonomiky Ukrainy. "State opposition to raiding in the corporate sector of Ukraine's economy". URL: www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10tobseu.pdf. (Date of Application: 07.04.2022) [in Ukrainian].

10. *Zadykhaylo D., Kibenko O., Nazarova H.* (2003). Korporatyvne upravlinnia. "Corporate management: education. manual Kh.: Folio. 687 p. [in Ukrainian].

11. Shliakhy podolannia reiderstva: udoskonalennia zakonodavstva ta posylennia reahuvannia pravookhoronnykh orhaniv na protypravni dii yoho orhanizatoriv i vykonavtsiv. "Ways to overcome raiding: improving legislation and strengthening the response of law enforcement agencies to illegal actions of its organizers and executors: analytical reference". Materials of committee hearings of the Verkhovna Rada of Ukraine. K.: Interdepartmental. scientific research center with problems of fighting organized crime under the NSDC, 2008. 127 p. [in Ukrainian].

12. Hospodarskyi Kodeks Ukrainy. "Economic Code of Ukraine dated January 16, 2003. No. 436-IV". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2003. No. 18. Art. 144 [in Ukrainian].

13. Tsyvilnyi Kodeks Ukrainy. "Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003. No. 435-IV". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2003. No. 40. Art. 356 [in Ukrainian].

UDC 343.74

Popovych Volodymyr,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-4538-3274

CLASSIFICATION AND CONCEPTUAL REFLECTION OF THE STRUCTURAL COMPONENTS FOR COMMITTING RAIDING PROCESS

In the course of the study, it was found that previous researchers did not consider transactions as potential means of the raiding process. As a result, it was not formed a systematic view of the structural components of raiding. Accordingly, the concepts proposed by the researchers are not able to fully and adequately reflect the objectively existing phenomenon of raiding, to ensure its proper qualification, prevention and counteraction.

Meanwhile, this study reveals of the fact, that legitimate types of transaction reorganizing business entities (hereinafter BE), their liquidation and alienation (mergers, takeover, division, separation, transformation, bankruptcy, purchase, sale of SG, etc.), raiders began to use as means of committing raiding. In such cases, these legitimate transactions began to turn into pseudo-legitimate ones (pseudo-merger, pseudo-accession, pseudo-division, pseudo-separation, pseudo-transformation, pseudo-liquidation, pseudo-liquidation, pseudo-alienation of BE). That is, pseudo-legitimate transactions are derived from economic legitimate transactions. Transformation of the latter into pseudo-legitimate transactions – means of raiding, occurs at the level of content of technologically and legally significant raiding features. Accordingly, pseudo-legitimate transactions began to differ from legitimate ones in its essence, as it acquired criminogenic, naturally latent content. That is, pseudo-legitimate transactions went beyond the subject of commercial and civil law and naturally fell into the scope (subject) of the criminological block of sciences studying. At the same time, it should be noted that previous researchers could not see the difference between legitimate and

© Popovych Volodymyr, 2022

pseudo-legitimate transactions, because transactions as a means of committing raids have not been systematically investigated. That is why they have such "scientific" conclusions – raiding, it is: "activity within the legal sphere", "raiding, it is a lawful process of market relations", "illegal activity of organized criminal groups.., – and at the same time – legal or semi-legal entrepreneurial activity", or "acquisition of enterprises", is a means of establishing control over business, which takes place exclusively within the law [2–3, (9–14 of Article 4 №] [(12)]]. The concepts of "structural components of raiding", "legitimate and pseudo-legitimate transactions", "mechanism of transformation of legitimate transactions into pseudo-legitimate transactions", "means of raiding", "concepts of types and subtypes of pseudo-legitimate transactions", "stages of the process of raiding" and a set of proposed other concepts, that have been developed in the course of this study, eliminates the above "scientific" confusion of predecessor researchers. The concepts proposed in this paper adequately and fully reflect the technological and legally significant features of the raiding process and can be used to effectively identify, document, prevent and counteract the raider takeover of enterprises.

Keywords: "unspoken" and "behind-the-scenes" documentation of raiding; economic legitimate transactions; pseudolegitimate criminogenic transactions; mechanism of transformation of legitimate economic transactions into pseudo-legitimate criminogenic transactions; means of committing raiding.

Отримано 08.06.2022

© Popovych Volodymyr, 2022

УДК 656.052(477)

Репік Ігор Анатолійович,
помічник віцепрезидента ГО "Еколого-медична академія
"Наука, здоров'я, духовність"
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-7697-2701
Бова Андрій Андрійович,
кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-1588-0250

РЕГІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ АВАРІЙНОСТІ НА АВТОМОБІЛЬНОМУ ТРАНСПОРТІ В УКРАЇНІ

На підставі даних Національної поліції України за 2018–2020 рр. та за січень–серпень 2021 р. проаналізовано динаміку показників аварійності на автомобільних шляхах в Україні. Здійснено зіставлення регіонів країни за показниками, які містяться в Державній програмі підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року.

Визначені основні порушення правил дорожнього руху учасниками дорожнього руху, що впливають на стан аварійності.

Запропоновано низку заходів, спрямованих на зниження соціального, транспортного ризику та зменшення рівня тяжкості наслідків дорожньо-транспортних пригод у країні.

Ключові слова: *дорожньо-транспортні пригоди, аналіз аварійності, показники аварійності, регіональні особливості аварійності, безпека руху.*

Автомобільний транспорт відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку країни й займає головну позицію серед усіх видів транспорту у сфері перевезень. Підвищення рівня автомобілізації населення пришвидшує економічні процеси, темпи зростання економіки, відкриває жителям депресивних регіонів нові можливості для реалізації трудового потенціалу, сприяє підприємницькій діяльності та отриманню транспортних послуг.

Неодмінним негативним супутником автомобілізації є дорожні аварії, що завдають матеріальних збитків, спричиняють загибель і травми учасникам дорожнього руху, які потрапили у ДТП. Стан безпеки дорожнього руху в Україні, у порівнянні з країнами Європи, залишається на низькому рівні через високий рівень смертності та дорожньо-транспортного травматизму [1].

Процес автомобілізації має бути орієнтовано на безпеку дорожнього руху та збереження життя і здоров'я людей. Метою Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року (далі – Програма), затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2020 р. № 1287,

© Repik Ihor, Bova Andrii, 2022

є зниження рівня аварійності та ступеня тяжкості наслідків дорожньо-транспортних пригод (ДТП).

Питання забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні розглянуті в працях Т.В. Бондар, Л.П. Нагребельної, А.О. Кононенко, О.В. Беленчука, М.Ю. Ольхової, О.П. Петрашенко, О.І. Мельниченка, С.П. Кішки, В.П. Поліщука, В.І. Єресова, О.М. Куницької, А.А. Корчевської, А.О. Корчевського, О.Т. Ланового та ін. [2–4].

Забезпечення безпеки дорожнього руху потребує постійного удосконалення моніторингу змін з метою виявлення негативних процесів і швидкого реагування на зміни показників аварійності. Так, за статистичними відомостями Національної поліції України, в країні у 2020 р. було зареєстровано 168107 випадків скоєння ДТП, а у 2021 р. – вже 190746 випадків (+13,5 %). Кількість ДТП із постраждалими становила відповідно 26052 та 26140 випадків (+0,3 %). Кількість осіб, що загинули у ДТП, зменшилася з 3541 у 2020 р. до 3238 у 2021 р. (“8,6 %). Також знизилася і кількість поранених у ДТП з 31974 осіб у 2020 р. до 29738 осіб у 2021 р. (“7,0 %) [5].

Основними причинами скоєння ДТП із загиблими та/або травмованими учасниками дорожнього руху в Україні у 2021 р. були: порушення правил маневрування – 20,5 % усіх випадків; перевищення безпечної швидкості – 38,6 %; недотримання дистанції – 5,9 %; порушення правил проїзду перехрестя – 8,6 %; керування транспортним засобом у стані сп’яніння – 3,4 %; порушення правил проїзду пішохідних переходів – 7,6 %.

Основними причинами ДТП за участю пішоходів у 2021 р. були: перехід пішоходів у невстановленому місці – 3,6 % від усіх випадків та неочікуваний вихід на проїзну частину – 1,7 %.

Зазначеною вище Програмою передбачено удосконалення ведення обліку та аналізу даних про дорожньо-транспортні пригоди, зокрема збільшення кількості критеріїв та дослідження наслідків ДТП з постраждалими. Тому актуальним є вивчення стану та проблем забезпечення безпеки дорожнього руху, насамперед у тих регіонах України, де спостерігаються високі показники аварійності або тенденції до їх зростання.

Станом на кінець 2021 р. в Україні зафіксовано 24521 ДТП із постраждалими, що на 9,9 % менше, ніж за аналогічний період минулого року, коли цей показник становив 26140 випадків, у яких загинуло 3238 учасників дорожнього руху, що на 5,7 % менше проти 3541 особи у 2020 р. Так само у цих ДТП знизилася і кількість поранених із 26140 до 24521 (–14,2 %).

Метою цієї роботи є дослідження стану безпеки дорожнього руху і тенденції аварійності в Україні та її регіонах, що сформувалися протягом 2018–2020 рр. та за 8 місяців 2021 р. Зазначений період нами обраний, зважаючи на те, що з вересня 2021 р. форма статистичної звітності щодо Дорожньо-транспортних пригод наказом Національної поліції України від 09.03.2021 № 191 була змінена, а саме: у нових формах не фіксується розподіл ДТП за регіонами.

Необхідно також зазначити, що повномасштабне вторгнення в Україну, розпочате Російською Федерацією 24 лютого 2022 р., призвело, зокрема, до вимушеного переміщення кількох мільйонів громадян до більш безпечних регіонів

© Repik Ihor, Bova Andrii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).19

або до інших країн. Унаслідок бойових дій відбувається руйнація доріг та споруд. Поточна ситуація утруднює, а часом і унеможливлює провадити збір і аналіз показників аварійності на регіональному рівні.

З огляду на те, що регіони України різняться за кількістю населення, економічним розвитком, а відтак протяжністю доріг та рівнем автомобілізації, для оцінки безпеки дорожнього руху обчислено питомі показники аварійності:

кількість загиблих внаслідок ДТП на 100 тис. населення;
кількість травмованих внаслідок ДТП на 100 тис. населення;
кількість загиблих внаслідок ДТП на 100 тис. транспортних засобів;
кількість загиблих внаслідок ДТП на 100 постраждалих;
кількість загиблих внаслідок ДТП на 100 ДТП;
кількість травмованих внаслідок ДТП на 100 ДТП [6].

Зазначені показники комплексно характеризують рівень соціального та транспортного ризику, а також рівень тяжкості наслідків ДТП.

Для розрахунку питомих показників аварійності за 2018–2020 рр. та за 8 міс. 2021 р. використано такі дані.

Кількість ДТП, кількість ДТП із постраждалими, кількість загиблих внаслідок ДТП, кількість травмованих внаслідок ДТП за 2018–2020 рр. та за 8 міс. 2021 р. (статистичні відомості Департаменту патрульної поліції Національної поліції України) [7].

Чисельність транспортних засобів у регіонах України у 2020 р. (відомості Головного сервісного центру МВС України) [8].

Середньорічна чисельність наявного населення за регіонами (крім Донецької та Луганської областей) у 2018–2020 рр. (статистичні відомості Державної служби статистики України) [9], чисельність наявного населення, що проживає на підконтрольній частині Луганської області за 2018 та 2019 рр. разом із кількістю внутрішньо переміщених осіб [10 с. 24, 11, с. 22], чисельність наявного населення, що проживає на підконтрольній частині Донецької області за 2018 та 2019 рр. разом із кількістю внутрішньо переміщених осіб (відомості органів державної влади) [12, с. 2]. Кількість наявного населення на підконтрольних територіях Донецької та Луганської області за 2020 р. розрахована шляхом екстраполяції на основі даних 2018 та 2019 рр. (у передбаченні щорічного зниження кількості населення у зазначених регіонах відповідно на 1,04 % та 1,26 %).

Необхідно зазначити, що загальний показник кількості загиблих внаслідок ДТП на 100 тис. населення по Україні протягом трьох років зростав і у 2020 р. він становив 9,1 (значення індикатора Програми на 2021 р. – 11,3 загиблих осіб на 100 тис. населення).

Як видно з таблиці 1, збільшення загиблих внаслідок ДТП за 2018–2020 рр. зафіксовано, зокрема, у Вінницький (з 9,7 до 10,4), Дніпропетровській (з 5,9 до 9,7), Закарпатській (з 6,9 до 8,6), Запорізькій (з 8,8 до 10,2), Кіровоградській (з 7,5 до 8,5), Луганській (з 2,3 до 4,4), Полтавській (з 8,8 до 9,7), Рівненській (з 11,3 до 13,2), Сумській (з 7,3 до 8,0), Херсонській (з 9,0 до 11,9), Хмельницькій (з 6,9 до 9,4), Черкаській (з 9,4 до 11,0), Чернігівській (з 10,8 до 13,2) областях.

Водночас цей показник за означений період знизився у Волинській (з12,0 до 11,1), Донецькій (з 5,2 до 4,8), Житомирській (з 14,8 до 13,2), Івано-Франківській (з 10,7 до 8,6), Київській (з 18,8 до 17,1), Львівській (з 11,2 до 11,1), Миколаївській

© Repik Ihor, Bova Andrii, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).19

(з 11,4 до 9,2), Одеській (з 9,8 до 8,4), Тернопільській (з 10,3 до 6,2), Харківській (з 6,8 до 6,5), Чернівецькій (з 8,3 до 7,2) областях та м. Києві (з 4,6 до 3,7).

Найбільша кількість загиблих на 100 тис. населення у 2020 р. була у Київській (17,1), Житомирській (13,2), Рівненській (13,2), Чернігівській (13,2), Херсонській (11,9) областях (таблиця 1).

Показник кількості поранених внаслідок ДТП на 100 тис. населення в Україні у 2019 р. становив 83,8, а у 2020 р. – 82,3 (значення індикатора Програми на 2021 р. – 119,3 пораненої особи на 100 тис. населення).

Зростання значення цього показника за вказаний період фіксувалося у Вінницький (з 56,8 до 58,7), Дніпропетровській (з 80,9 до 86,7), Закарпатській (з 52,3 до 53,3), Запорізькій (з 86,7 до 93,4), Київській (з 136,9 до 138,1), Кіровоградській (з 70,5 до 74,2), Миколаївській (з 109,6 до 115,2), Полтавській (з 93,6 до 94,1), Рівненській (з 77,1 до 85,3), Сумській (з 67,0 до 74,6), Тернопільській (з 64,7 до 65,6), Харківській (з 81,9 до 82,3), Херсонській (з 84,8 до 84,9), Хмельницькій (з 70,4 до 70,5), Черкаській (з 79,7 до 80,0) областях (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості загиблих та поранених осіб внаслідок ДТП на 100 тис. населення

Регіон	Загинуло на 100 тис. населення			Поранено на 100 тис. населення		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Вінницька	8,5	9,7	10,4	55,2	56,8	58,7
Волинська	10,6	12,0	11,1	85,3	95,2	81,8
Дніпропетровська	6,8	5,9	9,7	80,4	80,9	86,7
Донецька	4,8	5,2	4,8	46,7	54,8	53,5
Житомирська	13,5	14,8	13,2	94,3	105,7	99,3
Закарпатська	10,0	6,9	8,6	60,5	52,3	53,3
Запорізька	8,0	8,8	10,2	90,6	86,7	93,4
Івано-Франківська	9,2	10,7	8,6	69,8	75,7	67,1
Київська	14,6	18,8	17,1	125,3	136,9	138,1
Київ	4,7	4,6	3,7	85,8	89,7	79,2
Кіровоградська	6,1	7,5	8,5	51,6	70,5	84,2
Луганська	2,4	2,3	4,4	39,8	41,1	40,5
Львівська	11,6	11,2	11,1	107,8	113,0	99,5
Миколаївська	9,4	11,4	9,2	114,4	109,6	115,2
Одеська	11,5	9,8	8,4	101,2	101,1	93,3
Полтавська	9,3	8,8	9,7	78,9	93,6	94,1
Рівненська	9,5	11,3	13,2	59,0	77,1	85,3
Сумська	5,1	7,3	8,0	62,0	67,0	74,6
Тернопільська	8,0	10,3	6,2	52,5	64,7	65,6
Харківська	5,9	6,8	6,5	65,1	81,9	82,3
Херсонська	10,8	9,0	11,9	89,6	84,8	84,9
Хмельницька	7,6	6,9	9,4	71,0	70,4	70,5
Черкаська	10,3	9,4	11,0	84,5	79,7	80,0
Чернігівська	10,7	10,8	13,2	76,5	72,5	72,3
Чернівецька	9,1	8,3	7,2	58,1	76,6	63,6
Україна	**8,5**	**8,8**	**9,1**	**78,5**	**83,8**	**82,3**

© Repik Ihor, Bova Andrii, 2022

Примітка. Кількість наявного населення по Україні обчислювалася як сума середньорічного наявного населення по 23 регіонах та наявного населення Донецької та Луганської областей, що проживає на території, підконтрольній владі Україні, разом з кількістю внутрішньо переміщених осіб.

У цей же період зазначений показник знижувався у Волинській (з 95,2 до 81,8), Донецькій (з 54,8 до 53,5), Житомирській (з 105,7 до 99,3), Івано-Франківській (з 75,7 до 60,1), Луганській (з 41,1 до 40,5), Львівській (з 113,0 до 99,5), Одеській (з 101,1 до 93,3), Чернігівській (з 72,5 до 72,3), Чернівецькій (з 76,6 до 63,6) областях та м. Києві (з 89,7 до 79,2).

Найбільша кількість поранених осіб на 100 тис. населення у 2020 р. (138,1) зафіксована у Київській області (таблиця 1).

Загалом в Україні показник щодо загибелі осіб на 100 постраждалих із 2018 р. має тенденцію до зниження. За 8 міс. 2021 р. він становив 9,0 (значення індикатора Програми на кінець 2021 р. – 7,8 загиблих осіб внаслідок ДТП на 100 постраждалих).

Як видно з даних таблиці 2, зростання цього показника аварійності за 8 міс. 2021 р. спостерігалося у Донецькій (з 8,3 до 8,5), Закарпатській (з 13,9 до 16,8), Харківській (з 7,4 до 9,4), Черкаській (з 12,1 до 12,2) областях.

Водночас цей показник знизився у Вінницький (з 15,1 до 14,6), Волинській (з 11,9 до 8,5), Дніпропетровській (з 10,1 до 9,7), Житомирській (з 11,8 до 11,7), Запорізькій (з 9,8 до 7,9), Івано-Франківській (з 11,4 до 8,9), Київській (з 11,0 до 9,3), Кіровоградській (з 9,2 до 7,0), Луганській (з 9,9 до 8,2), Львівській (з 10,0 до 8,0), Миколаївській (з 7,4 до 7,1), Одеській (з 8,3 до 7,6), Полтавській (з 9,4 до 8,3), Рівненській (з 13,4 до 11,6), Сумській (з 9,7 до 6,8), Тернопільській (з 8,6 до 7,8), Херсонській (з 12,3 до 10,8), Хмельницькій (з 11,7 до 10,4), Чернігівській (з 15,5 до 12,2), Чернівецькій (з 10,2 до 11,5) областях та м. Києві (з 4,5 до 4,0).

Таким чином, значення показника кількість загиблих осіб на 100 постраждалих перевищено майже в усіх областях, за винятком Кіровоградської – 7,0, Миколаївської – 7,1, Сумської – 6,8, Тернопільської – 7,8 та м. Києва, де він становив 4,0 (таблиця 2).

Таблиця 2

Динаміка кількості загиблих осіб на 10 тис. транспортних засобів та на 100 постраждалих

Регіон	Загинуло на 10 тис. транспортних засобів	Загинуло на 100 постраждалих			
	2020	2018	2019	2020	січень-серпень 2021
Вінницька	65,4	13,3	14,5	15,1	14,6
Волинська	82,1	11,1	11,2	11,9	8,8
Дніпропетровська	29	7,8	6,8	10,1	9,7
Донецька	14,1	9,2	8,6	8,3	8,5
Житомирська	49,2	12,5	12,3	11,8	11,7
Закарпатська	37,7	14,2	11,6	13,9	16,8
Запорізька	34,7	8,2	9,3	9,8	7,9
Івано-Франківська	35,2	11,7	12,4	11,4	8,9
Київська	42,6	10,5	12,1	11	9,3

© Repik Ihor, Bova Andrii, 2022

Регіон	Загинуло на 10 тис. транспортних засобів	Загинуло на 100 постраждалих			
	2020	2018	2019	2020	січень-серпень 2021
Київ	8,9	5,2	4,9	4,5	4
Кіровоградська	10,5	10,6	9,6	9,2	7
Луганська	9,1	5,7	5,3	9,9	8,2
Львівська	37	9,7	9,1	10	8
Миколаївська	33,6	7,6	9,4	7,4	7,1
Одеська	20,9	10,2	8,8	8,3	7,6
Полтавська	31,2	10,6	8,6	9,4	8,3
Рівненська	45,1	13,9	12,8	13,4	11,6
Сумська	32,2	7,5	9,9	9,7	6,8
Тернопільська	23	13,2	13,7	8,6	7,8
Харківська	22,9	8,3	7,7	7,4	9,4
Херсонська	43,8	10,8	9,6	12,3	10,8
Хмельницька	34,9	9,7	8,9	11,7	10,4
Черкаська	29,4	10,9	10,6	12,1	12,2
Чернігівська	49,2	12,2	13	15,5	12,2
Чернівецька	26,2	13,5	9,8	10,2	11,5
Україна	**28,3**	**9,8**	**9,5**	**10**	**9**

Ще одним показником тяжкості наслідків ДТП є кількість загиблих внаслідок ДТП на 100 ДТП, який загалом по Україні за 8 міс. 2021 р. знизився до 1,6 (значення індикатора Програми на 2021 рік – 3,1 загиблих осіб на 100 ДТП). За даними таблиці 3, цей показник знижувався у Вінницький (з 4,6 до 3,3), Волинській (з 3,7 до 1,8), Дніпропетровській (з 2,4 до 1,8), у Донецькій (з 2,6 до 2,5), Запорізькій (з 2,5 до 1,7), Житомирській (з 4,0 до 3,4), Івано-Франківській (з 3,4 до 2,6), Київській (з 2,1 до 1,8), Кіровоградській (з 3,6 до 2,2), Львівській (з 2,5 до 1,9), Луганській (з 4,7 до 2,6), Миколаївській (з 2,7 до 1,9), Одеській (з 1,3 до 0,9), Сумській (з 4,0 до 2,7), Полтавській (з 3,3 до 2,5), Рівненській (з 5,3 до 3,9), Херсонській (з 3,6 до 2,6), Хмельницькій (з 3,5 до 2,8), Черкаській (з 3,2 до 2,4), Чернівецькій (з 2,8 до 2,6), Чернігівській (з 4,8 до 3,6) областях та м. Києві (з 0,3 до 0,2).

Водночас цей показник у Закарпатській (3,3), Харківській (1,5), Тернопільській (2,6) областях залишився стабільним на зазначених рівнях.

Як видно з викладеного, на кінець серпня 2021 р. високі значення показника кількості загиблих осіб у ДТП на 100 ДТП, які перевищують значення індикатора, передбаченого Програмою, спостерігалися у Вінницький (3,3), Житомирській (3,4), Рівненській (3,9), Чернігівській (3,6) областях (таблиця 3).

Іншим показником тяжкості наслідків ДТП є кількість поранених внаслідок ДТП на 100 ДТП. Загалом по Україні протягом періоду, що досліджується, цей показник знижувався і на початок вересня 2021 р. становив – 16,1 (значення індикатора Програми на кінець 2021 року 31,9 осіб поранено на 100 ДТП). Збільшення поранених унаслідок ДТП на 100 ДТП за 8 місяців 2021 р. зафіксовано у таких областях, як Івано-Франківська (з 26,1 до 27,2), Луганська (з 43,2 до 43,4), Сумська (з 37,3 до 37,9), Тернопільська (з 27,4 до 30,6).

© Repik Ihor, Bova Andrii, 2022

Водночас цей показник знижувався у Вінницький (з 25,7 до 19,5), Волинській (з 27,6 до 21,8), Дніпропетровській (з 21,4 до 16,7), Донецькій (з 28,6 до 26,7), Житомирській (з 30,2 до 25,6), Закарпатській (з 20,3 до 16,2), Запорізькій (з 22,9 до 19,3), Київській (з 17,2 до 12,5), Кіровоградській (з 35,3 до 29,0), Львівській (з 25,8 до 21,2), Миколаївській (з 34,1 до 28,7), Одеській (з 14,1 до 10,6), Полтавській (з 32,0 до 27,7), Рівненській (з 34,1 до 29,9) Харківській (з 18,3 до 14,5), Херсонській (з 25,4 до 21,2), Хмельницькій (з 26,0 до 23,9), Черкаській, (з 23,5 до 17,5), Чернігівській (з 26,3 до 25,8) областях та м. Києві (з 5,9 до 5,0).

Високі значення показника щодо кількості поранених осіб на 100 ДТП, які перевищують значення, визначені Програмою за 2021 р., зафіксовано у Луганській (43,4) і Сумській (37,9) областях (таблиця 3).

Таблиця 3

Динаміка кількості загиблих і поранених внаслідок ДТП на 100 ДТП

Регіон	Загинуло на 100 ДТП				Поранено на 100 ДТП			
	2018	2019	2020	січень-серпень 2021	2018	2019	2020	січень-серпень 2021
Вінницька	4,4	4,4	4,6	3,3	28,8	25,9	25,7	19,5
Волинська	4,1	4,3	3,7	2,1	32,8	33,8	27,6	21,8
Дніпропетровська	2,1	1,7	2,4	1,8	25	22,9	21,4	16,7
Донецька	3,4	3	2,6	2,5	33,8	31,9	28,6	26,7
Житомирська	4,4	4,6	4	3,4	30,9	32,7	30,2	25,6
Закарпатська	4,5	2,8	3,3	3,3	27	21,4	20,3	16,2
Запорізька	2,5	2,4	2,5	1,7	28,3	24	22,9	19,3
Івано-Франківська	4,3	4,4	3,4	2,6	32,6	31,1	26,1	27,2
Київська	2,2	2,7	2,1	1,3	19,2	19,6	17,2	12,5
Київ	0,4	0,3	0,3	0,2	6,6	6,5	5,9	5,0
Кіровоградська	3,4	3,6	3,6	2,2	28,8	33,7	35,3	29
Луганська	2,8	2,5	4,7	3,9	46,9	44,6	43,2	43,4
Львівська	2,7	2,5	2,5	1,9	25,3	25,2	22,8	21,2
Миколаївська	2,9	3,5	2,7	2,2	35,7	33,4	34,1	28,7
Одеська	2	1,7	1,3	0,9	17,7	17	14,1	10,6
Полтавська	3,7	3,3	3,3	2,5	31	34,7	32	27,7
Рівненська	4,8	5	5,3	3,9	29,7	34,1	34,1	29,9
Сумська	3,1	4,1	4	2,7	37,9	37,2	37,3	37,9
Тернопільська	3,8	4,7	2,6	2,6	24,8	29,4	27,4	30,6
Харківська	1,4	1,5	1,5	1,5	15,3	18,4	18,3	14,5
Херсонська	3,7	2,8	3,6	2,6	30,4	26,6	25,4	21,2
Хмельницька	3,3	2,8	3,5	2,8	30,3	28,4	26	23,9
Черкаська	3,4	3,1	3,2	2,4	28,1	26,1	23,5	17,5
Чернігівська	4,8	4,3	4,8	3,6	34,6	28,9	26,3	25,8
Чернівецька	3,6	3,2	2,8	2,6	22,9	29,6	24,3	20,2
Україна	**2,2**	**2,1**	**2,1**	**1,6**	**20,6**	**20,4**	**19**	**16,1**

Необхідно зазначити, що в економічно розвинених регіонах спостерігається зниження та стабілізація показників аварійності. Такими адміністративно-територіальними одиницями, зокрема, є Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Харківська, Запорізька області та м. Київ.

© Repik Ihor, Bova Andrii, 2022

Особливе географічне становище мають м. Київ та Київська область, які знаходяться на перетині найважливіших міжнародних доріг державного значення, що поєднуються з міжнародними транспортними коридорами. У столичному регіоні сходяться національні автомобільні дороги державного значення, поєднані з національними транспортними коридорами, які з'єднують м. Київ з адміністративними центрами областей.

Київ є мегаполісом, де основою транспортного сполучення є вулична мережа, на якій швидкість руху (від якої передусім залежить тяжкість наслідків ДТП) обмежена статусом населеного пункту. У м. Києві фіксуються найнижчі питомі показники аварійності упродовж останніх трьох років. У столиці, після стабілізації ситуації з аварійністю у 2019 р., спостерігається зниження відповідних показників. Крім цього, слід звернути увагу на те, що концепція великого міста сама собою продукує транспортні проблеми, які сповільнюють рух, оскільки у Києві рівень автомобілізації перевищує 400 авто на 1000 жителів.

Найбільше доріг I категорії знаходиться в Київській області – 401 км. Необхідно зауважити, що велика протяжність і висока якість доріг, з огляду на їх статус, позитивно впливає на перепуск транспортних потоків досить високої інтенсивності на великих швидкостях. Проте у Київській області зафіксовано найвищі показники аварійності (загиблих та поранених осіб на 100 тис. населення). Це може вказувати на те, що на цих дорогах водії не завжди дотримуються безпечної швидкості, а також про недостатній контроль за швидкістю руху транспортних засобів.

На підставі викладеного необхідного констатувати, що станом на кінець 2021 р. фіксувалося перевищення поданих у Програмі значень індикаторів аварійності на цей рік за трьома і більше показниками аварійності у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Київській, Луганській областях.

Водночас більш безпечна ситуація спостерігається у Дніпропетровській, Донецькій, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Тернопільській, Харківській, Чернівецькій областях та м. Києві, де зафіксовані показники аварійності нижчі за ті, що планувалися у Програмі на кінець 2021 р., або ж фіксувалося перевищення значень лише за одним показниками аварійності.

Отже, стан та динаміка аварійності на вулично-дорожній мережі України протягом досліджуваного періоду сформувалися за роки, що припадають на час російсько-української війни до повномасштабного вторгнення держави-агресора на її територію у лютому 2022 р. Слід зауважити, що у цей період збір і опрацювання статистичних даних показників аварійності не здійснювалися на тимчасово окупованих територіях АР Крим, м. Севастополя і на частинах непідконтрольних владі України територіях Донецької і Луганської областей.

У сфері дорожнього руху, де спостерігається швидке зростання рівня автомобілізації, проблема безпеки може бути розв'язана шляхом подолання високого рівня смертності та травматизму на дорогах завдяки комплексному підходу до функціонування системи: "учасники дорожнього руху – транспортні засоби – вулично-дорожня мережа – середовище". Високі темпи урбанізації та автомобілізації, недосконала інфраструктура призводять до виникнення конфліктних ситуацій між учасниками дорожнього руху на вулично-дорожній мережі.

© Repik Ihor, Bova Andrii, 2022

Порушення правил маневрування, перевищення безпечної швидкості, ігнорування ременів безпеки або шоломів, вживання водіями алкоголю є основними причинами ДТП з постраждалими. Водночас відсутність своєчасної медичної допомоги після аварій призводить до стабільно високих показників тяжкості наслідків ДТП в Україні. На сьогодні потребує нормативно-правового регулювання порядок руху таких сучасних мобільних засобів, як гіроскутерів, гіробордів, електросамокатів, елетровелосипедів, моноколіс тощо, водії яких одночасно використовують для руху або тротуар, або проїжджу частину.

На нашу думку, виконання загальних цілей, передбачених Програмою, може полягати у впровадженні таких заходів:

зниження рівня соціального ризику – зменшення потенційної небезпеки транспортного середовища, виховання культури поведінки на дорозі, контроль за дотриманням учасниками дорожнього руху Правил дорожнього руху;

зниження рівня транспортного ризику – поліпшення пасивної безпеки вулично-дорожньої мережі, поліпшення пасивної безпеки транспортних засобів, удосконалення контролю за дотриманням водіями безпечної швидкості руху та правил експлуатації транспортних засобів, користування захисними шоломами, ременями безпеки, дитячими захисними кріслами;

зниження рівня тяжкості наслідків ДТП – злагодженість дій служб, які залучаються до реагування на випадки ДТП з постраждалими, збільшення кількості спеціалізованого транспорту екстреної медичної допомоги з можливістю надання допомоги постраждалому на догоспітальному етапі, створення достатньої кількості центрів екстреної медичної допомоги, обладнаних необхідним реанімаційним устаткуванням, підвищення ефективності надання допомоги постраждалим.

Загальне зростання рівня автомобілізації, інтенсивності транспортних потоків, міської мобільності потребує впровадження розумних технологій у міське середовище, як-от: автоматичний контроль швидкості руху на аварійно-небезпечних ділянках із системою розпізнавання номерів транспортних засобів, відеоспостереження в місцях концентрації ДТП, інформування водіїв про ділянки заторів, вільні місця на паркувальних майданчиках, погіршення дорожніх умов тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 1360-р). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 25.04.2022).

2. *Бондар Т. В., Нагребельна Л.П., Кононенко А.О.* та ін. Рейтинг мережі доріг державного значення за даними аварійності 2017 року. Дороги і мости: збірник. К.: ДП "ДерждорНДІ", 2017. Вип. 17. С. 89–96.

3. *Мельниченко О. І., Кішка С. П.* Безпека дорожнього руху як об'єкт дослідження і постійного забезпечення. Управління проектами, системний аналіз і логістика. К.: НТУ. 2012. Вип. 10. С. 146–149.

4. *Поліщук В. П., Єресов В. І. , Куницька О. М.* та ін. Аналіз існуючого стану автомобілізації та системна криза боротьби з аварійністю на автомобільних дорогах. Вісник Національного транспортного університету. 2016. № 1. С. 354–363. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vntu_2016_1_45 (дата звернення: 25.04.2022).

5. Статистика ДТП в Україні. Департамент патрульної поліції Національної поліції України. URL:http://patrol.police.gov.ua/statystyka/ (дата звернення: 25.04.2022).

© Repik Ihor, Bova Andrii, 2022

6. Державна програма підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2020 р. № 1287. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1287-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.04.2022).

7. Статистика ДТП в Україні. Департамент патрульної поліції Національної поліції України. URL: http://patrol.police.gov.ua/statystyka/ (дата звернення: 25.04.2022).

8. Лист Головного сервісного центру МВС України від 12.04.2021 № 31/217зі. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/84463/response/238537/attach/2/31.217.pdf?cookie_passthrough=1 (дата звернення: 25.04.2022).

9. Дані щодо середньорічної чисельності постійного населення. Чисельність наявного населення України: статистичний збірник на 1 січня 2021 року. URL:http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/index.asp (дата звернення: 25.04.2022).

10. Паспорт Луганської області, 2019. Луганська обласна державна адміністрація. Луганська обласна військово-цивільна адміністрація. Департамент економічного розвитку, зовнішньоекономічної діяльності та туризму облдержадміністрації. 34 с. URL: http://loga.gov.ua/sites/default/files/pasport_2019.pdf (дата звернення: 25.04.2022).

11. Паспорт Луганської області, 2020. Луганська обласна державна адміністрація. Луганська обласна військово-цивільна адміністрація. Департамент економічного розвитку, зовнішньоекономічної діяльності та туризму облдержадміністрації. 31 с. URL: http://loga.gov.ua/sites/default/files/pasport_20201.pdf (дата звернення: 25.04.2022).

12. Аналітична записка до листа Департаменту економіки Донецької облдержадміністрації від 25.08.2020 №3/3-214/1431/о/4120/012.012. Донецька ОДА. Аналітична записка. 5 с. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/doneczka-oda.-analitychna-zapyska.pdf (дата звернення: 25.04.2022).

REFERENCES

1. Stratehiia pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini na period do 2024 roku. “Strategy for increasing the level of road safety in Ukraine for the period until 2024 (approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 21, 2020 No. 1360)”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text. (Date of Application: 25.04.2022) [in Ukrainian].

2. *Bondar T.V., Nahrebelna L.P., Kononenko A.O. etc.* (2017). Reitynh merezhi dorih derzhavnoho znachennia za danymy avariinosti 2017 roku. “Rating of the road network of state importance according to accident data of 2017”// Roads and bridges: a collection. K.: SE “DerzhdorNDI”, 2017. Issue 17. P. 89–96 [in Ukranian].

3. *Melnychenko O.I., Kishka S.P.* (2012). Bezpeka dorozhnoho rukhu yak obiekt do slidzhennia i postiinoho zabezpechennia. “Road traffic safety as an object of research and permanent support”. Project management, system analysis and logistics. K.: NTU. Iss. 10. P. 146–149 [in Ukrainian].

4. *Polishchuk V.P., Yeresov V.I., Kunytska O.M. and others.* (2016). Analiz isnuiuchoho stanu avtomobilizatsii ta systemna kryza borotby z avariinistiu na avtomobilnykh dorohakh. “Analysis of the current state of motorization and the systemic crisis of combating accidents on highways”. Bulletin of the National Transport University. No. 1. P. 354–363. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vntu_2016_1_45. (Date of Application: 25.04.2022) [in Ukrainian].

5. Statystyka DTP v Ukraini. “Traffic accident statistics in Ukraine”. Patrol Police Department of the National Police of Ukraine. URL:http://patrol.police.gov.ua/statystyka/. (Date of Application: 25.04.2022) [in Ukrainian].

6. Derzhavna prohrama pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini na period do 2023 roku. “State program for increasing the level of road safety in Ukraine for the period until 2023”. Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 21, 2020 No. 1287. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1287-2020-%D0%BF#Text. (Date of Application: 25.04.2022) [in Ukrainian].

7. Statystyka DTP v Ukraini. “Traffic accident statistics in Ukraine”. Patrol Police Department of the National Police of Ukraine. URL: http://patrol.police.gov.ua/statystyka/. (Date of Application: 25.04.2022) [in Ukrainian].

8. Lyst Holovnoho servisnoho tsentru MVS Ukrainy. “Letter of the Main Service Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated April 12, 2021 No. 31/217zi”. URL: https://

© Repik Ihor, Bova Andrii, 2022

dostup.pravda.com.ua/request/84463/response/238537/attach/2/31.217.pdf?cookie_passthrough=1. (Date of Application: 25.04.2022) [in Ukrainian].

9. Dani shchodo serednorichnoi chyselnosti postiinoho naselennia: postiinoho naselennia. "Data on the average annual number of the permanent population. The size of the available population of Ukraine: statistical collection for January 1, 2021". URL:http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/index.asp. (Date of Application: 25.04.2022) [in Ukrainian].

10. Pasport Luhanskoi oblasti. "Luhansk Oblast Passport, 2019". Luhansk Oblast State Administration. Luhansk regional military-civilian administration. Department of Economic Development, Foreign Economic Activity and Tourism of the Regional State Administration. 34 p. URL: http://loga.gov.ua/sites/default/files/pasport_2019.pdf. (Date of Application: 25.04.2022) [in Ukrainian].

11. Pasport Luhanskoi oblasti. "Luhansk Oblast Passport, 2020". Luhansk Oblast State Administration. Luhansk regional military-civilian administration. Department of Economic Development, Foreign Economic Activity and Tourism of the Regional State Administration. 31 p. URL: http://loga.gov.ua/sites/default/files/pasport_20201.pdf. (Date of Application: 25.04.2022) [in Ukrainian].

12. Analitychna zapyska do lysta Departamentu ekonomiky Donetskoi oblderzhadministratsii. "Analytical note to the letter of the Department of Economics of the Donetsk Regional State Administration dated August 25, 2020 No. 3/3-214/1431/o/4120/012.012". Donetsk State Administration. Analytical note. 5 p. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/doneczka-oda.-analitychna-zapyska.pdf. (Date of Application: 25.04.2022) [in Ukrainian].

UDC 656.052(477)

Repik Ihor,
Assistant to the Vice President of the SE "Ecology and Medicine Academy "Science, Health, Spirituality", Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-7697-2701
Bova Andrii,
Candidate of Sociology Sciences, Senior Researcher, Head of the Department, State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1588-0250

REGIONAL ANALYSIS OF ACCIDENT RATES ON ROAD TRANSPORT IN UKRAINE

The aim of the work is to study the state and trends of accidents on road transport in Ukraine and its regions, which were formed during 2018–2020 and for 8 months of 2021 on the basis of the data of the National Police of Ukraine. We chose the specified period due to the fact that since September 2021 the form of statistical reporting on road accidents has been changed. The status of accidents at the end of 2021 on the street and road network of Ukraine was formed in the years during the Russian-Ukrainian war until the full-scale invasion of the aggressor state on its territory in February 2022. Sevastopol and parts of the territories of Donetsk and Luhansk regions, which are not controlled by the Ukrainian authorities, were not collected during this period.

A general overview of the dynamics of passenger and freight traffic on road transport, as well as the dynamics of accident rate indicators in Ukraine and the main violations of traffic rules by road users, which influenced it, are given.

© Repik Ihor, Bova Andrii, 2022

On the basis of the accident rate indicators established by the State program of road safety improvement in Ukraine till 2023, approved by the Decision of the Cabinet of Ukraine № 1287 as of December 21, 2020, comparison of regions was carried out by such indicators as the number of accident victims per 10 thousand people; number of injured per 100 thousand people; number of accident victims per 100 thousand vehicles; number of accident victims per 100 thousand people; number of people died in accidents per 100 thousand vehicles; number of people injured per 100 thousand vehicles.

The above program provides for an increase in the number of criteria and research of the consequences of accidents with victims. Therefore, the study of the state and problems of road safety, especially in those regions of Ukraine with high rates of accidents or trends towards their increase, which comprehensively characterize the level of social and transport risk, as well as the level of severity of the consequences of road accidents is relevant.

By analysis of accident rates recorded in 2018, 2019, 2020 the potential opportunity to reach the benchmark indicator values defined by the Program for each region separately and Ukraine as a whole was assessed. 2021 - in the first year of the Program, there are already emerging trends to which we should pay attention and compare the indicators of accidents with the indicators of the Program for this year.

In general, the situation with the dynamics of changes in the indicators of accidents in the regions and Ukraine was assessed as follows: growth, decline, stabilization. Comparison of indicators with indicator values for 2021 was defined as: exceeding, level, below the level.

Studies have shown that in economically developed regions there is a decrease and stabilization of the characteristics of accidents. At the same time, the comparison of the situation in Kiev and Kiev region lying at the crossroads of the most important international roads of state importance showed quite different trends in the streets of Kiev city with low accident rates versus high rates on the roads of the region.

On the basis of the conducted research, at the end of 2021, there is an excess of three or more indicators of accident rate indicated in the Program for that year in 5 oblasts.

At the same time, the safer situation is observed in 9 oblasts and in Kiev city, where the indexes of accident rate are fixed lower than it was planned to reach in the Program by the end of 2021, or there was fixed an excess of values only on one index of accident rate.

With the purpose of accomplishing the goals foreseen by the Program, besides implementation of reasonable technologies in the urban transport environment where the highest proportion of accidents with the victims is observed, a number of measures in such areas as reducing the social risk; reduction of the transport risk; reducing the severity of the consequences of accidents are proposed in accordance with the directions of the Program

Keywords: road accidents, analysis of accident rate, indicators of accident rate, regional peculiarities of accident rate, traffic safety.

Отримано 08.06.2022

© Repik Ihor, Bova Andrii, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).19

УДК 343.97-055.2

Рямзіна Аліна Юріївна,
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-6250-5296

ОСОБЛИВОСТІ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ В СИТУАЦІЯХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

У статті проаналізовано особливості вчинення насильства в умовах військової агресії. Здійснено аналіз статистичних відомостей Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі, наданого Офісом Генерального прокурора України, за січень та квітень 2022 р. за деякими статтями Кримінального кодексу України, які встановлюють відповідальність за насильства щодо жінок. Наведено визначення гендерно зумовленого насильства, яким користуються міжнародні неурядові організації. Досліджено, які суб'єкти частіше вчиняють насильство щодо жінок за ознакою статі в ситуаціях військової агресії, на яких територіях та у який час частіше відбувається ГЗН. Наведено заходи запобігання насильству щодо жінок за ознакою статі в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *насильство за ознакою статі, насильство в умовах воєнного стану, насильство в ситуаціях збройної агресії, насильство в умовах військової агресії, гендерно зумовлене насильство, запобігання насильству щодо жінок.*

24 лютого 2022 р. у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України було видано Указ Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" [1] від 24.02.2022, затверджений Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" [2] від 24.02.2022.

Згідно з наданим Офісом Генерального прокурора України Єдиного звітом про кримінальні правопорушення по державі [3], у квітні 2022 р., після посилення військової агресії (прим. – тут і далі термін "військова агресія" вживається згідно з положеннями Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" [1]), у порівнянні з січнем 2022 р. (до посилення військової агресії), кількість облікованих кримінальних правопорушень у злочинах насильства щодо жінок суттєво зросла. Так, у січні 2022 р. за ст. 152 КК України "Зґвалтування" обліковано 42 кримінальних правопорушення, тоді як у квітні 2022 р. їх кількість становила 98. У січні 2022 р. за ст. 153 КК України "Сексуальне насильство" обліковано 3 кримінальних правопорушення, тоді як у квітні цього ж року їх кількість становила 18. У січні 2022 р. за ст. 155 КК України "Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла 16-річного віку" обліковано 10 кримінальних правопорушень, тоді як у квітні 2022 р. їх кількість становила 25. У січні 2022 р. за ст. 156 КК України "Розбещення неповнолітніх" обліковано 18

© Riamzina Alina, 2022

кримінальних правопорушень, тоді як у квітні 2022 р. їх кількість становила 60. У січні 2022 р. за ст. 149 КК України "Торгівля людьми" обліковано 42 кримінальних правопорушень, тоді як у квітні 2022 р. їх кількість становила 63. По кожному виду кримінальних правопорушень, що стосуються насильства щодо жінок за ознакою статі, вбачається тенденція до зростання в умовах посилення військової агресії Російської Федерації проти України.

В Україні жінки в зоні бойових дій зазнають сексуального насильства, пов'язаного із конфліктом, більшою мірою, ніж чоловіки: кожна третя жінка і кожен четвертий чоловік були жертвами або свідками сексуального насильства з боку офіцерів з обох сторін конфлікту, задокументовано у звіті за грудень 2017 року на основі 300 інтерв'ю з жертвами, які вижили, та свідками [4].

За даними ООН, 3,1 % чоловіків та 8,2 % жінок, затримані недержавними збройними групами, зазнали різних форм сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом [5].

Міжнародний кримінальний суд, що почав розслідування в справі "Ситуація в Україні", також дійшов висновку, що в зоні військового конфлікту були вчинені такі воєнні злочини, як зґвалтування та інші форми сексуального насильства [6].

Є повідомлення в медіа про випадки сексуального насильства російських солдат щодо українських жінок. Російські солдати під час розмов зі своїми близькими розповідають про те, як мародерять та ґвалтують жінок на окупованих територіях [7].

Медична працівниця розповіла, що до неї привезли пацієнтів, які були захоплені окупантами в полон. Серед них були і дівчата віком від 15 до 20 років. За словами жінки, російські солдати неодноразово ґвалтували цих дівчат, у жертв залишилися сліди жорстокого поводження. Вона зазначила, що потерпілі спливали кров'ю [8]. Інший випадок: російські окупанти зайшли на подвір'я приватного будинку мешканки Київщини, де тричі зґвалтували жінку на очах у її чотирирічного сина, який ховався у котельні [9]. Факт скоєного злочину також підтвердила Генеральний прокурор України, яка зазначила, що окупанту повідомили про підозру в порушенні законів та звичаїв війни, він оголошений у розшук, а до суду подано клопотання про його затримання [10]. Цей та інші випадки насильства щодо жінок під час воєнного стану потребують детального дослідження з метою подальшого запобігання таким злочинам.

Відомо, що у всіх видах надзвичайних гуманітарних ситуацій, у тому числі внаслідок бойових дій, ризик гендерного насильства щодо жінок та дітей зростає. Одним із ризиків насильства щодо жінок за ознакою статі в умовах воєнного стану є масове внутрішнє переміщення осіб. Станом на травень 2022 р. в Україні були внутрішньо переміщені 7 млн осіб. Якщо порівняти показники гендерно зумовленого насильства (далі – ГЗН), то після внутрішнього переміщення осіб показники ГЗН потроїлися. Саме тому важливо проводити наукові дослідження насильства щодо жінок в умовах військової агресії з метою визначення способів його запобігання [11].

Міжнародні неурядові організації у своїй роботі активно використовують визначення гендерно зумовленого насильства як об'єднуючий термін для будь-якої шкідливої дії, яка скоєна проти волі людини і заснована на соціально-

© Riamzina Alina, 2022

прописаних (тобто гендерних) відмінностях між чоловіками та жінками. До таких діянь належать дії, які заподіюють шкоду або страждання фізичного, сексуального або психічного характеру, загрози вчинення таких дій або примус та інші види позбавлення волі. Формами насильства щодо жінок за ознакою статі є фізичне, сексуальне, емоційне, психологічне та соціально-економічне насильство. Глобальні дані про поширеність ГЗН вказують на те, що жінки та дівчата непропорційно страждають від ГЗН, здебільшого ГЗН вчиняють чоловіки проти жінок. Принаймні одна з трьох жінок у всьому світі страждає від ГЗН протягом свого життя, а це щонайменше 763 млн жінок. Вік та інші взаємопов'язані фактори, такі як гендерна ідентичність, інвалідність, соціально-економічні фактори, національність відіграють велику роль у збільшенні ризику ГЗН. Наприклад, відомо, що ГЗН частіше трапляється в молодому віці. Молоді жінки, дівчата-підлітки піддаються найвищому ризику ГЗН. Іноді хлопчики і чоловіки також страждають від ГЗН, зокрема якщо насильство використовується для посилення та нав'язування прописаних гендерних ролей. Ці ризики посилюються в ситуаціях військової агресії. Хлопчики та чоловіки в ситуаціях військової агресії можуть бути під ризиком ще і тому, що хлопчики також стають жертвами торгівлі людьми.

За останні 20 років практичної діяльності гуманітарних неурядових організацій встановлено, що у всіх видах надзвичайних гуманітарних ситуацій: чи то природні катаклізми, чи військова агресія, ризик гендерного насильства для жінок та дітей зростає.

Досліджено, які суб'єкти частіше вчиняють насильство щодо жінок за ознакою статі в ситуаціях військової агресії:

– будь-які особи, які і до початку військової агресії вчиняли ГЗН, проте під час військової агресії існує більше можливостей і дисбалансу сил, що підвищує ймовірність скоєння ГЗН;

– особи, які контролюють ресурси (місцеві працівники органів влади та навіть гуманітарні працівники);

– озброєні особи: військові (при чому військові з обох сторін), бандитські угруповання.

Станом на 2019 р. в Україні 75 % жінок зіштовхувалися з насильством щодо жінок за ознакою статі протягом свого життя. Насильство з боку статевого партнера і насильство в сім'ї було найбільш поширеними як у регіонах, які постраждали від військової агресії, так і в інших регіонах (згідно з дослідженням UNFPA, 2019). Торгівля людьми з метою секс-експлуатації представляє підвищений ризик у ситуаціях військової агресії.

Встановлено, що територіально ГЗН відбувається частіше:

– у місцях лінії фронту,

– у переповненому житлі (наприклад, у притулках),

– у військових контрольно-пропускних пунктах,

– у місцях примусового утримання (під вартою, у полоні).

За часом частіше ГОН трапляється в нічний час, після настання комендантської години, коли відбувається прихід та розміщення військового персоналу в районі з матеріальними запасами, а також при демобілізації після завершення військової агресії (саме тоді зростають ризики з боку інтимних партнерів).

© Riamzina Alina, 2022

Наявний позитивний досвід взаємодії України та ООН під час військової агресії. У 2018 р. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ ООН) здійснило постачання 50 камер спостереження на контрольно-пропускний пункт "Майорськ" для запобігання корупції. УВКБ ООН продовжує співпрацю з ДПС України у сфері запобігання зловживанням і корупції. Першочерговою метою заходу було запобігання корупції, проте це також допомагає запобігати ГОН, яке, як досліджувалося вище, має підвищений ризик учинення на контрольно-пропускних пунктах [11].

Потрібно звернути увагу на стійке переконання багатьох жертв насильства щодо жінок за ознакою статі, особливо в зоні збройного конфлікту та на прилеглих територіях, про неспроможність отримати ефективну медичну та правову допомогу. Недотримання підходу, заснованого на захисті інтересів потерпілих осіб, у поєднанні з безкарністю кривдників, суттєво обмежує можливості для осіб, які постраждали від насильства, та осіб, які знаходяться у групі ризику [12].

У практичному використанні важливо з'ясувати способи зниження ризиків та запобігання насильству щодо жінок за ознакою статі для неурядових організацій:

1. Не викликати і не збільшувати можливість збільшення насильства щодо жінок за ознакою статі.

2. Намагатися вживати заходів для зниження ризиків насильства щодо жінок за ознакою статі.

3. Сприяти і контролювати доступ вразливих груп до послуг [11].

Організацією "Gender Based Violence Area of Responsibility" у скорочені строки були розроблені важливі та термінові заходи запобігання насильству щодо жінок та дівчат за ознакою статі у центрах для внутрішньо переміщених осіб. Серед них такі заходи:

• визнавати, що частка господарів може бути зловмисною або нечесною у своїх намірах щодо надання допомоги та розміщення жінок і дівчат, що створює пряму загрозу їхньому життю та добробуту. Наприклад, основний намір може полягати у тому, щоб розмістити жінок і дівчат з метою насильства та експлуатувати їх;

• негайно переселити внутрішньо переміщених осіб з небезпечного житла у безпечне приміщення [13, с. 5–6].

Наведені способи запобігання насильству щодо жінок за ознакою статі є надзвичайно важливими в умовах воєнного стану на території України та можуть бути використані за потреби й іншими країнами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022 (дата звернення: 18.05.2022).

2. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні": Закон України від 24.02.2022 №2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text (дата звернення: 18.05.2022).

3. Офіс Генерального прокурора України. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. 2022 р. (за січень та за квітень). URL: https://is.gd/xkGSg0 (дата звернення: 18.05.2022).

4. Madeline Roache. As Ukraine's Rape Epidemic Goes Largely Ignored, Survivors Plead for Help. 21.03.2018. URL: https://www.vice.com/en/article/ywxgkg/ukraine-war-rape-epidemic-survivors-plea-for-help (дата звернення: 18.05.2022).

© Riamzina Alina, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).20

5. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Свавільні затримання, катування та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України 2014–2021. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/UkraineArbDetTorture_UA.pdf (дата звернення: 18.05.2022).

6. International Criminal Court. Report on Preliminary Examination Activities. 05.12.2019.URL: https://is.gd/TKRBF6 (дата звернення: 18.05.2022).

7. *Соловьев Б.* "Вторая армия мира" оказалась насильниками и мародерами: заявление СБУ. 26.03.2022. URL: https://is.gd/hl1Xqt (дата звернення: 18.05.2022).

8. *Устименко Є.* Изнасилованным девушкам по 15–20 лет: украинская медсестра рассказала про зверства "орков". 26.03.2022. URL: https://is.gd/2jpD8k (дата звернення: 18.05.2022).

9. The Times. Russian soldiers raped me as my terrified son cried. URL: https://is.gd/o8JRGS (дата звернення: 18.05.2022).

10. Першого російського окупанта оголосили в розшук за зґвалтування жінки під Києвом – Венедіктова. НВ. 23.03.2022. URL: https://is.gd/OPO1JX (дата звернення: 18.05.2022).

11. RedR UK. Онлайн-тренінг "Gender-based Violence in situations of armed conflict" ("Гендерно зумовлене насильство в ситуаціях збройного конфлікту"). 11.05.2022.

12. *Ірха Ю.Б., Ангеленюк А.-М.Ю., Бочек О.І.* Окремі проблеми впливу збройного конфлікту на сході України на виникнення та поширення гендерно обумовленого насильства. МВС України, ДНДІ МВС України та ін. Розвиток науки та техніки: проблеми і перспективи. Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2020 в Україні. (м. Київ, 21 травня 2020 р.). К., 2020. 540 с.

13. Gender Based Violence Area of Responsibility. Ukraine Refugee Response: Recommendations to Mitigate GBV Risks. Marcy Hersh. April 2022. 8 p. URL: https://gbvaor.net/node/1576 (дата звернення: 18.05.2022).

REFERENCES

1. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini. "On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 64". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022 (Date of Application: 18.05.2022) [in Ukrainian].

2. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy "Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini". "On the approval of the Decree of the President of Ukraine "On the introduction of martial law in Ukraine": Law of Ukraine dated February 24, 2022, No. 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text (Date of Application: 18.05.2022) [in Ukrainian].

3. Ofis Heneralnoho prokurora Ukrainy. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia. "Office of the Prosecutor General of Ukraine. About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation. 2022 (for January and April)". URL: https://is.gd/xkGSg0 (Date of Application: 18.05.2022) [in Ukrainian].

4. Madeline Roache. As Ukraine's Rape Epidemic Goes Largely Ignored, Survivors Plead for Help. 21.03.2018. URL: https://www.vice.com/en/article/ywxgkg/ukraine-war-rape-epidemic-survivors-plea-for-help (Date of Application: 18.05.2022) [in English].

5. Upravlinnia Verkhovnoho komisara OON z prav liudyny. Svavilni zatrymannia, katuvannia ta zhorstoke povodzhennia v konteksti zbroinoho konfliktu na skhodi Ukrainy 2014–2021. "Office of the UN High Commissioner for Human Rights. Arbitrary detention, torture and ill-treatment in the context of the armed conflict in eastern Ukraine 2014–2021". URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/UkraineArbDetTorture_UA.pdf. (Date of Application: 18.05.2022) [in Ukrainian].

6. International Criminal Court. Report on Preliminary Examination Activities. 05.12.2019.URL: https://is.gd/TKRBF6 (Date of Application: 18.05.2022) [in English].

7. *Soloviev B.* (2022). "Vtoraia armyia myra" okazalas nasylnykamy y maroderamy. "'The Second Peace Army' turned out to be rapists and looters: the statement of the SBU". 26.03.2022 URL: https://is.gd/hl1Xqt. (Date of Application: 18.05.2022) [in Russian].

8. *Ustymenko Ye.* (2022). Iznasylovannym dievushkam po 15–20 liet: ukrainskaia miedsiestra rasskazala pro zvierstva "orkov". 26.03.2022. URL: https://is.gd/2jpD8k. (Date of Application: 18.05.2022) [in Russian].

9. The Times. Russian soldiers raped me as my terrified son cried. URL: https://is.gd/o8JRGS (Date of Application: 18.05.2022) [in English].

© Riamzina Alina, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).20

10. Pershoho rosiiskoho okupanta oholosyly v rozshuk za zgvaltuvannia zhinky pid Kyievom – Venediktova. NV. 23.03.2022 r. URL: https://is.gd/OPO1JX (Date of Application: 18.05.2022) [in Ukrainian].

11. RedR UK. Onlain-treninh "Gender-based Violence in situations of armed conflict" ("Henderno zumovlene nasylstvo v sytuatsiiakh zbroinoho konfliktu"). 11.05.2022. [in English].

12. *Irkha Yu.B., Anheleniuk A.-M.Iu., Bochek O.I.* (2020). Okremi problemy vplyvu zbroinoho konfliktu na skhodi Ukrainy na vynyknennia ta poshyrennia henderno obumovlenoho nasylstva. "Separate problems of the influence of the armed conflict in the east of Ukraine on the occurrence and spread of gender-based violence. Ministry of Internal Affairs of Ukraine, DNDI Ministry of Internal Affairs of Ukraine, etc. Development of science and technology: problems and prospects. A collection of theses of the All-Ukrainian scientific and practical internet conference on the occasion of the 2020 Science Day in Ukraine". (Kyiv, May 21, 2020). K. 540 p. [in Ukrainian].

13. Gender Based Violence Area of Responsibility. Ukraine Refugee Response: Recommendations to Mitigate GBV Risks. Marcy Hersh. April 2022. 8 p. URL: https://gbvaor.net/node/1576. (Date of Application: 18.05.2022) [in English].

UDC 343.97-055.2

Riamzina Alina,
Candidate of Juridical Sciences, Research Fellow,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6250-5296

THE SPECIFICITIES OF GENDER-BASED VIOLENCE AGAINST WOMEN IN SITUATIONS OF MILITARY AGGRESSION

The article analyzes the specifics of violence in situations of military aggression. The analysis of statistical data of the Uniform State Criminal Offences Report provided by the Office of the Prosecutor General of Ukraine for January and April 2022 on certain articles of the Criminal Code of Ukraine, which establish responsibility for violence against women, was carried out. In the context of increasing military aggression of the Russian Federation against Ukraine, the conclusion is given about each type of criminal offences related to gender-based violence against women.

Author defines the definition of gender-based violence used by international nongovernmental organizations as an umbrella term for any harmful act committed against a person's will and based on socially prescribed (i.e. gendered) differences between men and women. Such acts include acts that cause harm or suffering of a physical, sexual or mental nature, threats of such acts or coercion and other deprivations of liberty.

The study examined which subjects more often commit gender-based violence against women in situations of military aggression, namely, any individuals who have committed FGM even before military aggression, but during military aggression there is more opportunity and imbalance of increasing forces. probability of committing FGM; individuals who control resources (local government officials and even humanitarian workers); armed individuals: military (with military on both sides), bandit groups. Additionally, it has been established that territorially GBV occurs more often at frontline locations, in overcrowded housing (e.g., shelters), at military checkpoints, and in places of forced detention (detention, captivity). In terms of time,

© Riamzina Alina, 2022

GBV more often occurs at night, after curfew, when military personnel arrive and are stationed in an area with material supplies, as well as during demobilization after the end of a military aggression (this is when risks from intimate partners increase). Measures to prevent gender-based violence against women under martial law are described.

Keywords: gender-based violence, violence in martial law, violence in situations of armed aggression, violence in the context of military aggression, gender-based violence, prevention of violence against women.

Отримано 06.06.2022

© Riamzina Alina, 2022

УДК 343.973

Сахарова Олена Борисівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9759-5324

ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ТА ІНШИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У СФЕРІ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ

У статті розкриваються особливості вчинення кримінальних та інших правопорушень у процесі проведення публічних закупівель у сфері атомної енергетики України. При цьому основний акцент зроблено на розгляді кримінальних проваджень, відкритих за фактами вчинення зловживань у процесі проведення конкурсних торгів у сфері атомної енергетики України із закупівлі товарів, виконання робіт, надання послуг. На підставі розглянутого автор доходить висновку, що найчастіше у процесі проведення закупівель у структурі "Енергоатому" товари, роботи та послуги купуються у компаній-посередників, а не у виробників, що призводить до завищення ціни цих товарів (робіт, послуг).

Ключові слова: *атомна (ядерна) енергетика, кримінальні та інші правопорушення, корупційні ризики, легалізація (відмивання) доходів, публічні закупівлі, конкурсні торги.*

Атомна галузь України є базовою генерацією в країні та входить до провідної п'ятірки країн світу за встановленою потужністю енергоблоків АЕС і часткою виробництва електроенергії в країні. Атомні електростанції забезпечують близько 60 % генерації електроенергії України [1], тобто більшу частину всього виробництва електроенергії у країні, до того ж її вартість є набагато нижчою порівняно з ТЕС, ГЕС тощо. При цьому атомна енергетика в Україні випереджає теплову генерацію за всіма показниками ефективності та екологічності.

В умовах воєнного часу суттєво звузилися можливості злочинних угруповань щодо отримання неконтрольованого прибутку в енергетиці. При цьому найбільш поширеними кримінальними правопорушеннями у сфері атомної енергетики України в умовах воєнного стану є кримінальні правопорушення, які вчиняються у процесі проведення публічних закупівель. Аналіз та узагальнення вивчених кримінальних проваджень, відкритих у сфері електроенергетики України, дозволив виокремити основні механізми вчинення злочинів в атомній енергетиці у процесі проведення публічних закупівель.

У листопаді 2021 р. Державна аудиторська служба України у процесі проведення заходів державного фінансового контролю оголосила про результати планової виїзної ревізії фінансово-господарської діяльності ДП "НАЕК "Енер-

© Sakharova Olena, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).21

гоатом" та його відокремлених підрозділів за період з 01.07.2018 до 30.06.2021 [2]. Під час цього аудиту Державна аудиторська служба встановила порушення у сфері закупівель ДП "НАЕК "Енергоатом" на суму 9,3 млрд грн [2]. Виявлені правопорушення у фінансово-господарській діяльності ДП "НАЕК "Енергоатом" можуть стати підставою для відкриття кримінальних проваджень проти службових осіб "Енергоатома" за фактами розкрадань фінансових коштів компанії та зловживань службовим становищем, пов'язаних із корупційними проявами у діяльності "Енергоатому" та його відокремлених підрозділів, у тому числі у ході здійснення конкурсних торгів.

При цьому найбільша частина виявлених державними аудиторами фінансових правопорушень у діяльності "Енергоатома" пов'язана з недотриманням "Енергоатомом" вимог законодавства у сфері публічних закупівель, основними з яких є [3]:

• невідповідність пропозиції конкурсних торгів умовам тендерної документації;

• придбання послуг із недотриманням принципів здійснення публічних закупівель: принципів сумлінної конкуренції серед учасників, відкритості та прозорості на всіх стадіях закупівель;

• укладання договору у період оскарження процедури закупівлі в Антимонопольному комітеті України;

• закупівля без проведення процедур, передбачених законодавством у сфері публічних закупівель;

• порушення умов господарських договорів, зумовлені недостатнім контролем за їх виконанням: наприклад, сплата на користь суб'єктів господарювання коштів за товари, роботи, послуги у підвищеному обсязі;

• не визначення тендерною документацією та договорами порядку внесення змін до умов договорів, що призводить до завищеної оплати за договором;

• безпідставне відхилення тендерних пропозицій;

• незабезпечення належного контролю під час приймання виконаних будівельно-монтажних робіт відповідальними підрозділами компанії за дотриманням підрядними організаціями вимог державних стандартів, що регулюють питання визначення вартості робіт;

• сплата за послуги у завищеному обсязі через непідтвердження первинними бухгалтерськими документами виконаних послуг за кошторисом, що призводить до незаконних (зайвих) витрат.

Як заявляють незалежні експерти, у торгах часто беруть участь компанії-прокладки "Енергоатому".

Загалом у 2021 р. через електронну систему закупівель Prozorro ДП "НАЕК "Енергоатом" та його відокремленими підрозділами було проведено 6955 торгів на загальну суму 18 млрд 227,2 млн грн. Унаслідок проведення цих торгів ДП "НАЕК "Енергоатом" та його відокремленими підрозділами було укладено 4076 договорів на суму 11 млрд 736,1 млн грн. У цих закупівлях взяли участь 3150 учасників, з них 1298 учасників брали участь у конкурсних торгах "Енергоатому" вперше. Економія за результатами проведених ДП НАЕК "Енергоатом" у 2021 р. публічних закупівель склала 801,5 млн грн.

© Sakharova Olena, 2022

Із загальної кількості (4076) укладених договорів за результатами проведених у 2021 р. "Енергоатомом" конкурсних торгів: спрощені закупівлі склали 975 на суму 313,4 млн грн, торги за переговорною процедурою – 611 на суму 3 млрд 327,3 млн грн та відкриті торги (конкурентні) – 2490 шт. на суму 8 млрд 95,4 млн грн. Іншими словами, у 2021 р. неконкурентні торги у структурі "Енергоатому" склали практично 39 %!

Найчастіше у процесі проведення закупівель у структурі "Енергоатому" товари, роботи та послуги купуються у компаній-посередників, а не у виробників, що призводить до завищення ціни цих товарів (робіт, послуг).

Дискваліфікація учасників у цих торгах проводилась із таких причин, як невідповідність учасника критеріям технічної документації, кваліфікаційним критеріям, не надання учасниками необхідних документів.

Оцінка прозорості проведених цим підприємством держзакупівель дозволила дійти висновку про існування корупційних ризиків та непрозорості 1/3 здійснених ДП "НАЕК "Енергоатом" закупівель, які часто відбувалися як неконкурентні (тобто зі складанням так званого звіту про договір (фактично торги з одним учасником) та торги з переговорною процедурою), з перемогою в торгах одних і тих самих структур, що характеризуються, за численними експертними даними, як афілійовані або пов'язані з ДП "НАЕК "Енергоатом" давніми контактами, з фактичним завищенням сум укладених за результатами торгів договорів, використанням компаній-"прокладок" з метою такого завищення сум договорів, конвертацією безготівкових фінансових коштів у готівку в процесі легалізації незаконно отриманих у ході виконання договорів грошей, укладанням договорів за результатами торгів із компаніями, службові особи яких фігурують як обвинувачені у раніше відкритих кримінальних провадженнях (іншими словами належна перевірка особами, відповідальними за закупівлі у ДП "НАЕК "Енергоатом" (Тендерним комітетом та відокремленим підрозділом "Централізовані закупівлі"), переможців торгів не проводиться, чим порушуються норми антикорупційного законодавства).

Зокрема, на електронному майданчику "Прозорро" серед неконкурентних закупівель ДП "НАЕК "Енергоатом" здебільшого можна знайти закупівлі без використання електронної системи торгів зі складанням так званих звітів про укладання договорів. У цих закупівлях бере участь одна юридична особа, яка стає переможцем торгів.

Переговорна процедура торгів – також поширений тип закупівель, які проводяться "Енергоатомом", коли з метою укладання договору проводяться переговори з одним учасником торгів, який підходить за якимись критеріями технічної документації.

Окрім основних постачальників ДП "НАЕК "Енергоатом", до яких належать підприємства "Турбоатом" (АТ "Українські енергетичні машини"), СНВО "Імпульс", ПАТ "НВО "Радій", які часто й обґрунтовано вигравали тендери, що проводяться "Енергоатомом", доцільно звернути увагу на інших досить частих переможців торгів, що проводяться "Енергоатомом", які за результатами виграних торгів мали мільярдні або мільйонні підписані договори з підприємством, при цьому до перемоги цих компаній є питання у зв'язку з наявністю значних корупційних ризиків при укладанні з ними договорів.

© Sakharova Olena, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).21

Наприклад, компанія "Š." знаходиться на третьому місці за сумою укладених договорів із "Енергоатомом" за результатами проведених конкурсних торгів. Загалом із компанією "Š." було укладено 25 договорів на загальну суму 2 млрд 794 млн 644 тис 355 грн. "Енергоатом" укладав із компанією "Š." договори переважно за переговорною процедурою (майже у половині проведених із цією компанією торгів). Зокрема, "Енергоатом" укладав із компанією "Š." договори з 2016 до 2021 рр., незважаючи на те, що посадовці компанії "Š." та самого "Енергоатома" фігурують у кримінальному провадженні, відкритому ще 2015 р., іншими словами, незважаючи на наявність високих корупційних ризиків у процесі співпраці з цією компанією, договори з нею продовжували укладатися.

Компанія "Š.", як і її власник, перебувають у списку санкцій США.

В Україні, Швейцарії та Чехії правоохоронці розслідують справи щодо хабарів від компанії "Š." українському екснародному депутату М. [4]. Особа М. кілька скликань Верховної Ради очолювала Комітет з палива та енергетики. У грудні 2015 р. особа М. склала депутатський мандат. Восени 2018 р. Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) зачитала в суді обвинувальний акт щодо особи М. та інших фігурантів справи [5].

Крім цього, до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено відомості про кримінальне провадження № 520170000000779 від 11.12.2015 за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5 ст. 191 (заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем), ч. 3 ст. 209 (легалізація (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом) Кримінального кодексу (КК) України, у якому фігурують службові особи компанії "Š." та ДП "НАЕК "Енергоатом". Надалі це кримінальне провадження було виділено в окреме провадження № 52015000000000009.

У результаті першим відділом детективів Першого підрозділу детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) здійснюється досудове розслідування за цим кримінальним провадженням, у ході якого встановлено, що службові особи ДП "НАЕК "Енергоатом", його відокремленого підрозділу "А.", представники державної влади України та інші особи у складі організованої групи, зловживаючи своїм службовим становищем протягом 2009–2012 рр., заволоділи коштами ДП "НАЕК "Енергоатом" у розмірі понад 10,88 млн євро при проведенні процедур державних закупівель, переможцем яких визнано АТ "Š.", зареєстроване в Чеській Республіці, з учиненням на користь зазначеної компанії дій з використанням наданого службового становища, які полягали у сприянні закупівлі обладнання цієї компанії на атомні електростанції України.

У злочинній схемі отримання неправомірної вигоди була задіяна панамська компанія "В.", якій перераховувалися кошти за ніби надання компанії "Š." консультаційних послуг. Так, упродовж 2009–2010 рр. компанією "Š." на рахунок компанії "В." перераховано коштів у сумі близько 3,6 млн євро та протягом 2011–2012 рр. – 2,7 млн євро. Надалі зазначені кошти з рахунків компанії "В." перераховувалися на рахунки інших суб'єктів господарювання, яких залучали до злочинної схеми отримання хабаря, заволодіння фінансовими коштами ДП "НАЕК "Енергоатом", легалізації (відмивання) протиправно одержаних доходів службові

© Sakharova Olena, 2022

особи "Енергоатома", ВП "А.", представники державної влади України та інші особи.

Таким чином, посадовці ДП "НАЕК "Енергоатом" та його відокремленого підрозділу "А.", а також представники державної влади України, зловживаючи своїм службовим становищем, заволоділи упродовж 2009–2012 рр. фінансовими коштами ДП "НАЕК "Енергоатом" у сумі 6,2 млн євро шляхом отримання зазначених коштів від представників акціонерного товариства "Š.", зареєстрованого в Чеській Республіці, за вчинення на користь зазначеної компанії дій з використанням наданого службового становища, а саме – сприяння визнанню переможцем процедур закупівлі обладнання виробництва зазначеної компанії на атомні електростанції України, зокрема, на 1-й та 3-й енергоблоки Рівненської АЕС, 1–6 енергоблоки Запорізької АЕС та 1-ий енергоблок Хмельницької АЕС. Надалі зазначеними особами було здійснено легалізацію (відмивання) одержаних злочинним шляхом доходів.

Розглянемо й інші зловживання у процесі проведення конкурсних торгів у сфері атомної енергетики України із закупівлі товарів, виконання робіт, надання послуг, у тому числі за фактами яких відкриті кримінальні провадження.

І. 16 грудня 2016 р. слідчим відділенням Енергодарського відділу поліції Головного управління Національної поліції у Запорізькій області внесено відомості про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань № 12016080160002182 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України (розтрата майна шляхом зловживання службовим становищем). Згідно з фабулою кримінального провадження 30.06.2016, службові особи Запорізької АЕС, всупереч державним інтересам, уклали договір за результатами тендеру з ПП "Інк." щодо постачання запасних частин до імпульсно-запобіжних пристроїв за завищеними цінами із зловживанням службового становища, чим здійснили розтрату державних коштів в особливо великих розмірах.

Досудовим розслідуванням встановлено, що участь у зазначеному тендері брали два претенденти: компанія "INK." та ПП "Інк.". Встановлено, що українське представництво компанії "INK." та ПП "Інк." розташовані в одному будинку та мають загальний номер телефону. Згадане вище може свідчити про наявність антиконкурентних узгоджених дій, які створили умови для укладання ЗАЕС з ПП "Інк." договору з постачання запасних частин до імпульсно-запобіжних пристроїв, що в подальшому призвело до розтрати державних коштів в особливо великих розмірах.

Досудовим розслідуванням у межах цього кримінального провадження також було вивчено документацію конкурсних торгів, на підставі яких між ЗАЕС та ПП "Інк." було підписано договір від 27.12.2016.

ІІ. Головним слідчим управлінням Національної поліції України здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні № 1202100000000517 від 12.04.2021 за фактом присвоєння коштів службовими особами ДП "НАЕК "Енергоатом" за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України.

Встановлено, що упродовж 2018–2019 рр. посадовці ДП "НАЕК Енергоатом" сформували завищені цінові показники на окремі види товарів у фінансових

© Sakharova Olena, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).21

планах на 2019–2020 роки. Зазначені особи не провели об'єктивні маркетингові дослідження ціни на "технічний натр або соди каустичної" і "вапно будівельне", що призвело до внесення завищеної очікуваної вартості продукції до фінансового плану підприємства.

ДП "НАЕК "Енерогатом" протягом 2018–2019 рр. підписало 7 контрактів на постачання речовини "Натр їдкий (сода каустична)" з ТОВ "Х." на загальну суму 63,9 млн грн за завищеною ціною від 33500 до 38305 грн за тонну. Також протягом 2019–2020 рр. ДП "НАЕК "Енерогоатом" закуповувало у ТОВ "Х." "вапно будівельне подрібнене" також за завищеною ціною від 2390 до 3280 грн за тонну на загальну суму 31,6 млн грн.

При цьому на офіційному електронному майданчику "Prozorro" ТОВ "Х." надало документи щодо виробника "натру їдкого" – АТ "Дніпроазот". Водночас, згідно з реєстром податкових накладних, ТОВ "Х." протягом 2019–2020 рр. не купувало у АТ "Дніпроазот" "натр їдкий (соду каустичну)".

Досудове розслідування цих обставин показало, що зазначені факти свідчать про штучне завищення ціни товарів із подальшим виведенням коштів на підконтрольні суб'єкти господарської діяльності або використанням послуг "конвертаційних центрів".

Унаслідок досудового розслідування з'ясовано, що ДП "НАЕК "Енергоатом" за період 2019–2020 рр. та 1 квартал 2021 р. шляхом завищення ціни постачання товару з номенклатурою "натр їдкий" відповідно до договорів із постачальником ТОВ "Х." та за ланцюгом із низкою пов'язаних між собою підприємств завдано матеріальних збитків на суму 9 млн 490 тис 856 грн. Таким чином, у цей період у "Енергоатомі" не була належним чином проконтрольована робота відокремленого підрозділу "Централізовані закупівлі" та ін. підрозділів компанії з метою закупівлі необхідних товарів для потреб оператора АЕС за адекватними цінами, а також з метою перевірки відповідних контрагентів за укладеними за результатам тендерів договорів для того, щоб серед цих контрагентів не виявилося фігурантів відкритих кримінальних проваджень, що значним чином підвищує корупційні ризики у процесі виконання договорів цими контрагентами з ДП "НАЕК "Енерогатом".

Також ДП "НАЕК "Енерогатом" за період 2019–2020 років. та 1 квартал 2021 р. внаслідок завищення ціни поставки товару з номенклатурою "вапно будівельне", відповідно до договорів з постачальником ТОВ "Х." та за ланцюгом із низкою пов'язаних між собою підприємств, заподіяно матеріальну шкоду у розмірі 8 млн 382 тис 797 грн.

Згідно з інформацією співробітників Головного управління контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері економічної безпеки Служби безпеки України, до вчинення зазначеного злочину була причетна одна і та ж особа, яка є власником низки підприємств, що брали участь у цих угодах, а також його дружина, які використовувалися службовими особами ДП "НАЕК "Енергоатом" для переведення в готівку незаконно одержаних грошей через зазначені фінансово-господарські операції та через юридичних осіб, які мають ознаки транзитності та фіктивності.

III. Незважаючи на раніше відкриті кримінальні провадження проти службових осіб ТОВ "Будівельна компанія (БК) "У.", що є фігурантом розкрадань

© Sakharova Olena, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).21

при будівництві Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива (ЦСВЯП) на території Чорнобильської зони, які зараз активно розслідуються [6], керівництво "Енергоатому" продовжило укладати з цією компанією договори за переговорною процедурою, яка не передбачає допуску до торгів інших учасників.

Зокрема, 16.10.2020 ТОВ "БК "У." було визнано переможцем торгів "Енергоатому" на суму 131 млн 92 тис 276 грн за переговорною процедурою на здійснення будівельних робіт із завершення будівництва ЦСВЯП (будівництво будівель, складів та промислових споруд, об'єктів транспортної інфраструктури). Проте Антимонопольний комітет України скасував ці торги. Але керівництво "Енергоатому" вирішило не відступати: повторно провело торги 06.11.2020 за переговорною процедурою з ТОВ "БК "У." на ту ж саму суму. Внаслідок цього Антимонопольний комітет України повторно скасував торги.

Попередній контракт із компанією "БК "У." було розірвано "Енергоатомом" у липні 2020 р., тому незрозуміло, навіщо здійснювалися дві спроби укласти нові договори з цією компанією за переговорною процедурою? Відповідь очевидна – корупція та "відкати".

Зокрема, на сьогодні Національним антикорупційним бюро України здійснюється досудове розслідування з кримінального провадження № 520200000000235 від 07.04.2020 за підозрою службових осіб "Енергоатому" та ТОВ "БК "У." у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 368 (прийняття пропозиції та одержання службовою особою неправомірної вигоди), ч. 2 ст. 369 (пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі) та ч. 5 ст. 27 ч. 2 ст. 369 КК України.

У ході досудового розслідування встановлено, що заступник генерального директора – директор з нових ядерних установок відокремленого підрозділу "А." ДП "НАЕК "Енергоатом" особа О. отримала неправомірний зиск (хабар) для себе та третіх осіб від колишнього народного депутата України – особи М., за вчинення на користь підконтрольного йому суб'єкта господарювання ТОВ "БК "У." дій з використанням службового становища, спрямованих на укладання та виконання договору щодо будівництва Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива (ЦСВЯП) реакторів ВВЕР АЕС України від 18.10.2017 загальною вартістю 939 млн 83 тис 567 грн та подальших договорів щодо виконання додаткових будівельних робіт за вказаним об'єктом загальною вартістю 464 млн 498 тис 600 грн.

За особистими домовленостями між особою М. (ексгенеральним директором ТОВ "БК "У."; колишнім народним депутатом України) та заступником генерального директора – директором із нових ядерних установок ВП "А." ДП "НАЕК "Енергоатом" – особою О. (у минулому – помічником народного депутата України – особи М. на громадських засадах), особа О., використовуючи надане їй службове становище, незважаючи на наявний конфлікт інтересів між цими особами, шляхом встановлення специфічних дискримінаційних вимог у тендерній документації та написання різного роду рекомендацій та пропозицій до тендерного комітету ДП "НАЕК "Енергоатом", забезпечила перемогу підконтрольного колишньому народному депутату підприємства ТОВ "БК "У." у публічних закупівлях "Енергоатома" з будівництва ЦСВЯП та всіх наступних закупівлях на проведення

© Sakharova Olena, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).21

допоміжних робіт за зазначеним об'єктом, за що особа О. отримала від особи М. об'єкти нерухомого майна (три квартири) у місті Києві.

У середині 2021 р. Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) передала до суду кримінальне провадження про надання колишнім народним депутатом – особою М. неправомірної вигоди ексдиректорові з нових ядерних установок відокремленого підрозділу "А." НАЕК "Енергоатом" особі О. Зокрема, прокурорами САП за матеріалами досудового розслідування НАБУ направлено до суду обвинувальний акт за звинуваченням заступника генерального директора – директора з нових ядерних установок відокремленого підрозділу (ВП) "А." ДП "НАЕК "Енергоатом" та керівника підприємства, що займається реалізацією квартир. Водночас щодо самої особи М. за фактом надання неправомірної вигоди обвинувальний акт до суду ще не спрямований.

Раніше НАБУ та САП повідомили про підозру екснародному депутату – особі М., у наданні неправомірної вигоди. Також вони вручили підозру за одержання цієї неправомірної вигоди директору з нових ядерних установок відокремленого підрозділу "А." НАЕК "Енергоатом" – особі О. Пізніше особі О. було обрано запобіжний захід у вигляді майже 10 млн грн застави.

Крім того, у липні 2020 р. Антимонопольний комітет України (АМКУ) оштрафував на 117 млн грн ТОВ "БК "У." та ПАТ "УЕ", що входять до корпорації "У" особи М., за картельну змову на конкурсі підрядників, оголошеному ДСП "Чорнобильська АЕС" та НАЕК "Енергоатом", щодо будівництва об'єктів на Чорнобильській АЕС та Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива. Обом компаніям заборонили брати участь у відкритих торгах на три роки. Проте згадані компанії оскаржують це рішення АМКУ у судах.

Згідно з даними АМКУ, компанії "УЕ" та "У." у 2017–2018 рр. брали участь у чотирьох процедурах публічних закупівель, де замовниками виступали ЧАЕС та НАЕК "Енергоатом", на загальну суму 1,09 млрд грн та виграли у трьох із них. Під час розслідування АМКУ виявив такі докази картельної змови між компаніями "УЕ" та "У.": компанії пов'язані господарською діяльністю, надають одна одній фінансову допомогу, мають спільний персонал, активно контактували між собою під час торгів, діяли синхронно під час підготовки до торгів, виходили на аукціон з однієї IP-адреси, їх офіси розташовані за однією адресою, компанії мають спільні особливості при оформленні документів.

Крім цього, у серпні 2020 р. стало відомо, що СБУ викрила керівництво державної будівельної корпорації "У." особи М. у мільйонних зловживаннях під час тендерів на будівництво об'єктів зберігання радіоактивних відходів на території зони відчуження у Чорнобилі. У СБУ встановили, що у протиправних діях було задіяно компанії – БК "У." та "УЕ", які входять до складу корпорації "У.". Протягом 2017–2018 рр. ці компанії перемогли у низці тендерів із державних закупівель, оголошених ДСП "Чорнобильська АЕС" та ДП "НАЕК "Енергоатом". Йдеться про будівництво чотирьох ядерних об'єктів у Чорнобильській зоні: Централізоване сховище відпрацьованого ядерного палива, комплекси інженерно-технічних систем фізичного захисту та радіаційного контролю та завод із переробки рідких радіоактивних відходів. Загальна сума тендерів на будівництво цих об'єктів становила 1,1 млрд грн. Проведена СБУ перевірка показала, що компанії "У." та

© Sakharova Olena, 2022

"УЕ" грубо порушили законодавство та неправомірно виграли торги: компанії вступили у змову для маніпулювання цінами та усунення конкурентів. Крім того, ці компанії значно завищили ринкову вартість на роботи та послуги, що призвело до необґрунтованого виділення понад 26 млн грн державних коштів для будівництва цих об'єктів.

За даними на початок 2022 р., на будівництві Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива зафіксовано багатомільйонні розкрадання. Журналісти з українського медіа-проєкту "Схеми", який фінансується "Радіо Свобода", отримали у своє розпорядження аудіозапис наради, що відбулася 28.12.2020 в офісі ВП "А." "Енергоатома", учасники якого у присутності приватних підрядників та субпідрядників, які до цього тривалий час з 2017 р. освоювали державні кошти на будівництво Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива у Чорнобилі, обговорюють, як приховати факти зникнення частини розкрадених коштів на будівництво цього Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива в Чорнобилі, зокрема, крадіжку грошей (22 млн грн) у процесі закупівлі ключового елементу ЦСВЯП – системи контролю радіації [7]. У бесіді бере участь гендиректор відокремленого підрозділу "Енергоатому" "А.", який наголошує, що гроші, виділені на будівництво ЦСВЯП, вкрадені, тому потрібно знайти їм заміну з подальшою легалізацією вкладених коштів у будівництво ЦСВЯП.

Як наслідок, керівництво "Енергоатому" у грудні 2020 р. для завершення будівництва ЦСВЯП уклало непублічний договір на 422 млн грн з новим приватним підрядником – компанією "К.", яка була залучена до цього будівництва без проведення тендеру (поза електронною системою закупівлі Prozorro). Умови цього договору, кошторис передбачених ним витрат було віднесено до таємних відомостей.

У подальшому посадовці ДП "НАЕК "Енергоатом" визнали, що однією з головних причин затримки введення в експлуатацію Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива стало невиконання колишнім генеральним підрядником в особі компанії "У." зобов'язань за контрактом на його будівництво, що характеризувалось розкраданням та виробничим браком. Контракт на 1,4 млрд грн був підписаний ще у 2017 р., а у 2020 р. держпідприємством "Енергоатом" було проведено ретельну перевірку умов та стану виконання робіт за ним. Ця перевірка встановила численні порушення, зокрема, за кошторисною вартістю, якістю та обсягом виконаних робіт. У результаті замовник будівництва в особі відокремленого підрозділу НАЕК "Енергоатом" – компанії "А." – передав усі матеріали до правоохоронних органів, подав позов до суду, який зобов'язав компанію "У." повернути "Енергоатому" 100 млн грн перерахованого раніше авансу. Зі свого боку Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) відкрило кримінальні провадження та оголосило підозри ексспівробітникам компанії "А.", а Вищий антикорупційний суд (ВАКС) обрав їм запобіжні заходи. Наразі досудове розслідування триває.

Відповідно до рішення Господарського суду м. Києва від 9 листопада 2021 р. компанія "У." має заплатити на користь ДП "НАЕК "Енергоатом" в особі відокремленого підрозділу "А." 102,33 млн грн, з яких 70,42 млн грн неповернених авансів та 31,9 млн грн штрафів. Компанія "У." отримала за трьома договорами від

© Sakharova Olena, 2022

"Енергоатому" для виконання будівельних робіт за проектом "Будівництво Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива" аванси на загальну суму 130,85 млн грн, проте у встановлений термін їх повністю не погасила, внаслідок чого неповерненими залишилися 70,42 млн грн.

На прохання відокремленого підрозділу "А." ДП "НАЕК "Енергоатом" держпідприємство "Укрдержбудекспертиза" провело експертизу цього проєкту, яка встановила ще більшу невідповідність сплачених коштів та фактично виконаних робіт, факти крадіжки, виробничого браку та інші порушення. Також експертиза встановила вартість невиконаних робіт, за які гроші було сплачено та які так й не були завершені компанією "У.".

Таким чином, більшість проведених ДП "НАЕК "Енергоатом" та його відокремленими підрозділами торгів (тендерів) характеризуються непрозорістю здійснених закупівель, які хоча здебільшого і проводилися як конкурентні (проте серед них є значний відсоток торгів із переговорною процедурою проведення, торгів зі складанням так званого звіту про договір (фактично торги з одним учасником) та допорогових закупівель), тим не менш, відрізнялися тим, що в них часто перемогу здобували компанії-"прокладки" з метою завищення сум договорів, компанії, службові особи яких фігурують як обвинувачені у раніше відкритих кримінальних провадженнях, комерційні структури, що характеризуються як афілійовані або пов'язані із службовими особами ДП "НАЕК "Енергоатом" та їхніми родичами. При чому, як показує практика, дуже часто в торгах з укладанням так званого звіту про договір задіяно протиправний механізм сприяння та надання замовником торгів переваг певному суб'єкту господарювання шляхом підготовки технічних умов тендерної документації, в якій зазначаються вимоги під конкретного учасника, що унеможливлює участь у закупівлі інших суб'єктів господарювання. У торгах, які проводяться "Енергоатомом" та його відокремленими підрозділами, також часто фігурують підставні учасники для створення видимої конкуренції у процесі торгів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Концепції Державної економічної програми поводження з відпрацьованим ядерним паливом вітчизняних атомних електростанцій на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 № 385-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2019-%D1%80#Text (дата звернення: 11.06.2022).

2. Ревізія "Енергоатому": виявили порушень і недоліків на 13 мільярдів. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/7/682141/ (дата звернення: 11.06.2022).

3. Аудиторський звіт за результатами державного фінансового аудиту окремих господарських операцій ДП "НАЕК "Енергоатом" за період з 24.11.2016 до 31.12.2016: документ Державної аудиторської служби України від 27.04.2017 № 17-21/1. URL: https://dasu.gov.ua/attachments/audit-reports/2017/8914bfd3-190d-449e-a7c6-8886c3fe21ae_document.pdf (дата звернення: 11.06.2022).

4. "Енергоатом" замовив чехам Путіна українське обладнання для ХАЕС на 420 мільйонів. URL: https://nashigroshi.org/2021/03/28/enerhoatom-zamovyv-chekham-putina-ukrains-ke-obladnannia-dlia-khaes-na-420-mil-yoniv/ (дата звернення: 11.06.2022).

5. "Справа Мартиненка": суд повернув прокурору обвинувальний акт. URL: https://interfax.com.ua/news/general/513526.html (дата звернення: 11.06.2022).

6. ЦСВЯП прийме перші три контейнери з відпрацьованим паливом наприкінці квітня 2021 року – "Енергоатом". URL: http://reform.energy/news/tssvyap-priyme-pershi-tri-konteyneri-z-vidpra-tsovanim-palivom-naprikintsi-kvitnya-2021-roku-energoatom-19575 (дата звернення: 11.06.2022).

7. "Гроші сп***жені". "Схеми" опублікували аудіозапис про зрив запуску стратегічного об'єкта "Енергоатому" у Чорнобилі. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-skhemy-audiozapys-pro-zryv-zapusku-skhovyshcha/31663808.html (дата звернення: 11.06.2022).

© Sakharova Olena, 2022

REFERENCES

1. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi ekonomichnoi prohramy povodzhennia z vidpratsiovanym yadernym palyvom vitchyznianykh atomnykh elektrostantsii na period do 2025 roku". "Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the approval of the Concept of the State Economic Program for the Management of Spent Nuclear Fuel of Domestic Nuclear Power Plants for the Period Until 2025" from June 05 2019, No. 385". URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/7/682141/. (Date of Application: 11.06.2022) [in Ukrainian].

2. Reviziia "Energhoatomu": vyiavyly porushenia i nedolikiv na 13 miliardiv. "Audit of "Energoatom": violations and deficiencies worth 13 billion were discovered". URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/7/682141/. (Date of Application: 11.06.2022) [in Ukrainian].

3. Dokument Derzhavnoi audytorskoi sluzhby Ukrainy "Audytorskyi zvit za rezultatamy derzhavnoho finansovoho audytu okremykh hospodarskykh operatsii DP "NAEK "Energhoatom" za period z 24.11.2016 po 31.12.2016". "Document of the State Audit Service of Ukraine "Auditor's report based on the results of the state financial audit of individual economic operations of SE NAEK "Energoatom" for the period from 11/24/2016 to 12/31/2016" from April 27 2017, No. 17-21/1" URL: https://dasu.gov.ua/attachments/audit-reports/2017/8914bfd3-190d-449e-a7c6-8886c3fe21ae_document.pdf. (Date of Application: 11.06.2022) [in Ukrainian].

4. "Enerhoatom" zamovyv chekham Putina ukrainske obladnannia dlia KhAES na 420 milioniv. "Energoatom' ordered from Putin's Czechs Ukrainian equipment for the Khao NPP worth 420 million". URL: https://nashigroshi.org/2021/03/28/enerhoatom-zamovyv-chekham-putina-ukrains-ke-obladnannia-dlia-khaes-na-420-mil-yoniv/. (Date of Applicatiion: 11.06.2022) [in Ukrainian].

5. "Sprava Martynenka": sud povernuv prokuroru obvynuvalnyi akt. "Martynenko case": the court returned the indictment to the prosecutor". URL: https://interfax.com.ua/news/general/513526.html. (Date of Application: 11.06.2022) [in Ukrainian].

6. CSVJaP pryime pershi try konteinery z vidpratsovanym palyvom naprykintsi kvitnia 2021 roku – "Energhoatom". "CSSNF will receive the first three containers with spent fuel at the end of April 2021 – "Energoatom". URL: http://reform.energy/news/tssvyap-priyme-pershi-tri-konteyneri-z-vidpratsovanim-palivom-naprikintsi-kvitnya-2021-roku-energoatom-19575. (Date of Application: 11.06.2022) [in Ukrainian].

7. "Hroshi vkradeni". "Skhemy" opublikuvaly audiozapys pro zryv zapusku stratehichnoho obiektu "Energhoatomu" u Chornobyli. "The money is stolen". "Schemy" published an audio recording about the failure of the start-up of the strategic facility "Energoatom' in Chornobyl". URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-skhemy-audiozapys-pro-zryv-zapusku-skhovyshcha/31663808.html. (Date of Application: 11.06.2022) [in Ukrainian].

UDC 343.973

Sakharova Olena,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Head of the Laboratory,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9759-5324

PECULIARITIES OF COMMITTING CRIMINAL AND OTHER OFFENSES IN THE PROCESS OF PUBLIC PROCUREMENT IN THE NUCLEAR ENERGY SECTOR OF UKRAINE

The article reveals the features of committing criminal and other offenses in the process of public procurement in the field of nuclear energy in Ukraine. Analysis and generalization of the studied criminal proceedings opened in the electric power industry of Ukraine allowed the author to identify the main mechanisms for committing crimes in the nuclear industry in the process of competitive bidding. The author

© Sakharova Olena, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).21

systematically analyzed the results of the planned on-site audit of the financial and economic activities of SE "NAEC" Energoatom "and its separate divisions for the period from 07/01/2018 to 06/30/2021 in the process of carrying out state financial control measures of the State Audit Service of Ukraine". The analysis of all recent tenders conducted through the electronic procurement system Prozorro regarding the transparency and competitive risks of these tenders was not left without consideration. In particular, an assessment of the transparency of public procurement conducted by this enterprise allowed the author to come to the conclusion that there are high corruption risks and the lack of transparency of 1/3 of the procurements carried out by SE NNEGC Energoatom, which were often carried out as non-competitive, with the victory in bidding of the same structures that are characterized as affiliated or associated with SE NNEGC Energoatom by long-standing contacts, with the actual overestimation of the amounts of contracts concluded as a result of the auction, the use of "spacing" companies for the purpose of such an overestimation of the amounts of contracts, the conversion of non-cash financial resources into cash in the process of legalizing illegally obtained during the execution of money contracts, the conclusion of contracts based on the results of bidding with companies whose officials appear as accused in previously opened criminal proceedings.

The main emphasis in the article focuses on the consideration of criminal proceedings opened on the facts of committing abuses in the process of tenders in the field of the use of atomic energy in Ukraine for the purchase of goods, works and services. Based on this consideration, the authors comes to the conclusion that most often in the process of procurement in the structure of Energoatom, goods, works and services are purchased from intermediary companies, and not from manufacturers, which leads to overpricing of these goods (works, services). During the study, the authors also found, that very often in tenders with the conclusion of the so-called contract report involved an illegal mechanism to promote and provide bidding customers advantages to a particular business entity by preparing technical conditions of the tender documentation, which specifies the requirements for a particular party, which makes it impossible for other business entities to participate in the procurement.

Keywords: atomic (nuclear) energy, criminal and other offenses, corruption risks, legalization (laundering) of income, public procurement, competitive bidding.

Отримано 16.06.2022

© Sakharova Olena, 2022

УДК 343.91-053.6 (4/9)

Чабайовський Тарас Васильович,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0003-1494-8196

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НЕПОВНОЛІТНІХ

Стаття присвячена проблемі профілактики правопорушень серед неповнолітніх, що не втрачає своєї актуальності вже багато десятиріч, оскільки є віддзеркаленням майбутньої ситуації щодо злочинності в країні загалом. Кожна держава зацікавлена насамперед у створенні передумов, спрямованих на недопущення скоєння протиправних діянь, ніж у застосуванні покарання, особливо, якщо правопорушником є дитина. Дослідження зарубіжного досвіду у сфері запобігання правопорушенням неповнолітніх допоможе у формуванні ефективних профілактичних заходів.

Ключові слова: *відповідальність, девіантна поведінка, діти, заходи запобігання, неповнолітні, поліція, ресоціалізація, сім'я.*

Робота з дітьми, схильними до девіантної, протиправної поведінки, а також неблагополучними сім'ями потребує не тільки організації профілактичних заходів, а й застосування різного роду корекційних програм, що забезпечуються в основному правоохоронними органами та соціальними службами. Для ефективного формування та реалізації системи ювенальної юстиції, яка б відповідала міжнародним вимогам та демократичним стандартам, необхідно ознайомитися з позитивним досвідом зарубіжних країн, де метою ювенальної юстиції є реабілітація та соціальна адаптація (реінтеграція) дитини. Одночасно вивчення зарубіжних механізмів поліцейської діяльності у сфері профілактики правопорушень неповнолітніх не тільки допоможе ефективному правозастосуванню, а й сприятиме виявленню та усуненню правових прогалин і колізій, а також протидії негативним тенденціям.

Зарубіжний досвід профілактики правопорушень серед неповнолітніх у своїх працях досліджували: Дзюба А., Дмитришина Т., Йосипів А., Лубенець І., Мураненко К., Стариченко А., Терещук Г. Таким чином, ця проблема не є новою і навіть набуває актуальності з кожним роком, оскільки на сьогодні вагомою складовою запобігання злочинності в цілому є система профілактичних заходів щодо дітей-правопорушників.

Мета статті полягає у вивченні зарубіжного досвіду застосування ефективних моделей профілактики правопорушень серед неповнолітніх та визначенні тих аспектів, на які потрібно звернути увагу в процесі удосконалення профілактичної діяльності в Україні.

© Chabaiovskyi Taras, 2022

На наше переконання, цікавим є досвід США, де існують вагомі напрацювання у сфері організації запобігання кримінальним правопорушенням серед неповнолітніх. Сенс ювенального правосуддя в США полягає не в покаранні винної особи, а в забезпеченні піклування, охорони й захисту.

Ювенальна юстиція в США функціонує завдяки ефективній взаємодії різноманітних інституцій: поліції, офіцерів пробації, прокурорів, захисників, ювенальних суддів, соціальних працівників. Здійснення правосуддя в справах неповнолітніх має дві мети: реабілітацію підлітка й забезпечення громадської безпеки [1, с. 212].

У США активно розробляються та впроваджуються спеціальні корекційні програми для правопорушників, а також програми профілактичної спрямованості. Значна кількість підлітків-правопорушників не потрапляє під юрисдикцію ювенального суду. Їх "включають" у реабілітаційні програми, метою яких є залучення підлітків у соціально спрямовані заняття та хобі. Серед них можна виділити програму інклюзії, або включення у соціум, молоді 8–17 років (навчання, професійна орієнтація), що діє у районах із найбільш високим рівнем злочинності. Широко розповсюджені програми для батьків, у межах яких батькам неповнолітніх правопорушників запропонована допомога щодо запобігання вчиненню правопорушень їхньою дитиною. Крім того, до роботи по запобіганню правопорушень серед дітей залучаються офіцери поліції, які працюють у межах так званого "партнерства шкільної безпеки". Однією з таких програм є програма позитивного розвитку молоді (PYD) [2]. Окрім самих неповнолітніх, до реалізації програми залучаються дорослі (з позитивною спрямованістю особистості), різноманітні громадські організації, школи, державні установи тощо. Ця програма орієнтована на неповнолітніх, у яких є проблеми в сім'ї, проблеми з наркотичною залежністю тощо. Інтеграція PYD у систему ювенальної юстиції базується на теорії соціального навчання та теорії соціального управління, адже "молодь менше схильна до протиправної поведінки, коли вона взаємодіє з іншими з метою набуття корисних навичок, отримує винагороду за використання цих навичок, підтримує міцні стосунки, формує прив'язаності, а також заробляє повагу членів своєї суспільної групи" [1, с. 212–213].

Значний інтерес становлять освітньо-профілактичні програми щодо запобігання насильству під керівництвом офіцерів поліції, які обов'язково мають педагогічну освіту. Основними з них є:

– програма "Навчання протистоянню наркозалежності – Спробуй" (англ. "Drug Abuse Resistance Education – D.A.R.E.") є ефективною стратегією, механізмом втілення якої – це партнерство між школою, родиною, громадськими організаціями та органами захисту порядку, у якій запобігання третируванню серед учнів є одним із завдань. Останнім часом ця програма набула статусу міжнародної "D.A.R.E.International", оскільки 50 країн упроваджують цей досвід співпраці школи з поліцією, зокрема Іспанія, Канада, Куба, Мексика, Німеччина, Північна Корея, Туреччина тощо. На сучасному етапі програма "D.A.R.E." удосконалюється, зміст охоплює роботу за напрямами: педагогізація батьків, робота з неблагополучними родинами, організація дозвілля як важковиховуваних дітей, так і їх родин;

© Chabaiovskyi Taras, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).22

– освітньо-профілактична програма "Навчання протистояти злочинним угрупованням – Успіх" (англ. "Gang Resistance Education And Training – G.R.E.A.T."), яка є логічним продовженням програми "D.A.R.E.". Ця превентивна програма спрямована на формування правосвідомості неповнолітніх, зокрема важковиховуваних учнів, під керівництвом учителів-офіцерів на засадах розвитку навичок спілкування (англ. life-skillsapproach), прийняття рішень і критичного мислення, керування емоціями (контроль над почуттям гніву) тощо. Центральною ідеєю програми є формування в учнів загальноосвітніх шкіл необхідних складових індивідуальної захищеності від тиску однолітків, запобігання злочинним угрупованням на території кампусу школи. Кульмінаційним моментом навчання за програмами є написання есе, отримання сертифікатів. Важливо зауважити, що учні, які успішно закінчили навчання за програмами "D.A.R.E.", "G.R.E.A.T.", продовжують навчати інших за методом "рівний – рівному" [3, с. 192–193].

У США вихованню правової культури у дітей приділяється чимало уваги. Зокрема, для учнів початкової школи існує навчальний курс, метою якого є ознайомлення дітей із завданнями правоохоронних органів, правами та обов'язками громадян, а також заходами забезпечення індивідуальної та колективної безпеки. Курс розрахований на учнів 4-х класів і містить такі теми: закон та злочинність, недоторканість житла, магазині крадіжки, вандалізм та особиста безпека. По закінченню курсу всім дітям видаються відповідні посвідчення та відзнаки. Навчальний курс викладається спеціально підготовленими працівниками поліції, обов'язково – у форменому одязі (як важливий фактор впливу). Слід указати, що спрямування уваги саме на учнів 4-х класів є не випадковою, оскільки в десятирічних дітей вже яскраво виражене прагнення до самостійності й незалежності. Навчальний матеріал адаптований відповідно до вікових особливостей дітей, де процес навчання переважно проходить в ігровій формі та з використанням короткометражних фільмів. Розробники програм наполягають (з чим ми погоджуємося), що з дитинства необхідно прививати культуру ставлення до соціальних цінностей, сприяти формуванню позитивного відношення до поліції та вчити дітей уникати небезпечних ситуацій [4, с. 68–69].

Заслуговує на увагу досвід управління поліції Лос-Анджелеса щодо організації відвідування виправних установ дітьми, які перебувають на поліцейському обліку, що також здійснюється у межах програми з профілактики правопорушень [4, с. 69]. На нашу думку, такий досвід заслуговує на увагу та впровадження і в Україні.

Досить цікавими є так звані "молодіжні суди" – програми, у яких молодь здійснює функцію суддів стосовно своїх однолітків, які вчинили певні незначні правопорушення. Ідея впровадження молодіжних судів полягає в тому, щоб залучити молодь до відповідальності за девіантну поведінку, ознайомити із функціонуванням правової та судової системи, розповісти молоді про правову та судову системи, дати молоді можливість самостійно вирішувати проблеми в межах своєї молодіжної спільноти. Молодіжні суди функціонують для винесення справедливих і відновлювальних вироків або певних приписів чи заборон для їх учасників-підсудних. Такі молодіжні програми впроваджуються судами в справах

© Chabaiovskyi Taras, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).22

неповнолітніх, відділами пробації для неповнолітніх, правоохоронними органами, приватними некомерційними організаціями і школами [1, с. 213].

Також у США значну увагу приділяють проблемі комунікації поліції та населення. Так, у понад двісті міст США реалізуються програми громадської діяльності патрульної служби поліції. Вони створені для забезпечення активного співробітництва поліції з населенням. Сутність цих програм полягає в тому, що патрульні поліцейські зі своєї восьмигодинної зміни приділяють певний час на встановлення та розвиток контактів із громадянами. Наприклад, у Далласі, де діє програма "Зупинись, йди та поговори", патрульний поліцейський залишає в людному місці своє службове авто принаймні на 30 хвилин, чотири дні на тиждень, щоб поспілкуватися з населенням. Процес такого спілкування може включати пояснення підліткам, як працює радіозв'язок патрульної машини, розмови з працівниками в магазині, на ярмарках, відвідування зборів громадян у бібліотеках, громадських центрах, лікувальних закладах тощо [5, с. 128].

Також до функцій муніципальної поліції належить надання соціальних послуг населенню щодо врегулювання сімейних та інших конфліктів, підтримка зв'язків із громадськістю, координація заходів профілактики злочинності неповнолітніх тощо. У великих містах часто створюються спеціальні підрозділи для роботи з неповнолітніми під керівництвом старшого офіцера поліції.

Прикладом громадсько-державного підходу до профілактичної роботи стосовно неповнолітніх із високорозвиненою ресоціалізаційною системою є політика Великобританії. У випадку здійснення злочину неповнолітнім до 16 років справа не розглядається в суді. Для цього існує система: "Children's Panels" (дитячих комісій) та "Children's Hearings" (дитячих слухань). "Children's Panels" – це спеціальна комісія, що складається з людей (переважно віком від 25 до 50 років), які мають певні знання в галузі психології, педагогіки, навички спілкування з дітьми. Члени комісії призначаються Державним Секретарем строком на п'ять років та проходять спеціальну підготовку за відповідними програмами. Як правило, члени такої комісії забезпечують роботу й "Children's Hearings", що представляє собою процес слухання дитячих справ, у якому беруть участь три члени комісії. Слухання найчастіше відбувається в сім'ї, за місцем проживання, у присутності батьків і дитини, поведінка яких обговорюється. Попередньо інформацію про дитину глибоко і всебічно вивчають. У результаті слухання приймається рішення стосовно її майбутнього: вона може бути залишена в сім'ї, але перебувати під наглядом соціального працівника або передана під опіку іншої сім'ї, іноді направлена у спеціальну школу для дітей із відхиленнями в поведінці. У таких школах діти можуть перебувати від кількох місяців до кількох років, залежно від того, чи є позитивні зміни в їх поведінці. У деяких випадках діти з незначними проблемами в поведінці продовжують навчатися у своїй школі, але після обіду вони обов'язково відвідують спеціальні Центри соціальної роботи, де з ними працюють спеціалісти за індивідуальною програмою [6, с. 91].

У Великій Британії для запобігання злочинам серед неповнолітніх створено особливі підрозділи "дитячої поліції", які працюють з дітьми до 17-ти років із девіантною поведінкою. До речі, у взаємодії з населенням британська поліція практикує три види контактів. Одним із них є індивідуальний контакт, який

© Chabaiovskyi Taras, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).22

полягає у морально-психологічному, контрольованому впливі поліцейського на конкретну людину. У деяких містах діють спеціальні служби поліцейських чиновників зі зв'язків із населенням. Кожен охочий може прийти на прийом, отримати консультацію, пораду або надати інформацію, що цікавить поліцію. Найперспективнішими груповими контактами поліції та населення є тематичні зустрічі в університетах, коледжах, початкових школах. У навчальних програмах шкіл деяких регіонів запроваджено викладання дисципліни "Охорона громадського порядку". Столична поліція організовує підготовку юристів для виступів на радіо й телебаченні. Популярною протягом тривалого часу є телерубрика "Поліцейська п'ятихвилинка" [7, с. 387–388].

Таким чином, робота з дітьми, схильними до протиправної поведінки, а також із деструктивними сім'ями здійснюється правоохоронними органами та соціальними службами, що виконують відповідні профілактичні заходи. Зокрема, у випадку виявлення неблагополучної сім'ї, у якій не створені належні умови для нормального розвитку дитини, її тимчасово вилучають із сім'ї. Найбільш поширеними в подібних випадках заходами є "fostering" (або "виховання") та "mainstay" (дослівно "опора"). Це особливий вид опікунства, що означає догляд за чужою дитиною. "Fostering" передбачає перебування в чужій сім'ї протягом тривалого періоду часу, як правило, до повноліття. Проте контакти дитини зі справжніми батьками зберігаються, і як тільки умови в сім'ї стають більш сприятливими для виховання дитини, вона знову повертається в сім'ю. "Mainstay" передбачає догляд за дітьми від 11 до 17 років на коротший період, найчастіше – це всього кілька місяців, у зв'язку з тимчасовими труднощами в сім'ї дитини. Якщо ці труднощі усуваються, дитина повертається в сім'ю, якщо ж сім'я продовжує переживати важкий період, то оформляється "fostering", тобто довготривале виховання. Крім того, передбачено догляд за дитиною у надзвичайних (критичних) ситуаціях – "emergency care". Він має місце тоді, коли виникає необхідність негайно вилучити дитину із сім'ї, від її негативного впливу (наприклад, скоєння тяжкого злочину в сім'ї, арешту, дорожньо-транспортної аварії тощо). У таких випадках дитина передається для догляду в іншу сім'ю на кілька днів чи тижнів до остаточного вирішення питання про її подальшу долю. Особливістю соціальної політики Великобританії є відсутність системи дитячих будинків та інтернатів, адже вважається, що нормальний розвиток дитини краще забезпечується в сім'ї, нехай навіть чужій. У всіх випадках, де це можливо, дитина залишається у своїй сім'ї. У такому випадку з сім'єю проводиться інтенсивна індивідуальна психотерапевтична, консультативна робота, залежно від труднощів, які переживає родина. Сім'я перебуває під постійним контролем соціального працівника, відвідує заняття у спеціальних консультативних центрах із питань сім'ї, які є у кожному місті [6, с. 90–91]. В окремих випадках – під контролем органів поліції.

У низці країн Європи (Великобританія, Нідерланди, Німеччина) функцію управління, координації щодо заходів запобігання правопорушенням на центральному рівні здійснюють міністерства внутрішніх справ та юстиції. Одночасно вони через свої спеціальні підрозділи (наприклад, департаменти запобігання злочинності в Міністерстві юстиції Нідерландів і Міністерстві внутрішніх справ Великобританії) активно долучаються до розробки запобіжних заходів на місцевому

© Chabaiovskyi Taras, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).22

рівні, визначають та координують політику допомоги жертвам правопорушень, а також координують діяльність поліції у сфері запобігання протиправній діяльності.

Франція. Характерна особливість французької моделі ювенальної юстиції: суддя опікується не лише правопорушниками, а й неповнолітніми, які перебувають у потенційно небезпечних соціальних ситуаціях для попередження протиправного діяння. Значна частина всієї роботи судді відбувається не в залі суду, а в його кабінеті. Саме там суддя намагається налагодити контакт із дитиною, а потім спільно з нею шукає шляхи виходу із тієї ситуації, що склалася, залучаючи до цього процесу різноманітні соціальні служби. Наприклад, для складання так званого "соціального досьє" на неповнолітнього правопорушника суддя залучає вихователя або психолога. У досьє міститься інформація про сім'ю неповнолітнього, його успішність у школі, психологічну характеристику тощо. До формальної судової процедури суддя вдається досить рідко, коли всі інші можливості вичерпані. Відповідно до французького законодавства стосовно неповнолітніх більше уваги приділяється саме заходам впливу, ніж, власне, судовій процедурі. Важливе місце у сфері профілактики правопорушень серед дітей займає Управління юридичним захистом молоді, яке належить до Управління міністерства юстиції Франції. Основними завданнями управління є виховання неповнолітніх та попередження вчинення ними правопорушень, виховання і навчання неповнолітніх, які вчинили правопорушення, а також робота з повнолітніми, які не досягли 21 року або мають певні проблеми в житті. Крім того, управлінню належить функція контролю за адміністративною, фінансовою та педагогічною діяльністю служб юридичного захисту молоді [4, с. 65–66].

Слід згадати, що у Франції з 1997 року діє підрозділ нового типу: BPDJ (Brigades de Prevention de la Delinquance Juvenile) [8] – відділ попередження злочинності серед неповнолітніх. Основним завданням підрозділу є проведення профілактичної роботи з молоддю з метою обмеження або зменшення явища підліткової злочинності. Ця профілактична робота відображається, зокрема, у цілеспрямованих заходах, що здійснюються у партнерстві з Національною освітою (шкільні групи, коледжі, сімейні будинки тощо), та профілактичних заходах, що проводяться під час літніх канікул. Основні напрями профілактичних (навчальних) бесід:

- справедливість і закон;
- зловживання;
- насильство (вербальне, моральне, фізичне, сексуальне);
- інтернет-дозвіл для школярів останніх класів початкової школи (9–11років) – освітня програма, яка дає дітям та батькам *можливість* безпечно користуватися Інтернетом, розгорнута у межах профілактичних заходів, які проводить Національна жандармерія. BPDJ є партнерами національної освіти в межах угоди між міністерствами внутрішніх справ та національної освіти. Це програма "під ключ", реалізація якої об'єднує вчителів, сім'ї, жандармерію [9].

Слід зазначити, що нерідко за ініціативною соціальних служб та адміністрацій освітніх закладів поліцейські відділу запобігання злочинності серед неповнолітніх залучаються до проведення профілактичних занять із школярами з метою

© Chabaiovskyi Taras, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).22

підвищення обізнаності учнів щодо випадків поширення правопорушень, булінгу та способів протидії їм.

Поліція Брюсселя (Бельгія) також активно співпрацює з освітніми закладами. Зокрема, у системі правоохоронних органів при кожному комісаріаті поліції діють відділи у справах неповнолітніх, що патрулюють громадські місця з метою виявлення дітей, які пропускають заняття в освітніх закладах, із подальшим з'ясуванням причин прогулів [4, с. 63].

Зауважимо, що досвід співпраці органів поліції з освітніми закладами з метою профілактики правопорушень серед дітей і забезпечення безпечного навчального середовища був запроваджений і в Україні. Зокрема, у 2016 р. запрацювали шкільні офіцери поліції відповідно до Угоди між МВС України та МОН України [3, с. 55].

У Німеччині система профілактики правопорушень серед неповнолітніх має свої особливості, залежно від територіальної належності. Так, найбільш суворий, так би мовити, формальний підхід до роботи з дітьми-правопорушниками спостерігається в Західній частині Німеччини, на території Північної Рейн-Вестфалії, де в управлінні поліції утворені спеціальні комісаріати, уповноважені займатися категорією справ, у яких найчастіше фігурують діти. Контроль та загальна координаційна робота здійснюється безпосередньо управлінням поліції. В інформаційній системі управління кримінальної поліції накопичений спеціальний масив відомостей про протиправні вчинки дітей. На його основі здійснюється аналіз причин та характерних особливостей розвитку злочинності серед підлітків. Результати цих досліджень використовуються при підготовці та перепідготовці працівників, а також упроваджуються в освітній процес [6, с. 87].

На інших землях Німеччини спостерігається м'якший підхід до профілактичної роботи з дітьми. Зокрема, на території землі Нижня Саксонія поліція при розслідуванні справ про правопорушення неповнолітніх працює у тісному контакті з іншими соціальними службами. На землі Заарлянд із правопорушниками-підлітками працюють жінки-поліцейські, які проходять курс спеціальної підготовки. Досить високий рівень здійснення профілактики дитячої злочинності досягнутий у Західному Берліні. Для роботи з неповнолітнім у складі управління поліції створений спеціальний комісаріат, який здійснює реагування на всі скарги та повідомлення стосовно дітей. Працівники комісаріату не тільки розслідують справи, а й проводять профілактичну роботу з неповнолітніми [6, с. 87–88].

Слід відзначити, що кримінальне право Німеччини щодо неповнолітніх запроваджує певні заходи запобігання вчиненню правопорушень, що реалізуються через застосування заходів виховного характеру стосовно неповнолітніх. У Законі про суд у справах неповнолітніх [10] закладено концепцію виховання, яка сформульована в § 2 JGG і пронизує практично всі без винятку норми молодіжного кримінального права Німеччини. Таким чином, вибір певних заходів впливу на неповнолітніх завжди зорієнтований на цілі спеціальної превенції, а саме: профілактики рецидиву та відіграє допоміжну роль у процесі виховання й подальшої соціалізації молодої людини [11, с. 206].

Отже, головною рисою загальнодержавної стратегії профілактики правопорушень неповнолітніх у Німеччині є визнання дитячої схильності до скоєння

© Chabaiovskyi Taras, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).22

правопорушень тимчасовим проявом, тому застосування репресивних заходів будуть мати лише негативний вплив на становлення та формування особистості дитини. Однак це не заперечує значущості винесення покарання за вчинення неповнолітнім певних правопорушень. Однак домінуючою ланкою при запобіганні правопорушенням серед неповнолітніх все ж є пошук причин та умов скоєння злочинів, а також їх нейтралізація, що є характерною ознакою ресоціалізаційного підходу до зазначеної проблеми.

Цікавою, хоча не достатньо дослідженою, є скандинавська модель профілактики правопорушень серед дітей. Провідну роль серед державних інститутів, що займаються захистом прав неповнолітніх у скандинавських країнах, відіграють соціальні служби, організовані за територіальним принципом, що дозволяє ефективно, оперативно та адресно вирішувати проблеми конкретної дитини силами фахівців, які працюють на території її проживання. Наприклад, у Швеції ефективно функціонують недержавні інституції виконання покарань для неповнолітніх правопорушників. У межах місцевої громади виконується значна частина судових рішень у справах неповнолітніх, зокрема, громадські роботи (дрібний ремонт будівель, прибирання території тощо). Крім того, у таких країнах, як Фінляндія, Норвегія актуальним є використання процедури медіації у системі ювенальної юстиції [12, с. 119].

Підсумовуючи зазначене вище, слід зауважити, що більшість розвинених країн присвячують профілактичній роботі з дітьми багато уваги, де основним напрямом (сенсом) діяльності є не покарання винної особи, а нівелювання факторів, що сприяють скоєнню правопорушень; одночасно приділяючи увагу перевихованню та ресоціалізації неповнолітнього.

Головною ланкою у запобіганні правопорушенням неповнолітніх є робота з сім'єю дитини, до якої залучаються не тільки різноманітні соціальні служби, громадські організації, а й правоохоронні органи.

Необхідно наголосити, що в більшості країн (у тому числі й в Україні) відповідні підрозділи поліції активно співпрацюють з освітніми закладами з метою проведення профілактичної роботи з неповнолітніми, виховання правової культури, підвищення обізнаності щодо існуючих ризиків та небезпек.

Тобто запобіжна діяльність стосовно дітей у розвинених зарубіжних країнах полягає у піклуванні, вихованні, навчанні правовій культурі, а також створенні безпеки та захисту прав дитини, що потребує ефективної взаємодії багатьох інституцій: поліції, сім'ї, виховних та освітніх закладів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Дмитришина Т.* Ювенальна юстиція: міжнародний досвід та перспективи його впровадження в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 1. С. 210–219.

2. Positive youth development (PYD). Centers for Disease Control and Prevention. URL: https://cutt.ly/OJKFkIp (дата звернення: 09.06.2022).

3. *Лубенець І.Г.* Насильство (булінг) у шкільному середовищі: кримінологічна характеристика та заходи запобігання: монографія. ДНДІ МВС України. Харків: Мачулін. 2018. 278 с.

4. *Мураненко К.Ю.* Юридико-психологічні засади профілактики адміністративних правопорушень, вчинюваних неповнолітніми дітьми: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. К., 2020. 229 с.

© Chabaiovskyi Taras, 2022

5. *Волошина О.В.* Зарубіжний досвід ефективної комунікації в діяльності поліцейських. Юридична психологія. 2018. № 2(23). С. 123–135.

6. *Мураненко К.Ю.* Зарубіжний досвід профілактики правопорушень серед неповнолітніх. PSYCHOLOGICAL JOURNAL. 2019. № 22(2). С. 85–98.

7. *Йосипів А.О.* Зарубіжний досвід запобігання злочинам, що вчиняють неповнолітні з маргінального середовища. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 1(15). С. 381–392.

8. BRIGADE DE PREVENTION DE LA DELINQUANCE JUVENILE. URL: https:// cutt.ly/FJKVm76 (дата звернення: 09.06.2022).

9. *Lozac'h A.* Le permis internet en CM2, derives dans l'education nationale // L'ecole de demain. URL: https://cutt.ly/IJKVO7D (дата звернення: 09.06.2022).

10. Jugendgerichtsgesetz. Bundesministerium der Justiz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/ (дата звернення: 09.06.2022).

11. *Дзюба А.Ю.* Заходи кримінально-правового впливу на неповнолітніх правопорушників за кримінальним законодавством ФРН. Питання боротьби зі злочинністю. 2014. Вип. 28. С. 199–207.

12. *Терещук Г.* Зарубіжний досвід функціонування основних моделей ювенальної юстиції. Актуальні проблеми правознавства. Вип. 2(10). 2017. С. 116–120.

REFERENCES

1. *Dmytryshyna T.* (2021). Yuvenalna yustytsiia: mizhnarodnyi dosvid ta perspektyvy yoho vprovadzhennia v Ukraini. "Juvenile justice: international experience and prospects for its implementation in Ukraine". Entrepreneurship, economy and law. No. 1. P. 210–219 [in Ukrainian].

2. Positive youth development (PYD). Centers for Disease Control and Prevention. URL: https://cutt.ly/OJKFkIp (Date of Application: 09.06.2022) [in English].

3. *Lubenets I.H.* (2018). Nasylstvo (bulinh) u shkilnomu seredovyshchi: kryminolohichna kharakterystyka ta zakhody zapobihannia. "Violence (bullying) in the school environment: criminological characteristics and prevention measures: monograph". State Research Institute MIA Ukraine. Kharkiv: Machulin. 278 p. [in Ukrainian].

4. *Muranenko K.Yu.* (2020).Yurydyko-psykholohichni zasady profilaktyky administratyvnykh pravoporushen, vchyniuvanykh nepovnolitnimy ditmy. "Legal and psychological principles of prevention of administrative offenses committed by minors: dissertation. ...Candidate of Psychol. Sciences: 19.00.06". K. 229 p. [in Ukrainian].

5. *Voloshyna O.V.* (2018). Zarubizhnyi dosvid efektyvnoi komunikatsii v diialnosti. "Foreign experience of effective communication in police activities". Legal psychology. No. 2(23). P. 123–135 [in Ukrainian].

6. *Muranenko K.Yu.* (2019). Zarubizhnyi dosvid profilaktyky pravoporushen sered nepovnolitnikh. "Foreign experience in the prevention of delinquency among minors". PSYCHOLOGICAL JOURNAL. No. 22(2). P. 85–98 [in Ukrainian].

7. *Yosypiv A.O.* (2018). Zarubizhnyi dosvid zapobihannia zlochynam, shcho vchyniaiut nepovnolitni z marhinalnoho seredovyshcha. "Foreign experience in preventing crimes committed by minors from marginalized backgrounds". Legal journal of the National Academy of Internal Affairs. No. 1(15). P. 381–392 [in Ukrainian].

8. BRIGADE DE PREVENTION DE LA DELINQUANCE JUVENILE. URL: https:// cutt.ly/FJKVm76 (Date of Application: 09.06.2022) [in French]

9. *Lozac'h A.* Le permis internet en CM2, derives dans l'education nationale // L'ecole de demain. URL: https://cutt.ly/IJKVO7D (Date of Application: 09.06.2022). [in French]

10. Jugendgerichtsgesetz. Bundesministerium der Justiz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/ (Date of Application: 09.06.2022) [in German]

11. *Dziuba A.Yu.* (2014). Zakhody kryminalno-pravovoho vplyvu na nepovnolitnikh pravoporushnykiv za kryminalnym zakonodavstvom FRN. "Measures of criminal law impact on juvenile offenders under the criminal legislation of the Federal Republic of Germany". The issue of fighting crime. Issue 28. P. 199–207 [in Ukrainian].

12. *Tereshchuk H.* (2017). Zarubizhnyi dosvid funktsionuvannia osnovnykh modelei yuvenalnoi. "Foreign experience of the functioning of the main models of juvenile justice". Actual problems of jurisprudence. Vol. 2 (10). P. 116–120 [in Ukrainian].

© Chabaiovskyi Taras, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).22

UDC 343.91-053.6 (4/9)

Chabaiovskyi Taras,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1494-8196

EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN THE SPHERE OF PREVENTION AND COUNTERACTION TO JUVENILE DELINQUENCY

Recent decades have seen the development of new forms of juvenile justice around the world, chief among them a trend toward decriminalization; the development of child-friendly justice; and a focus on the family in prevention activities.

The article examines and analyzes modern models of combating and preventing juvenile delinquency in leading countries: USA, UK, France, Germany.

In most of the countries covered in the article, correctional work with disadvantaged families is an integral part of preventive activities for children, as intra-family relationships directly affect the level of juvenile delinquency, as stereotypes of family communication shape children's behavior in society.

According to the author, EU countries and the United States have a well-developed mechanism of cooperation between the police and educational institutions in order to prevent delinquency among children and ensure a safe learning environment. After all, a significant influence on the formation of moral values and behavior of the child is exerted not only by the family in which he is brought up, but also the school, as an element of the environment in which the child is.

The article gives an example of prevention programs under the direction of police officers for children of different ages, even primary school, as instilling a culture of social values, promoting a positive attitude towards the police and educating safe behavior should begin at an early school age.

It is concluded that prevention activities against minors can function effectively only as a holistic system of interaction between the police, family (parents), educational institutions, social services and other state and public institutions. Exactly this systematic approach will ensure respect for children's rights and reduce delinquency among children.

Keywords: responsibility, deviant behavior, children, juvenile prevention, measures, police, resocialization, family.

Отримано 14.06.2022

© Chabaiovskyi Taras, 2022

УДК 343.341:343.375

Яблонський Роман Степанович,
здобувач ступеня доктора філософії у галузі права
кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ,
м. Львів, Україна
ORCID ID 0000-0003-1721-4729

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ НАУКОВОГО РОЗРОБЛЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИХ ЗАСАД ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто сучасний стан наукового розроблення проблем протидії організованій злочинності оперативними підрозділами правоохоронних органів. Наголошено, що в умовах військової агресії Російської Федерації проти України організована злочинність становить безпосередню загрозу для національної безпеки. Зростання кількості злочинних проявів, учинених організованими злочинними угрупованнями, використання організованих груп та злочинних організацій спецслужбами іноземних держав для дестабілізації ситуації в Україні вимагають нових підходів до протидії організованій злочинності. Запропоновано перелік актуальних напрямів подальшого розроблення та вдосконалення організаційно-тактичних засад протидії організованій злочинності оперативними підрозділами правоохоронних органів.

Ключові слова: *організована злочинність, організована злочинна діяльність, протидія, організовані групи та злочинні організації, актуальні напрями наукових досліджень.*

В умовах військової агресії Російської Федерації проти України організована злочинність становить безпосередню загрозу для національної безпеки. Підвищення рівня тяжких та особливо тяжких злочинів, які вчинено у складі організованих груп та злочинних організацій (далі – ОГ та ЗО), зокрема із застосуванням вогнепальної зброї та вибухових пристроїв, установлення корумпованих відносин між посадовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування та криміналітетом, використання неконкурентних методів у фінансово-господарській діяльності підприємств негативно впливають на економіку та суспільний розвиток України. Крім того, організована злочинність є інструментом, що використовується спецслужбами іноземних держав, насамперед країни-агресора, для дестабілізації ситуації в Україні та завдання шкоди національній безпеці [1; 2, с. 165; 3, с. 260–261].

Окремі аспекти діяльності оперативних підрозділів щодо протидії організованій злочинності досліджували у своїх наукових працях Л.І. Аркуша, О.В. Баганець, О.М. Бандурка, О.Ю. Бусол, М.Г. Вербенський, А.А. Вознюк, В.Д. Гвоздецький,

© Yablonskyi Roman, 2022

В.Л. Грохольський, Л.Ф. Гула, М.В. Гуцалюк, О.М. Джужа, О.Ф. Долженков, О.О. Дульський, Г.П. Жаровська, П.О. Комірчий, В.П. Корж, О.Є. Користін, М.В. Корнієнко, В.І. Литвиненко, А.В. Мовчан, Ю.Ю. Орлов, В.Л. Ортинський, С.О. Павленко, М.А. Погорецький, П.Я. Пригунов, Д.Н. Прокоф'єва-Янчиленко, І.В. Пшеничний, В.Д. Пчолкін, Б.В. Романюк, М.В. Стащак, С.Р. Тагієв, О.С. Тарасенко, В.Ф. Ущаповський О.О. Харкевич, О.Г. Цвєтков, В.М. Цимбалюк, К.О. Чаплинський, С.С. Чернявський, В.В. Шендрик, О.Ю. Шостко та інші науковці.

Зокрема, упродовж останніх років опубліковано низку наукових статей вчених, присвячених окремим аспектам протидії організованій злочинності. Це насамперед статті Гребенюка М. і Черняка А. "Деякі питання організаційно-правового характеру боротьби з організованою злочинністю в сучасних умовах" (2019 р.) [4]; Вознюка А.А. "Протидія організованій злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства" (2020 р.) [5]; Литвиненка В.І., Пригунова П.Я. і Гуцалюка М.В. "Концептуальні засади протидії організованій злочинності і корупції на сучасному етапі розвитку України" (2020 р.) [6]; Баганця О. "Стан організованої злочинності та протидія їй на території України у 2020 році" (2021 р.) [7], Копотуна І., Уварова В., Свободи І., Векліча В., Довбана І. "Coordination of the fight against organized crime resulted from corruption" (2022 р.) [3]; Тищенка В., Цехана Д., Теслюк І., Чумака С., Яцкевича Р. "Peculiarities of conducting investigative actions during the investigation of criminal activity of leaders of criminal groups" (2022 р.) [8] та інших авторів.

Водночас зростання кількості злочинних проявів, учинених організованими злочинними угрупованнями (далі – ОЗУ), використання ОГ та ЗО спецслужбами іноземних держав для дестабілізації ситуації в Україні вимагають нових підходів до протидії організованій злочинності, зокрема, використання методів кримінального аналізу, сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, новітніх технічних засобів та експертних досліджень тощо [9–13]. Крім того, необхідно враховувати, що ОЗУ також використовують сучасні технічні засоби і технології в злочинній діяльності й активно протидіють їх застосуванню оперативними підрозділами. Зазначені обставини й зумовили потребу подальших досліджень проблем протидії організованій злочинності.

Метою дослідження є розгляд актуальних напрямів подальшого розроблення та вдосконалення організаційно-тактичних засад протидії організованій злочинності в Україні.

За 30 років незалежності України проблеми протидії організованій злочинності досліджувались низкою вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, на рівні докторських дисертацій першу групу становлять наукові дослідження, присвячені вивченню загальних аспектів протидії організованій злочинності. Зазначена тематика була предметом вивчення у дисертаціях: В.М. Цимбалюка "Діяльність спеціалізованих підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю по подоланню протидії з боку злочинних формувань" (1999 р.); О.Ф. Долженкова "Теоретичні проблеми становлення політики протидії створенню інфраструктури злочинного світу засобами ОРД ОВС" (2002 р.); М.В. Корнієнка "Сучасні правові та організаційні засади протидії спеціалізованих підрозділів ОВС організованій злочинності"

© Yablonskyi Roman, 2022

(2003 р.); В.Л. Грохольського "Управління діяльністю спеціальних підрозділів МВС України по боротьбі з організованою злочинністю" (2004 р.); В.Ф. Ущаповського "Протидія організованій злочинності: теоретичні та соціально-правові проблеми" (2009 р.); О.Ю. Шостко "Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах" (2010 р.); М.Г. Вербенського "Транснаціональна злочинність: кримінологічна характеристика та шляхи запобігання" (2010 р.); В.В. Шендрика "Попередження злочинів оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України" (2012 р.); Л.Ф. Гули "Організаційно-правові та тактичні основи діяльності підрозділів ОВС у протидії злочинам, що вчиняються організованими злочинними групами" (2014 р.); М.В. Стащака "Оперативно-розшукові форми протидії злочинності" (2017 р.).

На кандидатському та Ph.D рівні були захищені дисертації з актуальних питань протидії організованій злочинності, які стосуються, зокрема: організаційно-правових засад протидії організованій злочинності: О.О. Дульського (2003 р.); Б.В. Лизогуба (2004 р.); В.П. Кушпіта (2010 р.); Б.В. Жукова (2011 р.); тактики пошуку та отримання первинної оперативно-розшукової інформації про кримінальні правопорушення, що вчиняються ОГ та ЗО: І.І. Сидорука (2007 р.); В.В. Ноніка (2007 р.); І.В. Потайчука (2008 р.); О.О. Толкаченка (2011 р.); тактичних особливостей попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, що вчиняються ОГ та ЗО: О.Г. Цвєткова (2002 р.); В.І. Литвиненка (2002 р.); Б.В. Щура (2004 р.); Л.Ф. Гули (2008 р.); В.Б. Школьного (2010 р.); А.В. Єсенкова (2012 р.); В.А. Ситника (2015 р.); Ю.Ю. Харкевича (2019 р.); А.І. Плосконоса (2022 р.); оперативно-технічного та інформаційно-аналітичного забезпечення протидії організованій злочинності: В.Ю. Журавльова (2002 р.); А.В. Коваленка (2006 р.); В.Є. Ткаліча (2009 р.); А.Ф. Іскендерова (2015 р.); організації протидії транснаціональній організованій злочинності та взаємодії з міжнародними правоохоронними організаціями: І.Я. Кулика (2012 р.); Х.П.Ф. Хайнекера (2013 р.); В.С. Буркаль (2019 р.).

Водночас слід зазначити, що переважна більшість вказаних досліджень була проведена до набуття чинності Законом України "Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів щодо реформування органів внутрішніх справ України" у квітні 2015 року. Тобто у зазначених наукових дослідженнях основним суб'єктом протидії організованій злочинності розглядались підрозділи БОЗ МВС України, розформовані у 2015 році. Сьогодні ж суб'єктами протидії організованій злочинності в Україні є підрозділи Департаменту стратегічних розслідувань, інші підрозділи кримінальної поліції Національної поліції; підрозділи правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та контролюючих органів.

Другу групу становлять наукові дослідження, предметом яких була протидія вчиненню ОГ та ЗО конкретних видів злочинних діянь, а саме:

– на рівні докторських дисертацій у дослідженнях: В.П. Коржа "Теоретичні основи методики розслідування злочинів, скоюваних організованими злочинними утвореннями у сфері економічної діяльності" (2003 р.); Л.І. Аркуші "Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності" (2011 р.); І.О. Воронова "Організаційні і тактичні основи оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері високих інформаційних

© Yablonskyi Roman, 2022

технологій органами внутрішніх справ" (2012 р.); О.О. Подобного "Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі з корисливо-насильницькою організованою злочинністю" (2014 р.); Г.П. Жаровської "Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні" (2019 р.);

– на рівні кандидатських та Ph.D дисертацій у дослідженнях: В.В. Василевича (1998 р.); М О. Сергатого (2002 р.); М.Г. Богуславського (2007 р.); М.М. Андреєва (2009 р.); І.С. Стихірної (2009 р.); О.М. Ємця (2011 р.); С.Г. Бевзенка (2012 р.); І.А. Грабазія (2012 р.); В.М. Ковбаси (2012 р.); В.В. Плукаря (2012 р.); Я.С. Ленюка (2013 р.); М.В. Шамоти (2016); І.Л. Рудницького (2019 р.).

Як підсумок здійсненого аналізу згаданих докторських та кандидатських дисертацій зауважимо, що на сьогодні комплексного дослідження правових та організаційно-тактичних засад здійснення підрозділами правоохоронних органів оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на протидію організованій злочинності в сучасних умовах, не проведено. Майже аналогічного висновку ми дійшли, проаналізувавши наукові праці на рівні монографічних досліджень та наукових публікацій у фахових виданнях України.

Цілком зрозуміло, що вирішення практичних проблем боротьби з організованою злочинністю неможливе без глибокого пізнання теорії цього питання. Це передбачає як вивчення зарубіжних теоретичних досліджень і передового досвіду протидії злочинній діяльності ОГ та ЗО, так і серйозний аналіз вітчизняних теоретичних розробок та практики діяльності оперативних підрозділів [14, с. 99].

У зв'язку з цим зазначимо, що аналіз положень Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" дає підстави стверджувати про його відсталість від реалій сьогоднішнього життя, розбалансованість норм і їх протиріччя з іншими нормативно-правовими актами. Визначення поняття організованої злочинності, що міститься у ст. 1 зазначеного Закону, має неконкретизований та відсильний (до КК України) характер, а такі поняття, як "організована злочинна діяльність" та "організоване злочинне угруповання" у цьому Законі відсутні взагалі [15].

Характеризуючи окремі напрями вдосконалення законодавства про протидію організованій злочинності, зазначимо, що у розробленні понятійної основи профільного закону проблемним залишається визначення базових понять "організована злочинність", "професійна злочинність", "організована злочинна діяльність", "організоване злочинне угруповання" тощо як відповідних об'єктів протидії.

Разом з тим, Н. Міняйло вірно відзначає, що з метою удосконалення національної основи протидії організованій злочинності українська держава має виходити з глибини сутності та різноманітності проявів організованої злочинності, а не лише з розуміння її як кількісного вираження сукупності злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням і діяльністю ОЗУ [16, с. 124].

Поняття організованої злочинності продовжує бути джерелом розбіжностей у юридичній літературі. Зокрема, К.Б. Марисюк і В.В. Черепущак під *організованою злочинністю* розуміють історично обумовлене, негативне соціальне явище, що являє собою ієрархічно побудовану структуру, яка спирається на створений злочинний капітал і корупцію, з метою забезпечення функціонування і задоволення

© Yablonskyi Roman, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).23

власних потреб за допомогою збільшення капіталу, "відмивання" останнього та отримання влади [14, с. 101].

Водночас В.І. Литвиненко зазначає, що в Україні сформувалась нова організаційна структура організованої злочинності – *олігархічна організація*, яка представляє собою сукупність організаційних структур, що діють в інтересах певних олігархів, які є кінцевими бенефіціарами суб'єктів господарювання, і отримують державне фінансування або доступ до його розподілу з метою отримання ними надприбутків, використовуючи надходження з державного бюджету або мінімізації їх сплати, для фінансування власного бізнесу та корупційних зв'язків в органах державної влади та управління, вплив на ЗМІ, своїх представників у гілках влади з метою встановлення монополії у певних секторах національної економіки [17, с.100].

На думку Л.І. Аркуші, *організована злочинна діяльність* – це "сукупність взаємозалежних організованих злочинів загальнокримінальної та економічної спрямованості, вчинених певною групою осіб, що об'єдналися у стійкі, високоорганізовані, захищені від швидкого викриття злочинні формування (групи, організації, співтовариства) у вигляді злочинного промислу з метою збільшення доходів, із використанням корумпованих та інших зв'язків" [18, с. 9].

Н.К. Макаренко у монографії "Запобігання професійній злочинності в Україні" звертає увагу на співвідношення таких взаємопов'язаних понять, як професіоналізм і організованість – чим вище показник кримінального професіоналізму, тим яскравіше прослідковуються його організовані форми. При відповідних соціальних умовах професійна злочинність починає переростати в організовану злочинність як якісно нове явище [19, с. 202].

У науковій літературі визначається низка ознак, які дозволяють відрізнити *організовану злочинність* від *організованої злочинної діяльності*: *по-перше*, організована злочинність впливає на суспільну ситуацію тотально, а організована злочинна діяльність поширюється на окрему ситуацію учинення конкретного кримінального правопорушення; *по-друге*, організована злочинність може змінюватись від соціальної організації до злочинних дій окремих осіб, а організована злочинна діяльність навпаки традиційно змінюється від окремих злочинних дій до утворення та діяльності ОЗУ; *по-третє*, стержнем організованої злочинності та організованої злочинної діяльності є корислива мотивація поведінки окремих осіб і соціальних груп, однак протидія організованій злочинній діяльності можлива за допомогою профілактики та запобігання кримінальних правопорушень, а протистояння організованій злочинності можливе лише на рівні інститутів держави; *по-четверте*, організована злочинність утворює вищий рівень організації кримінальних практик, укорінених у сферу політичних та економічних відносин, а також охоплює професійну та посадову злочинність, а організована злочинна діяльність відображає певний рівень організованості злочинного світу [20, с. 70].

На наше переконання, *організована злочинна група* – це стійке об'єднання трьох і більше осіб, які попередньо зорганізувалися для готування та/або вчинення кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямовані на досягнення відомого всім учасникам групи плану.

© Yablonskyi Roman, 2022

Зі свого боку визначимо *організоване злочинне угруповання* – це стійке структуроване, ієрархічне об'єднання кількох злочинних груп різної або однієї кримінальної спрямованості, що об'єдналися з метою систематичного отримання значних прибутків, вигоди чи переваг, яке має чіткий розподіл ролей з виділенням лідера, а також контролюючих, охоронних та інших ланок.

Слід зазначити, що форми організованої злочинної діяльності постійно розвиваються і вдосконалюються, змінюються кількісні та якісні характеристики ОГ та ЗО. Крім того, злочинна діяльність ОГ та ЗО демонструє активне бажання залучати та змінювати загальнодержавні інститути у своїх цілях. Як свідчать результати проведеного Європолом опитування SOCTA 2021, мільярди євро незаконних прибутків, отриманих організованою злочинністю в Європейському Союзі, було інвестовано в легальну економіку, що спотворює конкуренцію та перешкоджає економічному розвитку країн-членів Євросоюзу. Сьогодні всі форми організованої злочинності глибоко впливають на суспільство і мають прямий негативний вплив на повсякденне життя громадян, економіку, державні інституції і верховенство права. Підвищена небезпека організованої злочинності полягає також у постійному удосконаленні структури ОЗУ та консолідації злочинних елементів [21].

Крім того, за результатами опитування практичних працівників Національної поліції, 62 % респондентів вважають, що Закон України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" не відповідає потребам протидії організованій злочинності, лише 17 % опитаних вважають, що профільний закон відповідає потребам боротьби з оргзлочинністю, 21 % – не змогли відповісти.

Отже, із зазначеного можна зробити висновок, що Закон України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" є застарілим, більшість його норм суперечать іншим законодавчим актам, втратили свою актуальність і не відповідають вимогам сьогодення.

Проведений аналіз стану наукових досліджень у сфері протидії організованій злочинності оперативними підрозділами правоохоронних органів дозволив виокремити основні напрями, за якими здійснювався науковий пошук вирішення проблем, пов'язаних із протидією організованій злочинності, розроблення та впровадження дієвих механізмів боротьби з цим негативним явищем, удосконалення організаційно-тактичних засад проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, що свідчить про існування проблеми та обумовлює необхідність подальших наукових пошуків з метою посилення перспективних напрямів, теоретичних та практичних рекомендацій, спрямованих на покращення ситуації у сфері протидії організованій злочинності.

За результатами дослідження до актуальних напрямів подальшого розроблення та вдосконалення організаційно-тактичних засад протидії організованій злочинності оперативними підрозділами правоохоронних органів, на наше переконання, слід віднести:

– організаційно-правові засади протидії організованій злочинності в умовах воєнного стану;

– правові та організаційно-тактичні особливості протидії організованій злочинності як інструменту, який використовується спецслужбами іноземних держав для дестабілізації ситуації в Україні;

© Yablonskyi Roman, 2022

– організаційно-правові засади оперативного супроводження кримінального провадження у протидії організованій злочинності;

– правові та організаційні засади використання кримінального аналізу у протидії організованій злочинності;

– організаційно-тактичні засади впровадження негласних працівників в організовані групи та злочинні організації;

– використання новітніх технологій у розкритті та розслідування кримінальних правопорушень, учинених організованими злочинними угрупованнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегія боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 01.03.2021).

2. *Kovalchuk, T.I., Korystin, O.Y., Sviridyuk, N.P.* (2019). Hybrid threats in the civil security sector in Ukraine. *Problems of Legality*. Vol. 147, p. 163–175.

3. *Kopotun, I., Uvarov, V., Svoboda, I., Veklych, V., Dovban, I.* (2022). Coordination of the fight against organized crime resulted from corruption. *Amazonia Investiga*. Vol. 11(50), pp. 260–271. URL: https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.24 (дата звернення: 01.03.2021).

4. *Гребенюк М., Черняк А.* Деякі питання організаційно-правового характеру боротьби з організованою злочинністю в сучасних умовах. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 244–248.

5. *Вознюк А.А.* Протидія організованій злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 176–194.

6. *Литвиненко В.І., Пригунов П.Я., Гуцалюк М.В.* Концептуальні засади протидії організованій злочинності і корупції на сучасному етапі розвитку України. *Публічне право*. 2020. № 1(37). С. 124–135.

7. *Баганець О.* Стан організованої злочинності та протидія їй на території України у 2020 році. LexInform. URL: https://lexinform.com.ua/dumkaeksperta/stan-organizovanoyi-zlochynnosti-ta-protydiya-yij-na-terytoriyi-ukrayiny-u2020-rotsi/ (дата звернення: 17.05.2022).

8. *Tishchenko, V., Tsekhan, D., Tesliuk, I., Chumak, S., Yatskevych, R.* (2022). Peculiarities of conducting investigative actions during the investigation of criminal activity of leaders of criminal groups. *Amazonia Investiga*, 11(51), p. 210–219.

9. *Movchan A.V., Taranukha V.Yu.* (2018). Constructing an Automation System to Implement Intelligence-Led Policing Into the National Police of Ukraine. *Cybernetics and Systems Analysis*. Vol. 54, No. 4, July, 2018, p. 643–649. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10559-018-0065-5 (дата звернення: 17.05.2022).

10. *Babanina, V., Tkachenko, I., Matiushenko, O., Krutevych, M.* (2021). Cybercrime: History of formation, current state and ways of counteraction. *Revista Amazonia Investiga*. Vol. 10(38), pp. 113–122.

11. *Мовчан А.В.* Модель підготовки фахівців у галузі інформаційних технологій для органів Національної поліції України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. № 4. С. 149–161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2018_66_4_14 (дата звернення: 17.05.2022).

12. *Klymchuk, M., Marko, S., Priakhin, Ye., Stetsyk, B., Khytra, A.* (2021). Evaluation of forensic computer and technical expertise in criminal proceedings. *Revista Amazonia Investiga*. Vol. 10(38), p. 204–211.

13. *Tymoshenko, Y.P., Kozachenko, O.I., Kyslenko, D.P., Horodetska, M.S., Chubata, M.V., Barhan, S.S.* (2022). Latest technologies in criminal investigation (testing of foreign practices in Ukraine). *Amazonia Investiga*, 11(51), p. 149–160.

14. *Марисюк К.Б., Черепущак В.В.* До питання про поняття "організована злочинність". *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Юридичні науки"*. 2019. Вип. 6. № 23. С. 98–102. URL: https://doi.org/10.23939/law2019.23.098 (дата звернення: 17.05.2022).

© Yablonskyi Roman, 2022

15. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text (дата звернення: 17.05.2022).

16. *Міняйло Н.* Міжнародні стандарти у визначенні організованої злочинності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 124–129.

17. *Литвиненко В.* Олигархат как элемент организованной преступности в Украине. *ACTA MORAVIAE (Республика Чехия)*. 2020. № 1. С. 90–101.

18. *Аркуша Л.І.* Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2011. 40 с.

19. *Макаренко Н.К.* Запобігання професійній злочинності в Україні: монограф. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с.

20. *Мельник П.* Поняття "організована злочинність" у історико-правовому вимірі. *Young Scientist*. 2018. № 4(56) April. С. 69–73.

21. *Мовчан А.В., Яблонський Р.С.* Актуальні проблеми удосконалення системи протидії організованій злочинності в Україні. *Соціально-правові студії*. 2021. № 4. С. 69–75.

REFERENCES

1. Stratehiia borotby z orhanizovanoiu zlochynnistiu. "Strategy for combating organized crime": order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 16, 2020 № 1126-r URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text (Date of Application: 01.03.2021) [in Ukrainian].

2. *Kovalchuk T.I., Korystin O.Ye., Sviridiuk N.P.* (2019). Hybrid threats in the civil security sector in Ukraine. Problems of Legality, 147, 163–175. [in English].

3. *Kopotun I., Uvarov V.,Svoboda I., Veklych V., Dovban I.* (2022). Coordination of the fight against organized crime resulted from corruption. Amazonia Investiga, No. 11(50), P. 260–271. URL: https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.24 (Date of Application: 01.03.2021) [in English].

4. *Hrebeniuk M., Cherniak A.* (2019). Deiaki pytannia orhanizatsiino-pravovoho kharakteru borotby z orhanizovanoiu zlochynnistiu v suchasnykh umovakh. "Some issues of organizational and legal nature of the fight against organized crime in modern conditions". Entrepreneurship, economy and law, No. 4. P. 244–248. [in Ukrainian].

5. *Vozniuk A.A.* (2020). Protydiia orhanizovanii zlochynnosti v Ukraini: perspektyvy udoskonalennia kryminalnoho zakonodavstva. "Combating organized crime in Ukraine: prospects for improving criminal law". Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine, No.1(11). P. 176–194. [in Ukrainian].

6. *Lytvynenko V.I., Pryhunov P.Ya., Hutsaliuk M.V.* (2020). Kontseptualni zasady protydii orhanizovanii zlochynnosti i koruptsii na suchasnomu etapi rozvytku Ukrainy. "Conceptual principles of combating organized crime and corruption at the present stage of Ukraine's development". Public law, No. 1(37). P. 124–135. [in Ukrainian].

7. *Bahanets O.* (2020). Stan orhanizovanoi zlochynnosti ta protydiia yii na terytorii Ukrainy u 2020 rotsi. "The state of organized crime and combating it in Ukraine in 2020". LexInform. URL: https://lexinform.com.ua/dumkaeksperta/stan-organizovanoyi-zlochynnosti-ta-protydiya-yij-na-terytoriyi-ukrayiny-u2020-rotsi/ (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

8. *Tishchenko V., Tsekhan D., Tesliuk I., Chumak S., Yatskevych R.* (2022). Peculiarities of conducting investigative actions during the investigation of criminal activity of leaders of criminal groups. Amazonia Investiga, No. 11(51). P. 210–219 [in English].

9. *Movchan A.V., Taranukha V.Yu.* (2018). Constructing an Automation System to Implement Intelligence-Led Policing Into the National Police of Ukraine. Cybernetics and Systems Analysis, No. 54 (4). P. 643–649. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10559-018-0065-5 (Date of Application: 17.05.2022) [in English].

10. *Babanina V., Tkachenko I., Matiushenko O., Krutevych M.* (2021). Cybercrime: History of formation, current state and ways of counteraction. *Revista Amazonia Investiga,* No.10(38). P. 113–122 [in English].

11. *Movchan A.V.* (2018). Model pidhotovky fakhivtsiv u haluzi informatsiinykh tekhnolohii dlia orhaniv Natsionalnoi politsii Ukrainy. "Model of training of specialists in the field of informational technologies for the National Police of Ukraine". Information Technologies and Learning Tools,

© Yablonskyi Roman, 2022

No. 4. P. 149-161, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2018_66_4_14 (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

12. *Klymchuk M., Marko S., Priakhin Ye., Stetsyk B., Khytra A.* (2021). Evaluation of forensic computer and technical expertise in criminal proceedings. *Revista Amazonia Investiga,* No. 10(38). P. 204–211 [in English].

13. *Tymoshenko Y.P., Kozachenko O.I., Kyslenko D.P., Horodetska M.S., Chubata M.V., Barhan S.S.* (2022). Latest technologies in criminal investigation (testing of foreign practices in Ukraine). Amazonia Investiga, No. 11(51). P. 149–160 [in English].

14. *Marysiuk K.B., Cherepushchak V.V.* (2019). Do pytannia pro poniattia orhanizovana zlochynnis. "On the concept of "organized crime". Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Legal Sciences Series. No. 6(23). P. 98–102. URL: https://doi.org/10.23939/law2019.23.098 (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

15. Pro orhanizatsiino-pravovi osnovy borotby z orhanizovanoiu zlochynnistiu. "On Organizational Legal Principles of Struggle against the Organized Crime": Law of Ukraine on June 30, 1993 No. 3341-XII, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text (Date of Application: 17.05.2022) [in Ukrainian].

16. *Miniailo N.* (2016). Mizhnarodni standarty u vyznachenni orhanizovanoi zlochynnosti. "International standards in the definition of organized crime". Visegrad Journal on Human Rights, No.3, P. 124–129 [in Ukrainian].

17. *Lytvynenko V.I.* (2020). Olyharkhat kak эlement orhanyzovannoi prestupnosty v Ukraine. "The oligarchy as an element of organized crime in Ukraine". *ACTA MORAVIAE* (Czech Republic), No. 1. P. 90–101 [in Russian].

18. *Arkusha L.I.* (2011). Osnovy vyiavlennia ta rozsliduvannia lehalizatsii dokhodiv, oderzhanykh u rezultati orhanizovanoi zlochynnoi diialnosti. "Basics of detection and investigation of legalization of proceeds from organized crime": author's ref. dis. ... Dr. Jurid. Sciences: 12.00.09. Odesa. 40 p. [in Ukrainian].

19. *Makarenko N.K.* (2021). Zapobihannia profesiinii zlochynnosti v Ukraini. "Prevention of professional crime in Ukraine": monograph. Kyiv: National Academy of Internal Affairs. 455 p. [in Ukrainian].

20. *Melnyk P.* (2018). Poniattia "orhanizovana zlochynnist" u istoryko-pravovomu vymiri. "Basics of detection and investigation of legalization of proceeds from organized crime". *Young Scientist*, No. 4(56). P. 69–73 [in Ukrainian].

21. *Movchan A.V., Yablonskyi R.S.* (2021). Aktualni problemy udoskonalennia systemy protydii orhanizovanii zlochynnosti v Ukraini. "Current problems of improving the system of combating organized crime in Ukraine". Social and Legal Studios, No. 4. P. 69–75 [in Ukrainian].

UDC 343.341:343.375

Yablonskyi Roman,
Postgraduate Student,
Lviv State University of Internal Affairs,
Lviv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1721-4729

CURRENT DIRECTIONS OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF ORGANIZATIONAL AND TACTICAL PRINCIPLES COMBATING ORGANIZED CRIME IN UKRAINE

The article considers the current state of scientific development of problems in combating organized crime by operational units of law enforcement agencies. It is emphasized that in the conditions of military aggression of the Russian Federation against Ukraine and attempts to destroy the Ukrainian state, organized crime poses

© Yablonskyi Roman, 2022

a direct threat to national security. The growing number of criminal acts committed by organized criminal groups, the use of organized groups and criminal organizations by foreign intelligence services to destabilize the situation in Ukraine require new approaches to combating organized crime.

The purpose of the study is to consider current areas of further development and improvement of organizational and tactical principles of combating organized crime in Ukraine. To achieve this goal, dialectical, historical-legal, comparative-legal, system-structural, statistical and formal-logical methods were used. According to the results of the study of scientific works, it is established that to date a comprehensive study of the legal and organizational and tactical principles of the National Police operational and investigative activities aimed at combating organized crime in modern conditions, not conducted.

The list of actual directions of further development and improvement of organizational and tactical bases of counteraction to organized crime by operative divisions of law enforcement agencies is offered, namely: organizational and legal bases of counteraction to organized crime in martial law; legal and organizational and tactical features of combating organized crime as a tool used by foreign intelligence services to destabilize the situation in Ukraine; organizational and legal principles of operational support of criminal proceedings in combating organized crime; legal and organizational principles of using criminal analysis in combating organized crime; tactical principles of introducing undercover workers into organized groups and criminal organizations; use of the latest technologies in the detection and investigation of criminal offenses committed by organized criminal groups.

Keywords: organized crime, organized criminal activity, counteraction, organized groups and crime organizations, current areas of research.

Отримано 14.06.2022

© Yablonskyi Roman, 2022

ISSN 2072–8670 (Print)
НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56)
Issue 2(56) 2022

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13

Гаврилюк Людмила Володимирівна,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9441-4073

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена визначенню особливостей початкового етапу досудового розслідування. Констатовано, що процес встановлення наявності чи відсутності фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, починається ще до початку досудового розслідування. Проаналізовано зміни, внесені в кримінальне процесуальне законодавство, які стосуються унормування процедури початку досудового розслідування в умовах воєнного стану. Визначені правові неузгодженості, що стосуються початкового етапу досудового розслідування, які потребують більш детального дослідження з метою розробки конструктивних пропозицій щодо їх усунення.

Ключові слова: *досудове розслідування, кримінальні правопорушення, проступки, початковий етап досудового розслідування, доказування, воєнний стан.*

Зі змісту норм кримінального процесуального законодавства вбачається, що процес установлення наявності чи відсутності фактів і обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, починається ще до початку досудового розслідування. Так, з огляду на визначений у ч. 5 ст. 214 КПК України перелік відомостей, які вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі ЄРДР), слідчий, дізнавач, прокурор уже на цьому етапі повинні з'ясувати обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення*, а також здійснити попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність.

Проте у практичній діяльності правоохоронних органів виникає низка проблемних питань саме на початковому етапі досудового розслідування, які

* У статті термін "кримінальні правопорушення" вживається у значенні "кримінальні проступки і злочини" (ч. 1 ст. 12 Кримінального кодексу України).

© Havryliuk Liudmyla, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).24

негативно впливають на ефективність досудового розслідування кримінальних правопорушень, призводять до незаконного порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження [2]. Окремі з них були предметом дослідження Ю.П. Аленіна, О.В. Бауліна, О.В. Баганця, В.Д. Берназа, В.В. Вапнярчука, В.І. Галагана, А.Я. Дубинського, В.Г. Дрозд, Л.Д. Удалової, М.А. Погорецького, С.М. Стахівського, О.Ю. Татарова, В.І. Фаринника та інших учених.

Слід констатувати, що питання початкового етапу досудового розслідування завжди було і залишається одним із актуальних у кримінальному судочинстві. Зокрема попереднє вивчення стану розробки науково-практичної проблеми дають підстави для висновку про те, що законодавчо закріплений початок досудового розслідування кримінальних правопорушень є не бездоганним та недостатньо дослідженим у доктрині українського кримінального процесу. Зауважимо, що в законодавстві, теорії та правозастосовній практиці залишається не визначеною низка проблемних питань. Особливої актуальності це набуло у зв'язку із уведенням в Україні з 24 лютого 2022 року воєнного стану. Зазначене спонукає до вирішення наукового завдання, зміст якого полягає в отриманні нових результатів у вигляді наукових висновків щодо удосконалення початкового етапу досудового розслідування, в тому числі, в умовах воєнного стану, а також вирішення теоретичних і практичних питань, пов'язаних із удосконаленням нормативної моделі вказаного інституту та правозастосування у цій сфері.

Слід відзначити, що від початку повномасштабного військового вторгнення Росії на територію нашої держави органи державної влади, правоохоронні органи функціонують в умовах, що не сприяють належному виконанню ними своїх завдань. Не виключенням стали і органи системи кримінальної юстиції, працівники яких, згідно із законодавством України, мають здійснювати свої повноваження на належному рівні за будь-яких умов. Так як, згідно з ч. 1 ст. 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" від 12.05.2015 № 389-VIII, у період воєнного стану не можуть бути припинені, з-поміж інших, повноваження суддів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, тощо. У зв'язку з чим органи кримінальної юстиції опинилися перед викликом забезпечити виконання завдань кримінального провадження у складних умовах воєнного стану.

Незважаючи на те, що військові дії на території нашої держави тривають з 2014 року, кримінальне процесуальне законодавство виявилося не готовим до здійснення ефективного кримінального провадження в умовах воєнного стану, що своєю чергою потребувало оперативного внесення змін для належного функціонування всієї системи кримінальної юстиції з дотриманням загальних засад кримінального провадження [3]. Адже недосконалість нормативно-правових актів, власне як і неузгодженість між правовими нормами, призводять до порушення системності в правовому регулюванні певного виду діяльності і тим самим знижують його ефективність, а також створюють незручності в правозастосовній практиці, у зв'язку з чим особливо актуально стоїть питання їх подолання у законодавстві України [4, с. 345].

Законом України "Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провад-

© Havryliuk Liudmyla, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).24

ження в умовах воєнного стану" 14.04.2022 № 2201-IX до КПК України було внесено низку змін, що стосуються деяких особливостей кримінального провадження в умовах воєнного стану, зокрема початку досудового розслідування, тощо. Пропонованими змінами у зазначеному Законі України КПК України було доповнено статтю 7 частиною 3, згідно з якою, зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану мають відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7 КПК України, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX-1 КПК України.

Слід зазначити, що початок досудового розслідування у кримінальних провадженнях безпосередньо пов'язаний із процедурою прийняття, реєстрації та розгляду заяв (повідомлень) про кримінальні правопорушення та, при наявності підстав, внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, що власне і є підставою для початку досудового розслідування.

На сьогодні порядок дій слідчих та працівників інших підрозділів Національної поліції під час надходження заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення регламентується КПК України, Законом України "Про Національну поліцію", Законом України "Про звернення громадян", Інструкцією з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України", яку затверджено наказом МВС України від 16.02.2018 № 111; Порядком ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затверджено наказом МВС України від 08.02.2019 № 100; Інструкцією з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України, затверджено наказом МВС України від 23.05.2017 № 440; Положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затверджено наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298 тощо.

Згідно із зазначеними нормативно-правовими актами, прийняття заяв (повідомлень) незалежно від місця і часу їх учинення, повноти отриманих даних, особи заявника, здійснює цілодобово, безперервно та невідкладно орган (підрозділ) поліції, до якого надійшла така інформація. Джерелом інформації про кримінальні правопорушення та інші події є: заяви (повідомлення) осіб, які надходять до органу (підрозділу) поліції, особи, уповноваженої на здійснення досудового розслідування, або службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв (повідомлень); самостійно виявлені слідчим або іншою посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини кримінального правопорушення; повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу під час учинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні та інше. Якщо особа особисто звертається до органу (підрозділу) або його посадових осіб, уповноважених на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, то ними приймається відповідна заява або складається протокол прийняття усної заяви про вчинене кримінальне правопорушення.

© Havryliuk Liudmyla, 2022

При надходженні до органу, підрозділу поліції заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення уповноважений працівник чергової частини зобов'язаний негайно доповісти керівникові органу досудового розслідування, який визначає слідчого, що здійснюватиме досудове розслідування, а також поінформувати керівника органу, підрозділу поліції. Слідчий невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування . Виключенням із цього правила є анонімні заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення, які не є підставою для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР й початку досудового розслідування, але є підставою для перевірки викладеної в них інформації працівниками структурних підрозділів поліції за відповідним напрямом діяльності для прийняття рішення в межах Закону України "Про звернення громадян" та вжиття відповідних заходів.

Лише у разі встановлення в матеріалах перевірки анонімної заяви відомостей, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, працівник, який здійснював перевірку, невідкладно рапортом доповідає про це керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки, який доручає уповноваженій службовій особі невідкладно зареєструвати рапорт працівника та не пізніше 24 годин із моменту реєстрації надіслати зазначені матеріали до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Дані про кримінальне правопорушення до ЄРДР вносяться відповідно до вимог ст. 214 КПК України та Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, яке затверджено наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298.

Отже, саме після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин зобов'язаний: внести відповідні відомості до ЄРДР; розпочати досудове розслідування; через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР.

Слід зазначити, що положення ст. 214 КПК України перебувають у взаємозв'язку з ч. 1 ст. 2 та ч. 1 ст. 11 КК України, згідно з якими: підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України (ч. 1 ст. 2 КК України); кримінальним правопорушенням є передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 11 КК України).

Зміст ч. 5 ст. 214 КПК України вказує на обов'язок слідчого внести в ЄРДР короткий виклад обставин, які свідчать про вчинення саме кримінального правопорушення, його попередню правову кваліфікацію із зазначенням статті (частин статті) КК України. Слідчий після прийняття та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, з огляду на їх зміст, має перевірити достатність даних, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, за результатом чого прийняти рішення про початок досудового розслідування шляхом

© Havryliuk Liudmyla, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).24

внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Тому фактичні дані, які вказують на ознаки складу злочину – кримінального правопорушення, мають бути критерієм внесення його до ЄРДР.

Зважаючи на це, на момент внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, кожна заява чи повідомлення, а також матеріали, які надійшли з іншого джерела й містять інформацію про вчинення особою кримінального правопорушення, мають бути перевірені слідчим, дізнавачем з погляду їх достовірності, наявності або відсутності факту, обставин та кваліфікуючих ознак учиненого кримінального правопорушення. Проте до моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення (до початку досудового розслідування) можливості такої перевірки є обмеженими лише здійсненням непроцесуальних дій, а отримані в ході цих дій відомості не можуть вважатися доказами у кримінальному провадженні. Зокрема, за загальним правилом здійснення досудового розслідування, крім випадків, коли ознаки кримінального правопорушення виявлено на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України (в такому випадку досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до ЄРДР за першої можливості), до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин учинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Згідно зі ст. 298[1] КПК України, пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, віднесені до процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки, крім визначених ст. 84 КПК України. З огляду на що можна стверджувати, що процес доказування у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки починається ще до моменту внесення відомостей до ЄРДР. Проте такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора (ст. 298[1] КПК України).

Також слід відзначити, що певні особливості щодо початку досудового розслідування кримінального правопорушення під час воєнного стану, визначені у ст. 615 КПК України, а саме, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, під час воєнного стану та у разі відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості,

© Havryliuk Liudmyla, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).24

передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. Зокрема, такими відомостями є: 1) дата надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; 5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування; 7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

Згідно з цією нормою, у невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений лише огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду). Відомості до ЄРДР мають бути внесені за першої можливості.

Як бачимо, зміст п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України корегує зміст ч. 1 і 3 ст. 214 КПК України. Проте в контексті внесених цією нормою змін до КПК України щодо початку досудового розслідування в умовах воєнного стану постає низка питань.

По-перше, у ч. 1 ст. 214 КПК України передбачено, що слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування. Відповідно до Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України 08.02.2019 № 100, датою подання заяви (повідомлення) до органу (підрозділу) поліції вважається дата реєстрації такої заяви (повідомлення) в ІТС ІПНП (журналі ЄО) [5]. Проте в п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України не визначено упродовж якого часу і з якого моменту слідчий, дізнавач, прокурор може приймати рішення про початок досудового розслідування.

По-друге, у ст. 615 КПК України не конкретизовано, якими доводами повинен керуватися слідчий, дізнавач, прокурор про відсутність технічної можливості щодо внесення відомостей до ЄРДР, і яким чином сторони кримінального провадження, суд зможуть у подальшому переконатися, що слідчий, прокурор, дізнавач дійсно не мали технічної можливості внести відомості до ЄРДР і що такі відомості були внесені за першої можливості.

По-третє, визначений ст. 615 КПК України особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, щодо початку досудового розслідування передбачає у невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування можливість лише проведення

© Havryliuk Liudmyla, 2022

огляду місця події. Це призводить до колізії з ч. 3 ст. 214 КПК України, згідно з якою, для з'ясування обставин учинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР можуть бути відібрано пояснення, проведено медичне освідування, отримано висновок спеціаліста тощо.

Вирішення зазначених правових прогалин, на нашу думку, є досить важливим, адже ці норми впливають не тільки на питання законності проведення досудового розслідування, а й на визначення належності й допустимості доказів у кримінальному провадженні.

Підводячи підсумок, вважаємо, що внесені зміни до КПК України, які стосуються унормування процедури початку досудового розслідування в умовах воєнного стану, безперечно, сприяють удосконаленню діяльності органів досудового розслідування та підрозділів дізнання. Проте визначені нами правові неузгодженості потребують більш детального дослідження з метою розробки конструктивних пропозицій щодо їх усунення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.

2. *Погорецький М.А.* Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 93–103.

3. Закон щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: основні положення. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211059_zakon-shchodo-vdoskonalennya-poryadku-zdysnennya-krimnalnogo-provadzhennya-v-umovakh-vonnogo-stanu-osnovn-polozhennya (дата звернення: 10.06.2022)

4. *Гаврилюк Л.В.* Особливості кримінального провадження в умовах збройного конфлікту в Донецькій та Луганських областях. Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.). / упоряд.: М.Г. Вербенський, В.О. Рядінська, Ю.Б. Ірха, О.І. Бочек. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. 609 с.

5. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2019 № 100.

6. Особливості кримінального процесу в умовах воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/212017_osoblivost-krimnalnogo-protsesu-v-umovakh-vonnogo-stanu (дата звернення: 07.05.2022)

REFERENCES

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. "Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and practical commentary" / for general ed. Professors V.H. Honcharenka, V.T. Nora, M.Ye. Shumyla. K.: Yustinian, 2012. 1224 p. [in Ukrainian].

2. *Pohoretskyi M.A.* (2015). Pochatok dosudovoho rozsliduvannia: okremi problemni pytannia. "Beginning of pre-trial investigation: certain problematic issues". Herald of criminal justice. No. 1. P. 93–103 [in Ukrainian].

3. Zakon shchodo vdoskonalennia poriadku zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia v umovakh voiennoho stanu: osnovni polozhennia. "The law on improving the procedure for carrying out criminal proceedings under martial law: basic provisions". URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211059_zakon-shchodo-vdoskonalennya-poryadku-zdysnennya-krimnalnogo-provadzhennya-v-umovakh-vonnogo-stanu-osnovn-polozhennya (Date of Application: 10.06.2022) [in Ukrainian].

4. *Havryliuk L.V.* (2020). Osoblyvosti kryminalnoho provadzhennia v umovakh zbroinoho konfliktu v Donetskii ta Luhanskykh oblastiakh. Aktualni problemy vplyvu zbroinoho konfliktu na Skhodi Ukrainy na poiavu y poshyrennia henderno obumovlenoho nasylstva ta zabezpechennia dostupu

© Havryliuk Liudmyla, 2022

do pravosuddia. "Peculiarities of criminal proceedings in conditions of armed conflict in Donetsk and Luhansk regions. Actual problems of the influence of the armed conflict in the East of Ukraine on the emergence and spread of gender-based violence and ensuring access to justice: coll. theses of science and practice conf. (Kyiv, September 18, 2020). / edited by: M.H. Verbenskyi, V.O. Riadinska, Yu.B. Irkha, O.I. Bochek. Kyiv: State Research Institute MIA Ukraine. 609 p. [in Ukrainian].

5. Poriadok vedennia yedynoho obliku v orhanakh (pidrozdilakh) politsii zaiav i povidomlen pro kryminalni pravoporushennia ta inshi podii, zatverdzheno nakazom Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy 08.02.2019 № 100. "The procedure for keeping uniform records in police bodies (subdivisions) of statements and reports about criminal offenses and other events, approved by order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated February 8, 2019 No. 100" [in Ukrainian].

6. Osoblyvosti kryminalnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu. "Peculiarities of the criminal process under martial law". URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/212017_osoblivost-krimnalnogo-protsesu-v-umovakh-vonnogo-stanu (Date of Application: 07.05.2022) [in Ukrainian].

UDC 343.13

Liudmyla Havryliuk,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9441-4073

PECULIARITIES OF THE BEGINNING OF A PRE-TRIAL INVESTIGATION UNDER MARTIAL LAW

The article focuses on determining the peculiarities of the initial stage of the pre-trial investigation. Established, that the process of establishing the presence or absence of facts and circumstances relevant to criminal proceedings and subject to proof begins even before the start of the pre-trial investigation. Considering the list of information contained in Part 5 of Article 214 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, the investigator, prosecutor at this stage should determine the circumstances indicating the commission of a criminal offense, as well as carry out a preliminary legal classification of the criminal offense with an article (part of an article) of the law of Ukraine on criminal liability.

However, in the practical activities of law enforcement agencies arises a number of problematic issues at the initial stage of pre-trial investigation, negatively affecting the effectiveness of pre-trial investigation of criminal offenses, leading to unlawful violations of the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings.

Noted, that the issue of the initial stage of pre-trial investigation has always been and remains one of the topical issues in criminal proceedings. In particular, preliminary study of the state of development of the scientific and practical problem gives grounds to conclude that the statutory beginning of pre-trial investigation of criminal offenses is not flawless and insufficiently investigated in the doctrine of Ukrainian criminal procedure. Since a number of problematic issues remain uncertain in legislation, theory and law-enforcement practice. In the light of the introduction of martial law in Ukraine since February 24, 2022, this issue has become particularly relevant. The indicated prompted the solution of a scientific problem, the content of

© Havryliuk Liudmyla, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).24

which consists in obtaining new results in the form of scientific conclusions on the improvement of the initial stage of pre-trial investigation, including under martial law, as well as the solution of theoretical and practical issues related to the improvement of the normative model of this institution and law enforcement in this area.

Keywords: pre-trial investigation, criminal offences, misdemeanors, initial stage of pretrial investigation, evidence, martial law.

Отримано 15.06.2022

© Havryliuk Liudmyla, 2022

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347:796

Лисенко Ірина В'ячеславівна,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри права
Національного технічного університету
"Харківський політехнічний інститут",
м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0003-3392-6056
Лисенко Андрій Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент, оперуповноважений
Головного управління Національної поліції
в Харківській області, м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0003-0780-2148
Перевалова Людмила Вікторівна,
кандидат філософських наук, доцент,
професорка кафедри права
Національного технічного університету
"Харківський політехнічний інститут",
м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0001-5182-2838
Гаряєва Ганна Михайлівна,
доцент кафедри права
Національного технічного університету
"Харківський політехнічний інститут",
Харків, Україна
ORCID ID 0000-0002-4061-1987

ЦИВІЛЬНО-СПОРТИВНЕ ПРАВО ЯК ПІДГАЛУЗЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Статтю присвячено актуальним питанням реформування цивільного права як галузі права та включення до його структури такої підгалузі, як спортивне право. Цивільно-спортивне право, виступаючи складовим елементом цивільного права, являє собою підгалузь українського права, яка регулює відносини між учасниками цивільно-спортивних відносин: фізичними та юридичними особами, державою, територіальними громадами, іноземними державами та іншими суб'єктами публічного права у сфері фізичної культури та спорту.

© Lysenko Iryna, Lysenko Andrii, Perevalova Liudmyla, Hariaieva Hanna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).25

Ключові слова: *цивільне право, спортивне право, спорт, джерела спортивного права, норми права, прецедент, правовий звичай.*

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, що обумовлює дослідження розвитку принципово нової підгалузі права – цивільно-спортивного права. Це пов'язується з низкою обставин, зокрема: визнанням та подальшим упровадження у правову доктрину та практику теорії поділу права на публічне та приватне; провідною роллю фізичної культури та спорту у вихованні здорової нації; необхідністю правового забезпечення функціонування професійних спортивних організацій, клубів, ліг тощо, та охорона прав, інтересів, а також здійснення прав та виконання своїх обов'язків окремими суб'єктами цивільно-спортивних відносин – фізичними та юридичними особами. Зокрема ч. 4 ст. 49 Конституції України визначається розвиток фізичної культури та спорту, що зумовлено соціальними потребами суспільства.

Метою статті є обґрунтування необхідності введення у структуру системи цивільного права України нового правового утворення – спортивного права. Воно покликане регулювати діяльність суб'єктів приватноправових відносин у сфері правил та норм спортивних правовідносин, що визначають правовий статус та забезпечують захист інтересів осіб на засадах юридичної рівності, відсутності між суб'єктами власних повноважень. Вирішення цього питання лежить у площині доведення функціонування у межах системи цивільного права окремих норм, інститутів та підгалузей.

Зауважимо, що проблеми співвідношення спортивного права та інших галузей права перебувають у центрі уваги вчених-правознавців. Однак формування та розвиток саме цивільно-спортивного права України не стали предметом наукового аналізу дотепер. Хоча окремі вчені (З.П. Дубінська, А.Я. Палюх, Р.В. Чередник) розглядали становлення спортивного права, але у межах національної системи права. Таким чином, проблема диференціації норм права, яка повинна закласти засади приватноправового регулювання у сфері фізичної культури та спорту, з одного боку, та необхідність подальшого удосконалення системи цивільного права, з другого, – обумовлюють актуальність дослідження цивільно-спортивного права як підгалузі цивільного права України.

Значення спорту для розвитку сучасного суспільства потребує його правового регулювання, систематизації його джерел, що повинно гармонізувати весь масив нормативно-правових актів у сфері фізичної культури та спорту. Це дозволило б розроблювати навчальні плани для майбутніх спеціалістів у цій галузі та створювати спортивно-судові інстанції в нашій державі. Спортивне право за своїм змістом є доволі складним утворенням, тому що вплив на спорт здійснюється як нормами приватного, так і публічного права. І приватне, і публічне право певною мірою розглядають окремі питання діяльності у сфері підготовки та проведення спортивних змагань, правовий статус професійних суспільних фізкультурно-спортивних об'єднань, права та обов'язки спортсменів, регулювання дитячого, юнацького, студентського та професійного спорту. Низка іноземних науковців Simone P. [1], William Bull, Michael Faure [2], Bjцrn Hessert [3] та Johan Lindholm [4] розглядають спортивне право як унікальний, відносно автономний правопорядок, який

© Lysenko Iryna, Lysenko Andrii, Perevalova Liudmyla, Hariaieva Hanna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).25

виходить за межі традиційних уявлень про систему права. Ми вважаємо, що спортивне право в межах нашої національної правової системи на цей час не може вважатися самостійною галуззю, а є частиною галузей права, насамперед, цивільного права.

Звертаючись до норм Цивільного кодексу та Закону України "Про фізичну культуру і спорт", можна дійти висновку, що цивільно-спортивне право, виступаючи елементом цивільного права, являє собою підгалузь українського права, яка регулює відносини між учасниками цивільно-спортивних відносин: фізичними та юридичними особами, державою, територіальними громадами, іноземними державами та іншими суб'єктами публічного права у галузі фізичної культури та спорту.

Визнання цивільно-спортивного права підгалуззю цивільного права обумовлює той факт, що в нього є свої джерела, у межах яких зосереджено норми останнього. З'ясування сутності та видів джерел будь-якої галузі чи підгалузі права є важливим та необхідним кроком на шляху пізнання її змісту. Проте, перш ніж перейти безпосередньо до аналізу системи джерел цивільно-спортивного права, розглянемо зміст категорій більш загального порядку, якими є джерела права та джерела цивільного права.

У широкому значенні до джерел права зараховують усі можливі форми (документи), в яких знайшли закріплення норми права. Що ж до вузького розуміння, то його сенс зводиться до того, що під джерелом права розуміють лише позитивне законодавство, представлене законами, прийнятими Верховною Радою України [6, с. 70]. Ця позиція, на наше переконання, є найбільш наближеною до сучасних тенденцій розвитку вітчизняної правової науки, хоча окремі недоліки у ній все ж мають місце. З огляду на це, можна зазначити, що джерела цивільного права є формою зовнішнього закріплення норм права, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері приватноправових відносин.

Ієрархічність джерел права виступає як принцип побудови системи в межах певної правової системи, обумовлюється змістом повноважень суб'єктів правотворчості, що їх приймають, є вираженням різної юридичної сили окремих видів джерел права і пов'язаної з цим наперед встановленої співпідлеглості джерел права в цілісній системі [8, с. 193].

Особливе місце серед правових джерел посідають міжнародні договори (угоди), ратифіковані Верховною Радою України. Вони є частиною національного законодавства і застосовуються у визначеному порядку [9]. У такому разі держава бере на себе зобов'язання перед міжнародною спільнотою і зобов'язується їх виконувати. До таких джерел відноситься Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті, ратифікована Верховною Радою України Законом України від 3 серпня 2006 р. № 68-V [10]. Цим документом Україна взяла на себе зобов'язання сприяти міжнародному співробітництву у сфері фізкультури та спорту між державними органами та провідними організаціями у сфері боротьби з допінгом у спорті, зокрема, з Всесвітнім антидопінговим агентством.

Доволі важливим є міжнародний меморандум "Спорт як засіб сприяння у вихованні, здоров'ю, розвитку та миру", ратифікований на території України 03.11.2005 [11]. Міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України,

© Lysenko Iryna, Lysenko Andrii, Perevalova Liudmyla, Hariaieva Hanna, 2022

можуть бути укладені й на рівні окремих міністерств різних країн. Так, було підписано Угоду між Міністерством України у справах молоді і спорту і Секретаріатом у справах молоді при Кабінеті прем'єр міністра Угорської Республіки "Про співробітництво молоді і молодіжні обміни". У цьому міжнародному документі зазначається (ст. 1), що Україна та Угорська Республіка дійшли згоди стосовно підтримання різноманітних форм співпраці й контактів, а також обміну школярами, студентами, молодими робітниками, членами молодіжних товариств і організацій [12]. Разом з цим, наша держава, на жаль, ратифікувала далеко не всі міжнародні договори (угоди), які стосуються спорту. Зазначена ситуація показує світу нашу неготовність повністю підтримати світові стандарти розвитку спорту, а з іншого, – негативно позначається на українських спортсменах, статус яких, з огляду на нератифікування відповідних міжнародних договорів, у разі якщо вони беруть участь у відповідних міжнародних змаганнях, визначено неналежним чином. Прикладом таких міжнародних документів можна назвати Кодекс спортивної етики Ради Європи "Справедлива гра – шлях до перемоги", який було прийнято на рівні Ради Європи. Цей документ забезпечує міцну етичну основу для боротьби з негативними проявами у сучасному суспільстві, які підривають традиційну основу спорту, збудовану на справедливій грі, товаришуванні і добровільному русі [13].

Найвищою юридичною силою серед національних нормативно-правових актів України наділена Конституція, яка є основним документом держави. Наступними елементами в ієрархії нормативно-правових актів, які є джерелами цивільно-спортивного права, є Цивільний кодекс України та закони. Останні не можуть суперечити Кодексу та повинні йому відповідати. Основним законодавчим актом у сфері, що розглядається, є Закон України "Про фізичну культуру і спорт" [13], який визначає правові, соціальні, економічні й організаційні основи фізичної культури і спорту в Україні, участь державних органів, посадових осіб, а також підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності у зміцненні здоров'я громадян, досягненні високого рівня працездатності та довголіття засобами фізичної культури і спорту.

Закон України "Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні" [14], спрямований на регулювання відносин, пов'язаних із розвитком олімпійського та паралімпійського руху в Україні.

У постанові Верховної Ради України "Про недопущення закриття та перепрофілювання закладів фізичної культури і спорту, баз олімпійської та паралімпійської підготовки, фізкультурно-оздоровчих і спортивних споруд, лікувально-фізкультурних закладів" [15] зазначено офіційну державну позицію щодо цього питання. Серед актів Президента України, які стосуються регламентації спортивних відносин, можна назвати Указ Президента України "Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту" [16].

Важливим джерелом цивільно-спортивного права є і правовий звичай. Згідно зі ст. 7 Цивільного кодексу України, це правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеними у певній сфері цивільних відносин. Серед останніх можна виділити такі звичаї, як ведення чесної гри, змагальність, рівність. Однак комерціалізація спорту, а також інциденти останніх

© Lysenko Iryna, Lysenko Andrii, Perevalova Liudmyla, Hariaieva Hanna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).25

найбільших спортивних форумів недвозначно демонструють, що звичаєве регулювання не є досконалим, а звичаї можуть розумітися істотно по-різному [7]. З цієї причини провідна роль залишається за нормативно-правовими актами та договором.

Наступним елементом у системі джерел права є нормативно-правовий договір, під яким розуміють добровільну згоду двох і більше сторін, яка містить норми права [5]. Згідно зі ст. 627 Цивільного кодексу, сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог Кодексу. Наприклад, спортсмени укладають спортивні контракти зі спортивними клубами. Спортивний контракт – це особлива угода, оскільки його умови не підпадають під регулювання трудових правовідносин, а переплітаються з природою цивільно-правових угод. Необхідність його укладення у разі виникнення відносин між спортсменом та клубом є обов'язковою, оскільки контракт переводить цей особливий вид відносин у правове поле.

До джерел права відносять судовий прецедент – джерело права, що виражене в об'єктивному рішенні органу держави, містить юридичне положення або дає тлумачення спірного питання, чи вирішує в певному розумінні не передбачене в законі питання, якому надається формальна обов'язковість при вирішенні всіх наступних аналогічних справ [8, с. 157]. Рішення Європейського Суду з прав людини є обов'язковими для країн, які ратифікували Європейську Конвенцію з прав людини й основних свобод. Також у спортивних правовідносинах роль Спортивного арбітражного суду в Лозанні (Швейцарія) є ключовою для України [17]. Наприклад, українською справою, яка розглядалася Спортивним арбітражним судом у місті Лозанна, був спір між футбольними клубами "Шахтар" та "Борисфен" щодо відшкодування у сумі 250 тисяч доларів США за футболіста Олега Карамушку.

Отже, діяльність у галузі фізичної культури і спорту є однією з тих сфер, у якій знаходить прояв приватний та публічний інтерес, викликаний потребами розвитку усього суспільства. Викладене доволі яскраво демонструє, що цивільно-спортивне право має власну джерельну базу, а це додатковий аргумент для можливості віднесення його до підгалузі цивільного права України. Систематизація цивільно-спортивного права має здійснюватися шляхом кодифікації, викликаної наявністю значної кількості його джерел. Це має сприяти усуненню колізій, які нині мають місце у нормативних актах із питань фізичної культури та спорту; уніфікувати норми національного спортивного права за міжнародними стандартами; удосконалити правовий статус професійних спортсменів; активізувати наукові дослідження у сфері приватноправового регулювання суспільних відносин, які виникають у сфері фізкультури та спорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Simone P.* (2020). "The fundamental nature of sport: disability, discrimination and sport in Holzmueller v. Illinois High School Association", The Entertainment and Sports Law Journal, No. 21, pages74–93 (2021). URL: ink.springer.com/article/10.1007/s40318-020-00179-3 (дата звернення: 08.06.2022).

© Lysenko Iryna, Lysenko Andrii, Perevalova Liudmyla, Hariaieva Hanna, 2022

2. *William Bull, Michael Faure* (2021). "Agents in the sporting field: a law and economics perspective", The Entertainment and Sports Law Journal, No. 22, pages17–32 (2022). URL: https:// www.entsportslawjournal.com/articles/10.16997/eslj.126/ (дата звернення: 08.06.2022).

3. *Bjorn Hessert* (2021), "The exchange of self-incriminating information of athletes between sports organisations and law enforcement", The International Sports Law Journal, Volume 13, Issue 1–2, pp. 5–16. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s40318-021-00194-y (дата звернення: 08.06.2022).

4. *Johan Lindholm* (2020), "When sports is the most important utterly non-important thing in the world", The International Sports Law Journal, 20,), pp. 1–2. URL: https://link.springer.com/ article/10.1007/s40318-014-0060-6 (дата звернення: 08.06.2022).

5. CAC поддержал дисквалификацию О. Орехова. URL: ttp://ru.uefa.com/uefa/footballfirst/ matchorganisation/disciplinary/news/newsid=1587059.html. (дата звернення: 08.06.2022).

6. *Шишка Р.Б.* Цивільне право України: підручник / за ред. проф. Бошицького Ю.Л. та проф. Шишки Р.Б. (кер. авт. кол.). Загальна частина. К.: Вид-во "Ліра-К", 2016. 760 с.

7. *Забара С.* Проблеми визначення поняття та предмета спортивного права України. Підприємництво, господарство і право. 2008. № 7. С. 102–105.

8. *Пархоменко Н.М.* Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія. К.: ТОВ "Вид-во "Юридична думка", 2008. 336 с.

9. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1906-15 (дата звернення: 08.06.2022).

10. Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті: Закон України від 3 серпня 2006 р. № 68-V URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68-16 (дата звернення: 08.06.2022).

11. Спорт як засіб сприяння у вихованні, здоров'ю, розвитку та миру : міжнародний документ від 3 листопада 2005 р. № 60/9 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_f37 (дата звернення: 08.06.2022).

12. Угода між Міністерством України у справах молоді і спорту і Секретаріатом у справах молоді при Кабінеті прем'єр-міністра Угорської Республіки про співробітництво молоді і молодіжні обміни: міжнародний документ від 24 лютого 1992 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/348_329 (дата звернення: 08.06.2022).

13. *Єрмолова В.М.* Fair Play – чесна гра. Фізичне виховання в школі. 2009. № 3. С. 36–39.

14. Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні: Закон України від 14 вересня 2000 р. № 1954-III. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/ show/1954-14 (дата звернення: 08.06.2022).

15. Про недопущення закриття та перепрофілювання закладів фізичної культури і спорту, баз олімпійської та параолімпійської підготовки, фізкультурно-оздоровчих і спортивних споруд, лікувально-фізкультурних закладів: постанова Верховної Ради України від 03 серпня 2006 р. № 66-V. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 41. Ст. 362.

16. Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту: Указ Президента України від 28 вересня 2004 р. № 1148/2004. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi? nreg=1148%2F2004. (дата звернення: 08.06.2022).

17. *Kolev, B.* (2008), "Lex sportive and Lex Mercatoria", The International Sports Law Journal, No. 1–2.

REFERENCES

1. *Simone P.* (2020). "The fundamental nature of sport: disability, discrimination and sport in Holzmueller v. Illinois High School Association", The Entertainment and Sports Law Journal, No. 21, P. 74–93 (2021). URL: https:// ink.springer.com/article/10.1007/s40318-020-00179-3 (Date of Application: 08.06.2022) [in English].

2. *William Bull, Michael Faure* (2021). "Agents in the sporting field: a law and economics perspective", The Entertainment and Sports Law Journal, No. 22, P. 17–32 (2022), URL: https:// www.entsportslawjournal.com/articles/10.16997/eslj.126/ (Date of Application: 08.06.2022) [in English].

© Lysenko Iryna, Lysenko Andrii, Perevalova Liudmyla, Hariaieva Hanna, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).25

3. *Bjorn Hessert* (2021). "The exchange of self-incriminating information of athletes between sports organisations and law enforcement", The International Sports Law Journal, Volume 13, Issue 1–2, P. 5–16. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s40318-021-00194-y (Date of Application: 08.06.2022) [in English].

4. *Johan Lindholm* (2020). "When sports is the most important utterly non-important thing in the world", The International Sports Law Journal, 20,), P. 1–2. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s40318-014-0060-6 (Date of Application: 08.06.2022) [in English].

5. SAS podderzhal dyskvalifikatsiiu O. Orekhova. "CAC supported the disqualification of O. Orekhov". UEFA official site. URL: https://ru.uefa.com/uefa/footballfirst/matchorganisation/disciplinary/news/newsid=1587059.html. (Date of Application: 08.06.2022) [in Russian].

6. *Shyshka R.B.* (2016). Tsyvilne pravo Ukrainy: pidruchnyk. "Civil law of Ukraine": textbook / edited by Prof. Yu.L. Boshytskyi and Prof. R.B. Shishki. (Management of Auto Col.). General part. K.: Publ. Lira-K. 760 p. [in Ukrainian].

7. *Zabara S.* (2008). Problemy vyznachennia poniattia ta predmeta sportyvnoho prava Ukrainy. "Problems of defining the concept and subject of sports law of Ukraine". Entrepreneurship, economy and law. No. 7. P. 102–105. [in Ukrainian].

8. *Parkhomenko N.M.* (2008). Dzherela prava: problemy teorii ta metodolohii: monohrafiia. "Problems of defining the concept and subject of sports law of Ukraine". Entrepreneurship, economy and law / N.M. Parkhomenko. K.: TOV "Vydavnytstvo "Yurydychna dumka". 336 p. [in Ukrainian].

9. Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy. "On international treaties of Ukraine": Law of Ukraine dated June 29, 2004 No. 1906-IV. URL: https: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1906-15 (Date of Application: 08.06.2022) [in Ukrainian].

10. Pro ratyfikatsiiu Mizhnarodnoi konventsii pro borotbu z dopinhom u sporti. "On the ratification of the International Convention on Combating Doping in Sports": Law of Ukraine dated August 3, 2006 No. 68-V. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68-16 (Date of Application: 08.06.2022) [in Ukrainian].

11. Sport yak zasib spryiannia u vykhovanni, zdoroviu, rozvytku ta myr. "Sport as a means of promoting education, health, development and peace": international document dated November 3, 2005 No. 60/9. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_f37 (Date of Application: 08.06.2022) [in Ukrainian].

12. Uhoda mizh Ministerstvom Ukrainy u spravakh molodi i sportu i Sekretariatom u spravakh molodi pry Kabineti premier-ministra Uhorskoi Respubliky pro spivrobitnytstvo molodi i molodizhni obminy. "Agreement between the Ministry of Youth Affairs and Sports of Ukraine and the Secretariat for Youth Affairs under the Cabinet of the Prime Minister of the Republic of Hungary on youth cooperation and youth exchanges: an international document dated February 24, 1992". URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/348_329 (Date of Application: 08.06.2022) [in Ukrainian].

13. *Yermolova V.M.* (2009). Fair Play – chesna hra . "Fair Play – Physical education at school". No. 3. P. 36 – 39 [in Ukrainian].

14. Pro pidtrymku olimpiiskoho, paralimpiiskoho rukhu ta sportu vyshchykh dosiahnen v Ukraini. "On support of the Olympic, Paralympic movement and sports of the highest achievements in Ukraine": Law of Ukraine dated September 14, 2000 No. 1954-III. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1954-14 (Date of Application: 08.06.2022) [in Ukrainian].

15. Pro nedopushchennia zakryttia ta pereprofiliuvannia zakladiv fizychnoi kultury i sportu, baz olimpiiskoi ta paraolimpiiskoi pidhotovky, fizkulturno-ozdorovchykh i sportyvnykh sporud, likuvalno-fizkulturnykh zakladiv. "On preventing the closure and repurposing of physical culture and sports facilities, Olympic and Paralympic training bases, physical culture and recreation and sports facilities, medical and physical culture institutions": Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated August 3, 2006 No. 66-V. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2006. No. 41. Art. 362 [in Ukrainian].

16. Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku fizychnoi kultury i sportu. "On the National Doctrine of the Development of Physical Culture and Sports": Decree of the President of Ukraine dated September 28, 2004 No. 1148/2004. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1148%2F2004 (Date of Application: 08.06.2022) [in Ukrainian].

© Lysenko Iryna, Lysenko Andrii, Perevalova Liudmyla, Hariaieva Hanna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).25

17. Kolev, B. (2008), "Lex sportive and Lex Mercatoria", The International Sports Law Journal, No. 1–2 [in English].

UDC 347:796

Lysenko Iryna,
Candidate of Juridical Sciences, Docent,
Head of the Department,
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute",
Kharkiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-3392-6056
Lysenko Andrii,
Candidate of Juridical Sciences, Docent,
Detective of the Main Directorate
National Police in Kharkiv region,
Kharkiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-0780-2148
Perevalova Liudmyla,
Candidate of Philosophical Sciences, Docent,
Professor at the Department,
"Kharkiv Polytechnic Institute",
Kharkiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-5182-2838
Hariaieva Hanna,
Associate Professor at the Department,
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute",
Kharkiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-4061-1987

CIVIL AND SPORTS LAW AS A SUB-BRANCH OF UKRAINIAN CIVIL LAW

The article is devoted to topical issues of reforming civil law as a branch of law and including in its structure such a sub-branch as sports law.

The introduction of a new legal entity into the system of civil law of Ukraine – sports law, which regulates the activities of subjects of private law relations in the field of rules and regulations, is substantiated. They determine the legal status and ensure the protection of the interests of individuals on the basis of legal equality, the absence of their own powers between the subjects.

For modern society, sports played an important part in its development. This requires legal regulation of disputes, systematization of sources of sports law, which should harmonize the whole array of regulations in the field of physical culture and

© Lysenko Iryna, Lysenko Andrii, Perevalova Liudmyla, Hariaieva Hanna, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).25

sports. Similarly, it would allow the development of curricula to train future specialists in this field and the creation of sports courts in our country.

The dominant place in the public life of the state and in particular in sports belongs to human health (this is enshrined in Article 3 of the Constitution of Ukraine). It is recognized as the highest social value in the state. Significant funding in this area leads to the creation and systematization of the system of legal norms governing sports relations. In particular, among the issues that need to be resolved by law are the regulation of the legal status of the athlete, the procedure of sports arbitration, the features of protection of the rights and interests of the subjects of sports relations. To do this, first of all, it is necessary to determine the legal sources of civil sports law.

The branch of civil sports law, acting as an integral part of civil law, is a sub-branch of Ukrainian law that regulates relations between participants in civil sports relations: individuals and legal entities, the state, local communities, foreign states and other public law entities in the field of physical culture and sports.

Civil sports law has its own sources of law. This is the basis for its inclusion in the structure of civil law of Ukraine.

Systematization of civil sports law should be carried out by codification. This is due to the presence of a large number of sources of sports law. It will also help to eliminate the gaps and contradictions that currently exist in the regulations governing the relationship between physical culture and sports. Sports law will meet international (European) standards; the legal status of professional athletes will become more protected; intensified research in the field of private law regulation of public relations that arise in the field of physical culture and sports; a competitive Olympic reserve will be formed; additional opportunities will be created to involve the general public, especially minors, in physical education and sports.

Keywords: civil law, sports law, sports, sources of sports law, norms of law, precedent, legal custom.

Отримано 17.06.2022

© Lysenko Iryna, Lysenko Andrii, Perevalova Liudmyla, Hariaieva Hanna, 2022

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9

Барко Вадим Вадимович,
кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-3836-2627
Барко Вадим Іванович,
доктор психологічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-4962-0975
Остапович Володимир Петрович,
доктор юридичних наук, старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9186-0801

ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРИДАТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ І КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ ДО СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена висвітленню результатів експериментальних досліджень, покликаних визначити психологічну придатність поліцейських і курсантів закладів вищої освіти МВС України зі специфічними умовами навчання до вибору поліцейської спеціалізації. Зазначені спільні ознаки, властиві для усіх видів поліцейської діяльності, а також основні відмінності за базовими критеріями і показниками професійної придатності особистості до службової діяльності, сформульовано висновки щодо вдосконалення механізмів психологічного вивчення курсантів, а також професійного добору поліцейських і призначення їх на посади.

Ключові слова: *Національна поліція України, психограма, індивідуально-особистісні особливості, психологічний добір, психологічна діагностика, професійна придатність.*

Національна поліція України (НПУ) перебуває у стані реформування діяльності і сьогодні потребує суттєвого покращання роботи в напрямі оптимізації

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

системи психологічного вивчення працівників. Це необхідно з метою підвищення ефективності професійного добору персоналу і призначення поліцейських на посади з усебічним урахуванням рівня професійної придатності особи до службової діяльності [1]. Упродовж останніх років науковці системи МВС України чимало зробили в цьому напрямі, зокрема розробили професіограми основних поліцейських професій, а також здійснили україномовну адаптацію низки поширених зарубіжних діагностичних методик. Розроблені професіограми і психограми дозволили розширити можливості психологів НПУ у роботі з персоналом, покращити систему психологічного забезпечення діяльності поліції, встановити психологічні критерії і показники, що уможливлюють надання науково обґрунтованих рекомендацій при призначенні поліцейських на посади. Проте проблема вивчення психологічної придатності поліцейських і курсантів закладів вищої освіти МВС України з метою оптимального підбору для них подальшої поліцейської спеціалізації до цього часу не вирішена, що обмежує можливості психологів і поліцейських комісій при проведенні професійного добору персоналу і призначенні осіб на конкретні посади, наданні курсантам рекомендацій щодо обрання спеціалізації.

Вітчизняні науковці за роки незалежності держави приділили чимало уваги питанням розробки професіограм і психограм професій системи органів внутрішніх справ України. Перші спроби зробили на початку 2000-х років В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін, Т.М. Нещерет, О.В. Шаповалов та ін., в останні роки їх розробляли В. Барко, І. Дубова, О. Євдокимова, В. Остапович, В. Криволапчук, Л. Кирієнко, І. Пампура та ін. [2–4]. Дослідники зарубіжних країн також підіймали у своїх публікаціях питання психологічного вивчення професійної діяльності працівників правоохоронних органів (Barrett G.V., Miguel R.F., Hurd J.M., Lueke S.B., Tan J.A., Cochraine R. E., Tett R., Vandecreek L., Ono M., Sachau D.A., Deal W.P., Englert D.R., Taylor M.D., Chibnall J.T., Detrick P., Luebbert M.C., Wolfe S.E., Mclean K., Rojek J., Alpert G.P., Smith M. R.) [7–32].

Для проведення психографічних досліджень у демократичних країнах використовують різні методи й засоби – психодіагностичні методи (опитувальники NEO-FFI і NEO-PI (Costa & McCrae), Hogan Resonal Inventory (HPI); Californian Psychological Inventory (CPI); Working Readiness and Adaptation Profile (WRAP); Survey of Life Experience (SOLE); Invald Personality Inventory (IPI); Gilford-Zimmerman Temperament Survey (GZTS), Position Analysis Questionnaire (PAQ) та інші, спостереження, інтерв'ю, метод критичних інцидентів, факторний аналіз тощо [6–32]. Співробітники лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України за останні три роки провели україномовну адаптацію деяких валідних і надійних методик психодіагностичного вивчення особистості, зокрема, Індивідуально-типологічного опитувальника (Собчик); Опитувальника Великої п'ятірки (Джон, Науман, Сото); Опитувальника толерантності до невизначеності (С. Баднера), рівня і структури емоційного інтелекту (М. Манойлова) [2–4] та ін., що дозволило значно покращити систему психологічного забезпечення НПУ. Встановлені деякі кореляційні зв'язки між успішністю правоохоронної діяльності і ступенем прояву індивідуальних особливостей (інтроверсії, нейротизму, відкритості досвіду, сумлінності тощо). Проте результати порівняльного аналізу психологічних особливостей професійної

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

діяльності поліцейських, професійно важливих якостей фахівців різних видів поліцейської діяльності (спеціальностей) у літературних джерелах відсутні, що перешкоджає успішному призначенню працівників на посади і вибору курсантами правильної спеціалізації.

Метою нашого дослідження є розроблення методики психологічної діагностики психологічної придатності поліцейських і курсантів ЗВО МВС України до певного виду діяльності і вибору поліцейської спеціалізації.

Для досягнення мети потрібно виконати такі *завдання*: а) визначити методологію, критерії і психодіагностичний апарат вивчення профпридатності особистості до діяльності; б) здійснити порівняння психограм за основними критеріями і показниками професійної придатності працівників до діяльності; в) встановити спільні ознаки і відмінності між показниками професійної придатності поліцейських різних підрозділів; г) сформулювати рекомендації щодо встановлення психологічної придатності поліцейських і курсантів до певного виду діяльності.

У дослідженні вперше представлена методика психодіагностики психологічної придатності поліцейських і курсантів до вибору спеціалізації за основними видами поліцейської діяльності.

Дослідження проводилось упродовж 2019–2021 років, охоплюючи більше тисячі поліцейських за основними видами діяльності (патрульної, кримінальної поліції, дільничних офіцерів поліції (ДОП), поліції охорони тощо), віком від 22 до 46 років) із 20 областей України; 78 % респондентів – чоловіки. Спеціальні звання працівників поліції: від капрала до полковника поліції. За результатами експертного оцінювання 80 % обстежених охарактеризовані як успішні працівники. Враховуючи обсяг обстежених поліцейських і генеральної сукупності, кількісний показник вибірки є репрезентативним (при довірчому рівні ймовірності – 0,99 із теоретичною статистичною похибкою 0,01).

Серед критеріїв профпридатності виокремлено три головних: *загальні здібності*; *особистісні характеристики*; *мотиваційна спрямованість*. Психодіагностичне вивчення працівників поліції здійснювалось із використанням адаптованих українською мовою тестів *загальних здібностей:* Р. Амтхауера (тестометричний інтелект), Манойлової (емоційний інтелект); Меде-Піорковського (креативність); особистісних характеристик: Опитувальників ІТО (Собчик, провідні тенденції), Великої П'ятірки (Джон, Науман, Сото, характерологічні особливості), структури темпераменту: (Русалов, Леонгард); *мотиваційної спрямованості:* Річі-Мартіна (структура мотивації), Джонса-Крендалла (рівень самоактуалізації). У статті представлені результати обстеження саме групи *успішних* працівників поліції.

Методи дослідження: вивчення і аналіз літературних джерел, присвячених теоретичним і прикладним аспектам розроблення психограм поліцейських професій; психологічна діагностика; опитування та інтерв'ювання поліцейських і курсантів, експертне оцінювання, кореляційний аналіз. Статистичний аналіз даних проводився з використанням програм Microsoft Excel та SPSS Statistics.

Об'єкт дослідження – психологічна придатність поліцейських і курсантів до вибору поліцейської діяльності; *предмет* – діагностика психологічної придатності поліцейських і курсантів ЗВО МВС до вибору спеціалізації за основними видами поліцейської діяльності.

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

У широкому розумінні професійна придатність – це сукупність психологічних і психофізичних властивостей, спеціальних знань, умінь і навиків, необхідних для досягнення прийнятної ефективності праці. До поняття профпридатності також входить задоволення, яке переживає людина у процесі праці безпосередньо та в оцінці її результатів. Фахівці традиційно визначають професійну придатність як взаємну відповідність людини та професії. Це рівень відповідності професійних можливостей людини вимогам професії, відношення рівня розвитку професійно важливих якостей до рівня її вимог. Під впливом вимог діяльності у ході оволодіння професією формуються професійно важливі якості людини, які забезпечують розвиток необхідних навичок, знань, умінь, що визначають кваліфікацію, майстерність.

У цьому дослідженні ми сконцентрувались на вивченні й оцінці психологічної придатності поліцейських і курсантів до діяльності як складової професійної придатності. Ми зважали на те, що на кожному етапі становлення професіонала професія висуває певні вимоги до інтелекту, мислення, пам'яті, уваги, особистісних якостей та інших психічних функцій особистості. Психологічна придатність особи відображає саме відповідність індивідуально-особистісних особливостей людини вимогам службової діяльності (об'єктивний компонент придатності), а також узгодженість змісту діяльності з інтересами, потребами і схильностями особи (суб'єктивний компонент психологічної придатності).

У якості критеріїв психологічної придатності виокремлено головні: *загальні здібності* (конкретизуються у показниках властивостей нервової системи, рівня тестометричного й емоційного інтелекту, креативності); *особистісні характеристики* (особливості темпераменту, характеру, міжособистісної взаємодії); *мотиваційна спрямованість* (мотиви професійного вибору, рівень самоактуалізації). Розглянемо їх окремо.

1. Критерій загальних здібностей. Встановлено, що залежно від виду поліцейської діяльності професії висувають специфічні вимоги до *загальних здібностей* працівників поліції. Дослідження за тестом Р. Амтхауера показало, що найвищий рівень властивий працівникам слідства – 110 одиниць IQ (вербальний); 115 (невербальний) й аналітичних підрозділів – 115 одиниць IQ (вербальний); 120 (невербальний), оперуповноваженим кримінальної поліції – 104 і 110 одиниць IQ відповідно. Далі за цим показником (у порядку зменшення) – поліцейські поліції охорони (103 і 110 одиниць IQ відповідно); патрульної поліції і (107–106 одиниць IQ) і дільничні офіцери (100 і 105 одиниць IQ), яким притаманні дещо нижчі індекси інтелекту. Вивчення *креативності* показало, що найвищий рівень властивий для поліцейських патрульної поліції (4,88 швидкість і 9,14 – оригінальність), органів досудового розслідування (4,29 – швидкість і 8,40 оригінальність); дільничним офіцерам (4,19 і 8,34 відповідно), оперуповноваженим (4,04 і 8,34). Дещо меншими показниками оригінальності мислення характеризуються поліцейські поліції охорони (4,16 і 7,12). Отже, усім поліцейським бажано мати середній або вищий за середній рівень вербального та невербального інтелекту, середній або вищий рівень креативності.

2. Критерій особистісних характеристик. *Характерологічні особливості.* Дослідження особистісних характеристик із використанням Опитувальника Великої

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

П'ятірки дозволило висновувати про те, що поліцейським властиві такі риси, як сумлінність (середнє значення – 35,6 бали); відкритість новому досвіду (32,9 бали); помірна поступливість (31,3 бали) та екстравертованість (30,0 бали), низький рівень нейротизму (14, 5 бали). Показники тестування поліцейських різних підрозділів є близькими між собою, відмінності статистично незначущі (p=0,001). Аналіз усереднених профілів особистості поліцейських, отриманих на основі використання Індивідуально-типологічного опитувальника (ІТО), дозволяє охарактеризувати їх як лінійний, розташований у діапазоні 3–7 балів, що свідчить про гармонійність особистості поліцейських, урівноваженість особистісних якостей. Варіабельність профілів незначна (0,10–0,26), що свідчить про збалансованість різноспрямованих тенденцій. Усереднений профіль містить чотири підйоми за шкалами: 1 (екстраверсія), 8 (лабільність, емотивність), 2 (спонтанність), 4 (ригідність). Найнижчі індекси зафіксовано за шкалами 5 (інтровертованість) і 7 (тривожність). Показники тестування дуже подібні, відмінності між даними статистично незначущі (p=0,001). Поліцейські є екстравертами з помірними показниками спонтанності, агресивності та ригідності. Сензитивність і емотивність представлені індексами в межах норми. Інтровертованість і тривожність є мало вираженими.

Найвищі показники стенічних шкал – спонтанності й агресивності, властиві оперуповноваженим карного розшуку (5,84 і 4,91 відповідно). Доволі високі показники цих шкал, а також ригідності (5,78) відзначені також у працівників органів досудового слідства, що свідчить про такі риси, як наполегливість, певну педантичність і схильність ретельно перевіряти отриману інформацію. Найвищі індекси шкали гіпостенічного типу – 6 (сензитивність) виявлено у працівників патрульної поліції (4,35), що є свідченням певної емоційної теплоти поліцейських, чутливості, емпатії і тенденції до компромісів.

Результати, отримані за допомогою опитувальника Леонгарда–Шмішека, свідчать про відсутність акцентуацій характеру і темпераменту у поліцейських. В усередненому профілі поліцейських зафіксовані деякі підвищення за шкалами 5 (гіпертимність); 1 (демонстративність); 3 (педантичність). Показники тривожності, збудливості, дистимічності є незначними (у межах 4,80 – 9.0 балів). Найвищі показники гіпертимності (5 шкала) властиві оперуповноваженим і слідчим (15,69 і 15,28), найнижчі – дільничним і поліцейським поліції охорони (14,76 і 14,66); найвищі індекси демонстративності (1 шкала) – дільничним офіцерам і слідчим (14,58 і 14, 29), найнижчі – працівникам поліції охорони (12,73). Високі показники за шкалою 2 (застрягання) демонструють слідчі і оперуповноважені (12,61 і 12,46), найнижчі – працівники патрульної поліції (9,60). Отже, поліцейським (особливо слідчим і оперуповноваженим) притаманні такі риси, як принциповість, твердість переконань, стриманість, почуття обов'язку, обов'язковість. За шкалою 3 (педантичність) найвищі показники зафіксовано у поліцейських патрульної поліції (12,36), а також поліції охорони (10,73), у поліцейських інших підрозділів індекси в межах коридору норми. У поліцейських помірно виражені шкали емотивного (9) і циклотимного (10) типу (найбільше – у патрульних (10,87 і 11,43 відповідно) і слідчих (10,78 і 9,68). Отже, поліцейським, особливо патрульним і слідчим, властиві риси змішаного типу реагування.

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

Опитування з використанням ОСТ (В. Русалов) у цілому підтвердили попередні дані і дають підстави стверджувати, що поліцейським властиві високі індекси за шкалами предметного і соціального темпу (4 і 5) – 10.07–8.12 відповідно; а також шкалами предметної та соціальної ергічності (1 і 2) – 10.18–7.10 відповідно. Найвищі показники за зазначеними шкалами виявили працівники карного розшуку і слідчі (10.07–10.18), далі – ДОП і працівники патрульної поліції (9.53–9.22). Також усім поліцейським властиві високі показники предметної пластичності (шкала 3) – 9.31-9.10, що свідчить про легкість переключення з одного виду діяльності на інший, швидкий перехід з одних форм мислення на інші, прагнення до різноманітності в предметній діяльності. Встановлено, що більшості працівників поліції притаманні невисокі показники емоційності (шкали7 і 8) – 2.92–2.02. Це означає, що поліцейським у цілому не властиві емоційність і чутливість, вони упевнені в собі в ситуаціях спілкування, емоційно стійкі. Найстійкішими емоційно є оперуповноважені карного розшуку (2.02), працівники поліції охорони (2.10).

Аналіз психологічних профілів, отриманих за методом ДМО, дозволяє висновувати про те, що більшість поліцейських є особами, у яких склалися гармонійні відносини з оточенням (більшість шкал не перевищують 8 балів). Октанти стенічного типу реагування (1–3), які відображують такі риси міжособистісної взаємодії, як лідерство, упевненість (1), незалежність, суперництво (2), прямолінійність, імпульсивність (3) найбільш виражені у поліцейських патрульної поліції (8,33–6,09), слідчих (7,93–5,41) і поліцейських охорони (7,90–5.50); меншою мірою – в оперуповноважених карного розшуку (6,50–4,69). Октанти гіпостенічного типу (5 і 6), які свідчать про тенденції до поступливості, скромності, уникнення конфронтації, залежності від інших, нерішучості в міжособистісних стосунках, у цілому мало виражені і найбільше виявляються у патрульних (4,18 і 5,60), а також поліцейських поліції охорони (4,15 і 5,40); найменше вони виражені в оперуповноважених (2,59 і 3,83 відповідно). Те ж саме спостерігається із результатів, отриманих за шкалою змішаного типу реагування (8 – відповідально-великодушний тип). Найвищі значення демонструють працівники патрульної поліції і поліції охорони (6,89 і 6.60 відповідно), що свідчить про важливість для професійної діяльності таких рис, як готовність допомагати іншим, почуття відповідальності за доручену справу, альтруїзм тощо. Найвищі індекси стенічного і гіпостенічного типу взаємодії зафіксовані у поліцейських патрульної поліції, що може пояснюватись значним діапазоном їх обов'язків і, відповідно, широким коридором комунікативних якостей особистості.

3. Критерій мотиваційної спрямованості. Аналіз результатів опитування поліцейських із використанням тесту Річі-Мартіна дозволив визначити специфіку мотиваційної спрямованості працівників поліції різних підрозділів.

Найвищі індекси задоволення потреб у процесі службової діяльності отримала потреба у *високій заробітній платні* та матеріальній винагороді (1) – 44.9–38.3. Найбільше матеріальні стимули мають значення для працівників поліції охорони (44,9), найменше – для оперуповноважених і слідчих (38,3 і 40,7 відповідно). На наступних позиціях за популярністю вибору знаходяться потреби у *цікавій суспільно корисній праці* (8) – 40,1–35,7, причому найвищий результат демонструють оперуповноважені й слідчі (40,1 і 39,1 відповідно), найнижчий – 35,7 і 36,7 –

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

поліцейські поліції охорони і ДОП. На третьому й четвертому місцях за поширеністю вибору знаходяться потреби у *чіткому структуруванні роботи* (3) і *визнанні з боку інших* – 43.5–31,6 і 35,8–33.2 відповідно. Найбільше потреба у структуруванні виражена у працівників поліції охорони (43,5), найменше – у поліцейських патрульної поліції і слідчих (31,6 і 32,2). Високі й помірні показники *потреби до самовдосконалення* у поліцейських (33.9–30,3), особливо у слідчих (33.9) і патрульних (33.7), є свідченням прагнення до самостійності й незалежності в роботі. Наступною за значущістю йде потреба *ставити сміливі, складні цілі й досягати їх* (33,5–27,9). Найбільше вона виражена в оперуповноважених і слідчих (33,5 і 32,5), найменше – у представників поліції охорони (27,9). Високі індекси за цією потребою свідчать про бажання діяти самостійно, викладатися на роботі, працювати понаднормово тощо. Достатньо вираженою є потреба у *різноманітності* (9) – 29,4–26,3. Найбільше вона виражена в оперуповноважених і патрульних (29,4 і 28,9). Потреба бути *креативним* (10) також виявляється доволі часто (26,4–21,9). Найвираженішою вона є у слідчих, патрульних і оперуповноважених, найменш вираженою – у представників поліції охорони. На останніх місцях у структурі мотиваційної спрямованості розташовані потреби, які мало пов'язані зі змістом правоохоронної діяльності – у *соціальних контактах* (4), *стабільних стосунках* (5) і у *впливовості та владі* (8). За рівнем самоактуалізації поліцейські різних підрозділів також розподіляються. Усі обстежені працівники мають достатньо високий рівень самоактуалізації, який перевищує 40 балів (із 60 можливих). Найвищий ступінь виявили слідчі і працівники патрульної поліції (45,8 і 44,9 відповідно).

Таким чином, з позицій психології поліцейська діяльність має низку спільних (інваріантних ознак), зумовлених специфікою цієї правоохоронної діяльності, так і значною їх варіативністю залежно від конкретного виду службової діяльності (поліцейської спеціальності). Дослідження показало, що відмінності зафіксовано за багатьма критеріями і показниками психологічної придатності особистості до діяльності. Так, за критерієм загальних здібностей (показниками інтелекту) найбільші індекси продемонстрували працівники аналітичних і слідчих підрозділів, найнижчі властиві патрульним. Водночас найвищий показник креативності властивий працівникам патрульної поліції, що є непрямим свідченням незалежності проявів тестометричного інтелекту і творчих можливостей особи. Найвищі індекси стенічного і гіпостенічного типу взаємодії зафіксовані у поліцейських патрульної поліції, що може пояснюватись значним діапазоном їх функціональних обов'язків і, відповідно, широким коридором комунікативних якостей особистості – від владних і домінуючих до компромісних тенденцій і навіть поступливості.

За критерієм особистісних характеристик встановлено, що найвищі показники стенічних шкал – спонтанності й агресивності властиві оперуповноваженим карного розшуку, що є свідченням сильного "Я", наступальних тенденцій, напористості, пошукової активності, здатності протистояти впливам тощо. Доволі високі показники цих шкал, а також ригідності (5,78) відзначені також у працівників органів досудового слідства. Найвищі індекси шкали гіпостенічного типу 6 (сензитивність) виявлено у працівників патрульної поліції (4,35). Найвищі показники гіпертимності (5 шкала) властиві оперуповноваженим і слідчим, найнижчі –

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

дільничним і поліцейським поліції охорони; найвищі індекси демонстративності (1 шкала) – дільничним офіцерам і слідчим, найнижчі – працівникам поліції охорони. Високі показники за шкалою 2 (застрягання) демонструють слідчі і оперуповноважені, найнижчі – працівники патрульної поліції. За шкалою 3 (педантичність) найвищі показники зафіксовано у поліцейських патрульної поліції, а також поліції охорони. Найвищі показники за шкалами ергічності і темпу (за опитувальником ОСТ) виявили працівники карного розшуку і слідчі, далі – ДОП і працівники патрульної поліції. Найстійкішими емоційно є оперуповноважені карного розшуку і працівники поліції охорони. Октанти стенічного типу реагування (1–3) (за опитувальником ДМО), які відображують такі риси міжособистісної взаємодії, як лідерство, упевненість, незалежність, суперництво, прямолінійність, імпульсивність найбільш виражені у поліцейських патрульної поліції, слідчих і поліцейських охорони; в меншій мірі – у оперуповноважених карного розшуку. Октанти гіпостенічного типу (5 і 6), які свідчать про тенденції до поступливості, скромності, уникнення конфронтації, залежності від інших, нерішучості в міжособистісних стосунках у цілому мало виражені і найбільше виявляються у патрульних, а також поліцейських поліції охорони; найменше вони виражені в оперуповноважених.

За критерієм мотиваційної спрямованості (за опитувальником Річі-Мартіна) найвищі потреби у *цікавій, суспільно корисній праці* (8) демонструють оперуповноважені й слідчі, найнижчі – поліцейські поліції охорони і ДОП. Найбільше потреба у структуруванні роботи виражена у працівників поліції охорони, найменше – у поліцейських патрульної поліції і слідчих. Високі й помірні показники *потреби до самовдосконалення* у поліцейських (33.9–30,3), особливо у слідчих (33.9) і патрульних (33.7) є свідченням прагнення до самостійності й незалежності в роботі. Наступною за значущістю йде потреба *ставити сміливі, складні цілі й досягати їх,* найбільше вона виражена у оперуповноважених і слідчих, найменше – у представників поліції охорони. Як видно, найбільше значення при обранні поліцейської діяльності має реалізація потреби у достатньо високій заробітній платні. Далі (у порядку зменшення актуальності) йдуть потреби у суспільно корисній праці, у чіткому структуруванні роботи, у самовдосконаленні, у визнанні, у постановці і досягненні складних цілей. Таким чином, матеріальні потреби є лідируючими серед інших, що цілком очікувано і зрозуміло. Позитивним є те, що більшість поліцейських при виборі професійної діяльності керуються соціально значущими потребами – у суспільно корисній праці, у постановці і досягненні складних цілей, а також потребами самореалізації – у самовдосконаленні, визнанні, креативності. Утилітарні потреби, які не мають відношення до змісту діяльності – у владі, різноманітності роботи, соціальних контактах перебувають на останніх місцях у рейтингу.

З метою оцінювання ступеню психологічної придатності поліцейських і курсантів до обрання певного виду поліцейської діяльності доцільно використати дані таблиці 1, розроблені на основі порівняльного аналізу різних психограм. У таблиці представлено параметри для її оцінювання, перелік психодіагностичних методик для їх оцінювання і виміру, а також конкретні показники психологічної придатності, що уможливлюють обґрунтоване надання рекомендацій поліцейським і курсантам щодо вибору оптимального виду поліцейської діяльності (спеціалізації).

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

Таблиця 1

Шкала оцінювання психологічної придатності поліцейських і курсантів ЗВО МВС (підсумкові критерії і показники)

№	Параметри оцінювання	Методики дослід-ження	Поліцейські спеціалізації				
			патрульні	слідчі	оперуповнова-жені	дільничні офіцери	показники, які свідчать про потребу розвитку
1	Особливості провідних тенденцій	Індивідуаль-но-типоло-гічний опи-тувальник (ІТО)	Шкала 2–8 ба-лів; шкала 3–8 балів; шкала 4–8 балів; шкала 7–8 ба-лів; показники шкал L і K – 0-4 балів	Шкала 2–1-5 балів; шкала 3 1-4 бали; шкала 4– 1-4 бали; шкала 7–5-7 ба-лів; показники шкал L і K – 0-4 балів	Шкала 2–6 ба-лів; шкала 3–7 ба-лів; шкала 4–7 балів; шкала 7–0-2 ба-ли; показники шкал L і K – 0-4 балів	Шкала 2–7 ба-лів; шкала 3–5-6 балів; шкала 4–5-6 балів; шкала 7–3-4 бали; показники шкал L і K – 0-4 балів	Шкали: 2, 3, 4, 7–9 балів. Показники шкал L і K – більше 5 ба-лів
2	Особливості акцентуацій	Опитуваль-ник Леон-гарда–Шмі-шека	Шкала 1 – 18-19 балів; шкала 5–18-19; шкала 6–13-17; шкала 7–8-9 ба-лів	Шкала 1–4-9 балів; шкала 5–4-10 балів; шкала 6–9-12 бали; шкала 7–6-7 ба-лів	Шкала 1–12-17 бали; шкала 5–14-17 балів; шкала 6–2-6 ба-ли; шкала 7–1-3 ба-ли	Шкала 1–10-11; шкала 5–11-13 балів; шкала 6–7-8 бали; шкала 7–4-5 балів	Показники шкал 1, 5 пе-ревищують 19 балів; 6 – перевищу-ють 17 балів; 7– перевищу-ють 9 балів
3	Особливості характеру	Опитуваль-ник Великої п'ятірки (ОВП)	Значення посту-пливості – 41-43 балів; сумлінності – 33-30 балів; відкритості – 25-23 балів	Значення посту-пливості – 37-40 балів; сумлінності – 42-45 балів, відкритості – 34-45 балів	Значення посту-пливості – 23-32 балів; сумлінності – 39-41 балів, відкритості – 31-33 балів	Значення по-ступливості – 33-36 балів; сумлінності – 34-38 балів; відкритості – 26-30 балів	Значення по-ступливості – вище 43 балів; сумлінності – менше 30, відкритості – менше 23
4	Мотивацій-ний профіль	Тест Річі–Мартіна	Шкала 12–32 і менше балів; шкала 11–29 і менше балів; шкала 10–20 балів і менше шкала 7–29 і менше балів;	Шкала 12–37 і більше балів; шкала 11–34 і більше балів; шкала 10–25-26 балів; шкала 7–34 і більше балів;	Шкала 12–35-36 балів; шкала 11–32-33 балів; шкала 10–27 і більше балів; шкала 7–32-33 балів;	Шкала 12 – 33-34 балів; шкала 11 – 30-31 балів; шкала 10 – 21-24 балів; шкала 7 – 30-31 балів;	Жодна з шкал (12, 11, 10 і 7) не представле-на в профілі на перших чо-тирьох місцях (позиціях)
5	Рівень самоактуалі-зації	Тест Джонса–Крендалла	Рівень самоактуаліза-ції менше 33-28 балів	Рівень самоак-туалізації 45–60 балів	Рівень самоак-туалізації 40-44 балів	Рівень самоак-туалізації 34–39 балів	Рівень самоак-туалізації менше 28 ба-лів
6	Властивості пам'яті	Методика "10 слів"	З першої спро-би – 5 слів	З першої спро-би – 9 і більше слів;	З першої спро-би – 8 слів;	З першої спро-би – 6-7 слів;	З першої спро-би – менше 5 слів
7	Загальні здібності (рі-вень вер-бального і невербально-го інтелекту)	Тест Амтхауера	Середній рівень вербального і невербального інтелекту (86-90) одиниць IQ);	Високий рівень вербального ін-телекту (113-130 одиниць IQ); Високий рівень невербального інтелекту (біль-ше 112 одиниць IQ);	Середній або вищий за серед-ній рівень вер-бального і не-вербального ін-телекту (106-112) одиниць IQ);	Середній рі-вень вербаль-ного і невер-бального інте-лекту (91-105) одиниць IQ);	Низький рі-вень вербаль-ного або не-вербального інтелекту (менше ніж 86 одиниць IQ);
8	Особливості творчого по-тенціалу (рі-вень креа-тивності)	Тест Меде–Піорковсь-кого	Показник кількості речень – 2	Показник кількості речень – 6-10;	Показник кіль-кості речень – 4-5;	Показник кількості речень – 3;	Показник кількості ре-чень – менше 2
9	Комуніка-тивні здібно-сті (тип між-особистісної взаємодії)	Тест Лірі	Октант 3–0-2 балів; Октант 4–9-11 балів; Октант 5–9-11 балів; Октант 8–0-2 бали;	Октант 3–3-4 бали Октант 4–0-2 балів; Октант 5–3-5 бали; Октант 8–7-11 балів	Октант 3–8-11 бали; Октант 4–3-5 бали; Октант 5–0-2 бали; Октант 8–5-6 балів	Октант 3–5-7 балів Октант 4–6-8 балів; Октант 5–6-8 балів; Октант 8–3-4 бали;	Показники будь-якого з октантів пере-вищують 11 балів

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

Підбір діагностичних методик для психологічного обстеження осіб ґрунтувався на принципах системності, комплексності й оптимізації, що дозволяє здійснити усебічне вивчення особистості поліцейського (курсанта), сформулювати на цій основі науково обґрунтований висновок щодо ступеня психологічної придатності (схильності) особи до поліцейської службової за певним її видом (спеціалізацією).

Розглянемо три *послідовні етапи* процедури оцінювання психологічної придатності особи.

1. *Визначення груп респондентів за результатами тестування.*

Результати тестування за допомогою використання низки запропонованих психодіагностичних методик уможливлюють розподіл респондентів на декілька груп: а) особи, що схильні до службової діяльності в поліцейських підрозділах патрульної поліції; б) особи, що схильні до слідчої діяльності; в) особи, що схильні до службової діяльності в оперативних підрозділах кримінальної поліції; г) особи, схильні до службової діяльності в підрозділах дільничних офіцерів поліції.

До додаткової групи (колонка таблиці "Показники, які свідчать про потребу в розвитку") особа потрапляє у тому випадку, коли за результатами тестування респондент отримує несприятливий для прогнозу успішної службової діяльності результат (знижений рівень інтелекту, пам'яті, креативності, надмірні акцентуації характеру чи темпераменту, несприятливі мотиваційний профіль і особливості інтерперсональної взаємодії).

Такі особи потребують розвитку чи психологічної корекції деяких індивідуально-особистісних якостей.

2. *Встановлення переважної професійної спрямованості* особи.

Досвід пілотного обстеження курсантів із використанням зазначеного комплексу психодіагностичних методик показує, що, зазвичай, особа виявляє схильність одразу до декількох видів поліцейської діяльності, до якогось – більшу, до якогось – меншу (таблиця 2).

Таблиця 2

Розподіл осіб за ступенем психологічної придатності до службової діяльності

Посада	Придат-ний	Потребує розвитку	Слідчий	Оперуповнова-жений	Дільничний офіцер	Патрульний
1. Курсант	69.57 %	30.43 %	25.00 %	25.00 %	31.25 %	18.75 %
2. Курсант	84.00 %	16.00 %	26.32 %	26.32 %	36.84 %	10.53 %
3. Курсант	70.83 %	29.17 %	58.82 %	17.65 %	17.65 %	5.88 %
4. Курсант	68.00 %	32.00 %	11.76 %	29.41 %	17.65 %	41.18 %
5. Курсант	79.17 %	20.83 %	29.41 %	47.06 %	23.53 %	0.00 %
6. Курсант	76.19 %	23.81 %	50.00 %	14.29 %	21.43 %	14.29 %
7. Курсант	80.00 %	20.00 %	27.78 %	22.22 %	33.33 %	16.67 %
8. Курсант	76.19 %	23.81 %	28.57 %	28.57 %	42.86 %	0.00 %
9. Курсант	66.67 %	33.33 %	33.33 %	25.00 %	16.67 %	25.00 %
10. Курсант	80.95 %	19.05 %	40.00 %	20.00 %	26.67 %	13.33 %
11. Курсант	83.33 %	16.67 %	38.89 %	22.22 %	27.78 %	11.11 %
12. Курсант	76.00 %	24.00 %	36.84 %	36.84 %	5.26 %	21.05 %
13. Курсант	88.00 %	12.00 %	45.00 %	5.00 %	30.00 %	20.00 %
14. Курсант	80.00 %	20.00 %	40.00 %	35.00 %	10.00 %	15.00 %

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022

З таблиці видно, що в деяких випадках особа виявляє приблизно рівний розподіл за ступенем психологічної придатності до діяльності з незначною перевагою на користь певної поліцейської спеціалізації (курсанти 1; 2; 7; 9). Такі особи, очевидно, здатні виконувати практично будь-який вид службової поліцейської діяльності, проте бажано надати їм можливість обирати той, до якого виявлено найбільший відсоток придатності (схильності) до роботи. В інших варіантах розподілу спостерігається чітка перевага спрямованості в бік певного виду діяльності (курсант 3–58,8 % – слідчий; 5,9 % – патрульний; курсант 5–47 % – оперуповноважений; 0 % – патрульний; курсант 13–40 % – слідчий; 10 % – дільничний). Зрозуміло, що в таких випадках доцільно дати особі можливість обрати для подальшого навчання саме ту спеціалізацію, до якої виявлений найбільший рівень психологічної придатності. З таблиці також видно, що більшість респондентів виявили достатньо високий відсоток психологічної придатності до службової діяльності (від 88 до 70%). Водночас практично усі опитані потребують розвитку окремих індивідуально-особистісних особливостей (від 30 до 12 %).

3. *Віднесення особи до певної категорії розвитку за характером індивідуальних особливостей.*

Аналіз особливостей відповідей респондентів на тестові завдання дозволив зробити висновок про те, що розвитку потребують різні індивідуально-особистісні властивості, проте можливо згрупувати респондентів у чотири категорії (за характером виявлених у процесі тестування психологічних особливостей): 1. Особи, які за результатами тестування виявили знижений рівень загальних здібностей (інтелекту, креативності, пам'яті); 2. Особи, які за результатами виконання особистісних опитувальників продемонстрували гіперстенічний тип реагування (надмірні показники за шкалами агресивності, спонтанності, ригідності, демонстративності); 3. Особи, які за результатами психологічної діагностики продемонстрували гіпостенічний тип реагування (високі показники за шкалами поступливості, емотивності, дистимності, тривожності). 4. Особи, які за результатами тестування виявили несприятливий тип мотиваційної спрямованості (низький рівень самоактуалізації, домінування утилітарних мотивів вибору професії).

До першої категорії слід віднести осіб, які за результатами тестування параметрів 6 (Властивості пам'яті), 7 (Загальні здібності), 8 (Особливості творчого потенціалу) отримали низькі показники, що наведені у графі "Показники, які свідчать про потребу в розвитку": *показники запам'ятовування – менше 5 слів у першій спробі; показники вербального й невербального інтелекту за тестом Амтхауера менше 86 балів; показник творчого потенціалу за тестом Меде-Піорковського – менше двох речень.*

З такими курсантами упродовж навчання у ЗВО необхідно проводити додаткову розвивальну роботу, спрямовану на покращання пізнавальних процесів, підвищення рівня вербального й невербального інтелекту, а також креативності.

До другої слід віднести курсантів, які за результатами дослідження параметрів 1 (Особливості провідних тенденцій), 2 (Особливості акцентуацій), 3 (Особливості характеру) продемонстрували показники *гіперстенічного* типу реагування (наведені у колонці "Показники, які свідчать про потребу в розвитку"): *показники шкал 2; 3; 4 опитувальника ІТО становлять 9 балів; показники шкал 1 і 5 опитувальника*

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

Леонгарда становлять 19 балів; показники шкали сумлінності опитувальника ОВП менше 30 балів.

З такими курсантами упродовж навчання потрібно проводити психокорекційну роботу, спрямовану на зменшення імпульсивності й агресивності, формування толерантності до оточення, розвиток здатності контролювати емоції, правильно поводити себе в конфліктних ситуаціях тощо.

До третьої категорії слід віднести курсантів, які за результатами дослідження параметрів 1 (Особливості провідних тенденцій), 2 (Особливості акцентуацій), 3 (Особливості характеру) продемонстрували показники *гіпостенічного* типу реагування (наведені у колонці "Показники, які свідчать про потребу в розвитку"): *показник шкали 7 опитувальника ІТО становить 9 балів; показники шкал 6 опитувальника Леонгарда перевищують 17 балів а шкали 7 перевищують 9 балів; показники шкали поступливості опитувальника ОВП перевищують 43 бали, показник шкали відкритості досвіду опитувальника ОВП – менше 23 балів.*

З такими курсантами упродовж навчання необхідно здійснювати психокорекційну роботу, спрямовану на розвиток упевненості в собі, формування адекватної самооцінки, розвиток комунікативних умінь, навичок роботи в колективі.

До четвертої слід віднести курсантів, які за результатами дослідження параметрів 4 (Мотиваційний профіль) і 5 (Рівень самоактуалізації) продемонстрували несприятливі показники (наведені у колонці "Показники, які свідчать про потребу в розвитку"): *в мотиваційному профілі жодна з шкал, що відображають соціально-значущі мотиви професійного вибору (7; 10-12) не представлена на перших 4-х місцях; рівень самоактуалізації за опитувальником Джонса-Крендалла – менший 28 балів.*

З такими курсантами потрібно проводити розвивальну роботу, спрямовану на вдосконалення структури мотивації вибору професії, формування мотивації досягнення, мотивації саморозвитку і творчості.

Таким чином, результати експериментального дослідження щодо вивчення й оцінки психологічної придатності особи до певної поліцейської діяльності на основі порівняльного аналізу психограм масових поліцейських професій дозволили встановити її найважливіші критерії і показники. При визначенні психологічної придатності особи до поліцейської діяльності психологу слід використовувати визначені критерії і показники, які представлені в таблиці 1, і на цій основі встановити, до якого виду діяльності поліцейський (курсант) найбільш схильний (придатний). Далі психологові необхідно віднести особу до певної категорії розвитку за характером індивідуальних особливостей: першої (потребує розвитку загальних здібностей), другої (потребує корекції гіперстенічних особистісних характеристик), третьої (потребує корекції гіпостенічних особистісних характеристик), четвертої (потребує корекції мотиваційної сфери). Також психологу важливо враховувати числовий показник графи "Потребує розвитку" таблиці 2 і виходити з того, що психокорекційної і розвивальної роботи першочергово потребують курсанти, у яких цей показник перевищує *20 %*.

Використання пропонованої у статті методики оцінювання й вимірювання особливостей психологічної придатності особи допоможе психологам НПУ сформулювати обґрунтований прогноз щодо ефективності майбутньої професійної

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

діяльності поліцейських при призначенні осіб на посади підрозділів НПУ, а також курсантів при виборі ними подальшої спеціалізації, що дозволить значно підвищити ефективність психологічного супроводу службової діяльності поліцейських і навчання курсантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41 (від 09.10.2015). Ст. 379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 21.01.2019).

2. *Барко В.І., Криволапчук В.О., Остапович В.П.* Психолого-правові засади вдосконалення професійного добору персоналу Національної поліції України. Психологічний часопис: наук журнал. 2019. № 1. Вип. 21. С. 22–40.

3. *Барко В.І., Ірхін Ю.Б., Нещерет Т.В.* та ін. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України. Київ: РВЦ КНУВС; ДП "Друкарня МВС", 2007. 100 с.

4. Методики психологічної діагностики індивідуально-психологічних особливостей працівників Національної поліції України: методичні рекомендації / В.О. Криволапчук, А.С. Сизоненко, В.П. Остапович, В.І. Барко. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. 140 с.

5. *Albritton, R.L.* (1998). A new paradigm of leader effectiveness for academic libraries: An empirical study of the Bass (1985) model of transformational leadership, In: T.F. Mech & G.B. McCabe, dir., "Leadership and academic librarians", Westport, CT: Greenwood, 1998. P. 66–82.

6. *Allport G.W.* (1967) Pattern and growth in personality. N. Y.: Holt, Rinehart & Winston, 593 p.

7. *Bouchard C., Blair S.N., Haskell W.L.* (2007). Physical activity and health. Champaign: Human Kinetics, 410 p.

8. *Cochraine R.E., Tett R., Vandecreek L.* (2003). Psychological Testing and the Selection of Police OfficersA National Survey. *Criminal Justice and Behavior*. No. 30(5). P. 511–537. URL: Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/247743668 (дата звернення: 03.02.2020).

9. *Dansereau F., Kim K., Kim I.* (2002). Extending the concept of charismatic leadership: An illustration using Bass' (1990) categories, In: Bruce J. Avolio, F. Yammarino, dir., "Transformational and charismatic leadership: The road ahead", Oxford, UK: Elsevier Science. P. 143–172.

10. *Dunnette M.D., Borman W.C.* (1979). Personnel Selection and Classification Systems. Annual Review of Psychology. Vol. 30. № 1. P. 477–525.

11. *Barrett G.V., Miguel R.F., Hurd J.M., Lueke S.B., Tan J.A.* (2003). Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. *Public Personnel Management*. Vol. 32. № 4.

12. *John O.P., Naumann L.P., Soto C.J.* (2008) Paradigm Shift to the Integrative Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues / O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin (Eds.). Handbook of personality: Theory and research. New York: Guilford Press, P. 114–158.

13. *Howard P.J., Medina P.L., Howard J.M.* (1996). The Big Five locator: A quick assessment tool for consultants and trainers. The 1996 Annual. V. 1. San Diego: Preiffer & Company.

14. *Barko V., Beck A., Tatarenko A.* (2002). Developing of Police Management Training in Post-Soviet Societies: Understanding the Context and setting the Agenda. Police Quarterly. Vol. 5. № 4. P. 447–469.

15. *Barko, V., Okhrimenko, I., Medvediev, V.* and other (2020). Professional Psychological Profile of a Modern Patrol Officer as the Basis of Efficient Official Activities. *Postmodern Openings*, № 11(3), P. 01–19. URL: https://doi.org/10.18662/po/11.3/197 (дата звернення: 03.02.2020).

16. *Barko, V., Okhrimenko, I., Ostapovich, V.* and other (2020). Professional psychological potential of a modern police manager as the basis for the formation of an effective managerial system. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, № 9(11). P. 203–214. URL: http://www.ijaep.com/index.php/ IJAE/article/view/1196 (дата звернення: 03.02.2020).

17. *Bondarenko, V., Okhrimenko, I., Yevdokimova, O.* and other (2020). Professional Skills and Competencies of the Future Police Officers. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, № 9 (5). P. 35–43. URL: http://www.ijaep.com/index.php/IJAE/article/ view/975 (дата звернення: 03.02.2020).

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

18. Interactional psychology and personality / Ed. By N.S. Endler, D. Magnusson. Wash.; L.: Hemisphere. 1976. 663 p.

19. *Ostapovich, V., Barko, V., Okhrimenko, I.* and other (2020). Psychological Profile of Successful Criminal Police Officer. *International Journal of Applied Exercise Physiology*. № 9 (3). P. 120–133. URL: http://www.ijaep.com/index.php/IJAE/article/view/755 (дата звернення: 03.02.2020).

20. Personality disorders and the five-factor model of personality / Ed. by P.T. Costa Jr., T.A. Widiger. Wash. (DC): Am. Psychol. Assoc. 1994. 390 p.

21. *Shvets, D., Yevdokimova, O., Okhrimenko, I.* and other (2020). The new police training system: Psychological aspects. *Postmodern Openings*. № 11(1Supl1). P. 200–217. URL: https:// doi.org/10.18662/po/11.1sup1/130 (дата звернення: 03.02.2020).

22. *Wolfe S.E., Mclean K., Rojek J.* and other. Advancing a Theory of Police Officer Training Motivation and Receptivity. JusticeQuarterly. 2019. № 4.

23. *Corr, P.J., Perkins, A.M.* (2006). Cognitive ability as a buffer to neuroticis m: Churchill'secret weapon? *Personality and Individual Differences*, Vol. 40, Issue 1: 39–51.

24. *Chibnall, J.T., Detrick, P., Luebbert, M.C.* (2005). Validity Study: Relationship between Personality and Academy Performance. *Applied HRM Research*. № 10(2). P. 99–102.

25. *Kitaeff, J.* Weiss, P.A., Weiss, W.U. (2011). Criterion-Related Validity in police PsychologicalEvaluations. (Ex.) *Handbook of police psychology*. New York: Routledge. P. 125–33.

26. *Ono, M., Sachau, D.A., Deal, W.P.* and other (2011). "Cognitive Ability, Emotional Intelligence, and the Big Five Personality Dimensions as Predictors of Criminal Investigator Performance". *Criminal Justice and Behavior*, 38 (5): 471–91.

27. *Sanders, B.A.* (2008). Using personality traits to predict police officer performance". *Policing: An International Journal of Police Strategies Management*. 31(1): 129–47.

28. *Salgado, F.J.* (1998). "Big Five Personality Dimensions and Job Pe rformance in Army and Civil Occupations: A European Perspective". *Human Performance*, 11(2, 3): 271–88.

29. *Kaczmarek, A., Packer, J.* (1997). "Determination of a job-related test battery for the psychological screening of police applicants". Payneham: National Police Research Unit, Report Series No. 124.2.

30. *Pleban, R.J., Allentoff, H.L., Thompson, T.J.* (1989). Preliminary Assessment of Selected Predictors of Special Forces Qualification Course Success. Alexandria: *U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences*, Research Report No.1539.

31. *Edwards, D.J., Grodevant, N.W., Lee, P.J.* and other. (2007). DNA-MAN: Dynamic Natural Attributes for Synthetic Military Forces. *Systems and Information Engineering Design Symposium, 2007*. SIEDS 2007. IEEE: 1-5.

32. *Chibnall, J.T., Detrick, P.* (2006). "NEO PI-R personality Characteristics of High- Performing Entry-Level Police Officers". *Psychological services*, 3(4): 274–85.

REFERENCES

1. Pro Natsionalnu politsiiu. "On the National Police: Law of Ukraine dated 10.12.2015 No. 889-VIII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine". 2015. No. 40–41 (as of October 9, 2015). Art. 379. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (Date of Application: 21.01.2019) [in Ukrainian].

2. *Barko V.I., Kryvolapchuk V.O., Ostapovych V.P.* (2019). Psykholoho-pravovi zasady vdoskonalennya profesiynoho doboru personalu Natsional'noyi politsiyi Ukrayiny. Psykholohichnyy chasopys. "Psychological and legal principles of improving the professional selection of personnel of the National Police of Ukraine". Psychological Journal: Scientific Journal. No. 1. Vol. 21. P. 22–40 [in Ukrainian].

3. *Barko V.I., Irkhin YU.B, Neshcheret T.V. ta in.* (2007). Profesiohrafichnyi opys osnovnykh vydiv diialnosti v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy. "Professional description of the main types of activities in the internal affairs bodies of Ukraine". Kyiv: RVC KNUVS; SE "MV Printing House". 100 p. [in Ukrainian].

4. Metodyky psykholohichnoi diahnostyky indyvidualno-psykholohichnykh osoblyvostei pratsivnykiv Natsional'noi politsii Ukrainy. "Methods of psychological diagnosis of individual and psychological characteristics of employees of the National Police of Ukraine: methodological

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022

recommendations" / V.O. Kryvolapchuk, A.S. Syzonenko, V.P. Ostapovich, V.I. Barko. Kyiv: DNDI of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, 2020. 140 p. [in Ukrainian].

5. *Albritton R.L.* (1998). A new paradigm of leader effectiveness for academic libraries: An empirical study of the Bass (1985) model of transformational leadership, In: T. F. Mech & G.B. McCabe, dir., "Leadership and academic librarians", Westport, CT: Greenwood, 1998. P. 66–82 [in English].

6. *Allport G.W.* (1967) Pattern and growth in personality. N. Y.: Holt, Rinehart & Winston, 593 p. [in Ukrainian].

7. *Bouchard C., Blair S. N., Haskell W. L.* (2007). Physical activity and health. Champaign: Human Kinetics. 410 p. [in English].

8. *Cochraine R.E., Tett R., Vandecreek L.* (2003). Psychological Testing and the Selection of Police OfficersA National Survey. Criminal Justice and Behavior. No. 30(5). P. 511–537. URL: Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/247743668 (Date of Application: 03.02.2020) [in English].

9. *Dansereau F., Kim K., Kim I.* (2002). Extending the concept of charismatic leadership: An illustration using Bass' (1990) categories, In: Bruce J. Avolio, F. Yammarino, dir., "Transformational and charismatic leadership: The road ahead", Oxford, UK: Elsevier Science. P. 143–172. [in English].

10. *Dunnette M.D., Borman W.C.* (1979). Personnel Selection and Classification Systems. Annual Review of Psychology. Vol. 30. № 1. P. 477–525. [in English].

11. *Barrett G.V., Miguel R.F., Hurd J.M., Lueke S.B., Tan J.A.* (2003). Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. Public Personnel Management. Vol. 32. No. 4 [in English].

12. *John O.P., Naumann L.P., Soto C.J.* (2008). Paradigm Shift to the Integrative Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues / O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin (Eds.). Handbook of personality: Theory and research. New York: Guilford Press, P. 114–158 [in English].

13. *Howard P.J., Medina P.L., Howard J.M.* (1996). The Big Five locator: A quick assessment tool for consultants and trainers. The 1996 Annual. V. 1. San Diego: Preiffer & Company [in English].

14. *Barko V., Beck A., Tatarenko A.* (2002). Developing of Police Management Training in Post-Soviet Societies: Understanding the Context and setting the Agenda. Police Quarterly. Vol. 5. No. 4. P. 447–469 [in English].

15. *Barko V., Okhrimenko I., Medvediev V. and other* (2020). Professional Psychological Profile of a Modern Patrol Officer as the Basis of Efficient Official Activities. Postmodern Openings, № 11(3), P. 01–19. URL: https://doi.org/10.18662/po/11.3/197 (Date of Application: 03.02.2020) [in English].

16. *Barko V., Okhrimenko I., Ostapovich V. and other* (2020). Professional psychological potential of a modern police manager as the basis for the formation of an effective managerial system. International Journal of Applied Exercise Physiology, № 9(11). P. 203–214. URL: http://www.ijaep.com/index.php/IJAE/article/view/1196 (Date of Application: 03.02.2020) [in English].

17. *Bondarenko V., Okhrimenko I., Yevdokimova O. and other* (2020). Professional Skills and Competencies of the Future Police Officers. International Journal of Applied Exercise Physiology, No. 9 (5). P. 35–43. URL: http://www.ijaep.com/index.php/IJAE/article/ view/975 (Date of Application: 03.02.2020) [in English].

18. Interactional psychology and personality / Ed. By N.S. Endler & D. Magnusson. Wash.; L.: Hemisphere. 1976. 663 p. [in English].

19. *Ostapovich V., Barko V., Okhrimenko I. and other* (2020). Psychological Profile of Successful Criminal Police Officer. International Journal of Applied Exercise Physiology. No. 9 (3). P. 120–133. URL: http://www.ijaep.com/index.php/IJAE/article/view/755 (Date of Application: 03.02.2020) [in English].

20. Personality disorders and the five-factor model of personality / Ed. by P.T. Costa Jr. & T.A. Widiger. Wash. (DC): Am. Psychol. Assoc. 1994. 390 p. [in English].

21. *Shvets D., Yevdokimova O., Okhrimenko I. and other* (2020). The new police training system: Psychological aspects. Postmodern Openings. No. 11(1Supl1). P. 200–217. URL: https://doi.org/10.18662/po/11.1sup1/130 (Date of Application: 03.02.2020) [in English].

22. *Wolfe S.E., Mclean K., Rojek J. and other.* Advancing a Theory of Police Officer Training Motivation and Receptivity. JusticeQuarterly. 2019. No. 4 [in English].

23. *Corr P.J., Perkins A.M.* (2006). Cognitive ability as a buffer to neuroticis m: Churchill'secret weapon? Personality and Individual Differences, Vol. 40, Issue 1: 39–51 [in English].

24. *Chibnall J.T., Detrick P., Luebbert M.C.* (2005). Validity Study: Relationship between Personality and Academy Performance. Applied HRM Research. № 10(2). P. 99–102. [in English].

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

25. *Kitaeff J.* (2011). Weiss P.A., Weiss W.U. Criterion-Related Validity in police PsychologicalEvaluations. (Ex.) Handbook of police psychology. New York: Routledge. P. 125–33 [in English].
26. *Ono M., Sachau D.A., Deal W.P. and other* (2011). "Cognitive Ability, Emotional Intelligence, and the Big Five Personality Dimensions as Predictors of Criminal Investigator Performance". Criminal Justice and Behavior, 38 (5): 471–91 [in English].
27. *Sanders B.A.* (2008). Using personality traits to predict police officer performance". Policing: An International Journal of Police Strategies & Management. 31(1): 129–47 [in English].
28. *Salgado F.J.* (1998). "Big Five Personality Dimensions and Job Pe rformance in Army and Civil Occupations: A European Perspective". Human Performance, 11(2, 3): 271–88. [in English].
29. *Kaczmarek A. & Packer J.* (1997). "Determination of a job-related test battery for the psychological screening of police applicants". Payneham: National Police Research Unit, Report Series No. 124.2 [in English].
30. *Pleban R.J., Allentoff H.L., Thompson T.J.* (1989). Preliminary Assessment of Selected Predictors of Special Forces Qualification Course Success. Alexandria: U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences, Research Report No.1539 [in English].
31. *Edwards D.J., Grodevant N.W., Lee P.J. and other.* (2007). DNA-MAN: Dynamic Natural Attributes for Synthetic Military Forces. Systems and Information Engineering Design Symposium, 2007. SIEDS 2007. IEEE: 1–5 [in English].
32. *Chibnall J.T., Detrick P.* (2006). "NEO PI-R personality Characteristics of High- Performing Entry-Level Police Officers". Psychological services, 3(4): 274–85 [in English].

UDC 159.9

Barko Vadym V.,
Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3836-2627
Barko Vadym I.,
Doctor of Psychological Sciences,
Full Professor, Honored Worker of Sciences and Technology of Ukraine,
Chief Researcher, State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-4962-0975
Ostapovych Volodymyr,
Doctor of Juridical Sciences, Senior Researcher, Head of the Laboratory,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9186-0801

DETERMINATION OF THE PSYCHOLOGICAL SUITABILITY LEVEL OF POLICE OFFICERS AND CADETS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE FOR SERVICE ACTIVITY

The article is devoted to the results of an experimental study to determine the psychological suitability of police officers and cadets of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with specific training conditions for choosing a police specialization. Criteria and indicators of professional suitability of the individual to choose one of the mass police professions (criminal investigation officer, patrol police officer; pre-trial investigation body; district police officer),

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2022.2(56).26

which were developed in the process of large-scale psychographic research conducted in police officers from different units of the National Police. Psychograms were created on the basis of a systematic approach based on the usage of an optimal set of psychodiagnostic techniques, which made it possible to study the basic individual and personal characteristics of employees of the National Police of Ukraine. These psychological features determine the level of professional suitability of a person for activities according to the criteria of general abilities, personal characteristics, motivational orientation. Psychodiagnostic study of police officers was carried out using the Ukrainian-adapted tests of Amthauer (testometric intelligence), Manoilova (emotional intelligence); Mede-Piorkowski (creativity); Questionnaires ITO Sobchik, leading trends), the Big Five (John, Naumann, Soto, characterological features), temperament structures OST (Rusalov), Richie-Martin (motivation structure), Jones-Krendall (level of self-actualization). The article presents the results of a survey of a group of successful police officers. It is shown that policing has a number of common (invariant features), which are due to the specifics of this law enforcement activity, and their significant variability depending on the specific type of service activity. Some features common to all types of police work are presented in this article, as well as basic differences in the basic criteria and indicators of a person's suitability for the job. Based on the results obtained, conclusions were formulated on improving the mechanisms of psychological selection of police officers and their appointment to positions, as well as determining the psychological suitability of cadets for a particular police specialization.

Keywords: National Police of Ukraine, psychogram, individual personality traits, psychological selection, psychological diagnostics, professional suitability.

Отримано 07.06.2022

© Barko Vadym V., Barko Vadym I., Ostapovych Volodymyr, 2022

НАУКА І ПРАВООХОРОНА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

NAUKA I PRAVOOKHORONA

SCIENTIFIC JOURNAL

Випусковий редактор
Лелет С.М.

Редакційна група:
Алєксєєва О.В.,
Кожухар О.В.,
(переклад на англійську мову)
Гира Я.М.

Комп'ютерна верстка
Мухіна Т.М.

Issuing Editor
Lelet S.M.

Editorial Group:
Alieksieieva O.V.,
Kozhukhar O.V.,
(English interpreter)
Hyra Ya.M.

Makeup
Mukhina T.M.

Підписано до друку 29.06.2022.
Формат 60x80 $^{1}/_{8}$. Гарнітура Petersburg. Друк офсетний.
Папір офсетний. Ум.-друк. арк. 11,8.
Наклад 50 прим.

Видавець ФОП Горбенко Ю.В.
м. Харків, вул. Ахсарова, 3, корп. В, кв. 168.
Дата та номер запису в ЄДР
01.08.2017 № 24800000000198912.